Apare la întîi a fiecărei luni

CONVORBIRI LITERARE

No. 1. Bucureştĭ, 1 Maiu 1893. Anul XXVII.

POVESTEA VULPII

EPOPEE EROI-COMICĂ

Dedicată D-lui IACOB NEGRUZZI

PROLOG

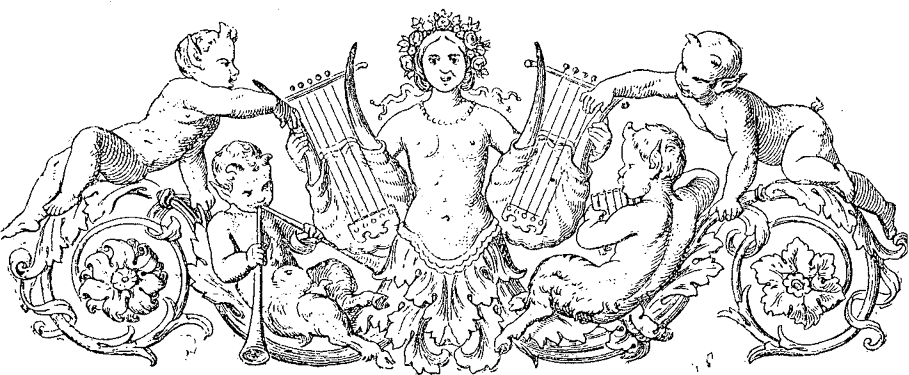
Când Adam de-a sa soţie, ca tot omul, înşelat,
Din opritul pom să guste nu s'ar fi alunecat,
El şi azi, fără de grijă, fericit şi 'n abundenţă,
N'ar fi cunoscut pe lume lupta pentru existenţă!
Oare-aşa a fost să fie?... Ce-i lipsea in Paradis?
Din locaşul acel falnic azi căzut ca dintr'un vis,
Viaţa lui e o tortură! Spini şi mărăcini in cale.
Ia priviţi-l cum trăeşte prin sudoarea frunţii sale!

Spun legendele antice că a lui Adam cădere
După mulţi ani de osîndă n'a fost făr' de mîngâere,
Că, făcêndu-i-se milă intr'o zi lui Dumnezeu
De întîia sa făptură, chiemă pe îngerul sĕu,
Şi luă cu a sa mână din pădurile cereşti
Un toiag de-acele care, dacă apele loveşti,
Es din ele prin minune, mii de vieţuitoare
Omului pentru viaţă blînde şi mult priitoare.

Cum luă Adam toiagul, repede pe ţĕrm soseşte,
Şi mai repede pe mare cu toiagul sfînt loveşte,
O minune!... ese-o oae!... oae gata de-a făta,
Bietul om de bucurie, a 'nceput a şi cânta!...

O să am de-acuma caşuri, lapte bun şi proaspĕt unt
Buturi de berbece fripte, lână moale 'n loc de prunt!...
Tot ce-i bun pe lîngă casă; toate şi cu prisosinţă:
Earăşi binecuvintează Domnul a mea locuinţă.
Astfel zice. Eva însă, vecĭnic cum o ştiţi, ţîfnoasă,
Ii aruncă o privire de dispreţ, şi... mînioasă,
Nu-i rĕspunde, dar s'aruncă... ia toiagul şi loveşte,
Marea limpede se schimbă, un val negru se iveşte,
O minune!... un lup ese de sub valurile sure,
Repede înşfacă oaea şi cu ea fuge 'n pădure.
Eva se infuriază!... Omul plînge şi suspină:
Daţi-mi oaea!... strigă jalnic!... Daţi-mi oaea mea cea plină!...
Nime-aice nu-mi ajută!... Daţi-mi oaea înnapoi!...
Peste-un an, cel mult, de sigur, turmă-aş fi avut de oi!...
Ce-aţi lăsat să-mi iee oaea!...—Ia toiagul şi loveşte,
Marea se înseninează unda repede soseşte:
O minune!... un câine ese de sub valurile sure
Câine sdravăn, mîndru, harnic şi aleargă 'n spre pădure,
Câine păzitor de casă, câine păzitor de oi,
Muşcă lupul, scapă oaea ş'o aduce înnapoi.
Oaea la Adam aleargă, el o ia şi o sĕrută,
Doamna Eva lîngă apă tot pufneşte şi strănută,
Nu se lasă, ia toiagul, mai loveşte mînioasă;
Un stol negru de lăcuste sbor pe marea sgomotoasă!...
Umple cîmpul... Vai!... ogorul! ce natură răbdătoare!
Altul ar fi rupt nuiaua de-a doamnei Eve spinare!...
Bate apa!... o minune! de sub norii trecĕtori,
Es trimeşii primăverei, cocostîrcii călĕtori.
Şi mai tare 'ntărîtată, Eva bate furioasă
Vin puzderie ţînţarii, şerpii, broaştele rîioase,
Şi bondarii cei cu coarne, vespele bîzîitoare,
Şi jivinele de noapte ce-s de sine ploditoare,
Şi aşa de câte ori ale Evei mâini loveau
Toate relele din lume tot mai mult se înmulţeau.
In zadar Adam cu varga lui de Dumnezeu trimeasă,
Indrepta prostia Evei, vina ei periculoasă.

De atunci avem pe lume tot ce-i bun şi tot ce-i rĕu,
Insă rĕul e mai mare, — ştie numai Dumnezeu! —
Ce-a eşit de sub toiagul lui Adam, e bun şi blînd,
Ce-a eşit de subt al Evei, numai spaimă însuflând,
Bestiile răpitoare, cu ochiu aprig, încruntat,
Stau in cale pretutindeni şi sînt gata de prădat.
Insfirşit, vĕzênd minunea, căci minunea e vĕdită,
Falnica străbuna noastră, înciudată, umilită,
Blestemând toiagul sacru, blestemând atîta muncă,
Rupe in bucăţi toiagul şi în mare îl aruncă!...
Atunci se vĕzu pe ape o imensă rînjitură!...
Ce e bestia aceasta?...—Este-o nouă creatură!...
Ea nu fuge, ci din contra, sfiicioasă şi spăşită,
Ochiul tainic, coada strînsă, şi spinarea copleşită
Timidă şi nepătrunsă, labele pe piept crucite,
Ea păşeşte, se închină, şi cu buze ipocrite
«Dumnezeu atotputernic să vĕ binecuvinteze!
«Nobila voastră prăsilă pe pămînt să o păstreze!
Zice ea, «in ceruri pace, ş'intre voi bunăvoire,
— Iadul rîde — «sunt venită pentru-a voastră fericire!
«De-acum ura să lipsească şi urgia dintre fraţi.
— Cine-i bestia aceasta?—E vulpoiul! salutaţĭ!
Adam crede şi se pleacă; ca sub pomul cel oprit
Inc'odată pică jertfa spiritului ipocrit.
Eva 'mbrăţoşază vulpea şi zîmbind cu viclenie
Zice 'n taină mulţumită: «Tot pe-a mea a fost să fie!»

CÂNTUL ÎNTÎIU

ARGUMENT

Conspirația Vulpii în spelunca de la Jîgora. — Descoperirea ei. — Moartea eroică a sergenților Dudas, Labeș și Codăescu. — Ministrul de Interne propune decretul de convocare de urgență a Adunării. — Opiniunea Leului asupra originei și a tendințelor politice ale ministrului sěu. — Incuviințarea decretului de convocare.

Era 'n ziua de Rusalii, zi frumoasă! Pe pămînt
Strălucea un soare falnic și-aburea un mulcom vênt;
Pe costișele 'nverzite, peste crînguri, pe sub nori,
Zbor zburdalnicele paseri, iar albinele prin flori
Bîzîe ș'adună harnic fructul lor ascuns de aur
Iar din când în când s'aude mugetul întins de taur...
Pasc rĕzlețe pe câmpie grasele cirezi de boi,
Buciumul rĕsună 'n aer și talanca de la oi...
Dincolo de pe pămînturi, pe oceanurile crețe,
Trec corăbiile negre sprintene ca niște rețe...
Zi de pace și serbare.
Din măreţul sĕu palat,
Maiestos pășind și treptnic, ese leul împĕrat.
Pe terasa spațioasă de granit antic și sur
Maiestatea se oprește și se uită împrejur.

Face câţiva paşi de-alungul, apoi stă şi se lungeşte,
Pe vînjoasele lui labe încet capu 'şi sprijineşte,—
Un suspin fără de voe, repede ca un fior,
Umple 'mpĕrăteasca nare—şi rĕmâne gânditor.
Cine ştie, ce gândeşte!... El!... a statului coloană!...
Câte griji şi neajunsuri se ascund subt o coroană!...

In acest moment perdeaua din salonul de primire,
Clătinându-se la capĕt, sentinela dă de ştire:
Centurionul de serviciu intră şi încet păşeşte,
El pe lup îl precedează, la ureche îi vorbeşte,
Apoi trece pe terasă, pîn' la talpe se prosterne,
«E ministrul preşedinte şi ministru de interne.»
— Bine. Introdu-l aice... nu, s'aştepte în salon.
Eri în opoziţiune, azi ministru şi spion!
Veche bestie de pradă: corp vînjos, dar minte slabă,
Eri mĕ înjura prin turmă, astăzi linge a mea labă.
Rĕmăşiţă feodală tot în rele împietrită,
Din mai multe Ţări prin lege isgonită şi stârpită!
Multe naţii chiar scăpat-au de-acest neam crud, răpitor,
Punând făr' de îndurare preţ pe capetele lor,
Prin o lege salutară plină de înţelepciune.
Pas, de fă aşa reformă azi...: c'o... constituţiune!...
Din străvechia lor trufie azi căzuţi şi ruinaţi
Şi de la budgetul turmei de odată înţărcaţi,
Ei revin prin viclenie, prin corupţie şi zor.
Tristă întîmplare numai apariţiunea lor!
S'auzim ce-o să ne spue.» Intră.—«Maiestatea Voastră
«Să trăiască!» zice lupul. Veţi şti, prevederea noastră
A fost dreaptă. In Jîgora, subt al muntelui desiş,
Democraticele bande întrunite pe furiş,
De la cele patru unghiuri ale marelui Imperiu
Toată noaptea în orgie atacând pe ministeriu
Şi mergĕnd pînă la vîlfa patimei şi-a sumeţiei
Au lovit chiar în voi, Sire, ş'în principul monarhiei!
Dudaş, Labeş, Codăescu, tainic delegaţi din turmă
Din poliţia secretă, i-au adulmecat pe urmă

Şi în neagra vizunie toţi tiptil şi deghizaţi
Printre bestiile toate, printre vulpi amestecaţi,
Ei au fost ai crimei martori, ascultând cu 'nfiorare,
Şi 'nsemnând pînă la capĕt planul lor de rĕsturnare.
Dar, o culme a nedreptăţii!... silnică Fatalitate!...
Ce nu face osebire între drept şi nedreptate!
Aceşti paznici, treji şi vrednici, rĕsplătiţi cuviincios,
Pentru paza lor cea bună şi serviciul credincios,
Ei, vestiţi în Bestiopol, sînt trădaţi, descoperiţi,
De o buhnă urîcioasă, duşmanilor învechiţi.
Atunci se dădu semnalul în spelunca 'ntunecată:
Bandele se pun pe goană, şi canalia turbată,
Chiar ca vîrcolacii aprigi, când pe lună o mănâncă,
Pe ponoarele Jîgorii alergând din stâncă 'n stâncă,
Pînă 'n mlaştina Pontină fugărindu-i i-a zepsit!...
Dudaş a pierit în luptă c'un curaj ne'nchipuit,
Labeş, sfîşiat la ie, după ce i-a smuls din bot
Cu măselele dovada infernalului complot!
Singur numai Codăescu, atacat pe la spinare,
Ca o coromislă ruptă scobîltînd în trei picioare,
Au ajuns la prefectură, jupuit, *emasculat!*
Ne-a spus cele întîmplate, şi-apoi sufletul şi-a dat!
Bestiopolis îi plînge!... moartea a fost pentru ei!...
Ce ar fi putut să facă contra miilor de rĕi!...
Au murit cu toţii, Sire, c'un *curaj* strălucitor,
Dacă moarte se numeşte, când sunt morţi la postul lor!
A murì pentru-al sĕu rege, pentru ordine-a murì,
Este moartea cea mai demnă ce să poate dobîndì!..
Nu vĕ mai vorbesc acuma, Sire, de acele multe
Calomnii neruşinate, nici de gravele insulte
Ce pe faţă şi în taină, personal mi-a adresat;
Spionagiurile sale, festele ce mi-a jucat,
Pagubele de tot felul, cursele ce mi-a întins,
Denunţările infame, urile ce au aprins
Şi minciunile viclene ce în juru-mi rĕspîndea—
Câte n'a făcut pe lume Jîgoranu 'n contra mea!
Inţeleg în veacul nostru viaţa public'atacată;

Dar să mĕ atace încă în viața mea privată!...
Aste crime, alte încă și mai înfiorătoare
Le voiu desvolta de-arîndul în obșteasca Adunare.
Rog acum cu umilință, rog pe Maiestatea Voastră,
O monarh a-tot-puternic! pentru mîntuirea noastră,
Pentru demnitatea Țării, pentru tron, pentru altar,
Faptele acestui sperjur să nu treacă în zadar
Și morala, și onoarea, pajura imperială,
Insultate să rĕmâie de o vulpe criminală!
Am aice chiar decretul de înnaltă aprobare,
Bestiile să s'adune în obștească adunare,
Și... infamul, de-astădată, crima lui fiind vĕdită,
Să-și primească 'n fața lumii rĕsplătirea cuvenită!...
Și exemplul să rĕmâie în present și'n viitor
Dobitoacelor acestor vecĭnic amenințător!
Crime de așa natură!... eu... nu știu la ce osîndă...
Moartea pentru dînșii, Sire, e pedeapsa cea mai blîndă!..
Indrăsnesc însă-a vĕ spune, — și așa are să fie —
După cele întîmplate, Jigoranu n'a să vie.
Din trecut aveți exemplu: Ordinele ce i-ați dat
Totdeauna, fără grijă în picioare le-a călcat.
Dar a Voastră indulgență, și 'ndelunga-Vĕ răbdare
Se vor obosì de sigur, când în plină Adunare,
Plîngerile de tot felul într'un glas vor isbucnì,
Și dovezile trădării însuși le veți auzì!...
Leul încuviințează.

A. NAUM

CRITICELE DOMNULUI TITU MAIORESCU

(STUDIU DE CRITICĂ GENERALĂ)

ÎNTRODUCERE

(CONTRA CURENTELOR CRITICE DE ASTĂZI)

I

In cele ce urmează ne propunem să cercetăm, într'un mod amănunţit, opera cea mai caracteristică a periodului literar, din care nu de multă vreme am eşit, — «Criticele» d-lui Maiorescu *).

Această cercetare urmăreşte un îndoit scop:

1. *Unul,* de *interes general*, constă în a atrage luarea aminte a tinerei generaţii cugetătoare de astăzi asupra folosului însemnat, pe care l-ar putea scoate din studiul unei lucrări ce a isvorît din pămîntul ţării noastre, în împrejurări determinate de propria noastră desvoltare. Acest folos ne pare că reese clar din următoarele consideraţiuni: În activi-

*) Autorul şi-a reunit toate articolele sale de critică într'o ediţie nouă şi sporită: «*Critice*» (1867—1892), editura librăriei Socec & Comp., Bucureşti. Pînă acum au apărut 2 vol. in 8°. Al III-lea şi cel din urmă volum, care, între altele va conţine «Scrierea limbii române» şi «Contra şcoalei Bărnuţiu» va apare în curînd.

tatea pe care cetăţeanul e chemat să o desfăşure în acest veac al naţionalităţilor, el trebue mai întîi să aibă putinţa de a judeca despre ceea ce este *al lui* şi despre ceea ce este *al altuia*. Numai astfel activitatea lui se poate desfăşura deslușită în direcţia pe care trebue s'o urmeze evoluţia sănătoasă a naţiunii din care face parte. Dacă, din contră, cetăţeanul nu are o individualitate marcantă şi dacă împrejurările îl silesc să se ocupe mai mult cu altul decît cu sine, — atunci acestea din urmă tind să-i rătăcească judecata despre ceea ce este cu adevĕrat într'însul, şi de multe ori, îi vor împiedica vederea clară a lucrurilor ce va avea de făcut. Din aceasta resultă dar şi pentru individ şi pentru naţiune, dar mai cu seamă pentru naţiune, cea mai păgubitoare confusiune, — *confusiunea în activitate*, al cărei semn caracteristic sufletesc este *nehotărîrea*.

Dacă aceste consideraţiuni sînt adevĕrate, — şi ele sînt adevĕrate, precum vom arĕta la locul sĕu — şi dacă ne întoarcem privirile spre situaţiunea în care se află pătura noastră cultă, nu ne putem opri să nu recunoaştem, că tocmai condiţiunile ce se cer pentru ca un individ să-şi dea seama clar de activitatea ce desfăşură, atît în raport cu modul sĕu de a fi, cît şi cu modul fundamental de a fi al naţiunii noastre — tocmai aceste condiţiuni lipsesc in mare parte. Şi e lucru lesne de înţeles, când observăm, că toată educaţiunea noastră se face umplând mintea tinerelor generaţii, cu lucruri ce ne vin de peste hotar. Iar nehotărîrea, caracteristica timpului şi generaţiei noastre, nu este decît o consecinţă naturală, a acestei înstreinătoare educaţiuni.

In această situaţie, cel mai bun remediu, credem, e acela, care poate pune la îndĕmâna fiecăruia, nişte puteri nouĕ capabile de a-i deştepta conştiinţa şi a-i arăta ceea ce este el în el, în afară de pătura streină şi artificială, pe care educaţiunea i-a aşternut-o pe de-asupra, capabile de a trezi în el acele idei, dar mai cu seamă acele porniri, care sînt semnul unei individualităţi din anume părinţi născută, şi mai cu deosebire dintr'o anumită naţiune. Din rîndul acestor forţe nouĕ, capabile de a deştepta conştiinţa despre ceea ce sîntem, credem

că este şi opera ce ne-am propus s'o studiem. Căci într'însa se pot vedea îmbinate, ca în focarul unei lentile, cele mai multe raze de lumină, pentru a da naştere la cea mai clară conştiinţă despre ceea ce am fost şi despre ce *nu* am putut fi, ca activitate intelectuală, în perioada de vreme imediat trecută. Şi ce îndreptar mai bun pentru desfăşurarea activităţii noastre de astăzi, dacă nu cunoaşterea clară a activităţii pe care astăzi sîntem chemaţi s'o continuăm?

Studiul unei asemenea opere, ar convinge pe orişice cap neprevenit, că multe dintre judecăţile emise într'însa asupra activităţii noastre trecute, ar putea fi aplicate şi astăzi asupra unor forme de activitate, care sînt în stima multora. Aceasta le-ar da putinţa, pentru cei ce o au în virtualitate, de a se orienta în mijlocul micilor curente, cam confuse, ce constitue cultura română de acum; căci le-ar oferi prilejul de a se ridica din acel punct de vedere strîmt, în care ne înlănţuesc întîmplătoarele împrejurări de desvoltare, la un punct de vedere mai superior, de unde ar putea judecà mai cu siguranţă, valoarea activităţii ce desfăşură. Această înnălţare poate întărì direcţia activităţii ce vor fi început, o poate din contra nimicì, — şi în acest din urmă cas folosul va fi însemnat, dacă părăsind o direcţie greşită, ar găsi o alta mai potrivită cu felul de a fi al sĕŭ şi al naţiunii sale. In orice cas le-ar deştepta în suflet idei şi porniri, care în înstreinarea noastră intelectuală de toate zilele, ar contribuì cu o bună parte la păstrarea fondului specific românesc al fiecăruia.

2. *Al doilea scop*, mai *special*, aş putea zice personal, dar care totuşi de se va putea împlini, tinde să întărească pe cel d'intîiu, este de a căuta, în studiul acestei opere, de se va putea găsi, elementele ce ne-ar putea servi nouă de fundament pentru o clădire viitoare posibilă. In observările sale polemice (Critice, vol. I, p. 250), d. Maiorescu, întîmpinând pe aceia, cari, însufleţiţi de un patriotism rĕu înţeles, combăteau critica produselor literare de pe acea vreme, formulează condiţiunile ce trebue să îndeplinească, în epoca de formaţiune,

o operă într'adevĕr trainică, în modul următor: «Un început «de cultură, în orce ram s'ar întîmpla, trebue să cuprindă, «întîi ceva ce nu a mai fost pînă atunci in viaţa publică a «unui popor; dar al doilea, totdeodată, ceva ce poate servì «de fundament pentru o clădire şi o urmare mai departe». Se cuprinde implicit ideea, că orice lucrare literară, venită după începutul de cultură, şi care nu are pretenţia de a forma prima temelie a unei serii de idei, ce s'ar desvolta de atunci încolo, trebue să-şi găsească fundamentul într'o lucrare de mai nainte, care a intrat mai de mult ca element conştient sau subconştient în cultura poporului tĕu. Acest chip de vedere este în concordanţă cu ideile de mai sus, şi ni se pare a fi just. In adevĕr, ori-ce lucrare intelectuală trebue să ţintească la desvoltarea normală a minţii celor de acelaşi fel cu tine (fie că această ţintă e instinctivă, ca în operele pur literare, fie că e reflectată, precum e în operele de ştiinţă şi de critică. Iar dintre toate felurile de desvoltări, cea mai sigură şi cea mai potrivită cu firea omenească, ce tinde spre pace şi linişte, e *desvoltarea treptată*: ea cere mai puţin timp şi mai puţină sbuciumare, — şi voiu arăta altă dată pentru ce. Pentru aceasta se cere neapĕrat să faci legătură între ceea ce cugeţi şi simţi acum şi între ceea ce s'a simţit şi s'a cugetat imediat înnainte de tine. Numai astfel poţi scoate la iveală continuitatea neîntreruptă a evoluţiunii pacînice, — singura ce poate garanta, că poporul la care se arată, se desvoltă în mod sănătos şi trainic.

E dar drept, mai înnainte de a începe activitatea noastră pe tărîmul criticei, acum, după ce un început de cultură s'a făcut, să căutăm în produsele similare ale micei noastre literaturi, care este opera ce ar putea să servească de temelie, pentru idei şi simţiri mai complexe şi mai diferenţiate — aşa precum o epocă mai înaintată de progres, *în ţară la noi*, cere?

S'a vĕzut din cele de mai sus, că opera ce ne poate servì de fundament, este chiar opera ce ne-am propus să studiem. Dar pînă a ajunge la această convingere, a trebuit să luăm la cercetare şi celelalte producţiuni critice din literatura noastră;

şi nu este de prisos, credem, ca să arătăm pentru ce toate aceste producţiuni nu întrunesc condiţiunile trebuincioase începutului nostru de activitate critică.

In cele ce urmează dar vom schiţa o critică a criticei noastre.

II.

Nu e mult timp de când cultura a început să pătrunză la noi; dar aceasta n'a împedicat să se scrie mult; şi dacă cercetăm, vedem, că nu pe tărîmul criticei vom avea să ne plîngem că s'a scris puţin. Din contra. Mai cu seamă în vremile din urmă activitatea critică a covîrşit cu mult producţiunea originală, şi terenul e destul de întins pentru cercetarea prealabilă ce ne-am propus să facem. Norocul e numai, că despre foarte multe din scrierile aşa zise critice nici nu putem vorbì. Acum 15—20 de ani, scriitoraşii şi băeţandrii fugiţi de la şcoală, se apucau de publicat versuri patriotice, în care se glorifica românismul şi libertatea; astăzi acelaşi fel de autori fondează reviste de trei zile în care plîng amarul vieţii — care nu le oferă toate înlesnirile de traiu fără muncă— şi caricaturizează pesimismul profund şi sincer al lui Eminescu. Dar, în deosebire de premergĕtorii lor, ei se aruncă şi pe tărîmul criticei şi ştiinţei, în sfera cercetărilor exacte. In periodul trecut am avut neadevĕrul simţirii, în periodul acesta avem falsificarea adevĕrului; atunci schimonosirea literaturii, acum schimonosirea ştiinţei. Ceea ce însă ne mîngâe, e faptul, că astăzi se găsesc cu mult mai multe capete, care prin valoarea lor relativ mai mare pot să discrediteze orişice dominare a incultţilor asupra publicului mai inteligent. De aceea produsele acestea nu ne pot ocupa.

Dacă ne ridicăm de la această pătură mai sus, în cercul acelor oameni care s'ar putea numì culţi, şi care par deocamdată, că împart opiniunile celor ce au îndrăsneala să se pronunţe în asemenea cestiuni, găsim între altele nesemnificative, două categorii de critici. In prima categorie intră acei

critici, cari scriu fără să aibă un fond de idei, clar conceput, care să le serve drept punct de plecare în studiile lor. Dintre aceştia, unii, mai puţin serioşi, n'am vrea să zicem mai puţin inteligenţi, şi-au împănat capul cu clişeuri, pe care pentru nefericirea minţii noastre, civilisaţiunea din Apus le pune la îndemână celor care ştiu o limbă streină; şi, ajutaţi de nevoia în care se află ziarele ca să-şi umple coloanele, întreprind articole critice savante, şi-şi formează ast-fel o reputaţie, la care contribue şi relaţiuni personale de altă natură — o reputaţie, de multe ori foarte mare, fără să fie sprijiniţi de nici o idee. Alţii, din contră, — aceştia sînt pe o treaptă mai înaltă, — vrênd să surprinză mintea Românilor prin mulţimea ideilor şi... a coalelor tipărite, riscă să remână la activ numai cu cele de-al doilea; iar întru cît priveşte pe cele d'întîiu, de multe ori se mulţămesc să transpună conştient sau inconştient, — în limbă română şi în perioade nesfîrşite, înţesate cu epitete vînjoase şi surprinzĕtoare, — cînd pe Bourget, Guyau, Hennequin..., cînd pe Hennequin, Guyau, Bourget..., cînd pe... Iar resultatul final este o confusiune, pe care, credem, autorii lor o vor lămuri cu vîrsta în capul cititorilor.

Un punct solid în gol, nu se poate găsi.

In a doua categorie intră criticii, care au pretenţia de ştiinţă şi de sistemă, dar mai cu seamă de ştiinţă. Aceasta însă nu-i împiedică să se contrazică nu numai de la pagină la pagină, dar chiar în aceiaşi frasă *). Aceştia caută să-şi

---

*) Dăm ca specimen următoarele exemple, din representantul lor de frunte, D. Gherea. D-sa, vroind să combată ideea, că pot fi simţiminte impersonale, cu argumentul că toate emoţiunile trebue să se petreacă într'o anume persoană, zice (Studii critice, v. II, p. 56): «Emoţiunile sînt, *în general*, cît se poate de personale, pentru că sînt urmarea unei aţîţări nervoase, ce se petrece într'un organism individual, într'o persoană». Acel, «în general» din frasă dovedeşte că autorul admite implicit în frasa sa, că pot fi şi emoţiuni impersonale; numai că, acelea, după d-sa, n'ar mai fi produsul unei aţîţări nervoase într'o anumită persoană.

In acelaşi articol dupĕ ce combate existenţa emoţiunilor impersonale în virtutea cărora, după d. Maiorescu, individul *se uită* pe sine ca persoană, pentru

facă un loc cît se poate mai mare în lumea noastră literară, dând la o parte ce a fost, direct sau indirect, şi anunţând că au să aducă lucruri nouĕ de tot pentru noi, pe care somităţile noastre literare de pînă acum ori nu le ştiu, ori se prefac că nu le ştiu.... o critică din Europa «care a luat mare des«voltare, dar o critică întemeiată pe alte base, o critică plină «de putere, care...». Acestea toate, însă, n'ar însemna nimic: presinte-se cineva ori cum s'ar presinta, aibă el orice intenţii ascunse ar avea; cestiunea este: Lucrarea, luată în totalitatea sa, înfăţişează ea caracterele unei lucrări ce ar putea servì de temelie în activitatea noastră critică de acum, — ori nu? Această cestiune ne sileşte să cercetăm, cel puţin în mod *sumar*, dar în orice cas în mod *hotarîtor*, valoarea lucrării celui mai de frunte representant *) al acestui soiu de critici. E vorba aci de ştiinţă şi de sistemă — douĕ cuvinte mari, ce pot însemna mult cînd sînt bine înţelese, dar care sînt foarte păgubitoare cînd sînt înţelese numai pe jumătate. E vorba aci de douĕ cuvinte mari, care în stadiul de cultură în care ne aflăm, au putut arunca cea mai primejdioasă confusie tocmai în pătura ce se pretinde cultă. Aci nu putem asvîrlì în fuga condeiului un epitet, o impresie, ci trebue să facem pe toţi cititorii să simtă direct acea impresie, — şi să se uimească şi dinşii cînd vor înţelege adevĕrul.

---

a fi absorbit numai în obiectul percepţiunii sale şi a fi interesat numai de el, — D. Gherea, vrênd d'impotrivă să arate, că arta aţîţă interesele reale ale individului percepĕtor şi-l face prin urmare atent asupra propriei sale individualităţi, iea şi comentează un exemplu din Shakespeare, în modul următor: «... cînd acelaş mult nefericit Lear vine cu trupul Cordeliei în braţe şi strigă: «Cordelia, Cordelia staĭ o leacă (?)! Ha!» — şi când sdrobit, convins că s'a dus, repetă înfiorătoarele cuvinte: «niciodată, niciodată, niciodată!» — aceste cuvinte ne lovesc în inimă, pentru că, *fără de voe şi fără să gîndim ne punem în locul acestui nefericit părinte...»* Ceeace nu însemnează nici mai mult nici mai puţin decît că recunoaşte în fuga condeiului, ceea ce prealabil îşi propusese să combată. Critică ştiinţifică!

*) C. Dobrogeanu-Gherea, Studiĭ critice 2 vol. în 8⁰. Libr. Socec.

III.

Am zis mai sus, că criticii din această ultimă categorie au pretenţia de ştiinţă şi sistemă. In cercetarea ce urmează asupra representantului lor de frunte, vom examina mai întîi ştiinţa, şi apoi vom trece la sistemă.

Aşa dar, cum se presintă *ştiinţa* criticului în cestiune?

Din capul locului trebue să observăm, că primele şi indispensabilele condiţiuni, fără de care nu se poate nimic trata în mod ştiinţific, sînt: claritatea şi precisiunea noţiunilor, pe care vrei să le pui in legătură. Altminteri, orice noţiune ori cât de justă ar fi, se falsifică în capul cititorilor, iar de aci resultă o confuziune, care numai progres nu însemnează. Căci, în starea de cultură în care ne aflăm, causa, pentru care avem atîţia oameni, cari nu-şi dau seama despre ce vorbesc şi despre ce cred şi admiră, — cari adică suferă de boala pe care d. Maiorescu a numit-o cândva: «beţie de cuvinte», şi cari spun ceea ce, acum în urmă, d. Carageale numeşte «mofturi româneşti» — este, pe lîngă mediocritatea organică, şi faptul, că pătura cititoare romînească, şi după dînsa.... cea necititoare, e silită să primească atîta mare puhoiu de idei ce vin de-a gata din apus, în cît îi este cu neputinţă să discerne fundamentele contradictorii din care au provenit. Şi astfel pe lîngă o pictură sănătoasă am început să admirăm şi să imităm deopotrivă pictura decadentă; pe lîngă literatura plină de viaţă, admirăm şi imităm elucubraţiunile nevropatice ale unor degeneraţi ai Apusului; n'am apucat să ne consolidăm într'o primă formă socială civilisată, — şi gîndurile au şi început să ne poarte spre o altă concepţie de organisare politică, resultatul unui sfîrşit de civilisaţiune; ba încă, neputinţa de a discerne a mers pînă a amesteca elementele unei critici sănătoase, cu deviaţiunile degenerate ale unei critici decadente. In asemenea situaţie, orice idee nouĕ, care se presintă sub firma ştiinţei şi care are pretenţia să realiseze un progres în mintea cititorilor români nepreveniţi trebue să se

presinte cît se poate de *precis în raportările deosebitelor sale părți constitutive*, și cît se poate de *clar în raporturile în care se află ea cu alte idei pornite din isvoare deosebite.*

IV.

Cum se presintă știința criticului nostru în privința *precisiunii?*

Să vedem. «Iată în câteva cuvinte», zice d-sa *), «cam ce am scris eu pînă acum în privința artei, și ce mi-a părut destul de deslușit». (Rog pe cititor să noteze: 1⁰ că bucata ce urmează, precum însuși autorul mărturisește, expune lucruri ce i se par destul de deslușite; pe cele confuse le lasă la o parte; 2⁰ că în această bucată explică pentru a *doua* oară teorii, pe care un alt critic, zice autorul, nu le înțelesese bine. E drept dar să ne așteptăm, cel puțin aci, de la toată limpezimea de care e capabil). «Omul *în general*» (adică nu toți oamenii), «e un product al împrejurărilor cosmice (mijlocul natural), iar pe de alta al împrejurărilor sociale (mijlocul social). Toate manifestările activității omenești, deci și activitatea artistică în general (adică nu toată), sînt negreșit o resultantă a acestor împrejurări». Pînă aci dar, se afirmă, că, în *generalitatea* casurilor, adică *nu totdeauna*, activitatea artistică e o resultantă a mijlocului natural și social. Cînd oare activitatea artistică n'ar fi o resultantă a acestor două medii? Aci știința tace, și tace și autorul nostru; apoi continuă: «Toate *manifestările spiritului omenesc în general* (adică numai în parte), deci și cele artistice, *sînt condiționate prin organisația fisică, nervoasă, sufletească* a artistului». După această frasă, orice cap, învețat cu precisiunea științifică, e nevoit să se întrebe: dacă manifestările spiritului omenesc numai în general, adică numai în parte, sînt condiționate de constituția *omului* (nu *a artistului,* precum se exprimă D-nul Gherea), — care e dovada, că manifestările artistice nu intră poate tocmai în acele manifestări ale spiritului omenesc, care *nu* sînt condi-

*) Studii critice, vol I, ed. de lux, p. 308—309 sqq.

ţionate de organisaţia omului? Şi apoi, care vor fi oare acele manifestări ale spiritului omenesc, care *nu* sînt condiţionate de organisaţia individului?... Dar, să cităm înainte: «Insu-şi artistul e format de mijlocul natural şi social *ce-l înconjoară*. Toate producţiile artistice *(vorbim de artă, nu de măsgălituri ori de falsificarea artei)* se reduc la urma urmei la înrîurirea mijlocului natural şi a celui social». Aceste frase pentru a nu părea asvîrlite fără nici o socoteală, ar fi trebuit cea d'întîiu să aibă în frunte un «dar», iar cea de a doua un «prin urmare». Dar să zicem că le au, şi să ne întrebăm ce cuprind ele? şi cum se leagă cu întreaga argumentaţie? Prima frasă cuprinde o idee inesactă, chiar după alte păreri ale autorului exprimate alte dăţi. In ea se afirmă, că artistul îşi datoreşte felul sĕu de a fi numai mediului natural şi social ce-l înconjoară—adică numai acelor împrejurări care l-au întîmpinat din momentul naşterii lui pînă ce şi-a sfîrşit opera ce a făcut. Cu alte cuvinte, exclude influenţa eredităţii, pe care în altă parte *), o admite: «*Critica modernă nu uită*, că omul, caracterul lui psichic, moral, intelectual, e productul unei lungi evoluţii, *ea nu uită* puterea eredităţii şi a atavismului, bine înţeles,... nefăcênd din hereditate şi atavism entităţi metafisice» (?!). Autorul e prudent; nu zice; «*eu nu uit*, ori *noi nu uităm*, că omul...»—şi foarte bine face. Dar ceea ce poate fi interesant, cu deosebire pentru băeţii de liceu din clasa VI-a, e o greşală de logică, ce-i poate interesa în studiul lor. Frasa de mai sus, ce cuprinde o idee inexactă, chiar după credinţele autorului nostru, joacă rol în text de premisă minoră, al căreia subiect este mai restrîns decît al conclusiei. Sîntem cum se zice, în faţa unei quaternio terminorum. Silogismul adevĕrat ar fi astfel:

Individualitatea artistului condiţionează *orice* operă artistică;

Mediul natural şi social condiţionează individualitatea artistului.

---

*) Studii critice, vol. II ed. ord. p. 12. Ibid. vol. I ed. de lux p. 321.

Deci: Mediul natural şi social condiţionează orice operă artistică.

Autorul nostru nu vrea să raţioneze astfel; ci zice:

Individualitatea artistului condiţionează *în general* opera artistică.

Mediul natural şi social *ce-l înconjoară*, condiţionează *individualitatea artistului.*

Deci: Mediul natural şi social condiţionează orice operă de artă.

Lăsând la o parte greşala ce resultă din particularisarea premisei majore, (de multe ori = în general), — un silogism în figura I-a nu poate avea niciodată premisa majoră particulară, — şi observând conclusia, vedem, că subiectul ei: «*mediul natural şi mediul social*», are un înţeles cu mult mai larg decît subiectul premisei minore: «*mediul natural şi mediul social care-l înconjoară*». Căci, sub numele de mediu natural şi social se înţelege nu numai mediul natural şi social, ce înconjoară pe artist în timpul vieţii sale, dar şi mediul natural şi social dinnainte de naştere, care precum vom vedea e şi cel mai important. Şi încaltea dacă autorul ar rĕmâne la această concluzie, care deşi scoasă rĕu e totuşi adevĕrată! Vom vedea însă *), că nu se mulţămeşte numai să scoată adevĕruri din premise false, ci va căuta să tragă şi falisităţi din premise adevĕrate.

In a doua frasă se cuprinde o afirmare absurdă: e drept, că se află aruncată într'o parentesă; dar aceasta n'o împiedică să fie mai puţin absurdă. Anume autorul nostru afirmă, că producţiile artistice se reduc la urma urmei la înrîurirea mijlocului natural şi social, dar nu se pot reduce la această înrîurire măsgăliturile ori falsificarea artei. Poate autorul crede, că tocmai acestea se nasc din inspirarea divină. O fi. Dar noi avem credinţa, şi o credinţă ştiinţifică, precum vom arăta altădată, că tocmai aceste măsgălituri şi falsificări de artă au origina în înrîurirea întîmplătoarelor împrejurări de traiu!

---

*) Vezi mai departe.

V.

Din cele de pînă aci se vede, — şi s'ar vedea aceasta din toate articolele cu pretenţii filosofice şi ştiinţifice ale autorului, — că lipsa de precisiune în legătura deosebitelor noţiuni cu care vrea să facă ştiinţă, dă naştere la cele mai absurde deducţii. Atîta ar ajunge, ca să punem la index pretenţiunile de ştiinţă. Ca să nu fim învinuiţi însă, că ne prea ocupăm de minuţii (ca şi cînd ar fi o minuţie să cauţi a desrădăcina posibilitatea «mofturilor»)—să examinăm însuşi conceptul fundamental, fără care ştiinţă, în sensul complet al cuvîntului, nu se poate face, — conceptul de causă. Ce idee îşi face autorul nostru de *causă?* Să citām *): «In lanţul nesfîrşit al causelor şi efectelor din universul nostru, causa se schimbă cu efectul, şi ceea ce a fost azi causă mâine e efect». Foarte clar. Să luăm un exemplu simplu şi limpede: D. Gherea scrie o carte. Toată lumea numeşte pe d. Gherea causă, iar cartea d-sale efect. Ce zice autorul nostru? «Causa se schimbă cu efectul». Aceasta însemnează, în exemplul nostru, că d. Gherea, causa, poate lua locul cărţii, efectul; iar cartea, efectul, poate lua locul lui d. Gherea, causa. Sau cum zice autorul mai sus: «ceeace a fost azi causă, mîine e efect»; adică, dacă azi d. Gherea—causa, face cartea—efectul; mîine se schimbă causa cu efectul şi cartea va face pe... d. Gherea! — Ceea ce în realitate a vrut să zică autorul despre care e vorba (presupunênd că n'a putut zice aceea ce nu ştia) e că, orice causă, producênd un efect, este la rîndul sĕŭ un efect al altei cause anterioare; şi că, orice efect, produs fiind de o causă, este la rîndul sĕŭ causă faţă de alt efect următor... Ei, dar aceste lucruri nu se pot spune clar, decît dacă le cugeţi clar, oricâtă dorinţă de a face ştiinţă ai avea!

Dar să urmăm. Am vĕzut ideea ce autorul nostru îşi face, cel puţin prin publicitate, despre causă; să vedem acum ce fel o aplică în teoriile ce susţine. Căci trebue să ştim, că

*) Ibidem vol. I, ed. de lux p. 311.

ideea de causă e fundamentală, ca în orice crîmpeiu de ştiinţă, şi în sistemul sĕŭ. Aceasta reese mai cu seamă din bucata cu care îşi face intrarea în scenă, de mână cu Critica din Europa *). «Critica în Europa a luat mare desvoltare, dar o critică întemeiată pe alte base, o critică plină de putere, care priveşte o operă literară ca un product, şi ca atare îl analisează cum fac ştiinţele naturale, căutându-i pricinele care i-au dat naştere». Mai înnainte de a trece mai departe, relevăm în treacĕt, că sub numele de «ştiinţele naturale» se înţelege de obiceiu, — în alte părţi şi la noi — numai ştiinţele biologice cu caracter descriptiv (Zoologia şi Botanica), unde nu e vorba de cause, ci de relaţiuni de coexistenţă; într'însele clasificăm, nu facem inducţiuni propriu zise. Mai precis ar fi fost să zică: ştiinţele fisice», — dar e prea tîrziu.

VI.

Aşa dar, Critica în Europa (par'că noi am fi în altă parte) caută pricinele, causele operelor de artă. Mai face ea şi alte lucruri, dar asta face deocamdată. Să vedem cum le caută şi cum le găseşte criticul nostru. Dar mai întîi de toate trebue să stabilim noi precis, ceea ce d-sa a spus foarte confus. Pentru aceasta trebue să dăm la o parte absurdităţile ce se deduc din pricina neprecisiunii cugetării; să ne amintim apoi frumoasele pagini în care Taine expune aceeaşi teorie, — nefalsificată încă de idei streine, dar necompletă şi amplificată cu alte idei; — să mai adunăm în fine de ici de colo cunoştinţele, pe care le-a făcut să intre în domeniul ştiinţei Evoluţionismul lui Herbert Spencer. Făcênd toate aceste operaţiuni prealabile, iată ce putem afirma:

O operă artistică, ca ori şi ce product al activităţii omeneşti, are două cause: 1) mediul natural şi 2) mediul social în care se produce. Dar şi mediul natural şi mediul social în care se produce, din punctul de vedere al puterii de causa-

*) Ibidem vol. I, ed. de lux, p. 31—32.

ţiune, care ne interesează aci, au două înţelesuri deosebite. Astfel avem mai întîi :

A. *Mediul natural şi mediul social* care influenţează pe artist, *după ce s'a născut.* In acest înţeles, se cuprinde: pe de o parte, toate forţele naturii (cer, munţi, păduri, schimbări de vreme, ş. c. l.), care au impresionat simţurile artistului pînă la facerea operei, şi pe care le-a combinat într'însa într'o formă potrivită cu puterile sale de activitate sintetică cerebrală. In acest proces se cuprind două *stadii. Unul* corespunde cu *percepţia* impresiunilor. In adevăr, nu toţi oamenii, şi cu deosebire nu toţi artiştii, percep lucrurile în acelaş chip : unii percep mai bine culorile ; alţii mişcările ; alţii formele ; alţii sunetele. Şi aceasta se vede foarte bine din forma secundară a percepţiunei, din funcţionarea *memoriei:* unul şi-aduce mai bine aminte de unele lucruri şi de unele calităţi ale lucrurilor, altul de alte lucruri şi de alte calităţi. De aci : memoriile visuale, auditive, motorii, formale.... memorii de numere, de locuri, de nume proprii...

Rămâne stabilit dar, că forţele din afara artistului — fie provenite din mediul natural, fie provenite din mediul social,— sînt subordonate : mai întîi puterii de percepţie a lui, adică, întrebuinţând termenul şi înţelesul ce-i atribue Wundt—*aperceptiei* ce are individul.—Al *doilea stadiu* corespunde cu *sintesa* percepţiunilor, revenite sub formă de amintiri, sintesă pe care artistul o face în opera de artă, spre exemplu. In acest stadiu se desăvîrşeşte subordonarea în care se află împrejurările naturale şi sociale, in acest înţeles, faţă de individualitatea artistului. Pe lîngă prima *selecţiune* întrodusă de apercepţia individului în impresiile din afară, se mai adaogă în însă-şi elementele selecţionate o nouă şi mai superioară selecţiune, pe care o determină puterea lui de sintesă. In aceste două selecţiuni schiţate pînă aci stă *originalitatea* *) artistului.

Din toate acestea resultă, că, în ce priveşte puterea de causaţiune, mediul natural şi social de după naştere joacă un rol *pasiv* ; rolul *activ* îl joacă individualitatea omului. Cu cît

*) cf. Titu Maiorescu, Critice, vol. I, p. 39.

această individualitate e mai puternică, mai originală, cu atît rolul sĕu de *causă de căpetenie* se accentuează; şi deci, din contra, cu cît individualitatea e mai ştearsă, mai mediocră, cu atît rolul de causă de căpetenie pe care-l are individualitatea la naturile extraordinare, scade, iar acela al mediului natural şi social contimporan se măreşte; dar totdeauna individualitatea omului precumpĕneşte influenţa mediului natural şi social, de care vorbim *).

B. In al doilea înţeles, mediul natural şi social însemnează *mediul natural şi social* ce au influenţat şi au determinat modul de a fi al omului, *înnainte de naştere*, şi cu un singur cuvînt se pot numì «*ancestrale*».

In aceşt înţeles se cuprind, în ce priveşte *mediul natural*, pe de o parte impresiunile Naturii, care, *în decursul generaţiunilor*, s'au cristalisat în nişte *tendinţe* ce pot fi transmise de părinţi copiilor, prin *hereditate*; pe de altă parte se cuprind împrejurările, absolut cu neputinţă de constatat, în care s'a întîmplat *fecundaţia*, şi acelea ce se pot mai lesne constata, în care s'a întîmplat creşterea *intra-uterină*. Şi fecundaţia şi creşterea intra-uterină fac parte din împrejurările naturale în care trăesc părinţii individului, şi toate la un loc formează un complex de factori cu o putere de causaţiune deosebită de a împrejurărilor naturale ce au lucrat în decursul generaţiunilor.

In ce priveşte *mediul social*, în acest înţeles, cuprinde:

---

*) Intrebuinţând o terminologie filosifică, am zice, că individualitatea omului e causa eficientă; iar mediul natural şi social contimporan e causa ocasională. Deosebirea dintre una şi alta ar fi aceasta. Causă eficentă am numi o causă, *fără de care calităţile fundamentale ale unui lucru nu pot exista*; causa ocasională (prilejul), *din contra, e o causă, ce se poate schimba, luându-i locul o altă causă ocasională, fără ca să se schimbe însuşirile de căpetenie de pe care recunoaştem un lucru*. Exemplu: Un om hazliu e hazliu pentru că aşa l-au născut părinţii; causa eficientă este fondul moştenit, preformat şi transmis individualităţii lui. Imprejurările schimbătoare în care trăeşte şi care-i dau ocasiunea să-şi arate această calitate a lui, sînt causele ocasionale. Aceste împrejurări se pot schimba, însă el tot hazliu rĕmâne; dar de l-ar fi născut alţi părinţi şi i-ar fi transmis altă individualitate, ori cîte împrejurări ar fi venit după naştere nu l-ar mai fi făcut hazliu. Prostul din născare, prost rĕmâne.

pe de o parte *forţele* sociale (traiul, educaţiunea, organisarea economică....), ce au influenţat şirul generaţiunilor trecute şi s'au cristalisat, prin hereditate, în tendinţe organice, ce pot fi şi ele transmise de părinţi artistului; pe de altă parte cuprinde împrejurările sociale în care trăesc părinţii... Ele au o putere de causaţiune deosebită.

De aci se vede, că atît mediul natural ancestral, cît şi cel social ancestral, din punctul de vedere al puterii de causaţiune se împart în două. Mai întîi şi unul şi altul pot fi privite din punctul de vedere *al influenţii ce au avut-o în decursul generaţiunilor*. Subt această formă ele au puterea cea mai mare de causaţiune; subt această formă sînt *causa de căpetenie* a individualităţii artistului. Numai înţelese astfel ele pot da naştere la tendinţe organice transmisibile prin hereditate. Şi adeseaori o influenţă posterioară de şiruri de generaţii nu poate distruge tendinţe, pe care influenţele dinnaintea acestor şiruri de generaţii le-au cristalisat şi le-au păstrat ascunse sau visibile la deosebiţii indivizi ce formează arborele genealogic. Astfel cercetările ştiinţifice au putut urmărì transmiteri hereditare, care n'au putut fi nimicite de mediul social şi natural ulterior, pînă la a 8-a generaţie; şi cine ştie, dacă se vor mai găsì materiale de cercetat, pînă la a câtea generaţie nu se vor putea urmărì aceste transmiteri hereditare, rebele influenţelor sociale şi naturale de mai târziu!

De aci resultă, că mediul natural şi social ancestral privit din celălalt punct de vedere, — *adică al influenţii ce o are asupra vieţii părinţilor imediaţi ai artistului* — are o putere de causaţiune secundară şi joacă acelaş rol *pasiv*, pe care-l joacă mediul social şi natural de după naştere, faţă de individualitatea artistului. Sînt cu alte cuvinte nişte cause ocasionale, iar nu nişte cause eficiente.

Şi acum să resumăm.

O operă artistică are drept causă de căpetenie (eficientă) individualitatea artistului (apercepţia şi puterea de sintesă cerebrală); la această causă de căpetenie se adaugă o causă secundară (ocasională): împrejurările naturale şi sociale de după

naştere, — acelea în care artistul trăeşte. La rîndul sĕu individualitatea artistului are drept causă de căpetenie: împrejurările naturale şi sociale ancestrale ce şi-au exercitat influenţa în şirul anterior al generaţiunilor; la acestea se adaogă o causă secundară: împrejurările naturale şi sociale în care trăesc părinţii artistului şi în care artistul a fost conceput şi a crescut înnainte de naştere. Aşa că ceeace putem numi *causa de căpetenie* (eficientă) a *unei opere artistice nu poate fi căutată decît sau, imediat, în individuatitatea artistului; sau, mediat, în seria nesfîrşită a influenţelor, pe care le-a exercitat mediul natural şi social în decursul generaţiunilor anterioare.* O astfel de causă *nu* se poate căuta, nici *în mediul natural şi social contimporan*, nici în mediul natural şi social imediat anterior, în care au trăit părinţii artistului; *şi cu atît mai puţin* nu poate fi căutată *numai în mediul social* în care s'au desvoltat artistul şi părinţii sĕi*) Mai jos vom vedea cum se justifică, în mod cu adevĕrat şiinţific, această concepţiune. Acum, să venim la autorul ce ne-a dat prilejul să facem exposiţiunea de pînă acum.

VII.

D-sa, după ce a argumentat, precum vĕzurăm din citaţiile de mai sus (p. 17 şi următoarele) şi a ajuns la conclusiunea

*) Ceva mai mult: nu poate fi căutat *nici chiar în seria nesfîrşită a mediurilor sociale*. Această afirmaţie se sprijineşte pe faptul că *mediul social* nu e o forţă independentă causală: el însuşi e causat de mediul *natural* anterior. In teoria Evoluţiunii, Natura (ca să nu se crează că vorbim metafisică ar trebui să zicem «împrejurări naturale!)», a format pe om prin adaptaţiuni succesive cu mediul înconjurător [1]); apoi omul format astfel şi determinat *tot* de Natură dete naştere Societăţilor; iar fenomenele sociale sînt datortte isbirii dintre Societate (produsul naturii) şi dintre forţele nouĕ naturale. Aşa că în definitiv toţi factorii sociali ancestrali se reduc la factorii naturali anteriori, şi joacă un rol de cauşaţiune inferior acestora.

[1]) Asupra cestiunii, avem *în româneşte* oarecare noţiuni în doă lucrări: a) *Critica apriorismului şi empirismului*, de Petru P. Negulescu, p. 125 sqq. Mai direct e tratată cestiunea în b) *Relaţiunea dintre premisele şi ultimele conclusii ale filosofiei lui Herbert Spencer*, de autorul acestui studiu. Cu deosebire în secţia II-a p. 44 sqq.

că opera artistică e datorită mediului natural și social, argumentează înnainte pentru a ajunge la conclusia, că *mediul social este causa de căpetenie*, el ar fi causa eficientă a unei opere artistice; — și nu e vorba de mediul social, care a lucrat în decursul generațiunilor, deși chiar acesta este subordonat causalicește mediului natural, — *ci e vorba de mediul social în care trăește artistul, sau cel mult de mediul social în care au trăit părinții artistului.* Să ascultăm: «O impresie făcută de mijlocul natural, de pildă un rĕsărit de soare ori o idee socială, cum este iubirea de oameni sau iubirea *cătră* femee, nu va eși de la poet tocmai cum a intrat (elegant stil!). Impresia va găsi o sumă de impresii adunate, o sumă de idei, va găsi un sistem nervos deosebit, care la nașterea artistului cuprindea posibilitatea desvoltării și creării artistice. Creația artistului va fi un product al combinației acestor factori feluriți, *dar toți acești factori*, — cum e grămădirea de impresii în sistemul nervos, adunarea (?) de idei, etc., — *vin ori de la mijlocul natural ori de la cel social.* — **Deci**... (să nu credeți că sar ceva), **cum am zis**... creațiunea artistică... **la urma urmei**... este pricinuită de înrîurirea mijlocului natural și *social*... **și mai ales... acest din urmă are înrîurirea hotărîtoare, el e cel de căpetenie**». Ei, acum, în urma acestei fenomenale argumentări științifice, oare nu ți-e permis să zici...? Nu. Nu ți-e permis să zici nimic; ți-e permis însă, să-ți aduci aminte de discursul lui Agamiță Dandanache al d-lui Carageale: «eu care... familia mea de la patuzșopt... în cameră și eu... ca rumânul imparțial... care va să zică... cum am zice... *în sfîrșit să trăească!*» Numai, trebue să observăm că «în sfîrșit» al lui Dandanache însemnează «deci».

Poate autorul nostru să scrie în altă parte: «Calitățile organice, adînci, se schimbă mult mai greu, se schimbă cu generațiile». Și în altă parte: «Critica modernă nu uită puterea eredităţii și atavismului». Toate acestea nu vin decît prea tîrziu! Conclusia sa rĕmâne: *mediul social* în care trăesc artistul și părinții sĕi este *causa de căpetenie!* Dar, ca să nu se crează că în argumentarea de mai sus, avem a face

cu o scăpare din vedere, sau că d-sa, a înţeles prin mediul social altceva decît mediul social în care trăeşte artistul şi părinţii sěi, — recomandăm cititorilor, de astă dată preveniţi, să recitească în Studiile sale critice, vol. I, ed. I, p. 85 şi următoarele, articolul «Eminescu», singurul articol de critică specială unde se încearcă să-şi aplice teoria. De ce a fost Eminescu pesimist? Pentru că a avut într'însul vre-o funcţie organică degenerată, moştenită de la părinţi, care şi ei o moşteniseră poate de la străbuni? Nicidecum. Eminescu, ne spune autorul, a fost pesimist, pentru că a fost născut şi crescut în civilisaţia păcătoasă burgheză; pentru că apoi a venit sub cerul «Junimei»; a fost influenţat de mediul social conservator în care trăia. Şi altele, şi altele. Curios mediu, care vrea sa influenţeze şi să formeze individualităţi aşa de puternice ca a lui Eminescu, şi nu vrea să se lipească nici de domnii Panu şi Xenopol, nici de ceilalţi transfugi ai aceluiaşi mediu; care face pe unii pesimişti, pe alţii optimişti; pe unii plini de spirit; pe alţii groşi la minte şi înţelegere; pe unii plini de logică, pe alţii... Oare ce ar fi eşit din autorul nostru de-ar fi trăit în acelaşi mediu?

VIII.

Pînă aci am vězut confusiunea autorului nostru, provenită din pricina lipsei de precisiune în legarea noţiunilor, şi în aplicarea lor la cestiunile de ştiinţă.

Din ce să provină această lipsă?

Noi nu găsim explicarea decît în una din următoarele două cause: Ori autorul de care vorbim, vrênd să facă Ştiinţă, nu are *capacitatea* organică *intelectuală*, ca s'o facă;— ori, din contră, are toate darurile mintale pentru a lucra cu siguranţă pe tărîmul Ştiinţei, dar nu are *caracterul moral*, ce se cere totdeauna unui om, în cercetarea adevěrului.

Cercetarea acestei alternative ne va lumina mai mult în privinţa semnificării, ce lucrarea domnului Gherea o are în activitatea noastră literară şi ne va îndruma mai sigur spre verdictul ce trebue să dăm în privinţa ei. Vom începe cu prima alternativă.

In acest cas, presupunênd că autorul este în curent cu metoadele de cercetare inductivă, lipsa de capacitate intelectuală pentru a face ştiinţă se vĕdeşte, în faptul că nu le-a putut pricepe ori nu le-a putut aplica. De le-ar fi aplicat, ori cel puţin de le-ar fi putut pricepe, ar fi vĕzut că părerile sale «ştiinţifice» nu sînt de loc ştiinţifice,—ba cad chiar într'o categorie de produse intelectuale, pe care ne abţinem să le calificăm. Dar dacă nu le-a priceput, ori nu le-a aplicat d-sa, să le aplicăm noi acum, ca să se convingă de adevĕrul aserţiunii noastre şi d-sa, sperăm, şi cei profani, cari cred ca d-sa.

Pentru aceasta să ne coborâm jos, jos de tot, pînă la ştiinţa ţĕranilor, — să vedem ce ştiu ei, şi cum proced ei ca să afle ceea ce ştiu. Vĕd două locuri unul lîngă altul: unul mai văros, altul mai humos, şi în acelaş timp vĕd că pe unul creşte grâu, iar pe celălalt secară. Intreb pe un ţăran: «Din ce pricină crezi, că a răsărit aci grâu şi acolo secară?» El surîde pe sub mustaţă şi rĕspunde: «pentru că aci am semănat grâu, şi acolo secară». — «Dumneata crezi rĕu ceeace crezi», ar zice autorul nostru; «în cărţile ce ne vin din Europa, lucrurile stau altcumva. Nu vezi dumneata, că aci pământul e văros şi dincolo e humos? Pricina pentru care a rĕsărit grâu aci, e că pămîntul pe care creşte este văros; iar acolo, pentru că e humos, a rĕsărit secară». Dar ţăranul i-ar rĕspunde: «O fi, domnule, în cărţile dumneavoastră; dar la noi e aşa cum spun eu; că, vezi dumneata, în locul pe care creşte acum secară, am semĕnat acum un an grâu şi n'a vrut să răsară secară; tot grâu a răsărit». — Iată în câteva cuvinte raţionamentul inductiv prin care ţăranul, fără să mai citească ce spun cărţile din Europa, stabileşte relaţiunea causală dintre causă şi efect, şi o stabileşte cu temeiu prin *probă* şi *contra-probă*.

Formulată în termeni abstracţi, procedarea în casul de faţă e aceasta: Dacă în două *casuri aproape identice* se produc două *fenomene deosebite*, causa deosebirei dintre cele două fenomene se găseşte în acea *circumstanţă*, anterioară sau simultană, *care diferă* de la un cas la altul. Aceasta e proba. Acum contra-probă. Dacă cele *două casuri*, în care

s'a produs două *fenomene deosebite*, nu diferă numai printr'o circumstanţă, ci prin mai multe, — pentru a afla adevĕrata causă a deosebirii, *causa eficientă*, eliminăm prin experienţă rînd pe rînd acele circumstanţe prin care cele două casuri se deosibesc, şi dacă, în această eliminare succesivă, observăm că cu eliminarea circumstanţelor deosebitoare, nu dispare deosebirea dintre cele două fenomene, pînă mai remâne *una;* atunci *această circumstanţă din urmă* care nedispărând menţine deosebirea trebue socotită ca adevĕrata pricină a deosebirii dintre cele două fenomene. In casul de sus întrebarea e: care e causa deosebirii dintre un lan şi celălalt? Presupunĕnd casurile identice, în ce priveşte celelalte împrejurări, găsim diferenţa în două circumstanţe· deosebirea de sĕmînţă şi deosebirea de pămînt. In raţionamentul sĕu de sus, ţăranul însă, amintindu-şi experienţa sa trecută, elimină din rîndul causelor pe cea de a doua deosebire şi păstrează ca resultat sigur în ce priveşte causa, numai pe cea d'întîi. Şi astfel deosebirea dintre cele două lanuri e causată nu de calitatea locului, ci de deosebirea dintre calităţile seminţelor.

Priceput acest lucru, lesne se pricep şi cele ce am spus noi mai sus în privinţa causalităţii operelor de artă; şi lesne se pricepe şi meteahna studiilor critice ale autorului nostru. X produce un fel de operă de artă, Y produce altfel de operă de artă. De ce? Aplicăm procedarea de mai sus. Negreşit însă, că în cestiunile sociologice, foarte complexe şi nesusceptibile de a fi experimentate, metoadele inductive nu se pot aplica atât de riguros, ca în ştiinţile fisice; dar o aproximaţie suficientă se poate în tot casul obţine. Aşa dar, de ce unul produce un fel, celalt alt fel de opere artistice? Proba ne arată, că între dînşii lîngă multe circumstanţe generale asemănătoare, două sînt deosebite: X trăeşte într'o societate şi s'a născut din anume părinţi; Y din contră trăeşte în altă societate, sau in alte forme ale aceleiaşi societăţi şi s'a născut din alţi părinţi. Care să fie causa de căpetenie a deosebirii: Societatea ori hereditatea? — Facem contraprobă. Societatea să fie causa? Nu. Pentru că s'au vĕzut

casuri în care gemeni, avênd acelaşi sau aproape acelaşi mod de a fi, care au trăit în mediuri sociale deosebite, şi care totuşi au continuat de a avea aceleaşi aptitudini intelectuale şi morale (aceleaşi feluri de asociaţii de idei, de apercepţiune, de simţire); ba asemĕnarea s'a continuat aşa de aproape, în cît s'a întîmplat — unul fiind într'o parte a pămîntului, celălalt în altă parte a pămîntului — să se îmbolnăvească în acelaşi timp de aceeaşi boală *). Din contră s'au vĕzut şi se vĕd totdeauna oameni, care sînt supuşi aproape la acelaş regim, la aceleaşi influenţe sociale, şi care desvoltă cu toate acestea aptitudini surprinzĕtor de deosebite. Coboară-se cineva jos de tot, în straturile sociale unde împrejurările sociale sînt aşa de simple în cît asemĕnarea între împrejurările în care trăeşte un individ şi între acele în care trăeşte alt individ sare în ochii ori cui, şi se va vedea acolo ce deosebire de firi va găsì; ce deosebiri de capacitate de inteligenţă şi de simţire, care nu sînt causate, în primul loc, decît de puterea heredităţii şi atavismului. Exemple se pot aduce ori cîte, şi toate duc la conclusia, de astă dată stabilită în mod cu adevĕrat ştiinţific, că ceea ce pricinueşte, în primul rînd, operele de artă sînt causele representate prin atavism şi prin hereditate, iar nu acelea representate prin mediul social în care trăeşte artistul sau părinţii lui.

Presupunênd dar, că autorul nostru a vrut cu toată bună-voinţa să facă ştiinţă, din cele de mai sus remâne stabilit, că n'a priceput ori n'a ştiut să mânuiască tocmai metoadele fără de care nu se poate face ştiinţă — şi a pretins să facă ceea ce nu se poate face de toţi.

IX.

Să cercetăm acum cea de a doua alternativă.

Să zicem, că autorul nostru, care e atît de popular prin-

*) Casul e citat în Ribot, «Maladies de la personnalité».

tre oamenii ce formează pătura noastră cultă şi inteligentă, ar fi priceput ce este ştiinţa şi care sînt metoadele ei. Dar atunci, nu ne rĕmâne decît să preferim a crede, că autorul nostru e foarte inteligent, că fiind astfel a priceput că noi sîntem într'o stare intelectuală instabilă, că adică sîntem cam uşurei, şi că, printr'o meşteşugită (?) sofisticare, poate întroduce în capul nostru idei, care ne-ar putea zăpăcì şi ne-ar împinge pe unii dintre noi pe o cale, ce i-ar putea servì la alte scopuri lăturalnice. Şi-a zis: Scopul scuză mijloacele; dar trebuia să ştie, că în materie de ştiinţă, precum zice d. Maiorescu, mijloacele scuză scopul, şi că orice falsificare a stiinţei nu remâne nepedepsită.

Această parte a cercetării noastre stă în legătură cu *al doilea punct* de vedere din care ne-am pus pentru a studia ştiinţa criticului nostru. Pînă acum am studiiat ştiinţa sa din punctul de vedere al *precisiunii noţiunilor* şi al aplicaţiilor speciale la care dă naştere, şi am vĕzut cît de neprecise sînt raportările lor unele faţă de altele pentru a forma o parte din sistemul autorului în cestiune. Vom studiia acum ştiinţa sa din punctul de vedere al *clarităţii* cu care se presintă ideile sale în raport cu alte idei isvorîte din alte fundamente. Aci se va vedea mijloacele piezişe de care s'a servit pentru ca, falsificând o teorie ştiinţifică, să întroducă, indirect sub frase de admiraţie pentru autorii noştri: Eminescu, Carageale, Vlahuţă, etc., idei, pe care n'ar fi avut, poate, curajul să le presinte sincer înnaintea publicului nostru, cu toate conclusiile lor, înnainte de a-şi fi asigurat o situaţie. Şi în această cercetare rog pe cititori să nu facă o confusie. Noi nu învinuim pe nimeni că are cutare sau cutare convingeri; nu învinuim pe nimeni, că subt o formă sau alta, caută să înnegrească pe alţii şi să se ridice pe sine; şi iarăşi nu învinuim pe nimeni, că-şi răspândeşte ideile. Şi cu atît mai mult nu învinuim pe nimeni de acest din urmă fapt, cu cît avem convingerea, că nu ideile superficiale, basate pe contradicţiuni, pot forma un grup de oameni cu influenţă hotărîtoare şi durabilă asupra societăţii noastre; ci numai acelea ce co

respund unui fundament trainic şi unui fond sufletesc sincer. Dar ceea ce nu putem ierta nimĕnui şi ceea ce credem că nimĕnui nu-i e permis, e ca să facă toate acestea, falsificând conceptul de şiinţă şi adevĕrul însuşi.

Dar de această parte a cercetării noaste, cît şi de aceea privitoare la sistem, ne vom ocupa în numĕrul viitor.

MIHAIL DRAGOMIRESCU.

INSPECȚIE

(Schiță)

De opt zile nu scădea zgomotul și învălmășala în Compania a II-a, de focul inspecției, «inspecție de Dom Colonel», care era să fie Joi.

Plezneau palmele ca bicele în ajunul lui Sfîntu-Vasile și de ai fi stat mai de-o parte, ți s'ar fi părut că bate saltelele în Companie: și erau palme 'n față, pumni în piept și în spate.

O inspecție de Colonel nu-i lucru de glumă și sergentul-major se jurase că să-i radă mustața, dacă nu l'o omorî pe ăl de-o eșì cu ceva rĕu la inspecție: «*mai bine să-și ia lumea 'n cap de pe acum.*»

Din ziua aceea nu încetau «Dumnezeii, Cristoșii, Ingerii, Luceferii și porumbițele negre, care cântă *deșteptarea* pe catapeteazma cerului» din gura gradelor, toți ovrei din fundul Moldovei, după cum îi arăta numele: Calman Faibici, Poblicker Avram, Rozman Nathan, Haimovici Hună, Katz Leiba. Și nu era curățenia efectelor și a munițiilor, nici instrucția, care amețea pe bieții soldați, ci teoria «grea di foc», mai ales explicată de cine o pricepea mai puțin.

... «Să se lupte cu bărbăție și cu abnegațiune».

— «Trăiți Dom Căprar Faibici!...

— «Ce e?...

— «Și va sî dzică abnegațiuni?»

Iar interpelatul Faibici, explică, strîmbându-se ca cum

ar vrea să ridice un munte, că «abnegaţiune este astâ... alâ... cum să zică?... când adică cineva... în sfîrşit, abnegaţiune... ab-ne-ga-ţi-une!...»

Soldaţii au priceput de n'ai vĕzut; iar cel care nu pricepe, capătă, «pentru că n'are bună-voinţă», patru teci de baionetă, în urma cărora e pe deplin lămurit.

In alt colţ al camerei Rozmann Nathan explică la câţiva după libret, că fie-care soldat are drept la *elementele* următoare:

«O mie o sută trei-zeci de grame de pâine»; şi toţi zic în cor: «O mie o sută trei-zeci di grami di pâni»;

«Şapte sute de grame de pesmeţi»; Şi iar zic cu toţii în cor: «Şĕpti suti di grami di pezmeţ»; — până la cel din urmă *element*: «şăsi centilitri di rachiu, tăria paisprece gradi», după care, o iau iar de la început: «O mie o sută trei-zeci di grami di pâni»...

Ciofu Ion are drept, după fiecare citire, deşi asta nu e trecut în livret, la cinci-şase ghionţi în fălci, pentru că nu zice tare.

Cei slabi la instrucţie, fac mânuirea armei lângă uşa de intrare, comandaţi de Poblicker, ovreiu exagerat ca un tarasconez, care le explică fie-care mişcare, ridicând glasul treptat, că, să ardice arma cu aşa tărie în sus, «încât să ţi se pară!... că dacă n'ai apuca-o cu mâna stângă!! ar zbura în sus!!! ar trece prin tavan!!! şi s'ar duce în slava cerului!!!»

Au făcut bieţii creştini bătături în palme trântindu-le de arme, şi Poblicker tot îi bate — («nu l'ar mai răbda Maica Precista!» cum zice Coţofrea),—pentru cuvîntul că sînt moi: «moale, băete, moale»!

O! de-ar putea să zugrăvească un pictor jalea idioată din ochii recruţilor, pe cari îi bate sergentul Haimovici, pentru că nu pot ţine minte «ce are generalul», ori «cine comandă Corpul al 2-lea de armată!» Pe banca lungă pe care stau ghemuiţi unul într'altul, trişti şi prostiţi de frică, îţi aduc aminte puii golaşi de porumbel.

«Maiorul are... are... maiorul are...»

E soldatul A Mărini Ion, venit de două zile, un ţigan

recrutat în potriva legii, neavênd de cât 18 ani, slab, cu ochii bolboșați și plini de lacrămi și stîngaciu în tunica cu mânici de-o palmă mai lungi de cât brațele lui.

— «Lungu Ion! spune tu: ce are. Maiorul?

Lungu Ion, un japlan de două ori mai înalt de cât A Mărini și isteț cum n'a mai fost recrut, — după spusa aghiotantului îmbătrînit în armată, — rĕspunde ce are maiorul, în urma cărui rĕspuns, Sergentul Haimovici, îi poruncește să dea lui A Mărini două palme, ca să nu mai uite; — și de frică să nu le capete el, Lungu dă două palme țiganului, care le rabdă și trece la loc, amețit, cu fața aprinsă, cu ochii roșiți.

Și fac un zgomot asurzitor, un balamuc întreg, o învălmășală care te amețește, atâtea trosnete de palme și atâtea glasuri, cari spun în același timp:

— «Duc arma 'n sus cu mâna dreaptă până în dreptul ochilor, o prinz cu cea stângă de sub înălțător»...

— «Când ți-oi da una zici că n'ai noroc!...

— «... Nu îngădui pi nimeni să-și scut're ciubot'le di colb or di omăt în cameră, să stuipi p'gios, or să zvîrli capt'i di sigare»...

— «... Nu mai fac, trăiți Dom Caprar, iertați-mĕ, așa vĕ rog»...

— «... Iar pi guler și pi manșetri, brodați în chip di frunzi di stijar»...

Din colțul în care stă, despărțit de toți cei ce 'l înconjură, Ionescu Teodor, bacalaureatul companiei, privește cu băgare de seamă tot ce se întîmplă în prejurul lui, căci vrea să descrie într'o scrisoare unui prieten al sĕu, inspecția.

Din părinți săraci n'avea ca să se întreție în București, de cât două meditații, care abia îi aduceau suma de nouĕ-zeci de lei pe lună, din care trebuia să plătească mâncare, casă, lumină și în sfîrșit toate nevoile pe care trebue să le împaci, ca s'o poți duce de azi până mâine, — când într'o zi un ordin, care suna că bacalaureații să fie încazarmați, îl făcu să-și piardă meditațiile, iar de atunci dormea și mânca în cazarmă.

In primele zile de revoltă, căuta să se împotrivească tutulor prostiilor, la care i se poruncea să se supue orbește;

în urmă însă, încet, încet, se obicĭnuise și privea cu ochi firești toate câte i se întîmplau. Și i se întîmplaseră atât de multe!.

Așa, într'o zi, trimes ordonanță la un general din garnizonă, trebuise să rabde și să nu sufle, când doamna generalului i-a întins cizmele: «Băete, fă astea»; iar la codeala lui, către fie-sa: «Regardez-moi quels yeux d'idiot il fait».

Altă dată maiorul, «un reglement ambulant», cum își zicea singur, l'a înjurat și lovit în front, pentru că «ticălosul»! călca în tocuri, pe când în reglement stă scris să calci pe talpă.

Dar scrisoarea... scrisoarea adresată colonelului!... Un adevărat model de scrisoare înțeleaptă, — nici de cum în stil milităresc, căci cum zicea la început: «Nu știu să scriu, Domnule Colonel, de cât cum scrie un om cinstit și rațional, unui alt om cinstit, rațional și mai în vîrstă de cât dînsul...

Iși pusese inima toată în scrisoarea aceea, în care arăta nenorocita lui stare, cu rugăciunea de a-i lăsa libere ceasurile în care să-și poată da lecțiile.

Fusese chemat în cancelarie a doua zi și, pentru lipsă de cuviință, pedepsit cu patru zile de arest, urcat în urmă la șase, pentru că eșind, trântise ușa strigând: «am stricat orzul pe gâște!»

Și altele... și câte!...

* * *

E unul după miezul nopții, — și în companie dorm toți, afară de scimbul al doilea, care se plimbă printre paturi, cu pași rari și zgomotoși in tăcerea nopții, și de bacalaureatul Ionescu, care scrie prietenului sĕu Genuleanu, inspecția de cu ziua.

A stat multă vreme în fața hîrtiei albe, neștiind de unde să înceapă, până când atîtea cîte avea de spus, s'au așezat, s'au grupat, s'au clasat; iar acum îi zboară condeiul pe hîrtie, cum se întîmplă în totdeauna când ai multe de scris.

« . . . .

. . . . fericit dacă aș putea să ți le scriu pe jumĕtate de cum le-am vĕzut. Ca să 'ncep cu începutul, trebue să-ți spuiu că nu erau încă două după miezul nopții, când nu mai dormea nici un soldat, deșteptați de gurile și de tecile de baionetă ale sergenților Katz Leiba și Rozman Nathan, amîndoi

ovrei cu tipuri clasice. Cel d'intîi cu trupul lung, cu fața lungă, cu nasul lung, adevĕratul tip de ovreiu, «fără dughiană», cum zic soldații; cel de-al doilea, fără un fir de gene, scurt și pe atît de gras și de rotund, pe cât cel d'întîiu e de slab și de osos: «ovreiu cu dughiană».

Eu nu m'am sculat, ci din patul de deasupra, în care eram culcat, mĕ sileam să-mi întipăresc bine în minte toate scenele comediei ce avea să se joace. Nu mi-a scăpat nimic din vedere: nici învălmășala bieților oameni, amețiți încă de somn, nici strigătul ascuțit al gradelor, nici înjurăturile, nici bătăile... nu mi-a scăpat nimic; dar pas' să le descrii, când dau toate năvală la vîrful condeiului.

Nu, eu sînt încredințat că, dacă tu, sau eu, sau ori-ce om cu toată mintea ar fi știut că e foc în odaea vecină, n'ar fi dat mai mult zor de cât dau toți oamenii aceștia; și dacă în nici o altă împrejurare, apoi în aceasta, m'am încredințat de adevĕrul proverbului «graba strică treaba», la vederea atîtor ciocniri între oameni, atîtor cizme, perii, baionete, căzute din mâini nefiind bine apucate, din grabă, atîtor rĕsturnări de cutii cu vax peste «efecte» spălate și albite ca fuiorul și atîtor lovituri, căpătate pe nedrept, tot din grabă.

Cum ți-ai putea tu face o idee de cele ce s'au întîmplat azi noapte, dacă celor ce-ți scriu, înșirate și spuse, le lipsește viața și efectul ansamblului. Trebue să vezi în același timp, dintr'o singură privire, cinci-șase soldați în cămăși așezându-și efectele pe paturi, în ordinea prescrisă de reglement; alții opt-nouă în deosebite posiții văxuind cismele; alții măturând îndoiți printre paturi; șapte-opt frecând cu furie baionete ori nasturi, pentru ca să-i facă «luceafĕr»; alții câți-va «înseriind» cămăși, cearceafuri, pântecare, mănuși: «garnitura de serviciu», G. S., anul atîta, luna atîta, matricolul atîta, seria atîta.»

Trebue să vezi pe caporalul magazioner, în fața unui lighian plin cu cărbuni, în care sunt înfipte tiparele de litere și țifre, pentru însemnarea cizmelor; iar împrejurul lui zece soldați, nerăbdători ca să le vie rîndul.

Să mai vezi pe fruntașul Toma Gheorghe, bărbierul

companiei, rĕzênd pe un biet creştin, care nu i-a făcut nimic şi care, sub jupuitura briciului, cu care au mai fost raşi încă patru-zeci înnaintea lui, se strîmbă de crezi că-i smulge pĕrul fir cu fir; pe când bărbierul, un mucalit, îl consolează în rîsul celor dimprejur: «ceasu rĕu, băeţaş; ce vrei să-i faci? ceasu rĕu»,

Să mai auzi şi fişîiturile periilor, ţăcăniturile armelor, pocnetul deschis şi cinstit al palmelor, bufnitul mut şi înfundat al pumnilor, înjurăturile, doveditoare de-o bogată imaginaţie şi de-o minuţioasă cunoştinţă într'ale lucrurilor sfinte, ale celor care dau, şi sughiţatul, oftatul sau vaetul celor cari primesc; şi atunci o să ai o deplină idee, de ce va să zică o pregătire de inspecţie de «Dom Colonel.» . . . .

. . . .

Trei ceasuri, de când, la marginea paturilor, pe douĕ rînduri, unul la dreapta şi altul la stînga, stau soldaţii în «repaus pe loc».

Pe-o masă de-o parte, aproape de uşă, sînt aşezate registrele companiei: «de detaliu, de pedepse, de soldă», toate; iar pe paturi într'o ordine perfectă, muniţiile oamenilor complete şi îngrijite ca de inspecţie; nu lipseşte nici unuia nimic: cuţit, furculiţă, foarfeci, rufărie, curelărie, — «tăti şeli» cum zic ei, toţi moldoveni.

Afară e un soare frumos de primă-vară, care intrând prin cele şase ferestre ale companiei, face şase făşii de lumină, în care se joacă grăunţi sclipitori de praf.

Ar fi o frumuseţe curăţenia camerii şi ordinea care domneşte în toate câte-ţi vede ochiul, dacă ai putea uita cum s'au făcut şi cu preţul a câtor necazuri!

— «A! dar ce face Colonelul? Sînt ceasurile nouă şi n'o să mai aibă vreme să inspecteze».

— «Atât mai bine! o să-i dea rasol».

Vorbeşte Căpitanul cu Locotenentul, pe când soldaţii îşi schimbă picioarele de oboseală, rezemându-se când pe dreptul, când pe stîngul.

Sergentul-major, raportează căpitanului că ordonanţa D-lui Sub-locotenent n'a venit încă.

— «Cum se poate!!! Unde e Sub-locotenentul?» Şi zărind

pe Sub-locotenent, începe un țipăt, un răcnet, de-ai fi crezut că o să-i vie ceva.

— «Domnule!!! în totdeauna neglijent!!! o să mĕ omori!.. o să mĕ omori!!... Unde-ți e, domnule, ordonanța??..

— «De unde vreți să știu eu, Domnule Căpitan?

— «Cum!!!!»

Noroc că a țipat așa de tare în cât s'a înnecat, căci poate mai ținea așa încă cine știe câtă vreme. Un soldat trimis în goană, a adus ordonanța în cinci minute.

— «Unde-ai fost? îl întrebă Locotenentul.

— «Să trăiți, Domnule locotenent, m'a ținut cocoana mama lu Dom Splocotinent.»

Am numĕrat întradins câte palme i-a dat locotenentul: patru-zeci și trei!! In sfîrșit, la zece fără câte-va minute, după o așteptare în picioare de atîtea ceasuri, căpitanul, care ședea lângă ușă, strigă: «La rînd, drepți!»

Colonelul!... A!... ba nu... locotenentul-colonel, vine să ordone căpitanului, să dea drumul oamenilor... Colonelul nu poate veni... inspecția va avea loc după amiazi, de la douĕ la patru.

Să nu-ți închipui, dragul meu, că născocesc ceva din capul meu, sau că ți-am spus până acum măcar un cuvînt neadevĕrat; trebuind să întorc pagina, recitii ceea ce am scris și mĕ încredințaiu că indignarea mea nu a exagerat nimic.

Acum, îți închipui poate, că la venirea Colonelului, după amiazi, când soldații erau gata pentru sosirea lui de douĕ ceasuri, s'au petrecut lucruri grozave. Cum te 'nșeli!— «Ridiculus mus.»

A intrat in cameră, cum intră ori-ce om în ori-ce cameră, cu deosebire că la pășirea pragului, căpitanul a strigat cât l'a ținut gura: «La rînd, drepți!»

Colonelul, foarte frumos bărbat, însoțit de un câine și mai frumos, «Basta al lui Dom Colonel,» și urmat de căpitanul, a mers pînă în fundul odăii lungi, pînă în dreptul sobei model Crăiniceanu, s'a întors pînă în cel-l'alt cap al odăii, în dreptul altei sobe model Crăiniceanu; a mers așa de patru

ori de la o sobă la alta, privind când pe dreapta când pe stînga, și avênd necontenit la doi pași în urmă pe căpitan, care se ținea după dânsul ca acul busolei după Nord.

Era atîta tăcere și atît de încremeniți stau oamenii, în cât—n'o să mě crezi—Basta a rěmas în loc, s'a uitat la dreapta, s'a uitat la stînga, și s'a tras înnapoi înfricoșat și urlând.

La mijlocul celei de-a patra plimbări între cele două sobe, model Crăiniceanu, Colonelul s'a oprit în dreptul toboșarului Bișoc Anton, i-a dus mâna la cravată și fără nici o sforțare i-a scos gulerul pînă de-asupra capului și i-a dat drumul. In tăcerea odăii, parcă ar fi căzut un bolovan!

S'a mai oprit Colonelul în dreptul lui Coțofrea, pe care l'a întrebat datoriile plantonului și ce este jurămîntul, întrebări la care Coțofrea a rěspuns ca un fonograf, doar de vre-o două sute de ori mai tare.

Și s'a mai oprit Colonelul în dreptul lui Biguci Vasile, care n'a știut să rěspunză la întrebarea: «ce se dă în primire unei sentinele?» — după care nerěspuns, Colonelul s'a mai plimbat odată de la o sobă la alta, și-a fluerat câinele și a eșit urmărit de privirile a 90 de oameni împietriți.

Asta a fost inspecția! Iată acum sfîrșitul ei:

Sergentul-major a explicat lui Biguci că unei sentinele i se dă în primire *onor*, *foc* și *zgomot*, și pentru ca să le poată mai bine ține minte, după ce i-a spus că onor n'are la 'nděmână, i-a dat vr'o zece palme, întrebându-l după fie-care, dacă a vězut foc și dacă a auzit zgomot.

A! mě 'nțelegi tu, dragul meu, că dacă rîz e pentru ca să nu plîng, că dacă-ți scriu pe un ton glumeț, e pentru că nu găsesc tonul destul de trist în care să-ți pot scrie ticăloșiile vězute. Da, au fost bătuți, înjurați, hărțuiți opt zile de-a rîndul, pentru atîta cât citiși.

Te rog, rěspunde-mi că eu am dreptate, că ei sunt nebunii, pentru a-mi scoate din minte bănuiala că poate au dreptate ei, care sînt mai mulți și că atunci nebunul sînt eu.

Trebue să fie tîrziu, căci s'a schimbat de mult schimbul al doilea.

Iți scriu cu geamurile deschise peste un tablou de o

frumuseţe uimitoare. De aci, de la înnălţime, se vede tot Bucureştiul, atît de zgomotos ziua şi acum atît de tăcut, încât se aude o cucuvae plîngând dincolo de gîrlă, la vechiul spital militar. E o lună pe cer cum parcă nici odată n'am vĕzut, pentru că poate niciodată nu m'am găsit într'o stare sufletească mai ciudată, de cât aceea în care mĕ găsesc acum: simt că mĕ înnebuneşte liniştea, cuminţenia şi regularitatea cu care se mişcă atîtea mii de lumi imense care strălucesc în sus, pusă alăturea de zgomotul şi de învălmăşala de acum douĕ-zeci şi patru de ceasuri a ăstor furnici cari dorm.,.

Dorm... şi recrutul A Sandi Ioana Văduva, zîmbeşte visând... Cine ştie?... poate visează vre-o staţie mică de drum de fier din fundul Moldovei... Un tren care porneşte cu dânsul... pe peronul gării o femee bĕtrînă plânge filfiind în mână un ştergar alb.,. toate astea, vĕzute într'un apus de zi de vară.

Te las, nu ştiu de ce 'mi vine să plâng. *Teodor.*

I. A. BRĂTESCU.

CAUSALITATEA MECANICĂ

ȘI

FENOMENELE PSIHICE

Între problemele ce se agită mai des în filosofia contimporană, aceea a cărei resolvare întîmpină multe greutăți, e cea anunțată sub titlul de mai sus: Causalitatea mecanică și fenomenele psihice, problema adică: în ce consistă principiile causalității mecanice și pînă unde merge putința de a explica datele experienții după normele ei; îi sunt ei de subsumat fenomenele psihice sau nu, și dacă nu, care sunt diferențele, care le exclud pe aceste din urmă?

Pe lângă greutățile ce isvorěsc din însă-și natura unor asemenea întrebări — în ele se sintetisează aproape ultimele abstracțiuni ale filosofii științifice — se mai ivesc aci încă altele, piedici cu desăvîrșire streine materiei, un fel de prejudecăți morale, *idola specus* sau *theatri*, cum le-ar numi Bacon. Pentru mulți, în adevěr, progresele și tot ceea ce se leagă cu progresele metodelor științifice, nu păstrează caracterul pur abstract, necesar unei discuții filosofice, ci sunt învělite ca într'un soiu de manta sentimentală; se ține seamă de ele, ca de un factor social a cărui reușită a fost în toți timpii binefăcětoare omenirii. De aci un fel de părtinire, de câte ori, într'o problemă generală, o soluție le atinge întru câtva.

Rěul nu începe cu această sentimentalitate, fără îndoială; el începe cu faptul, că pentru acești mulți oameni progresele științifice, știința în genere, n'are o semnificație largă, ci e restrînsă la o anume ramură a ei. Aceea, care de obiceiu se

bucură de această favoare, e mecanica. Ea e fica întâi născută a direcţiunii moderne — cu ea dar toată simpatia! «Universul e un joc al atomelor», «legile mecanice guvernează de la cea mai brută pînă la cea mai conştientă mişcare» etc,.. sunt fraze ce se repetă cu o anume satisfacţie, întocmai cum de altfel altele, ce, prin o ironie a soartei, le contrazic: «omul e liber în alegerea cultului sau a formei de guvern» »dreptatea, egalitatea . . . sînt bazele societăţii» etc.

Incercările din partea unora sau altora de a îngrădì tirania mecanică, sînt primite cu neîncredere, sînt vĕzute ca nişte încercări reacţionare contra progresului, un pas înnapoi în umbră, în întunerec!

Prejudecăţile, de care vorbim, de şi sînt isvoare directe, de unde mulţi autori s'ar inspira (cei ce stau subt o aşa tutelă, sînt cu desăvîrşire inofensivi), sînt totuşi factori în mişcarea filosofică ce nu trebuesc de loc trecuţi cu vederea. Aceste prejudecăţi pĕtrund pe ascuns în inima multora, adeseori produc în autori de valoare ilusii asupra problemii; odată apucaţi pe o pantă greşită, contrazicerile ce le es în cale sînt extraordinar de micşorate, abia de mai sînt zărite; prejudecăţile ajută pretutindeni pe curajosul admirator al mecanismului universal, îi dă un ce juvenil în mânuirea şi combaterea dovezilor; în scrierea lui lipsurile neacoperite pe ici şi pe colo au aerul unor mici concesiuni făcute adversarului, sau unor lucruri subînţelese ca de la sine. Mecanistul are, sau îşi închipuie cel puţin că are în partea sa spiritele câştigate progresului, opiniunile libere şi înnaintate.

Un exemplu de un aşa avênt juvenil ni se pare a fi cartea D-lui S. C. Michăilescu: «*Introducere la Psihofisică*»[1]), un rĕspuns contradictoriu teoriilor susţinute de Emil Du Bois-Reymond în discursul sĕu *Ueber die Grenzen des Naturerkennens*[2]).

Acestea zise, nu pentru a micşora meritul ei, cartea D-lui Michăilescu, chiar dacă învinovăţirea noastră ar fi dreaptă,

---

[1]) Edit. Socec, Bucureşti 1892.

[2]) Traducere română de D-nu T. Maiorescu, *Convorbiri Lit.* Nov. 1891.

rĕmâne totuşi de o importanţă necontestabilă. Ea e, înnainte de toate, un resumat bun al ultimelor lucrări pe tĕrîmul filosofiei ştiinţifice, al celor francese cu precădere — trebue adăogat, nu fără o mică părere de rĕu; dar, oricum, are în destul din ce să-şi asigure recunoştinţa noastră, a publicului român; în al doilea rînd ea e, pe lângă prima recunoaştere publică, încă un puternic ajutor pentru încurajarea acelei «mici mişcări filosofice» deşteptată de cursurile profesorilor de la facultatea noastră de filosofie. Acest al doilea merit e cu deosebire de lăudat la D-nu Michăilescu, nu poate fi chiar — cât de exagerat li s'ar părea observaţia unora — în de ajuns lăudat. Noi în particular, elevii acelui profesor, cărui «*Introducerea la Psihofisică*» e dedicată, nu vom lipsi a-i păstra, pentru atenţiunea acordată, o mare recunoştinţă.

Paginele următoare erau, după primul nostru plan, menite a fi sub formă de recensiune un rĕspuns la această ultimă scriere, cu care s'a îmbogăţit mica literatură filosofică ce avem. Curînd însă a trebuit să ne convingem, că o asemenea sarcină e aproape cu neputinţă de dus la un bun sfîrşit. Contra celor conţinute în «*Introducere la Psihofisică*», luate în parte, pagină cu pagină, nu e nimic de objectat: sunt adevĕruri culese cu multă sîrguinţă, bine rînduite, exprimate într'un stil limpede — o calitate nu tocmai lesne de găsit la începutul unei literaturi filosofice. Invinovăţirea noastră priveşte punerea problemei însăşi; noi învinovăţim pe D-nu Michăilescu a nu fi rĕspuns de loc lui Du Bois-Reymond, ci alături, a-şi fi pus singur cestiunea după plac. Recensiunea noastră dar, s'ar fi pierdut în multe desvoltări, ce n'ar fi avut nici o legătură cu textul.

Afară de aceasta un rĕspuns la rĕspuns, dacă nici măcar nu vine din partea autorului care ocasionează întreaga ceartă, în casul nostru din partea lui Du Bois-Reymond, e un lucru cam ingrat.

Am ales pentru toate aste motive forma unei lucrări proprii. Cititorii îşi vor putea face singuri rĕspunsul la cartea D-lui Michăilescu din compararea amêndorora.

Pentru a înlesnì inţelegerea şi în acelaşi timp a păstra

un fir de continuitate în şirul ăstor desbateri filosofice — desbateri filosofice! da, punem cu îndrăsneală negru pe alb subt ochii publicului român, — legăm cele următoare tot de cuvîntarea amintită a lui E. du Bois-Reymond. Fără pretenţiunea de a istorisì problema «causalităţii mecanice şi fenomenelor psihice», avem totuşi încrederea că încercarea de faţă nu va fi lipsită de ori ce folos. De-i va reuşì a reţine ceva mai îndelung atenţiunea unora, a deştepta pe a altora, asupra unei aşa însemnate probleme, nu-i oarecum şi astfel folosul ei dovedit?

Du Bois-Reymond tăgădueşte, că din mişcarea sau dispoziţiunile elementelor sistemului nervos, sau în genere din condiţiuni materiale, pot fi înţelese fenomenele psihice. Această neputinţă de a înţelege, el o consideră chiar ca niciodată de învins; de aci cuvîntul lui final: *ignorabimus*! Pînă aci, mărginiţi la această generalitate, discuţia, dacă Du Bois are dreptate sau nu, e aproape imposibilă. Ca aşa ceva să fie posibil, trebue lămurit încă: în ce constă înţelegerea sau cunoaşterea unui fenomen? Du Bois-Reymond n'a lipsit de a se achita de această sarcină în prima parte a cuvîntărei sale; aci trebue să-l urmărim deci şi noi, pentru a-l pricepe în restul celor ce afirmă, să putem apoi, îndestul preparaţi, să-i acordăm sau nu acea limită de care vorbeşte dînsul.

«Cunoaşterea Naturei — mai exact: cunoaşterea ştiinţifică a Naturei sau cunoaşterea lumii fisice cu ajutorul şi în înţelesul Ştiinţei Naturale teoretice — este reducerea modificărilor ce se petrec în lumea corpurilor, la nişte mişcări de atome, care se efectuează prin puterile lor centrale independente de timp, sau resolvarea fenomenelor naturei în mecanica atomelor. Este un fapt al experienţei psihologice, că acolo, unde am putut ajunge la o asemenea soluţiune, simţim deocamdată satisfăcută cerinţa noastră de causalitate. Propoziţiile mecanicei se pot presinta matematiceşte şi aduc cu sine aceeaşi certitudine apodictică, pe care o au propoziţiile

matematicei. Intru cât modificările din lumea fisică le reducem la o sumă constantă de energie potenţială şi chinetică (energie chinetică = putere vie în mişcare), inherentă unei cantităţi constante de materie, nu ne mai rĕmâne nimic de explicat în însăşi aceste modificări . . .»

«Dacă am presupune toate modificările din lumea fisică resolvite in mişcări de atome produse prin constantele lor puteri centrale, am avea întreaga ştiinţă naturală a Universului. Starea lumii într'un diferenţial de timp ni s'ar presenta ca efectul imediat al stării ei în diferenţialul de timp precedent şi ca imediata causă a stării în cel următor. Lege şi întîmplare ar fi numai alte numiri pentru necesitatea mecanică. Se poate chiar închipuì un grad de progres al cunoaşterii Naturei, în care totalitatea fenomenelor lumii să fie representată printr'o singură formulă matematică, printr'un singur sistem imens de ecuaţiuni diferenţiale simultane, din care ar resulta locul, direcţia mişcării şi celeritatea fie-cărui atom din Univers în orice timp[1].»

In aceste cuvinte ale lui Du Bois-Reymond nu e nimic nou. Ele dau pe scurt tendinţa ştiinţelor exacte de la Galilei încoace; expun cu o concisiune admirabilă materialul şi metodele, cu care oamenii de ştiinţă modernă se ridică peste cunoştinţele filosofilor antici. Pe când aceşti din urmă se pierdeau în speculaţiuni asupra *calităţii* materiei, în definiţiuni şi deducţiuni logice, din care apoi scoteau silogisticeşte natura şi fenomenele ei; modernii au în vedere exclusiv numai *dependenţele quantitative*, legile, după care fenomenele se *întîmplă*. Mişcarea e, în adevĕr, forma cea mai simplă, cea mai intuitivă, asupra căreia dependenţele quantitative pot fi învederate; de aci şi alegerea acestui punct de vedere la moderni. In toate aste privinţe ei n'au nici un predecesor în anticitate. Teoriilor atomiste chiar celor cu aerul mai modern, le lipseşte cu desăvîrşire ceea ce face tocmai miezul direcţiunii moderne. Democrit, Leucip, Epicur, etc., resolvau na-

[1]) Du Bois-Reymond, trad. Maiorescu, «Convorbiri», vol. 25, pag. 621, 622.

tura în atomi, e adevĕrat, dar atîta tot; bănuiala că există legi fixe, după care combinațiunea atomelor se produce, că fenomenele din natură pot fi prevĕzute după formule matematice, nu le-a venit niciodată. E destul, în această privință să amintim teoria lui Epicur asupra lui *«clinamen»*, abaterea fără causă a atomelor de la linia lor dreaptă de cădere, pentru a risipì or-ce îndoială. Totul în natură se petrece cu necesitate — aci se rezumă știința lui Democrit; peste ea n'a trecut nici unul din discipolii sĕi pînă în secolul XVI.

Cu acest secol și în special cu Galilei, începe adevĕrata știință modernă. Atomismul devine acum numai o hipotesă, cea mai potrivită cu explicarea dinamică a naturei, iar nu știința însăși.

Constatarea legilor de mișcare, înjghebarea a tot ce apare în univers într'un lanț de succesiune, ale cărui elemente, verigă cu verigă, sînt quantitativ determinate, cer, ca o lucrare preparatoare, uniformitatea substratului tutulor fenomenelor: de aci justificarea atomismului. Du Bois-Reymond exprimă însuși această părere câte-va rînduri mai la vale: «Innainte de a se putea așeza ecuațiunile diferențiale ale formulei Universului, toate fenomenele naturei ar trebuì să fi fost reduse la mișcări ale unui unic substrat al aparentei felurimi a așa numitei materii, care substrat să fie lipsit de calități; cu alte cuvinte or-ce calitate să fi fost explicată din așezarea și mișcarea unui asemenea substrat[1].»

O privire scrutătoare în istoria științelor exacte ne arată apoi, fără multă greutate, principalul factor, care a înlesnit și călăuzit, cu mersul fie-cărei epoce, afirmarea acestei tendințe moderne. El consistă în reforma petrecută în domeniul Matematicei; în lărgirea și îmbogățirea succesivă a conceptelor și metodelor acesteia.

Introducerea numerelor negative și irraționale, la începutul erei moderne, a deschis drumul pentru calculul funcțiunilor și prin aceasta chiar a făcut aplicațiunea Matematicei în cercetările experimentale din ce în ce mai ușoară.

---

[1] L. cit., pag. 624.

Galilei nu face alta de cât să demonstre, că distanţa pe care o percurge un corp în cădere stă într'un raport matematic cu timpul întrebuinţat; Kepler, că mersul planetelor poate fi reprodus într'o equaţiune algebrică; Oresme, Leonardo da Vinci şi alţii de asemenea — numai cu mai puţin succes, nu străduiau alta de cât materializarea proporţiilor matematice, a dependenţelor quantitative. Un pas înnainte fu apoi întroducerea infiniţilor mici în Geometrie de către matematicul italian Cavalieri; punerea baselor Geometriei analitice de către Descartes. Dar mai presus de orice, ceea ce a contribuit la întemeierea definitivă şi a asigurat pe deplin succesul noei direcţiuni, e invenţiunea calculului diferenţial şi integral. In cuvîntarea lui Du Bois-Reymond revin foarte des, cum am vĕzut mai sus, termini împrumutaţi acestor douĕ din urmă calcule. «Posiţiunea Universului în cursul unei diferenţiale de timp», «equaţiuni diferenţiale», «formula integrală a universului» etc, sunt aproape pe fie-ce pagină; sînt în adevĕr şi cele mai exacte expresiuni pentru resultatele ştiinţifice moderne. Funcţiunea matematică e modelul raporturilor ce noi constatăm în lumea reală. Diferitele clase de fenomene ce constituesc domeniul Fisicei, Chemiei, Biologiei, etc., sînt atunci cu desăvîrşire cunoscute, ştiinţificeşte fixate, când dependenţele dintre dînsele iau, sau se apropie de caracterul dependenţelor dintre mărimile matematice. Odată ce fenomenele din natură au ajuns a fi puse în dependenţă unele de altele, întocmai cum o funcţiune matematică de variabila sa, prezicerea lor devine posibilă, le cunoaştem în acel înţeles exact pe care-l vrea Du Bois-Reymond.

Auguste Comte, cu mult înnainte, a accentuat acelaşi adevĕr. Definiţiunea dată de acest din urmă ştiinţei, aşezarea Matematicei ca basă pentru cele-l'alte cunoştinţe, sînt una şi aceeaşi cu teoria lui Du Bois-Reymond asupra cunoştinţei naturei, reprodusă mai sus; coincidenţă inevitabilă, îndată ce caracterul ştiinţelor exacte de la Galilei nu e pierdut din vedere.

Kant de asemenea, nu era departe, acu mai bine de o sută de ani, de acest punct de vedere: «Eu însă susţin, că

în orice ramificare specială a ştiinţelor naturei se află numai atîta ştiinţă proprie, câtă matematică se poate afla în ea», ne spune dînsul la începutul scrierii «*Fundamentele metafisice ale ştiinţei naturale*», cuvinte, pe cari le citează de altfel şi Du Bois.

La rîndul lor, fără îndoială, progresele abstracte matematice sînt, pe timp ce trece, favorizate şi grăbite tocmai de această largă aplicare în lumea reală.

Varietatea fenomenelor naturei, complexitatea cu care ele se grupează şi se petrec, împing la crearea de noi funcţiuni abstracte şi la desvoltarea calculului în genere. In tot cursul desvoltării ştiinţelor colaboraţiunea reciprocă e de fapt inevitabilă.

Teoria uniformităţii substratului fenomenelor, am amintit mai sus, e un fel de condiţie preliminară pentru înlesnirea cercetărilor moderne. E nevoe a demonstra acest adevĕr? Dependenţele quantitative cum ar putea fi aplicate altfel? cum ar putea avea loc într'un sistem, cum e al lui Aristoteles s. es., unde corpurile şi fenomenele în genere sunt considerate a fi produse din împreunarea unor elemente *qualitativ* diferite; sau cum e al lui Platon, unde lumea materială era numai o sensibilisare imperfectă a unei lumi de idei, eterne şi intangibile?

De aceea, logic, această teorie a uniformităţii e neapĕrată; istoriceşte, e de fapt dovedită: ştiinţa modernă n'a început de cât după învingerea complectă a sistemelor filosofiei antice.

O altă teorie încă, care nu s'a impus de la început aşa de lămurit, dar care nu mai puţin a fost ţinta spre care au convers toate resultatele dobîndite şi care dă întregei direcţiuni moderne un fel de unitate filosofică, e teoria *conservaţiunii energiei*.

Asupra acestei din urmă, câte-va cuvinte nu vor fi de prisos.

Innainte de secolul nostru, înnainte de dovezile experimentale aduse la lumină prin lucrările lui R. Mayer, Joule, Hirn, etc. presupunerea că suma forţelor din univers rĕmâne

totdeauna constantă, nu e cu desăvîrşire necunoscută. Astfel Descartes, dând ipotesa constanţei sumei mişcărilor din univers, ca singura de împăcat cu idea de D-zeu; Huygens şi înainte de el Stevin şi Galilei, dovedind imposibilitatea unui *perpetuum mobile*; Leibniz cu teoriile sale dinamice asupra sumei forţelor vii — toţi, nu fac de cât să anticipe teoria modernă. Tuturor acestora, constanţa sumei forţelor din natură li se impunea subt un îndoit punct de vedere. Intâi, ca o analogie după constanţa sumei materiei, un postulat aproape şi pentru filosofii greci; al doilea, ca o ipotesă curat matematică. Calculul funcţiunilor e legat, în adevĕr, de anume condiţiuni, care-l fac posibil; prin întinderea lui asupra fenomenelor materiale însemnătatea acestor condiţiuni fundamentale, ese încă cu atît mai mult în evidenţă. Una dintre ele e şi conceptul de *limită*. Fără subînţelegerea unei limite fixe, căturile diferenţiale n'au nici un sens şi in genere tot calculul infiniţilor nu se poate susţine. In lumea reală — de este s'o considerăm ca o vastă arenă, unde se realisează raporturile matematice — ce ar putea corespunde acestui concept de limită, dacă nu ipotesa convergenţei tutulor fenomenelor spre o constantă fixă: suma forţelor? Trecerea de la una la alta e un salt logic şi de altfel nu fără a avea probabilitatea că aşa s'a şi petrecut de fapt în capetele multor oameni de ştiinţă înnaintea secolului nostru. Nu e locul acì a intra în detaliuri prea minuţioase; fie amintite însă în treacăt operile lui d'Alembert, Lagrange, Euler, unde idea acelei constante revine mereu sub forma analitică a unei integrale pentru equaţiunile diferenţiale. Fără o asemenea transiţie nici că ar fi fost cu putinţă redactarea acelor pagine geniale cu care Laplace începe nemuritorul sĕu op: «*Essai philosophique sur les Probabilités*». Citĕm dintr'însele fragmentul ce-l găsim la Du Bois-Reymond: «O inteligenţă, zice Laplace, care pentru un moment dat ar cunoaşte toate puterile ce animează natura, precum şi posiţia respectivă a fiinţelor ce o compun, dacă de altminteri ar fi destul de vastă pentru a supune aceste date unei analise, ar concepe în aceeaşi formulă mişcările celor mai mari corpuri ale Universului şi ale

celui mai uşor atom: nimic nu ar mai rĕmâne nesigur pentru ea, şi viitorul şi trecutul ar fi presente înnaintea ochilor sĕi [1]).»

Speculaţiunile acestea, în mare parte dar isvorîte din raţiuni abstracte matematice, au găsit în sfîrşit în secolul nostru confirmarea experienţei. Momentul hotărîtor în această privinţă, acela, cărui îi datorim definitiva formulare a teoriei energiei ce posedăm azi, e fără îndoială găsirea equivalentului mecanic al căldurii. Prin numita descoperire, o lumină nouă s'a aruncat asupra conceptului de forţă în genere, întrebuinţat pînă aci în ştiinţele fisice. Constatarea dependenţei constante, ce există între dispariţiunea unei *calorii* şi ivirea a 424 de unităţi de travaliu mecanic sau vice-versa, nu putea conduce de cît la ipotesa, că una şi alta, căldura precum şi forţa mecanică, nu sînt de cît douĕ moduri de arătare a uneĭa şi aceleaşi *forţe*.

Intinzênd apoi generalizarea, treptat cu descoperirea equivalentului mecanic, asupra fiecărei din celelalte forţe presupuse: magnetism, lumină, afinitate chimică, elasticitate, etc., dobîndim conceptul unei forţe unice: *energia*. Toate celelalte presupuse pînă aci, nu sînt de cît diferitele ei forme de manifestare; energia îmbrăţişază acum, ca explicare ştiinţifică, toate evenimentele acceptibile mĕsurei şi raporturilor, cîte ni le oferă lumea obiectivă. In totalitate-i energia rĕmâne totdeauna aceeaşi, altfel ar contrazice principiul equivalenţei, pe care ea se fundează şi care e dovedit experimental; ar face posibilă teoreticeşte ipotesa unui *perpetuum mobile*, adică o creare de forţă din nimic.

Asupra tutulor acestor consecinţe însă, nu insistăm mai departe şi înţelege oricine, pentru ce. Teoria energiei face baza fisicei moderne, ea este dar cunoscută oricui, sau reflectarea cea mai superficială o face să resulte aproape de la sine.

Un punct însă merită în special a ne reţine atenţiunea. Am zis mai sus cum că teoria energiei dă direcţiunii ştiinţe-

[1]) Loco cit., pag. 622.

lor moderne unitatea filosofică; am putea adăoga acum mai precis: legile constatate în succesiunea fenomenelor naturale, după normele dependenţelor matematice, dobîndesc, prin formularea definitivă a teoriei, caracterul de necesitate, devin, în sensul strict al cuvîntului, legi *causale*. Acest caracter de necesitate, vine din aceea că, prin stabilirea legii de conservaţiune a energiei, raporturile dintre fenomene iau forma unor dependenţe reciproce, asemenea acelor, cum ar fi bunioară, între diferitele părţi ale unei figuri geometrice.

Procesele fenomenelor de căldură, electricitate, lumină, afinitate chimică etc., tot ce noi putem urmărì quantitativ în fine, devin, prin subsumarea lor sub constanta sumei, energii matematiceşte determinate pentru fiece moment al mersului lumii. Ne trebuesc numai, pentru fiece moment, coordinatele de spaţiu şi primele cîturi diferenţiale de timp, şi cum energia e o simplă funcţiune, capabilă de o singură interpretare a acestora, avem date ca de la sine şi formele speciale sub care ea se manifestă. O inteligenţă, cum o presupune Laplace, coprinzînd întreg mersul fenomenelor într'o singură formulă, stăpînă prin prevedere pe tot ce viitorul aduce, este dar — pe cât timp e vorba de ceea ce se subsumează teoriei conservaţiunii energiei — un ideal ştiinţific pe deplin îndreptăţit. E imaginea intuitivă a acelei, ce în limbagiu abstract s'ar numì încă cunoştinţa astronomică, sau filosoficeşte explicarea naturii din punctul de vedere al *causalităţii mecanice*.

Ştiinţa noastră e, bine înţeles, încă departe de a atinge o asemenea perfecţiune şi va rĕmîne poate pentru totdeauna la o oarecare distanţă; nu mai puţin însă ipotesa lui Laplace, idealul cunoştinţei astronomice, n'are nimic absurd în sine, e consecinţa logică a premiselor de la care pleacă întreaga direcţiune a ştiinţelor exacte moderne. Neputênd stabilì formula generală a universului, vom putea cu toate acestea să fim în stare a stabilì formule pentru sistemele lui parţiale, a cunoaşte legile, de acelaşi caracter de necesitate, pentru grupuri de fenomene. Diminuarea nu schimbă întru nimic natura cunoştiinţei. Teoria conservaţiunii energiei face în acelaşi grad

necesare legile de equivalenţă dintr'un sistem minuscul de energie, precum le face pe acelea din sistemul total; caracterul e acelaş, *quantumul* numai e diferit.

După această expunere să revenim acum mai amănunţit la tesa susţinută de Du Bois-Reymond. Acesta, cum am zis la început, tăgădueşte că din mişcarea sau disposiţiunea sistemului nervos, sau în genere, din condiţiunile materiale, pot fi înţelese vreodată fenomenele psihice. De voim a-l traduce ceva mai pe larg, ajutându-ne cu explicările date pînă acì, am putea zice: Du Bois Reymond tăgădueşte pentru succesiunea fenomenelor psihice acea dependenţă matematică, care se arată în restul naturei obiective; el consideră prin urmare fenomenele psihice, ca eşind de sub stăpînirea formulei analitice a universului, imaginată de Laplace, sau în cuvintele lui însuşi exprimat: că fenomenele psihice rĕmân, ori cît de perfectă ar fi cunoştinţa astronomică a organelor materiale, pentru totdeauna nesubsumabile causalităţii mecanice. Prin acestea el tăgădueşte implicit şi aplicaţiunea legii conservaţiunii energiei asupra lor; o consecinţă, ce n'are nevoe a fi exprimată aparte. Energia nu este care cumva un fel de fluid, ori vr'un princip misterios, care se vîră oriunde; pe care trebue s'o presupunem în orice loc, chiar şi dacă orice constatare de equivalenţă ne-ar fi imposibilă. O asemenea părere să năluceşte, ce e drept, ici şi colo in scrieri ştiinţifice populare pentru a face teoria intuitivă, ori în sisteme metafisice, pentru a suplinì unde-i trebuinţă, vr'o entitate îndoioasă; pe cât timp însă avem intenţiunea a ne ţine în cadrele curat ştiinţifice — aceea ce vrea şi Du Bois-Reymond — o asemenea părere trebue să fie pe cît se poate evitată. Subt energie nu trebue să înţelegem mai mult decît aceea ce se coprinde ştiinţificeşte sub cuvîntul de forţă, pe care ea-l înlocuieşte. Raporturile fixe în apariţiunea unor anumite grupe de fenomene, revenirea aceleeaşi ordine în modul lor de succesiune şi coexistenţă, au condus pe oamenii de ştiinţă a le atribuì

o causă comună, numită forţă. Astfel mişcarea centrală a planetelor, căderea corpurilor, etc. au dat motive pentru a se stabilì o forţă a gravităţii; de asemenea fenomenele de căldură, magnetism, lumină, etc.: forţa căldurii, magnetismului, etc. Cum însă prin teoria equivalenţei, prin o mai adîncă cunoaştere a tutulor acestor fenomene, în secolul nostru, hotarele dintre grupe s'au şters încetul cu încetul — nici felurimea causelor sau a forţelor nu mai are raţiune de a fi. Pentru ce, în adevĕr, o forţă diferită pentru căldură, cînd legile sub care ea se manifestă sînt de o natură identică cu cele ale luminii şi ale electricităţii, cum a dovedit-o Hertz în timpul din urmă?

In locul tutulor acestora, sîntem dar îndreptăţiţi a lua azi una singură: *energia;* adică pentru ocasionarea tutulor felurilor de fenomene avem nevoe numai de o singură causă. Unitatea e venită din unitatea analisei noastre ştiinţifice, iar nu fiindcă am fi descoperit, acum în fine, oarecum essenţa esenţelor, acel ce, care mişcă şi produce tot în lume! Energia, — întru cît rĕmînem în marginile ştiinţei — este un concept, care resumă şi simplifică resultatele ştiinţifice de pînă acum, nimic mai mult. Cînd vorbim de transformările ei, nu trebue s'o înţelegem niciodată ca afară din materie, venind ca un princip transformător pentru a modifica tot în cale-i: ici a însufleţì un organism, colo a face să respire o frunză, dincolo a atrage un magnet... Aşa ceva se aseamănă mult cu credinţele oamenilor ce n'au trecut încă pragul spre viaţa abstractă; un mit frumos, de acord, dar fără utilitate şi fără loc într'un sistem de ştiinţă exactă. Energia, cum şi forţa, sau oricare ar fi numele lor, îşi datoresc existenţa numai faptului că fenomenele naturei pot fi fixate abstract prin raporturi quantitative; ele sînt create *à posteriori* de mintea noastră pentru a înlesnì explicarea sistematică a lumii materiale. Rolul lor de aceea e justificat numai pe atît, pe cît posibilitatea acelor raporturi quantitative e dovedită; sînt aceste din urmă, pentru un domen de fenomene, tăgăduite, atunci negreşit şi încercările pripite de a face us, cu orice

preţ, de teoriile generale, vor fi condamnate a nu da nici un rod trainic. Acesta ar fi casul cu fenomenele psihice!

E greu însă, deşì reserva de faţă se impune, îndată ce cineva îşi dă seamă de principiile fundamentale care au determinat desvoltarea teoriilor de mai sus; e greu zicem, de a afirma, că ea şi în realitate e păzită de majoritatea autorilor. Din contră, mai lesne aserţiunea contrară s-ar apropia de adevĕr: într'un chip sau altul se găseşte cîte o portiţă, pe unde *energia* e introdusă pe teritoriul conştiinţei, fără prealabila examinare, dacă venirea ei este precedată de existenţa raporturilor quantitative, de care am vorbit aşa de des, ori e numai o afacere de dibuială, o generalizare basată pe ceea ce va aduce viitorul. Portiţa care se deschide de obiceiu, pentru a înlesnì această — cum am numi-o? — contrabandă filosofică, e o confusie în înţelegerea problemei însăşi; pe urmele ei ne pun cîteva alusiuni din cuvîntarea lui Du Bois-Reymond. In judecata multora, cunoştinţa astronomică a fenomenelor psihice e confundată de ordinar cu o altă problemă, lăturalnică ei, anume aceea a *originii*. Fiindcă în domenul ştiinţelor fisice, cestiunea originii e ceva ca de la sine resolvat, subînţeleasă fără altă discuţie în constatarea equivalenţei, prin analogie se transportă o aşa părere şi în cuprinsul conştiinţei, ba încă într'o formă ceva şi mai îndrăsneaţă. Acolo e origina resolvată prin teoria generală a energiei; aici, la fenomenele psihice, teoria energiei să fie subînţeleasă în acea a originii! Sofisma e vĕdită îndată ce reflectă cineva puţin asupra lucrului. Cînd vorbim de fenomenele psihice ca produse ale condiţiunilor materiale, înţelegem stricta împerechere ce se observă între arătările unora şi altora; un fapt aproape necontestabil pentru nimeni astăzi, pentru Du Bois-Reymond mai puţin decît pentru oricare altul; ba ce e mai mult, tocmai el — cum o afirmă însuşi într'o altă scriere (die sieben Weltraethsel) — a sprijinit ipotesa conexiunii între spirit şi corp prin o mulţime de argumente. In favoarea ei vine apoi întreaga Psihologie fisiologică, Patologia sistemului nervos, Anatomia comparată a creerului, etc., un întreg şir de proptele, de o tărie indiscutabilă.

Dar alta e această cestiune şi alta e aceea, dacă fenomenele psihice pot fi cunoscute, după normele causalităţii mecanice, din condiţiunile materiale. «De vom înţelege vreodată fenomenele intelectuale din condiţiile materiale, este o întrebare cu totul deosebită de aceea dacă acele fenomene sînt produsele condiţiilor materiale». Şi «fiind vorba să se dovedească unui adevĕrat om de ştiinţă naturală, că fenomenele intelectuale nu pot fi niciodată înţelese din condiţiile lor materiale, această demonstraţiune trebue făcută independent de orice ipotesă asupra ultimei cause a acelor fenomene[1].»

Pentru ce aceasta? Pentru că spre a cunoaşte fenomenul psihic nu e destul a-i descrie simpla împerechere, în care se găseşte cu condiţiunile materiale, ci trebuesc dovedite încă dependenţele quantitative, care regulează modurile lor de apariţie. Adică, pentru ca să fim în drept a zice, că fenomenul psihic ne e cunoscut — de cunoştinţa astronomică e totdeauna vorba, bine înţeles —, avem nevoe a dovedì prealabil, că fiece moment al lui e determinat, fără umbră de echivocitate, de fiece moment al condiţiunilor materiale. Atunci, cum aceste din urmă sînt subjugate legii de conservaţie a energiei, n'ar mai fi nici o îndoială, că şi conştiinţa ar avea pentru orce secundă situaţia ei strict determinată. Fie ca exemplu unul dintre fenomenele psihice cele mai des petrecute în mintea fiecărui om: actul de a scoate din compararea a două premise o conclusie oare-care. Cunoscut ar fi să se numească, după Du Bois-Reymond, acest fenomen psihic numai atunci, când, din observarea disposiţiunii (posiţia în spaţiu) şi a mişcării (energia mişcării) elementelor sistemului nervos, am putea determina matematiceşte lanţul care leagă terminii amintiţi mai sus: cele două premise şi conclusia; când, de o parte şi de alta, adică în organisaţia sistemului nervos şi în conştiinţă, am putea demonstra, prin unităţi de mĕsuri accesibile minţii şi calculelor noastre, dependenţele care leagă părţile constitutive ale fiecărei dintre cele două procese.

[1]) Du Bois-Reymond, loc. cit., pag. 643 şi 636.

Dacă conclusia C va fi dobîndită din premisele A şi B, apoi — consequent determinismului mecanic — aceasta s'a întîmplat (ar trebui să zicem), pentru că C era în aşa raport cu A şi B, încât urmarea lui era neapărată.

De asemenea, cum că numai C şi nu A sau B are calitatea de a fi conclusie, tot din acele dependenţe quantitative ar trebuì să resulte. Un observator, inteligenţa închipuită de Laplace, de i-ar fi dat să vază un creer omenesc lipsit de ţeasta ce-l acopere, în timpul activităţii lui psihice, şi având la îndămână legile mecanice după care se aşază şi se mişcă moleculele sistemului nervos, ar urma să aibă putinţa de a ne istorisì precis, dacă conştiinţa legată cu acel creer se frămîntă în întocmirea unor rime pentru a scoate la capăt vr'un sonet; ori îşi adună motive, amintiri, planuri de viitor, pentru a săvirşì o crimă; ori e pur şi simplu în prada unui delir de nebunie acută, etc.., Toate aceste diferenţe de cunoştinţa fenomenului psihic din condiţiuni materiale ar fi posibile, ar fi pentru acel observator lesne de distins; ba ce e mai mult: de prevězut, întocmai cum se poate prevede, pentru fie-ce secundă, iuţeala sau curba ce va lua o piatră aruncată cu praştia.

Cu rěspunsul: dependenţele quantitative nu le putem determina, dar origina procesului psihic o avem sigură, ea stă în condiţiunile materiale, n'am grăbit aproape cu nimic soluţia problemei. Până ce legile de succesiune ale condiţiilor materiale nu se pot traduce în legi pentru procesul psihic, şi nu pot fi cuprinse împreună subt unul şi acelaşi sistem ştiinţific, — pentru cunoştinţa astronomică, sau mai bine zis pentru subsumarea unui fenomen sub legea causalităţii mecanice, oricât de temeinică ar fi ipotesa ce am avea asupra originii, n'am adus nici un argument, n'am făcut nici un pas dincolo de pragul punerii cestiunii. Cum, nici un pas? s'ar putea obiecta.

Odată fixaţi asupra originii fenomenului, de ce n'am admite că experienţa viitorului ne va conduce treptat şi la lămurirea acelui rest ce ne-a rěmas încă obscur? De ce nu şi equivalenţa şi toate cele-l'alte cuceriri făcute pe tărîmul

științei obiective, să nu urmeze începutului făcut, acì, când e vorba de conștiință? Din ignoranța relativă a unei epoce n'avem nici un drept a conchide la imposibilitatea definitivă a soluțiunii. *Ignoramus, sed non ignorabimus!*

Cu această întîmpinare, pășim în a doua parte a studiului nostru. Evident pentru oricine: obiecțiunea de mai sus privește chiar miezul problemei; înlăturarea ei e justificarea punctului de vedere al lui Du Bois; e deci formularea conclusiei.

(Sfîrșitul în numérul viitor.) C. RĂDULESCU-MOTRU.

MAMEĬ

Nu mai plînge, nu mai plînge, mamă dragă, nu mai plînge
Ale tale doruri toate și dureri nu le poți stinge
Cu a lacrimilor picuri.

Roiul chinurilor crude, tipărite 'n supta-ți față,
Suferințele troene din a ta trudită viață
P'a mea inimă le smicuri.

De ce plîngi? — Trecut-a vremea când tu alergai orașul
Intrebând pe fiecare unde ți-este copilașul
Și erai de frică moartă,

Că-i perdut, ori căruțașii l-au călcat in drumul mare
Și tu n'o să-i dai de urmă, ori să-l vezi fără suflare
Aducêndu-l lom pe poartă;

Când cu ochii seci de lacrimi, istovită de veghiat,
Te rugai așa fierbinte, în genuchi lîng'al meu pat:
Doamne, Doamne scapă-mi-l,

Căci e bun, e blînd, cuminte și e toată-a mea avere,
E nădejdea bĕtrîneții, singura mea mîngîere
Și mi-e singurul copil!

Au trecut și nu mai plînge. Ai vĕzut la rîndunică
Puii, dacă prind aripe, de la cuiburi se ridică
Și in largul lumii sboară.

Şi tu ştii, că toate 'n lume, când ajung l'al vieţii rost,
Se desbină, se 'nprăşchie ca şi cum nici n'ar fi fost
Frăţior şi surioară.

Ce-ţi mai turburi dar viaţa şi nu dormi nopţile 'ntregi?
N'ai să schimbi tu mersul lumii, n'ai să darmi vecĭnice legi
Nici să 'ntorci vremea 'napoi.

Şi durerea deodată cu viaţa-i plămădită
Pînă la mormînt cu truda şi cu doru-i infrăţită —
Asta-i scrisa pentru noi......

Gârbovită şi bĕtrînă, nesimţit tu te apropii
Cu durerile vieţii pîn'la marginile gropii
Şi nu poţi murì de dor.

Lung te uiţi in a mea cale, genele abia-ţi ridici,
Şi în inima pustie te frămînţi ca să despici
Zarea depărtărilor;

Dar fecioru-i dus departe, dar fecioru-ţi nu mai vine,
Căci s'a pus atîta vreme între el şi între tine —
Cale ce nu se mai curmă.

Mamă dragă, mamă dragă, nici atît nu ai pe lume
Să mĕ vezi in clipa morţii, să mĕ strigi incet pe nume
Cu suflarea cea din urmă;

Să m'aplec plîngĕnd spre tine, să 'nchid albele-ţi pleoape
Şi să pun o cruce simplă, semnul tristei tale groape
Intr'un colţ uitat, tăcut.....

— Şi împins de mâna sorţii pe a vieţii neagră cale
Cine ştie d'oi ajunge să mĕ 'nchin ţĕrînii tale
Şi mormîntul să-ţi sărut!

I. POPOVICI

PE ACROPOLE

Luna tragică privește, într'o mută contemplare,
Pacínica singurătate din împărăția sa,
Strejuind de peste ape valea clasică, în care
Pe Acropolea știrbită Partenonul dormita.

Ah! și cum durerea lumei mĕ prindea în ghiara-i rece
La priveliștea acestei unice în univers
Protestări a omenirei contra timpului ce trece, —
Monument, al cărui nume sunător e ca un vers.

Căci așa e, totul piere, ca o umilă scântee,
Jocuri, timp, filosofie, mâna care te făcu,
Timpuri noi și jocuri nouĕ, sĕrbători panatenee,
Totul piere sau se schimbă; — neclintit ești numai tu.

Tu, ca toate, ești in lume din substanță pieritoare,
Dar în forma ta de astăzi pieritor nu e nimic:
Tu ești toată poesia omenirii gânditoare
Scrisă într'un bloc de albă marmură de Pentelic.

Și când razele din lună limpezi curg pe a ta frunte
In imensa, infinita liniște de orient,
Din trecut și pîn' la tine se întinde ca o punte,
Peste care tot trecutul se coboară în present.

Ah! ajută-mě acuma, tu, Minervă înțeleaptă,
Să găsesc, printre atîtea lucruri nouě ce mě mint,
Drumul cătră Salamina și navarcul ce așteaptă
Să mě 'ntoarcă la Megara, Eleusis și Corint.

Lasă-mě să viu la tine, lume plină de parfumuri,
Ce rěsai din timpul clasic ce mi-a fost atît de drag;
Sě culeg în libertate trandafirii de pe drumuri,
Să mě'mbăt de armonia limbii din Areopag;

Să cunosc amorul vostru, zeu a tot ce'i scris să fie,
Născětorul de iluzii, de dureri și poesii,
Astfel cum îl vrea Sofocle, rěsturnând o-împărăție
Și putênd să locuiască pe obraji trandafirii.

Insă luna se coboară pe întinsa mării pace...
Puntea rupe-se; trecutul se prăvale la pămînt.
Pericles, Minerva pleacă... Fără dînsa, orice-i face,
Partenonul îți rěmâne ca o criptă de mormînt.

CURGEA SIRETUL LINIŞTIT

Trecuse toamna gînditoare
Pe rîpi, prin garduri, peste vii
Şi închinase toate celea
Aceleiaşi melancolii.
Departe pe întinse şesuri,
Curgea Siretul liniştit,
Sub sbor de paseri călătoare
Călătorind spre răsărit.
  Innaltă, mişcătoare dungă,
Ce-abia o vezi pe cer senin,
Câte speranţe sbor cu tine
Ce primăvara nu mai vin!
O umbră goală, trecĕtoare,
Viaţa noastră pe pămînt!
O pasăre ce pleacă toamna
Descurajată, fără cânt,
Şi nu mai vine, nu mai vine,
Căci tinereţea-i o poveste
Pe care noi o ştim c'a fost,
Dar niciodată-o ştim când este.
  O toamnă, scumpa mea suroră,
Te-ai dus şi tu, ca orice bine
Şi noi rĕmas-am să te plîngem
Cu alţi nenorociţi ca mine.
Eu m'am deprins de mult cu toate
Şi, trist, în sufletu'mi m'am strîns,
Dar viaţa e aşa de crudă
In cât şi astăzi încă-am plîns:

O amintire de durere,
Un biet amor ne'mpărtăşit
Ce ca şi toamua, ca şi toate,
S'a dus şi nu a mai venit,
Şi care azi, subt umbra tristă,
A tinereţii apunênd,
Mi-a rĕsărit în amintire
Mai dureros ca orişicând.

D. ZAMFIRESCU.

LA SOARE

Cu ciripit de paseri și în miros de flori
A résărit în zare pe cerul fără nori,
In haina lui vestită de zori, trandafirie,
Și cum suia pe ceruri cuminte 'ncetinel,
Pămîntul dedesubtu-i privea cu drag la el
Și năzuia ca vecĭnic așa frumos să ție.

*

Dar cum nimic nu este pe lume stătător
Ci câte se'ncep, toate, au și sfîrșitul lor,
In loc n'a fost să stee lumina lui frumoasă,
In cît pe nesimțite în drumul lui s'a dus,
Ș'a micșorat lumina treptat, iar la apus
S'a stins, lăsând pămîntu'n noapte 'ntunecoasă.

*

E pace și 'ntunerec; iar colo mai tîrziu
Résare luna plină cu discu-i argintiu;
Se'nnalță cuvioasă, iar raza ei cea sfîntă
Revarsă mângâere în sufletul oricui.
Ah! cum să nu reverse, când este tot a lui,
A soarelui lumină, din depărtări résfrîntă!

LA LUNĂ

Innalţă-te, frumoasă lună,
Aşa te 'nnalţă — şi acum,
Din depărtate slăvi albastre,
De-acolo din seninu-ţi drum,

Cu-aceleaşi raze liniştite
Ce 'ncet din chipul tĕu cobor,
Să-mi verşi în suflet mîngâere
Şi'n minte gânduri ce mĕ dor.

Că de când astfel zîmbitoare
Mereu pe-aceiaşi cale treci,
S'au stins în noaptea nefiinţei
Şi au pierit pe veci de veci

Atîtea mii de ochi cu viaţă
Ce mâna morţei i-a cules,
Şi care n'or să mai re'nvie
Să te privească cu 'nţeles.

Aşa 'ţi-e scris, frumoasă roabă,
In cartea vieţii-aşa e scris:
Aicea vecĭnică durere
Şi-n slavă vecĭnicu-ţi surîs.

Iar la sfîrşit, cînd se vor stinge
Şi minţile care mai sînt,
Atunci, cînd va seca de-apururi
Sĕmînţa vieţii pe pămînt,

Şi-atuncea, roabă credincioasă,
Tot zîmbitoare-o să rĕmâi,
Cu raza ta, din slăvi, zadarnic,
Stăpînul mort să ţi-l mîngîi.

I. A. BRĂTESCU.

APRIL

Par'că n'a fost de cînd lumea iarna ce de-abia s'a dus,
De când firea iar, cu mâna-i nevĕzută, ne-a adus
Soare tînĕr sus în slavă, în crăiea lui albastră
Şi de cînd rĕsună lunca de o pasĕre măeastră:
Că-şi dă viers priveghetoarea şi'n tăcere se desfac
Note limpezi din tufişul parfumat de liliac.

Par'că n'ar mai fi aceeaşi fire tristă şi săracă,
De cînd frunza 'mbracă codrul, de cînd iarba cîmpu 'mbracă,
De cînd vîntul nu mai plînge, ci suspină 'n frunze blînd,
Aducênd miros de floare sărutată — şi de cînd
Sub desiş umbros de sălcii gîrla cântecul şi 'ngînă.

Mama noastră-a tuturora, fire bună şi bătrînă,
Veche eşti, vechiu al tĕu farmec ş'ale tale frumuseţi
Ce 'ncîntară-atîtea neamuri în atîtea mii de vieţi;
Însă îmbrăcată-acuma 'n calde raze de la soare,
Cînd pămîntul varsă valuri de miresme 'mbĕtătoare,
Reîntinereşti deodată 'n dimineaţa lui April,
Ca un basm din alte vremuri spus de-o gură de copil

DIN CARDUCCI

ODI BARBARE

FANTASIA

Tu vorbeşti; şi, ademenit molcomul glas
De zefirul dulce, se lasă sufletul
Graiului tĕu pe undele legănătoare,
Şi spre necunoscute ţĕrmuri pluteşte.

Pluteşte în caldul apus de soare
Ce rîde albastrelor singurătăţi:
Intre cer şi mare albe pasĕri sboară,
Insule verzi trec,

Şi pe primejdioase vîrfuri strălucesc templele
De candidă marmoră in roşiatecul apus,
Chiparoşii ţĕrmului sună din ramuri,
Şi mirţii parfum rĕspîndesc.

Rătăceşte departe parfumul pe adieri de mare
Şi se amestecă cu molcomul cântec al pescarilor
Pe când o corabie in faţa portului fîlfîie
Stringĕndu-şi roşele pînze.

Vĕd copile coborînd de pe acropoli
In lung şir; şi au albe, frumoase pepluri,
Cununi poartă pe cap, in mâini ramuri de laur,
Intind braţele şi cântă.

Infigênd suliţa în pămîntul strămoşesc,
Sare pe ţĕrm un om splendid în arme:
Să fie oare Alceu întorcêndu-se din bătălii
La fecioarele lesbiene?

DUILIU ZAMFIRESCU.

CÂTE LE-AM PIERDUT!...

Şi luna nici c'a mai trecut
Pe calea ei din zare 'n zare
Aşa nespus de vrăjitoare
Ca 'n vremea când ne-am cunoscut...

Pe-atunci, ţiindu-ne de mână,
Umblat-am serile târziu
Pe drumul satului pustiu...
Am fost iubit, iar tu stăpână.

Şi câte nopţi am petrecut
Scriind pe-o foae de hârtie
Tot ce uitam a-ţi spune ţie!
Şi câte versuri ţi-am făcut!

Acum, pe drumul părăsit,
Din noi nici unul nu mai trece;
Prin paltini suflă vîntul rece,
Iar eu... aşa 's de obosit..

Nu ştiu ce am! Par' c'am dormit
Şi 'n lumea cea prin vis umblată
Pierduiu închipuirea toată,
Pierduiu şi dorul de iubit.

Mi-e milă numai c'ai putut
Să te gândeşti atît la mine,
Şi mi-e necaz că n'am pe cine
S'apuc de câte le-am pierdut!

ION SCĂRLÁTESCU.

PE PUNTE.

In vremea când iubirea ne fuse cu noroc,
Pe puntea din grădină ne-am rezemat odată:
Eu te ţineam aproape, cuprinsă de mijloc,
Şi mě gândeam că 'n lume eşti cea mai dragă fată...

Cum ne-aplecam spre locul senin şi liniştit,
O ramură 'nflorită obrajii ni-i atinse, —
Şi noi de fericire în apă ne-am zîmbit,
Iar chipurile noastre de dînsa fură prinse.

. . . .

Azi de pe-aceeaşi punte spre lac m'am aplecat:
El vechea lui poveste de flori şi cer mi-o spuse...
Dar chipul tĕu, frumoaso, vĕzuiu că l'a uitat,
Cum uită 'n faptul zilei de nopţile apuse...

ION SCĂRLĂTESCU.

CÂTE-VA OBSERVĂRI ASUPRA ORTOGRAFIEI

Problema ortografiei limbii române e de mult pusă dar de loc resolvată în totalitatea ei. Cum sîntem la începutul culturii noastre, o tradiţie n'a avut timp să se formeze, o judecată sănătoasă n'a avut când să pĕtrundă în capetele celor mai mulţi, aşa că şi aci, ca peste tot în activitatea noastră socială, se vede profusiunea sistemelor faţă cu confusiunea şi nesiguranţa celor mai mulţi. Dar, dacă nu avem în literatura noastră trecută şi presentă o ortografie unică, avem însă opera, care e temelia unificării viitoare ce trebue să se întîmple: lucrarea d-luĭ Maiorescu «Despre scrierea limbii române», a aşezat odată pentru totdeauna temeliile solide şi pe ele clădirea aproape întreagă a ortografiei limbii româneşti. Principiile şi amĕnuntele sistemei noastre ortografice fiind puse şi impuse de o logică sănătoasă, noi nu avem de cât, pe de o parte, să reamintim de acolo ce va fi necesar pentru a combate unele usuri greşite ce mai continuă şi azi, iar pe de alta, să încercăm a aduce câteva modificări şi completări restrînse.

Din aceste motive se înţelege uşor de ce presentăm în privinţa ortografiei noastre *câteva*, nu multe, *observări*, nu regule; de aceea acest articol se va înfăţişa mai mult ca îmbinare de cestiuni disparate, de cât ca un studiu complet şi unitar. Fiind nevoe numai de lămurirea câtorva puncte, cu necesitate transiţia de la unul la altul va fi bruscă şi toate împreună nu au tărie şi sprijin, de cât fiind raportate la ceea ce deja a fost introdus şi admis în ortografia noastră, în special în «Convorbirile literare.»

Amintim mai întîi cele două regule formulate de d-nul

Maiorescu, regule care formează basa raţională a scrierii limbii noastre, una pentru sonurile primitive, alta pentru sonurile derivate:

a) Acele sunete ale limbii române pentru care se ştie litera latină corespunzĕtoare, se scriu cu această literă, făcênd abstracţie de ori-ce considerări etimologice.

b) Dintre sunetele derivate ale limbii române, cărora nu le corespunde o literă latină, va trebuì să fie exprimate şi în scris printr'un semn deosebit numai acelea care au dobîndit în limba noastră funcţiunea de a deosebì ideile în cuvintele radicale, sau de a exprima diferenţa raporturilor flexionare între ele, cu alte cuvinte numai acelea care au o importanţă logică sau gramaticală [1]).

Călăuziţi de aceste principii, vom încerca să stabilim ceea ce este, în momentul de faţă, ori nefixat, ori controversat în ortografia noastră.

1. Dintre sunetele limbii române care au o literă corespunzĕtoare în alfabetul latin, numai unul mai continuă a fi representat în scris prin modificarea literei latine ce represintă sunetul din care el a provenit: anume sunetul *z* e încă şi acum însemnat de unii prin *ḑ*, când corespunde în alte forme flexionare ale aceleiaşi teme cu sunetul *d*, ba chiar şi când nu corespunde. Aceasta e o greşală în contra primei regule de mai sus; e bine deci să se scrie verzi, vinzi, cruzime. etc. Prin urmare în cuvintele *româneşti* sunetul *z* trebue să se însemne tot-deauna cu litera *z*, chiar când în alte forme flexionare ale aceluiaşi cuvînt, ori în alte cuvinte înrudite, ar corespunde cu sunetul *d*.

Am zis «în cuvinte româneşti», iar nu în toate cuvintele întrebuinţate în limba românească literară, fiind-că sînt de părere ca în neologisme sunetul *z* să se scrie cu litera *s*, atunci când, în limba din care e împrumutat cuvîntul, sonul z din acel cuvînt e însemnat cu s.

In sprijinul acestei norme ortografice se poate aduce următorul motiv, în concordanţă cu prima regulă de mai sus:

[1]) T. Maiorescu «Despre scrierea limbii române» în «Critice» ed. II, p. 82, 172.

E foarte probabil, că în limba latină chiar, în cuvinte ca *rosa*, *causa* şi altele de acest fel (cu s între două vocale) s suna ca z. Această părere se poate induce, între altele, din următoarele două fapte: *a)* în limbile romanice apusene cuvintele provenite din cele latineşti cu s între două vocale se rostesc ca şi când ar fi avut sunetul z. Această pronunţare comună ne îndreptăţeşte să inducem că şi Romanii pronunţau în acelaşi mod; *b)* Quintilian atestă (1, 7, 20), că Cicero şi Virgiliu scriau *cassus, caussae, divissiones;* din această dedublare a lui *s* între două vocale, pentru a-i da sunetul dur, resultă că, de obiceiu, s între două vocale avea sunetul mai slab al lui z. Cicero şi Virgiliu, care vorbeau şi scrieau cea mai clasică şi mai elegantă limbă latinească, vreau să arate prin această ortografie neobicĭnuită şi o pronunţare deosebită de cea populară, sau chiar şi de cea obicĭnuită de clasele culte în vorbirea zilnică. Dacă *s* între două vocale s'ar fi pronunţat totdeauua, sau în genere, ca s dur şi nu ca z, atunci ce motiv ar fi avut Cicero şi Virgiliu ca să mai îndoiască pe s când vreau să-i dea un sunet dur între două vocale?

Aşa dar şi noi vom fi îndreptăţiţi şi consequenţi, dacă dăm literei *s* sarcina de a însemna sunetul z în neologismele care au această literă, cu acest sunet, în limba din care acel cuvînt e împrumutat; sîntem de părere să se scrie *poesie*, *causă*, *civilisaţiune*, etc.

2. Unde se aude un sunet îndoit, sîntem de părere să se represinte şi în scris prin repetarea literei corespunzătoare (înnot, a înnoì, înnegrit, etc.), pentru că nu s'ar putea da, credem, nici o regulă spre a şti când să citim o consunantă dublu şi apoi, chiar de s'ar putea da, e de prisos să mai încărcăm mintea încă cu o regulă, care poate lipsì, de vreme ce nimic nu se opune la însemnarea grafică a acestei îndoiri.

3. Un alt punct nefixat, sau mai bine, fixat ca regulă, dar fluctuant în scrierea celor mai mulţi, e însemnarea grafică a diftongilor *ea* şi *oa*. Pe când în notarea tuturor celorlalţi diftongi se represintă ambele sunete componente prin

literele lor respective, în scrierea acestor doi s'a născocit și continuă încă, în cele mai multe cărți, ziare și celelalte scrieri românești, reaua deprindere de a-i represeuta prin *é* și *ó*. In contra acestei ciudate notațiuni, care se află în contrazicere cu toate obiceiurile grafice admise peste tot, sînt motive destul de puternice, iar în sprijinul ei, probabil nici unul temeinic.

Se zice că diftongii aceștia sînt proveniți din rostirea din ce în ce mai deschisă a vocalelor *e* și *o* întonate. Foarte bine: dar *mai întîi*—chiar de ar fi adevĕrat că toți *ea* și *oa* din cuvintele românești provin din vocalele întonate *o* și *e* pronunțate foarte deschis (ceea ce e fals, căci sînt și cuvinte în care acești diftongi provin din alte vocale : de pildă *foame* din *fames*, unde diftongul *oa* a provenit, după cum se vede, dintr'un *a*)—accentul consacrat prin us, pentru arătarea rostirei deschise a unei vocale, este accentul grav (\ ) și nu accentul ascuțit (/), care înseamnă, din contra, rostirea închisă a unei vocale, așa că, chiar de ar fi vre-un cuvînt pentru însemnarea diftongilor *ea* și *oa* prin *e* și *o* accentuat, ar fi fost cu cale să se întrebuințeze accentul grav (\ ). *Al doilea*, în scrierea noastră trebue să însemnăm cuvintele limbii românești așa cum se rostesc azi, cu toate sunetele ce le au acum, iar nu cum se presupune că s'ar fi rostit acum nu știu câte sute de ani. Noi nu trebue să vorbim și să scrim nici limba strămoșilor, nici limba strănepoților, ci limba noastră de azi, în logica și rostirea ei, după cum peste o mie de ani — de vor mai exista Români și limba românească — va fi drept să se vorbească și să se scrie limba de atunci, probabil mult deosebită de cea de acum. Dacă dar azi se aude *ea* și *oa*, adică două sunete, ci nu numai unul, fie cât de mult deschis, trebuesc însemnate amîndouĕ, după cum în notarea tuturor celorlalți diftongi se represintă ambele sunete. «Accentul întrebuințat peste *e* și *o* pentru a exprima diftongii *ea* și *oa*, este o invenție nesănătoasă, atît în contra regulei scrierii românești, formulată mai sus, (acele sunete din cuvintele românești pentru care se știe litera latină corespunzĕtoare se scriu cu această literă, făcênd abstracție de orice considerări

etimologice), cât şi în contra naturei semnelor, nefiind chemat accentul în nici un alfabet din lume a exprima pe a» [1]).

Al treilea, de şi *ea* şi *oa* din mijlocul cuvintelor provin în genere din *e* şi *o* întonat, însă nu toţi *e* şi *o* întonat se prefac în *ea* şi *oa*. «Regula exactă ne-o dă Pumnul şi după dînsul Mussafia: *e* întonat se preface în *ea* numai când în silaba următoare se află *a, ă* şi, mai rar, *e;* în celelalte casuri rĕmâne *e*, de şi este întonat; d. ex. vorb*e*sc, vorb*e*şti, vorb*ea*scă, obştescul, obşt*ea*sca. *O* întonat, dacă este urmat de *a*, *ă* şi *e* se preface în *oa*, dar înainte de *i* şi *u* rĕmâne *o*; de ex. p*o*rt, p*o*rţi, p*oa*rtă, m*o*rtul, m*o*rţii, m*oa*rtă, m*oa*rte. Aşa dar *e* şi *o*, cu semnul accentului de întonare pus de-asupra, ar putea să aibă numai atunci înţelesul diftongilor *ea* şi *oa* când în adevĕr orice *e* şi *o* întonaţi s'ar şi preface în *ea* şi *oa*. Dar fiind-că, precum am vĕzut, nu este aşa, ci din contră *e* şi *o*, deşi întonate, în jumătatea casurilor nu se prefac în *ea* şi *oa*, însemnarea lor cu accentul întonării pentru a le arăta diftongarea este lipsită de logică [2]).»

Al patrulea şi cel mai puternic argument în contra acestei notări (*é* şi *ó*) credem că e următorul: diftongii *ea* şi *oa* sînt din categoria diftongilor numiţi *ascendenţi*, în care adică prima vocală e semisonă; prin urmare dintre cele două vocale pronunţate într'o singură emisiune de voce, adică formând o singură silabă, cea mai plină e ultima, *a*. Ultima vocală are deci o importanţă tot aşa de mare, ca şi vocala primitivă din care e desvoltată, ba mai mare chiar, de vreme ce uneori absoarbe şi mistue în corpul sĕu vocala din care s'a desvoltat (*e* sau *o*) rĕmânênd singură.

«Din veară, peană, peară, veargă, measă, afoară, etc. Românul a făcut vară, pană, pară, vargă, masă, afară, etc.; şi adese acolo unde a păstrat diftongul *ea*, l'a prefăcut în *ia*: piatră, iapă, etc. (Legea fonetică, după Mussafia, este că *ea* şi *oa* tind a se preface în *a* mai ales după labiale şi *r*, une-

[1]) T. Maiorescu «Despre scrierea limbii române» în «Critice» ed. II. p. 139.

[2]) T. Maiorescu, ibid. p. 141 sq.

ori şi după sibilante). Această pierdere a lui *e* din diftongul *ea* şi prefacerea acestuia în simplul *a* este aşa de înrădăcinată în limbă, în cât unele cuvinte cu un *e* primitiv sînt apoi variate în declinare, ca şi când ar fi avut un *a* primitiv. Pe când d. e. în pluralul din pană, vară... se reînfăţişază *e* şi se zice pene, veri..., în alte cuvinte analoage, nu se mai înfăţişază nici atunci, ci *a* se schimbă în *ă* ca un *a* primitiv: ţară, ţări, pradă, prăzi. etc. [1]).»

Prin urmare, singura notare raţională a acestor diftongi este aceea în care se represintă ambele lor sunete: *ea* şi *oa*.

4. Punctul de controversă cel mai important din ortografia noastră e în privinţa sunetelor ъ (*ă*) şi ѫ (î), pentru care nu există litere corespunzĕtoare în alfabetul latin. Pe când pentru cele-lalte sunete derivate ale limbii române (ч, џ, ш, ц) s'a fixat o ortografie unică, în privinţa acestor două a fost, de la începutul introducerii alfabetului latin pentru scrierea limbii noastre şi continuă şi acum, o mare desbinare şi nesiguranţă. In privinţa lui ъ se pot recunoaşte, în confusiunea generală, două sisteme de notare: unul *etimologic-restrîns:* a însemna pe ъ cu semnul ᵕ pus deasupra vocalei din care se vede că a provenit *în lăuntrul formelor flexionare ale limbii române,* coprinzênd şi neologismele întroduse în ea, de ex. *vĕd* (vedere), *ţări* (ţară); altul *fonetic:* a însemna pe ъ totdeauna cu o singură vocală modificată, anume cu *ă*: *văd, ţări,* etc. In privinţa lui ѫ (î) avem aceleaşi deosebiri, cu una mai mult: e divergenţă nu numai asupra modului notării lui î, ci şi asupra întrebării dacă trebue să mai avem un semn special şi pentru el, sau să-l representăm prin aceleaşi semne cu care însemnăm şi pe ъ. In ortografia stabilită de d-nul Maiorescu, pe care au urmat-o şi «Convorbirile literare», pentru sunetul ѫ nu e admis un semn a parte, din următoarele motive: *a)* că *î* este numai o nuanţă de pronunţare a lui *ă* şi scrierea nu e chemată a exprima toate nuanţele pronunţării; *b)* că în unele dialecte române nici nu se aude; *c)* că tradiţia literară nu-l distinge lămurit de *ă*, şi *d)*

[1]) id. ibid. p. 143.

mai ales pentru că nu are o valoare logică, nu e un sunet esenţial pentru distingerea radicalelor şi a formelor flexionare. D-nul Maiorescu însă adaogă:

«Tot deodată punem aci principiul pentru viitor: în ziua în care *î*, sau unul din sonurile respinse acum din marcarea grafică, va câştiga importanţă logică în limba noastră, adică va arăta deosebirea înţelesului mai multor radicale, sau deosebirea flexionară a timpurilor, a persoanelor, a genului, a numerilor sau a casurilor, în acea zi sonul cel nou a câştigat rangul unui son logic şi trebue să aibă o literă a parte.»

Aşa dar, ca să fim îndreptăţiţi spre a întroduce în scrierea noastră, pentru sunetul î, un semn deosebit de al lui ă, trebue: ori să înlăturăm primele trei motive aduse de d-nul Maiorescu şi să contestăm valoarea celui de-al patrulea (principiul intelectual sau logic al scrierei), ori să arătăm valoarea lui î din punctul de vedere al acestui principiu, când ar fi, după cum credem, temeinic.

Cum «Scrierea limbii române» a apărut de mult, cum de atunci pînă astăzi s'au mai ocupat mulţi de fixarea ortografiei noastre, lesne se înţelege că se va fi avut în vedere argumentele d-lui Maiorescu, întru cât priveşte pe î, şi se va fi căutat o soluţiune a cestiunei, ori în contra lor, ori în concordanţă cu ele.

In potriva primelor trei argumente s'au adus obiecţiuni serioase de către Lambrior (v. «Convorbiri literare» XIV, p. 130—140 şi 330 sq.); dar cum argumentele, în potriva căror s'au adus acele obiecţii, nu sînt hotărîtoare în cestiune, e de prisos să mai cităm şi ce li s'a obiectat; de aceea ne mărginim asupra celui de-al patrulea argument, care e şi cel decisiv; vom arăta dar valoarea lui ѫ din punctul lui de vedere, adică vom arăta că sunetul ѫ e un sunet logic, cu o importanţă şi o funcţiune gramaticală nu mai pre jos de a celorlalte sunete derivate (ă, ş, ţ), pentru care a fost admisă de la început necesitatea unor semne grafice aparte. Asupra acestui punct nu avem de cît să reproducem partea relativă din «Manualul de ortografie română» al d-lui Tiktin.

Diferenţa dintre sunetele *ă* şi î e singurul element de distingere a înţelesului între următoarele cuvinte:

a rănì	:	*a rînì*
dări	:	*dîri*
vĕr	:	*vîr*
rĕu	:	*rîu*
ţări	:	*ţîri*
părînd	:	*pîrînd*
răzĕnd	:	*rîzĕnd*
răzătoare	:	*rîzătoare*

şi în flexiunea verbelor *a văra* şi *a vîrî*:

vărăm : vîrîm
văram, vărai, etc. : vîram, vîrai, etc.
vărînd : vîrînd.

Sunetul î mai are funcţiunea gramaticală de a însemna diferenţa formelor flexionare între ele, arătând deosebirea de număr, ori de persoană, ori de mod, ori de timp. «Atît în declinare, cât şi în conjugare vedem destul de des alternând vocala *î* cu vocala *i*, în aşa mod, că în tema cutărei forme flexionare se află *î* acolo unde în tema altei forme a aceluiaşi cuvînt se află *i*. Aşa avem la singular: *cuvînt*, *mormînt*, *vînă*, *sĕmînţă*, iar la plural: *cuvinte*, *morminte*, *vine*, *seminţe;* apoi de o parte, *vînz*, *să vînz*, *să vînză*, de alta, *vinzi*, *vinde*, *vindem*, *vindeţi*. Această variare a vocalelor tematice nu contribue mai puţin la distingerea formelor respective între ele de cît terminaţiunile, care din capul locului erau însărcinate cu această funcţiune; ba uneori ea se arată chiar mai eficace de cît terminaţiunea; aşa forma *vinzi*, în confront cu *vînz*, este de sigur mai bine marcată şi caracterisată ca persoana a 2-a singular prin *i* cel tematic, de cît prin ĭ cel semison care-i serveşte de terminaţie, abia perceptibil în pronunţarea obicĭnuită. Aicea dar sunetul î este un element logic în toată puterea cuvîntului.»

«Vocala î mai are însă şi o altă funcţiune mult mai im-

portantă în gramatica română: ea este semnul caracteristic al unei conjugări întregi. Spre a pune în evidenţă acest fapt, confrontăm aici două verbe terminate în *-î* cu două terminate în *-i*.

a omorî :	*a dormì*	*a urî* :	*a ferì*
omor :	*dorm*	*urăsc* :	*feresc*
omori :	*dormi*	*urăşti* :	*fereşti*
omoară :	*doarme*	*uraşte* :	*fereşte*
omorîm :	*dormim*	*urîm* ;	*ferim*
omorîţi :	*dormiţi*	*urîţi* :	*feriţi*
omoară :	*dorm*	*urăsc* :	*feresc*

Pres. subj. *să omoare* : *să doarmă*
să urască : *să ferească*

Imperativ	*omoară* : *dormi*	*uraşte* : *fereşte*
Participiu	*omorît* : *dormit*	*urît* : *ferit*

«Precum se vede din acest tablou, verbele în *-î*, au terminaţiuni flexionare, foarte deosebite de acele ale verbelor în *-i*, ceea ce vrea să zică că ele formează o conjugare a parte, aşa precum şi conjugarea verbelor în *-ea* şi aceea a verbelor în *-e* neaccentuat se consideră ca două conjugări separate, cu toate că ele difer între dînsele numai prin trei forme: infinitivul presinte şi persoana I şi a II pl. *(a vedeà vedèm, vedèţi* faţă cu *a trèce, trècem, trèceţi).*» [1])

Prin urmare sunetul *î*. avênd o foarte mare importanţă logică în gramatica limbii noastre, trebue notat şi notat deosebit de *ă*. Dar cum? De sigur că printr'o procedere analoagă cu însemnarea luî *ă*, adică adăogând uneia ori unora din literele destinate pentru celelalte vocale un semn diacritic care să arate schimbarea valorii lor fonice. Care să fie acest semn? Şi dacă e hotărît, admitem să notăm pe ъ totdeauna cu aceeaşi vocală modificată ori nu? Cum aceste întrebări nu se

[1]) H. Tiktin «Manual de ortografia română». p. 23—25.

pun acum pentru prima oară, una dintre ele a fost definitiv resolvată, la cealaltă s'au propus două soluţiuni deosebite, ca şi în privinţa lui *ă*.

Semnul diacritic ce trebue să arate pe ѫ e deja indicat şi chiar impus de usul aproape unanim al celor ce scriu românește, așa că ori-ce semn nou, ori-cît de justificat ar fi, nu s'ar mai putea întroduce în usul general de aici înnainte şi, afară de asta, ar aduce o divergenţă nouă în locul înţelegerii şi uniformităţii abia câştigate [1]. Tot ce se poate discuta e dacă trebue să însemnăm pe ѫ cu o singură vocală modificată totdeauna (şi în acest cas cărei din cele cinci litere ce represintă vocalele curate să adăogăm acel semn diacritic pentru marcarea lui ѫ?), ori să-l însemnăm în fie-care cas cu vocala curată ce corespunde cu ѫ în alte forme flexionare ale cuvîntului ori în alt cuvînt înrudit? — şi atunci în această din urmă soluţiune, cu ce să-l însemnăm acolo unde nu mai corespunde cu nici o altă vocală?

Insă toate aceste întrebări pun din nou în discuţiune şi pe ъ, aşa că resolvirea grafiei lui ѫ depinde de a lui ъ, sau mai bine amîndouă sînt în discuţie în acelaşi timp şi ori-ce conclusiune pentru însemnarea unuia din aceste două sunete atrage o conclusiune identică pentru celălalt. Insă nu acum şi de noi se pun pentru prima oară aceste întrebări; aşa că greutatea stă nu în a afla şi a introduce de acum înnainte vre-o grafie nouă pentru *ă* şi *î*, ci în a hotărî care e cea mai bună.

---

[1]) De pildă baroca propunere a d-lui Tiktin de a însemna şi pe ă şi pe î cu acelaşi semn pus deasupra unei vocale deosebite: ā=ă şi ī=î (fārā, mānînc, cārţi, etc.), credem că nu va fi niciodată primită în ortografia noastră, cu toate avantagiile ce spune d-nul Tiktin că ni le oferă. De altmintreli, în genere «Manualul de ortografie română» al d-lui Tiktin, pe lîngă unele părţi bune, se distinge prin multe propuneri baroce, (aşa, de pildă, hotărăşte d-sa că *trebue* să zicem *a protecta, a neglecta, adverbiŭ, feliŭ, zidiŭ*, nu adverb, fel, zid, *greşale*, nu greşeli, *bidinale*, nu bidinele, *avidoma*, nu aidoma, *cară, hotară, pahară* şi nu care, hotare, pahare, *corabii, sabii, vrabii* şi nu corăbii, săbii, vrăbii, etc.), prin multe afirmări false (de pildă că în Muntenia se zice *nimelui, păiajin, bălaur, păhar, doaoă, noaoă*, etc., că rostirea generală a poporului e *portariŭ, cuptoriŭ, alegătoriŭ, ceriŭ*, etc.), dar mai ales printr'o ne-

Am spus mai sus că se pot recunoaşte, întru cât priveşte pe *ă* şi pe *î*, două sisteme ortografice: unul *fonetic*, altul *etimologic*(în marginile limbii române). Care din amîndouă e preferabil? Unul are de partea lui motive logice şi avantagiul simplicităţii; celălalt, motive psichologice şi forţa unui us îndelungat şi mai general.

Unul zice: e logic ca să însemnăm acelaşi sunet totdeauna prin acelaşi semn; aceasta simplifică ortografia şi ne scuteşte de truda de a ne gândì necontenit la o formă a cuvîntului, unde să dăm de o vocală clară, pentru ca să ştim cum să scrim vocala obscură; vom însemna dar pe ъ totdeauna cu *ă* şi pe ѫ totdeauna cu *î*, ori-care ar fi vocala curată cu care corespund în alte forme flexionare ale aceluiaşi cuvînt, ori ale altor cuvinte din acelaşi neam.

Altul răspunde: Menirea caracteristică a scrierii este de a exprima ideile prin arătarea raporturilor flexionare între cuvinte; sunetele *ă* şi *î* sînt mai ales importante ca semne de distingere a feluritelor forme flexionare; «de aci resultă *a priori* că acea însemnare grafică a lor va fi cea mai bună, care va exprima mai lămurit dependinţa lor flexionară de sonurile primitive» (*nu* primitive *ca origine* etimologică din limba latină ori din alte fase trecute ale lombii române, ci din alte forme contimporane, ale limbii române de azi.) Scrierea cuvintelor trebue să fie mai limpede, dacă se poate, de cât pronunţarea lor; fiindcă vorbirea se modulează şi se lămureşte prin gest şi accent, iar scrierea, neavênd la îndemână aceste mijloace ale graiului, trebue să caute a înfăţişa prin

cunoştinţă a limbii şi gramaticii româneşti, ceea ce face destul de interesantă posiţiunea unui propunĕtor de regule pentru limba românească. Cităm la întîmplare: *suferinţă,* spune d-sa, e neologism; în momentul *unde...*; *a să representa* pe *ă şi î...*; a să exclude *pe* acele rostiri...; un verb urmat de auxiliarul ce *aparţine la el...*; obiceiul de *a să lepăda* pe *iŭ* final este vechiu, de vreme ce-l *întîmpinăm* deja în unele gramatice... *ale căror autori...*; causa pentru *ce...*; *al* cărui existenţă... etc. Iar ca modele de construcţiuni sintactice ale unui autor de gramatică românească, dăm pe următoarele: «Se poate ca unele modificări să pară în primul moment a fi arbitrare, care la o cercetare mai de aproape să arată a fi întemeiate»...; «de vreme însă ce...» «unii pronunţă *sie* în loc de *şie,* care din urmă formă e singură corectă.»

ea însăşi toate auxiliarele înţelegerii, acolo unde se poate. De aceea sunetele ъ şi ѫ, unde sînt o modificare flexionară, e bine să se scrie, cel d'întîi cu *ă* sau *ĕ*, cel de al doilea cu *â*, *ê* sau *î*, după cum sonul primitiv al flecţiunii româneşti este *a* sau *e* pentru cel d'întîi, *a*, *e* sau *i* pentru cel de-al doilea (fără nici o privire la origina etimologică); iar acolo unde nu sînt o modificare flexionară, adică în acele cuvinte care nu mai altă formă flexionară, ori alt cuvînt înrudit, în care să fie o vocală clară, corespunzĕtoare cu unul din aceste sunete obscure, acolo să se scrie totdeauna *ă* şi *î*. De exemplu: *lăudând, mĕr* (mere), *vĕzênd* (vedere), *hotărînd, pînă, smîntînă*, etc [1]).

Obiecţiile mai însemnate ce se pot aduce acestui din urmă fel de scriere a luĭ *ă* şi *î* sunt următoarele:

a) E foarte greu, ba încă e cu neputinţă să punem în practică principiul de mai sus. Cu ce vocală modificată să însemnăm pe *ă* ori pe *î*, când flexiunea ne oferă mai multe? de pildă ъ din *vъd* corespunde şi cu a (*să vază*) şi cu e (*vede*); să-l scrim *văd* ori *vĕd*, ori în amîndouĕ felurile? ъ din mъsuţă corespunde şi cu *a* (*masă*) şi cu *e* (*mese*); cum e mai bine să-l scrim?

La aceasta s'ar putea rĕspunde, că greutatea e înlăturată, dacă luăm ca formă normativă, pentru verbe, infinitivul, pentru substantive, pluralul (întru cît acestea sînt formele flexionare care au păstrat mai bine trunchiul cuvintelor).

b) Cu acest fel de scriere, se poate naşte o idee greşită despre fasele limbii şi despre transformarea sunetelor. Scriind *vĕzênd, mergênd*, facem să se nască presumţiunea că acel *î* a provenit dintr'un *e*, ceea ce e fals, căci niciodată *î* nu a eşit dintr'un *en* fără să fie precedat de o labială (m, p, b, o, f); întru cît priveşte aceste gerunzii, formele ca *mergendo*, *placendo, tacando* s'au asimilat la conjugarea I şi s'a zis *mergando*, *placando, tacando*, care apoi au devenit *mergînd*, *plăcînd tăcînd*, etc. [2]).

---

1) V. T. Maiorescu «Critice» ed. II-a p. 194, 201, 214.

2) Lambrior «Indreptări» «Convorbiri Literare», XV, p. 140.

«La alte cuvinte unde formele române ne îndreaptă toate la *e*, istoria ne învaţă că sunetul originar era *a*, de ex. la *apĕr*, *cumpĕr*, *sîmbĕtă*, *cumpĕnă*, etc., a căror vocală post-tonică alternează în flexiune cu *e*, *(aperi*, *cumperi*, *sîmbete*, *cumpene)*, pe când etimele latine ne ofer *a* *(abparo, comparo sabbatus*, *campana)*. Cum să urmăm aicĭ?» [1]).

La aceaştă obiecţie se poate respunde: că obiecţia se face în virtutea unei hipotese, nefiind demonstrat ştiinţificeşte că gerunziile celorlalte conjugări s'au asimilat cu cele de conjugarea I, şi în genere ne fiind nimic demonstrat riguros în privinţa faselor de modificare ale sunetelor din cuvintele româneşti; şi mai ales că obiecţia nu-şi are locul, de vreme ce nimeni «nu zice că scrierea lui *ă* şi a lui *î* să se facă după origina etimologică a cuvintelor urmărită pînă în limba latină» ori pînă în fase mai vechi ale limbii române; «aceasta ar îngreuia în adevĕr scrierea şi (argument hotărîtor) ar întroduce în ea un element strein scopului ei, care e numai cea mai grabnică şi lămurită însemnare a ideilor prin cuvinte» [2]).

Scriind *mergênd*, *tăcênd*, *vĕzênd*, *apĕr*, *cumpĕr*, etc. nu vrem să reproducem vocala *originală* din care a provenit cea obscură, ci însemnăm pe *ă* şi pe *î* cu vocala clară din alte forme flexionare, pentru ca să se vadă imediat şi să se simtă mai viu că *vĕd* şi *vĕzênd*, de pildă, sînt forme ale aceluiaş cuvînt *vedere:* încă o dată, principiul acestui fel de notare nu e de ordine *filologică*, ci *psichologică*.

c) După acest principiu, se mai zice, sîntem siliţi să scrim forme analoage cu semne deosebite, ceea ce e în orice cas ciudat; d. ex. *mână* îl scrim cu â pentru că avem în limba noastră un cuvînt (neologic) în care corespunde cu vocala clară a: manual; dar vorba *mîine* trebue să o scrim cu *î*, pentru că nu mai avem un alt cuvînt înrudit cu acesta în care să se vadă o altă vocală clară, de şi acì vocala originară e a (*mane*).

---

[1]) Tiktin, *ibid*, p. 29, nota.
[2]). Maiorescu, *ibid*, p. 216.

La această obiecţie se poate replica, că în toate limbile sînt forme disparate, provenite din alte forme anterioare analoage, şi asta nu împiedică înţelegerea; afară de asta, nu sîntem ţinuţi în ortografie să ştim *origina cuvintelor.*

4) Dar obiecţia cea mai gravă pare'a fi următoarea: Ca să poată cineva aplica riguros şi cu siguranţă principiul de mai sus la fiecare cuvînt ce va scrie, trebue să cunoască şi să aibă în minte atunci, nu numai toate celelalte cuvinte ale limbii româneşti cu toate formele lor flexionare, dar şi toate raporturile de înrudire dintre ele — lucru peste putinţă nu numai marei majorităţi a celor ce scriu, dar chiar şi filologilor celor mai erudiţi [1]).

Se poate rĕspunde la aceasta, că nu e de nevoe să cunoşti toate cuvintele limbii româneşti, pentru a şti cum să scrii pe *ă* ori pe *î* dintr'un cuvînt, ci numai pe cele înrudite, ba încă nici pe acestea toate, ci unul singur e suficient de cele mai multe ori; iar mica gândire şi tensiune de spirit ce eşti silit să faci, pentru a-ţi amintì o altă formă flexionară a cuvîntului, ori un alt cuvînt înrudit, e seva ce vine din rădăcină la ramură, nu e o «trudă», ci un folos real, căci te face să pĕtrunzi mai bine înţelesul cuvîntului ce vrei să scrii.

Pentru toate aceste cuvinte, coroborate şi de faptul *usului* aproape general, care dictează în cestiuni de o desvoltare organică, instinctivă, cum e în vorbirea şi scrierea unei limbi, e bine, credem, să se păstreze acest din urmă principiu în notarea lui *ă* şi a lui *î*. Negreşit, e posibil, e chiar probabil, ca peste cîtva timp ortografia lui *ă* şi a lui *î* să se simplifice în sensul fonetismului; poate va veni o vreme când toţi vor scrie *Romîn;* pînă când însă aceasta nu e admis de marea majoritate a celor ce scrim româneşte, vom continua a scrie pe *ă* şi pe *î* după principiul etimologic (în marginile limbii române) enunţat mai sus, principiu ce are şi sprijinul dat de argumente şi dreptul celui mai tare, dat de un us aproape obştesc.

5. Un alt punct, în privinţa căruia e divergință de or-

---

[1]) V. Tiktin, *ibid.* p. 29, nota.

tografie, cste *semisonia* vocalelor. Vocalele *a*, *ă* și *î* nu sînt niciodată semisone, *e*, *o* și *u* pot fi numai în diftongi, iar *i* poate fi semison și în diftongi și singur între două consunante, în cîteva cuvinte, și la sfîrșitul cuvintelor, foarte des.

Să arătăm semisonia și în scriere ori nu? Să o arătăm totdeauna, ori numai în unele casuri?

Ar fi cu totul de prisos să însemnăm semisonia vocalelor când sînt în diftongi, căci esența diftongului nu e alta, de cît pronunțarea a două vocale printr'o singură emisiune de voce, adică într'o singură silabă, fără a fi contopite într'un singur sunet, ceea ce nu e cu putință, dacă una din cele două vocale nu va fi semisonă, adică pronunțată pe jumătate. De altmintreli nimeni nu însemnează semisonia vocalelor din diftongii inițiali ori mediali (se scrie aproape de toți *piatră* și nu pĭatră, *roib* și nu roĭb, *ziua* și nu ziŭa, *cuib* și nu cuĭb, etc). Numai pentru *u* și *i* semisone din diftongii finali se susține și se obicĭnuește arătarea semisoniei prin semnul obicĭnuit al scurtimei (◡), pentru următoarele cuvinte: a) așa e tradiția literară de la secolul al XVII lea încoace — ceea ce ar fi interesant poate pentru istoria grafiei limbii noastre, dar cu totul fără importanță pentru stabilirea ortografiei, căci nu poate fi motiv serios acesta, de a se însemna semisonia vocalelor finale acum, pe cuvîntul că se însemna altădată; b) numai așa se pot distinge formele nearticulate de cele articulate ale acelorași cuvinte, pronunțate popular: de ex. *boŭ* (nearticulat) de *bou* (articulat), popular în loc de *boul; boĭ*, de *boi*, popular *pentru boiĭ; copiĭ* (nearticulat) de *copii* (articulat), popular pentru *copiiĭ*, etc. De cît, și acest argument e lesne de înlăturat: cei ce pot avea și urma o ortografie, trebue să scrie gramatical și literar, prin urmare să scrie articolul, când substantivul ori adjectivul e articulat și prin chiar acest fapt dispare putința confundării formelor articulate cu cele nearticulate.

Aceleași cuvinte sînt și pentru neînsemnarea semisoniei în triftongi, ori unde se vor fi aflând: de vreme ce esența triftongului e să fie pronunțat într'o singură silabă, ceea ce nu e cu putință de cît cu înjumătățirea a două dintre cele

trei vocale, e de prisos să mai însemnăm ceea ce e implicit coprins în chiar firea triftongului; confundarea cu formele nearticulate iarăşi nu se poate face, pentru cuvîntul de mai sus: când voiu vedea scris *raiu* nu pot să citesc *ra-iu*, căci atunci e articulat şi trebue scris *raiul*.

Prin urmare în diftongi şi triftongi, ori unde vor fi aşezaţi, semisonia uneia, respectiv a două, din vocale fiind chiar de esenţa lor, e de prisos să mai fie însemnată, de regulă; ar fi raţional să se însemneze numai în acele vorbe, care mai au omonime de care nu se disting, de cît prin diftongarea vocalelor din corpul lor (ca de ex. în *haĭnă*, substantiv, spre deosebire de *haină*, adjectiv; în *vĭer*, porc nejugănit, spre deosebire de *vier*, care îngrijeşte de vie) şi încă, chiar în vorbe de acest fel, numai atunci când, fără marcarea semisoniei, nu reese din context de care anume e vorba.

Rĕmâne numai *i*, care poate fi semison singur, sau în mijlocul cuvintelor sau la sfîrşitul lor. In mijlocul cuvintelor *i* între două consunante nu e scurt de cît în trei cuvinte: *pacĭnic*, *obicĭnuit* (-inţă), *vecìnic* (-ie); acì trebue să fie însemnată semisonia lui, căci nu putem da nici o regulă pentru ea.

La urma cuvintelor *i* singur nu e totdeauna semison, ba încă sînt forme flexionare ale aceluiaşi cuvînt şi omonime, care nu se disting de cît prin diferenţa de cantitate a lui *i*: *suferĭ* şi *suferì*, *eşi* şi *eşì*, *boi* şi a *boì*, *orbi* şi *orbì*, *voi* şi *voì*, etc. Ca să le distingem, trebue ori să însemnăm pe *i* final semison cu semnul scurtimei (ĭ) şi atunci i fără nici un semn va arăta pe i plenison, ori să însemnăm cu accent grav pe i final accentuat (ì) şi atunci i final fără nici un semn va arăta pe i scurt. Cum i final scurt e mult mai frequent de cît i accentuat, e preferabilă cea din urmă soluţiune, care simplifică foarte mult scrierea, scutindu-ne de întrebuinţarea foarte deasă a unui nou semn. Prin urmare regula e următoarea: i final fără nici un semn e totdeauna scurt, afară numai de casurile unde fisiologiceşte e peste putinţă de pronunţat aşa (codri, socri, umbli, şi, fi, etc).

6) Toate vorbele compuse, în care elementele componente şi-au pierdut individualitatea lor, s'au topit unele în-

tr'altele, formând o singură unitate logică şi gramaticală, e logic să se scrie într'un singur cuvînt: *primăvară, miazăzi, Sîntămărie, Sîmpietru, totdeauna*, etc.

Acolo unde elementele componente formează o sintesă logică, dar remîn distincte subt raportul gramatical, se deosebesc în scris printr'o liniuţă: *altă-dată, alte-dăţi, une-ori, alte-ori, rare-ori, unt-de-lemn, (unt-de-lemnul şi untul-de-lemn), bună-voinţă, (buna-voinţă şi bună-voinţa), tata-bunu, mama-mare, însu-mi, înşi-ne, cel-l-alt, cei-l-alţi* (aci *l* e epentetic ca *t* în franţuzeşte la formele verbale inverse: pense-t-il? a-t-il dit?) etc.

7) Formele scurtate ale pronumelor se unesc printr'o liniuţă cu vorba de care se lipsesc *mi-am zis, dă-mi-l, adu-le, l-am vĕzut.*

8) Când se elidă o vocală se pune apostrof: *m'am întors, n'am uitat, ş'am fost.* Ar fi greşit să se pue în asemenea cazuri liniuţa (*ş-am, c-am*... cum recomandă D-nul Tiktin), pentru că liniuţa nu arată şi elisiunea unei vocale, ci numai că vorbele unite trebuesc citite împreună ca şi un singur cuvînt, pe cîtă vreme apostroful mai indică, pe lîngă acest lucru, şi faptul că o vocală a fost elidată, căci togmai de aceea se elidă vocala, ca să se citească împreună. Liniuţa nu implică şi funcţiunea apostrofului, dar apostroful implică funcţiunea liniuţei.

Dintre părţile nefixate ale ortografiei noastre, acestea ne-au părut că sînt cele ce se impun a fi din nou discutate şi definitiv resolvate, de se va putea. Ştim însă că, în cestiuni ca cele de ortografie, din toate discuţiuniie şi hotărîrile teorice nu rĕmîn definitiv fixate, de cît cele admise de obşteasca întrebuinţare: ultimul cuvînt îl are nu teoria cea mai bună, ci practica cea mai întinsă; aceasta va hotărî.

I. A. RĂDULESCU.

REVISTA PUBLICAŢIUNILOR

Revista *Le Semeur* (bi-lunară) din Lausanne a publicat în douĕ numere din Fevruarie-Martie un studiu asupra învĕţămîntului public în România de d. Melon, ataşat la legaţiunea franceză din Bucureşti. Acest studiu este o repede ochire asupra fazelor prin care a trecut învăţămîntul la noi de la Regulamentul organic pînă în zilele noastre.

*

D. Paul Lehmann, director al liceului din Stettin s'a însărcinat a trata partea consacrată României în geografia Europei *(Länderkunde von Europa)* care este în curs de publicaţiune la editorul Freytag (Viena-Lipsca). D. Lehmann a publicat mai multe lucrări asupra regiunei carpatine din Transilvania şi România în ziarul Societăţii de geografie din Berlin şi cunoaşte limba română.

*

Revue socialiste din Paris (lunară) are în numĕrul din Fevruarie 1893, un articol de d. G. Diamandy, întitulat: *Le Déceptionisme dans la littérature roumaine.*

*

Revue scientifique în numĕrul sĕu de la 1 Aprilie 1893 — al 13-lea din primul semestru — publică un articol de Psihologie de d. Ed. Gruber din Iaşi, întitulat: *L'audition*

colorée et les phénomènes similaires. Experienţele citate acolo sînt foarte interesante, consideraţiile generale însă sînt foarte slabe şi ar fi putut lipsi, fără să vatăme studiului.

*

Zeitschrift für internationales Privat- und Strafrecht din Erlangen (la Palm & Encke) conţine în volumul al III-lea pe 1893, un studiu al d-lui George Flaişlen, preşedintele tribunalului de Suceava, asupra afacerilor Zappa şi Bedmar.

*

Ediţia ilustrată a operelor lui Moltke, începută în Mai 1891 de editorii Mittler din Berlin, s'a terminat cu volumul al 7-lea încă de la Noemvrie 1892. In volumul al doilea se află reprodus studiul marelui strateg şi observator asupra stărei politice şi sociale a Poloniei din 1832. Cunoscutele «scrisori despre starea şi întîmplările din Turcia în anii 1835 pînă la 1839», rĕspândite în multe ediţii, traduse şi în franţuzeşte, nu sînt coprinse în noua publicaţiune.

Cu prilejul acestei notiţe, traducem dintr'o scrisoare a lui Moltke, datată Silistra, 11 Mai 1837, următoarele rînduri relative la presentarea domnitorilor Ghica şi Sturdza înaintea Sultanului Mahmud, pe care îl însoţea Moltke în călătorie:

«Prinţii Ghica şi Sturdza din Valachia şi Moldova sînt aici pentru a complimenta pe stăpânul lor. Eram curios să vĕd primirea ce li se face; — nu era tocmai măgulitoare; ca la 2 ceasuri au aşteptat aceşti semi-suverani în arşiţa soarelui pînă când a sosit Sultanul, a descălicat înaintea cortului şi şi-a făcut toaleta. Sultanul a primit pe cei doi vasali şezând pe perine de catifea subt un baldachint; prinţii, urmaţi de boerii lor, s'au apropiat cu braţele încrucişate pe piept, s'au aruncat în genunchi şi au sărutat poala hainei Sultanului, care s'a îndurat să primească de la ei zece mii de galbeni; dar astăzi au primit şi ei ca cinste blănuri, tabatiere şi şaluri şi vor mai avea acum la întoarcere plăcerea să stea zece zile în carantină la graniţa Principatelor lor.»

Nu e rĕu să comparăm situaţia internaţională a României de acum 56 de ani cu cea de astăzi.

In acelaşi volum, în scrisoarea lui Moltke de la 3 Noemvrie 1837 din Varna, se află notiţe despre Dobrogea şi despre monumentul de la Adam-Klissi.

*

In *Journal du droit international privé et de la Jurisprudence comparée* (Paris) — Anul al 19, 1892, No. 11 şi 12, este un articol de d. T. G. Djuvara, (secretar general al Ministerului de Externe), asupra condiţiunii streinilor în România.

*

Deutsche Revue (Berlin), are în numerile din Ianuarie Fevruarie şi Martie 1893, al 12, 13 şi 14-lea articol, intitulat «Aus dem Leben König Karls von Rumänien.

*

Deutsche Warte (Viena), Anul XIII, 1893, Ianuarie Februarie, Martie şi Aprilie, coprinde: «*Soziale und Wirthschaftliche Skizzen aus der Bukowina*» de Marie Mischler (Prag):

Kapitee IV. Abschnitt III.

1. Wucher und Schmarotzertum. 2. Gewerbliches Schmarotzertum und allerlei Wucher. 3. Korruption.

*

Semnalăm publicarea recentă la editorul L. Bataille et C-ie din Paris a unui *Traité d'anatomie humaine*, sub direcţiunea Doctorului P. Poirier, de un grup de profesori din care face parte si Doctorul român Toma Ionescu.

*

Zeitschrift für Volkswirtschaft, Socialpolitik und Verwaltung din Viena (Temssky) conţine în numĕrul sĕu pentru primul trimestru al anului acesta, începutul unui studiu din istoria civilisaţiunei: *Zur Genesis der realistischen Wissen-*

schaft de profesorul V. Iohn din Innsbruck în care arată mersul şi formarea ştiinţelor naturei şi progresele ce le-a făcut direcţiunea naturalistă-positistivă în învĕţămînt pe socoteala celei umanitare-filologice, care a pierdut treptat pînă în zilele noastre din dominaţiunea sa, aproape exclusivă în antichitate şi în evul-mediu.

*

In anul acesta s'a înfiinţat in Franţa o revistă nouă de filosofie «*Revue de métaphysique et de morale*» şi una *Revue internationale de sociologie,* consacrată, cum arată titlul sĕu, ştiinţelor sociale.

Cea d'întîi e înfiinţată de un grup de tineri cu scopul, cum zic în întroducerea din primul numĕr, de a *chema din nou atenţiunea asupra teoriilor generale ale cugetării şi ale acţiunii* şi voeşte: *nu a urma mişcarea ideilor, ci să încerce a imprima acesteia o direcţiune.*

Ea face observaţiunea că filosofii nu se citesc între ei şi citând cuvintele lui Descartes, din *Discours de la Méthode*, că «n'a observat niciodată cum că prin mijlocul discuţiunilor care se fac prin şcoli s'ar fi descoperit vreun adevĕr care mai nainte nu se ştia» sau că adversarii să se fi convins unul pe altul, cu toate acestea crede că discuţiunile sunt bune— faţă de ai treilea, şi ruga pe toţi ce ar avea obiecţiuni să-i prezinte, să lase însemnările lor la librarul lui, care i le va da ca să le studieze. Tot aşa roagă şi ei pe cititorii lor să trimeaţă «la librar» părerile lor cât se poate mai tare motivate, mai cu seamă asupra publicaţiunelor filosofice, pe mĕsură ce apar.

De când a încetat a apare la «Critique philosophique» a D-lor Renouvier şi Pillon, înfiinţată dupĕ rĕsboiul de la 1870, mai mult cu scopul de a expune teza caracteristică a sistemului lor numit neo-criticismul, teză care este edificarea unei *morale du devoir* pe temeiul fenomenismului, Francia remăsese cu un bun dar singur organ, consacrat exclusiv filosofiei, *La Revue philosophique.*

Noua publicaţiune poate deci, dacă va fi bine condusă,

să-şi creeze un cerc cât de mare de acţiune. Studiile care le-a publicat pînă acum sînt cele mai multe din domeniul filosofiei matematice.

Revue internationale de sociologie, apare sub direcţiunea D-luĭ R. Worms. Din articolele ce le conţine trebue să menţionăm unul de John Lubbock despre rolul social al învĕţămîntului popular, altul de Fernand Faure despre învĕţămîntul sociologiei în Francia, care acolo se face în facultăţile de drept şi un al treilea, din care avem numai începutul (în No. 2), prin care d. G. Tarde caută a ridica monadele lui Leibnitz şi a aşeza sociologia pe această concepţiune.

BIBLIOGRAFIE

Cărţi apărute de curînd şi trimise direcţiunii „Convorbirilor Literare".

V. A. Urechia. Desbaterile proiectului de lege al şcoalelor profesionale, Discurs rostit in Senat in 19 şi 20 Martie 1893. 1 broş. Bucureşti 1893.

Alexandru Bădulescu. Administraţia Căilor ferate române şi accidentele pe 1892. 1 mică broş. Bucureşti 1892.

Ghenadie, episcop al Eparhiei Argeşului, către prea cucernicii protoerei, Invĕţătura despre pace. 1 broş. Bucureşti 1893.

Ilie Ighel. Melancolie, versuri. 1 vol. Bucureşti 1893.

Dumitru Constantin Olănescu. Teatru. 1 vol. Bucureşti 1893.

Teodor T. Burada. O călătorie în satele moldoveneşti din gubernia Cherson 1 broş. Iaşi 1893.

I. Manliu. Altera pars. Rĕspuns la critica publicată de D. Ionnescu-Gion (Extras din Convorbiri Literare din Noembre şi Decembre 1892). Bucureşti 1892.

C. Dobrogeanu-Gherea, Director. Literatură şi ştiinţă. 1 vol. Bucureşti 1893.

Dimitrie Daniil. Culegere de poesii şi legende populare. 1 broş. Iaşi 1893.

Apele Minerale şi Băile de la Mănăstirea Neamţului. 1 broş. Peatra 1893.

A din Dorna. Douĕ comedii. Dragoste—Băi de mare. 1 vol. Bucureşti 1893.

Edgar von Herz. Der Abendstern (Luceafĕrul de M. Eminescu) trad. în limba germ. 1 broş. Bucureşti 1893.

Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii publice. Serviciul statistic. Anuarul ministerului pe anul 1893, lucrat de *Frédéric Damé*, şeful biroului statisticei. 1 mare vol. 1893.

Desvoltarea motivelor de casare încontra deciziunii Curţii de Apel din Galaţi No. 69, din 26 Mai 1892. 1 vol. Bucureşti 1892

Arrêt de la Çour d'appel de Paris de 1893 dans le procès intenté par le Prince Grégoire Stourdza contre le Prince Démètre Stourdza etc. 1 vol. in IV°. Bucureşti 1893.

ERRATA

In articolul: «Demisia Episcopului Grigore» publicat în No. 12 vol. XXVI din «Convorbiri Literare» s'au strecurat mai multe greșeli de tipar, ast-fel:

Pag.	1068,	rîndul	6,	în	loc	de *Mgr*	să	se	citească:	*Kyr.*
»	»	»	14,	»	»	» *proiu*	»	»	»	*proin*
»		»	19,	»	»	» *proiu*	»	»	»	*proin*
asemenea la rîndul 27										
Pag.	1069,	rîndul	3,	în	loc	de *Kgr*	să	se	citească	*Kyr.*
»	»	»	14,	»	»	» *efectin*	»	»	»	*efectiv*
»	»	»	15,	»	»	» *proiu*	»	»	»	*proin.*
»		»	16,	»	»	» *1779*	»	»	»	*1777.*
»	»	»	18,	»	»	» *proiu*	»	»	»	*proin.*
»	1070,	»	4,	»	»	» *Kgr*	»	»	»	*Kyr.*

Apare la întîi a fiecărei luni

CONVORBIRI LITERARE

No. 2. Bucureşti, 1 Iuniu 1893. Anul XXVII.

CULCATE'S ROMĂNIŢE

Uşor se mişcă tînĕra fecioară,
Purtându-şi trupul drept ca o făclie;
Cu amforele vine de la vie
Şi vinde must, ca 'n vremi de-odinioară.

Copilă albă, vina ta să fie
De te-o 'ntîlnì Polibus bunăoară:
Cum mânile-ţi sunt prinse de ulcioarĕ
O să-ţi sărute benghiul din bărbie.

Dar ea zimbeşte. Colţurile gurei
S'ascund hoţiş în gingaşe gropiţe,
Iar ochii vineţi iau coloarea murei

Şi iată-l el, încununat de viţe,
Că-i sare 'n drum Pe pajiştea pădurii,
In urma lor, culcate's romăniţe

D. ZAMFIRESCU

POVESTEA VULPII

EPOPEE EROI-COMICĂ

Dedicată D-lui IACOB NEGRUZZI

CÂNTUL AL DOILEA

ARGUMENT

Nelinistea din Bestiopolis. — Reflexiuni importante asupra trecutului politic al lui Jîgoranu. — Sisteme constituționale cu sau fără admiterea femeilor la tron. — Principiul monarchic cu consequențele lui. — Pornirea animalelor pentru capitală. — Alte reflexiuni importante asupra stării sociale din timpul acela. — Popas.

Iar a doua-zi 'n cetate
Era tulburare mare. Spiritele 'ntărîtate
De-acea veste rĕspîndită prin dulăi și prin căței
Ce, crescênd din gură 'n gură, după obiceiul ei,
Prin suburbii și prin sate, prin meleaguri și prin țări
A luat însemnătatea unei prea mari întîmplări.

Jîgoranu, ce fusese sfetnic mare altădată,
Căpetenie aleasă, astăzi dat în judecată!...
El!... recunoscut de lume cel mai fin, cel mai isteţ,
Animalul cel mai ager, minte plină de poveţi;
El, faimos prin a lui planuri, circonspect, ingenios,
Răbdător, prudent şi tainic, pururea laborios,
Bestie cu domiciliu, cu moravuri, bun părinte,
Punênd tact ales în toate şi în fapte, şi 'n cuvinte,
El, care-a lucrat cu unii din precara anarhie
Şi republică să facă o solidă monarhie
Printre bestii, şi pe toate să le-adune în sfirşit,
Cu un domn a-tot-puternic, subt un sceptru strălucit
Şi o constituţiune!... Jîgoranu, mai mult încă,
Prevĕzuse moştenirea, ş' în gîndirea sa adîncă,
Ridică acest principiu la respectul cel mai sfînt,
Făr'-decare, zicea dînsul, nu e pace pe pămînt,
Nici progres, nici rînduială, demnitate, avuţie.
Idealul, zicea dînsul, este într'o monarhie,
Monarhie temperată, cu aşezămînt înscris,
Şi miniştri responsabili, iată care-i al meu vis!...
Chiar şi oamenii pe lume pretutindeni l'au admis.
Dar, ziceaŭ pe-atuncea unii — şi nu fără de temeiu,
Ce se 'ntîmplă, dacă tronul se va da unei femei
Ca la oameni?... sau în cazuri ce adese s'au vĕzut
Că prin drept de moştenire, vine un nepriceput?...
Sau un trîndav, sau un jacaş, un tiran se va afla
Cu Istoria în mână, ce se poate întîmpla?...
Jîgoranu, la aceste argumente, gînditor,
Comparêndu-le pe toate, respundea triumfător:
Nu vĕ aninaţi de oameni, de principii vĕ ţineţi!...
Legea şi stabilitatea! Iată bunul ce-l aveţi!...
Căci principiul monarhiei aşa e făcut să fie:
Nu se ţine 'n samă moartea, nici a regelui prostie!
Tatăl moare, fiul vine, şi principiul stă 'n picere,
Se serbează tot-odată şi prohod şi înviere!
Cît pentru împrejurarea părţii celei femeeşti,
Nu se 'ndeasă azi femeea tot spre cele bărbăteşti?

Jîgoranu cu-aste daruri şi cu aste calităţi,
Cuib era şi el de patimi şi de multe rĕutăţi:
De-o sgîrcenie nespusă, lacom, sperjur, ipocrit,
Supuind orice mijloace scopului de împlinit,
Linguşire şi corupţii, totul întrebuinţa,
Dar ştia pînă la culme arta de a guverna;
El vorbea, ca să-şi ascundă tocmai cea ce gîndea.
Ademenitor şi vesel, el pe bestii conducea,
Cu o mână delicată şi nespuse ghibăcii,
Fără să se simtă jugul, crudei sale tiranii...
Cine-ar fi crezut vre-odată?... Cui i-ar fi trecut prin gînd!..
El s'ajungă 'n aşa stare ca un intrigant de rînd!...
El, luat acum pe urmă!... duşmănit, persecutat!...
Să se lase a fi prada unei intrigi de palat!...
El, un diplomat de frunte — cread'o cine va putea —
Astăzi dat în judecată!... Şi de cine?... Vom vedea!...
De un lup prădalnic, crîncen, apoplectic, vehement,
Grosolan şi hoţ de codru, făr' o umbră de talent,
Ce n'ar trebuì să iee în afaceri nici o parte,
Vagabond şi rĕu la suflet, un neştiutor de carte,
Şi al cărui singur merit, înţeles şi judecată,
Stă în gîtul sĕu cel ţeapăn, şi 'n mânia sa turbată!
Negreşit că Jîgoranu, foarte popular atunce
Cînd putea să 'mpartă slujbe şi favoruri să arunce,
Cînd era neînsemnată ceata împotrivitoare,
Nemulţămitori de-aceia ce vĕd pete chiar în soare,
Paraponisiţi de gloată, paraponisiţi de soiu,
Bîzîind pe la bugete ca albinele la roiu,
El, atunci a-tot-puternic înnăuntru ş' în afară,
Avea astăzi mii de duşmani printre fel de fel de fiarĕ,
Mai ales printre acelea ce fusese la 'nceput
Candidaţi la tron... tot bestii de-un periculos trecut,
Cornoraţii, urechiaţii, fonfii, proştii şi tîmpiţii,
Şi colţaţii şi botoşii şi la unghii ascuţiţii,
Pîn' şi porcii, ce au voturi la comună şi la stat,
Pe mistreţul păduratic îl aveau de candidat.

Cine nu era pe listă?... pîn' şi şoarecii cei mici
Sprijineau candidatura rozătorilor pitici,
Radicali numiţi de dînşii, cari rod la rădăcină,
Rod şi ziua, rod şi noaptea, căutând mereu pricină,
Şi cu toate că pe lume fără muncă se hrănesc,
De motanii de la cârmă ne'ncetat se jeluesc.
O! aduceţi-vĕ-aminte de-acel timp de desperat,
Cu cît sbucium Jîgoranu zi şi noapte s'a luptat,
Să nu pice diadema, cu al linxului concurs,
Pe o titvă de momiţă sau pe-a stupidului urs.
Mai ales cu argumente momiţoiul susţinea,
Cum-că tronul şi coroana numai lui se cuvenea,
Fiind înrudit cu omul, de-o inteligenţă rară,
Şi considerat întîiul pe-a creaţiunii scară.
Aţi uitat acum, de sigur, neastîmpĕrul cel mare,
Grija şi emoţiunea rĕspîndită 'n adunare,
Cînd alegerea aceasta, gravă, unică de tot,
Prin cereasca îngrijire a scăpat numai c'un vot;
Şi cînd leopardul mîndru, de pe Atlas a strigat,
Anunţând *urbi et orbi: Leul este împĕrat!...*
Atunci se ivì monarchul, iar condurul dintre nori
Peste lumea 'n aşteptare, răcnì falnic de trei ori!...

Acum trîmbiţele sună, stafetarii au pornit,
Prin întinsa 'mpărăţie la Apus, la Rĕsărit,
Miază-zì şi Miază-noapte. Pìn' sub bolţile cereşti
Se aud strigând în spaţiu crainicii împĕrăteşti;
Şi de la un pol la altul, pe pămînt şi peste mări,
S'a simţit învălmăşagul unei groasnice mişcări;
Şi fiinţele ascunse, şi toţi monstrii de pe lume,
Tot ce-i viu, tot ce se mişcă, cu un nume, făr' de nume,
Bestiile de valoare, bestiile de nimică,
De la tigru pîn' la broască, de la taur la furnică,
Pînă şi ermafrodiţii, cumularzi făr' de ruşine,
Care, după cum se ştie, nici o treabă n'o fac bine,
Iată vin de prin meleaguri, de prin codri, de prin stînci,
De pe măgurile 'nnalte, de prin văile adînci,

De prin peşteri, de prin mlaştini, feodalii cei bătrîni,
Pahidermii de tot soiul, tîrîtoarele jivini,
Toţi pornesc după poruncă, şi cu toţii în acord,
Crocodilii şi şacalii şi rîtanii de la Nord,
Elefantul şi cămila, iscusitele cocoare,
A reginei Aurore falnicele sburătoare,
Iată vin de pe la tîrguri, din comunele rurale,
Dihorii şi nevăstuica, cîrtiţele comunale,
Coana Chiftiriţa, ţîncii şi tăunul de la boi,
Hemesitele cotarle, astăzi pristavi peste oi,
Lipitoarele băloase, ce au gura dedesubt,
Cari crapă de grăsimea sîngelui care l'au supt.
Iară boul, fire 'nceată, lîng' un şipot se opreşte,
Bea, apucă-un fir de iarbă, şi gîndeşte, tot gîndeşte,
Rumegând; apoi se 'ntoarce către asin pe cărare:
Auzit-ai, măre frate, ce posnaşă întîmplare?....
Pentru uneltiri viclene, vulpea-i dată 'n judecată?!...
Lupul — cine-ar fi crezut'o să se 'ntîmple vre-odată —
Vine singur de-o pîrăşte Leului, duşmanul sĕu...
Ce mai zici de vestea asta, asine, vecinul meu!
Corb la corb să-şi scoată ochii; ş'apoi doar şi neamuri sînt,
Şi bucatele 'npreună ei le 'mpart pe-acest pămînt;
Şi tot ei aşază cisla, şi tot ei ne cîrmuesc,
Azi, prieteni, se sărută, mîne, duşmani, se sfădesc!
— Ce te mai gîndeşti la asta, asinul atunci îi zice,
Vre-o dihanie 'ntre dînşii, poxia vreunei clice,
Cine ştie ce-i la mijloc! Şi-apoi, chiar de-ar fi aşa,
Jîgoreanu crezi că este bestie de-a se lăsa?
— Ce ne-a scos atunci degeaba, de la treabă ne-a luat?
Imi aram şi eu ogorul, aveam lemne de cărat,
Zice boul, cînd acuma să mai ari, să boroneşti?
Şi cu ce la visterie dajdiile să-ţi plăteşti?
Să te poarte-aşa pe lume toată ziua pînă 'n sară
Şi aceasta cînd, fîrtate? tocma 'n timp de primăvară!...
Să te iee de la muncă — ca pe-un trîntor fără spor —
Ce-avem noi cu dînşii, frate, şi cu certurile lor?...
Ei le fac, şi noi le tragem.

— Aşa'i *juriul*, amice,
Care judecă azi crima ca 'n republicele-antice!
Nu mai e monarhul astăzi, un autocrat barbar,
El să judece, să taie, ci verdictul popular.
Nepotism, hatîr, răgele, mita chiar, au încetat.
Alte legi, alte moravuri; toate 'n secol s'au schimbat!
— Dacă este aşa, frate, zice boul dând din cap,
Drept să-ţi spun, aceste lucruri bine 'n mintea mea nu 'ncap.
Cum se face dar atunce, că de cîte ori e dată
Judecăţii, vulpea ese totdeauna fără pată?
— E adevĕrat acuma că în juriu nu s'aleg
Cei mai buni, mai cu ştiinţă, bestii care înţeleg.
Mai influenţează încă oratorii advocaţi
Prin subtilităţi o mie, care 'ncurcă pe juraţi,
Vite de adunătură şi luate din grămadă,
Formaliste, îngîmfate, le auzi făcênd paradă
De onoare şi de drepturi, de ştiinţa ce n'o au.
Cîţi n'am auzit dintr'înşii cari aşa se lăudau!
Şi ţi-o spun acum în taină: mulţi din ei fusese-odată
Tot pentru aceste crime înşi-şi daţi în judecată;
Dar ţi-o spun în conştiinţă, că pe drept învinuite,
Achitaţi fiind atuncia, azi le place să achite.
Ţi-oiu mai spune încă, frate, că 'n procese de-aşa fire
Au din simpatie mare, au din mare învrăjbire,
Intrigile, ingerinţa, patima pîn' la scandal,
Interesul, lăcomia, joacă rolul principal.
Jigoranul, de exemplu, cît a fost el la putere,
Şi-a făcut partidă mare, ş'o partidă cu avere:
De la primăria noastră pîn' la curtea cea mai naltă,
Prin instanţii, prin ocoale, pretutindeni, nu vezi altă,
Fie tîrgul, fie ţara, fie satul ori-şi-cui
Şi de la un pol la altul, decît bestii de-ale lui.
Cred c'ai înţeles acuma şi cred că-mi vei acorda
Că un animal ca dînsul nu se poate spînzura
Aşa lesne ca un altul, şi-aşa 'n grabă, cel puţin.
— Foarte bine, zice boul, iaca zic şi eu *amin!*

Poate ca să ai dreptate, te rog nu te supĕra,
Fii cu mine ca la ţară şi vorbeşte-mi mai apla,
Căci cuvintele aceste, ce în vorbă le-ai ales,
Multe le-ai luat din carte şi eu bechiu n'am înţeles.
Aţi schimbat cu totul limba, toate le-aţi schimonosit.
Dumneata, ştii foarte bine, eu prin şcoli n'am chirotit!...
Viţeluşii noştri poate vor mai ştì niţică carte,
Dar la muncă de pe-acuma noi de ei nu avem parte.
Cum învaţă câte-o buchie, prin oraşe iute fug.
Unde să mai prinzi vreunul la cosit sau pe la plug!
Toţi se fac cinovnici, piseri, consoleri la primărie,
Cum le ziceţi dumneavoastră, iară la gospodărie
Rĕmînem tot noi, bĕtrînii.
— Aşa-i bine, aşa-i bine!
Ia să'ţi spun acuma frate, ce s'a întîmplat cu mine,
Zice asinul în grabă: Ştii c'am fost argat la leu,
Nu era pe-atuncea încă împĕrat stăpînul meu.
Am trecut apoi prin şcoală şi diploma mi-am luat,
Cursurile cele nalte pe de rost le-am învţĕat,
Dacă nu venea reforma şi cu ea *Egalitate*,
Azi hîrdăile cu apă încă le-aş purta pe spate.
Mare lucru e 'ntr'o ţară o asemenea schimbare!...
Ei! din sacagiu, nu-i glumă, să te vezi de-odată 'n stare
Să ocupi o funcţiune! şi să fii ceva în stat!
Eri tocmit argat cu ziua, azi primar şi deputat!...
Cîţi n'am cunoscut dintr'înşii cari-au fost argaţi la boi:
Eri lingăii de prin curte, azi stăpînii peste noi!...
— Partea ce-aţi făcut în lume, nu cred tocmai că-i frăţească:
Unii să mănînce numai, alţii numai să muncească!
— Lumea are a ei lege şi a ei filosofie;
Strîmbe, drepte, sau fatale, vai de cel ce nu le ştie!...
Şi nu ştie mai cu samă, din prilejuri fugătoare,
Fără preget să-şi culeagă şi foloase viitoare.
Cu dreptate şi sfială şi cu Dumnezeu în sîn,
N'ajungi la nimic în lume, poţi fi sigur pe deplin!
— Ba prin muncă şi prin merit să te 'nnalţi cît vei putea,
Dar s'ajung cu-aşa mijloace, drept să-ţi spun, nu mi-ar plăcea.

Cinstea-i cinste totdeauna, că-i fi vechiu sau că-i fi nou.
— Nu 'n zadar îţi zice lumea că eşti minte cap de bou.
— Dar... priveşte!... noaptea vine, luna ese pe colnice;
Crainicii au stat din gură; dac'am rĕmânea aice!...
Vĕd lumini în depărtare, şi vîrtejuri lungi de fum,
Vreun sat... vreo poiană. . mai avem o zi de drum!

A. NAUM.

HÂRTII VECHI

LA ISTORIA ŞCOALELOR DIN OLTENIA

II. Clădirea şcoalei naţionale din Rîmnicu-Vâlcii (1833—1838).

Intr'un articol precedent [1]) am reprodus mai multe acte dintre anii 1815—1825 atingĕtoare de istoria şcoalelor din Oltenia şi în special din Vâlcea; astăzi îmi propun a continua acest studiu în urma aplicării «Regulamentului Organic» în ţară.

Se ştie că prin acest aşezămînt s'a înfiinţat cîte o şcoală primară, dupĕ metodul lancastric, în fie-care reşedinţă de judeţ. Profesorul era plătit de stat, dar localul şi locuinţa profesorului erau în sarcina magistratului fiecărui oraş. După prescripţiile Regulamentului Organic, fiecare şcoală primară era împărţită în patru clase, cu cîte doi profesori, unul cu 200 de lei pe lună pentru clasele I şi a II-a, şi altul plătit cu 250 de lei pe lună pentru celelalte douĕ clase; iar pentru oamenii de slujbă şi alte cheltueli mărunte se plătea 120 de lei pe lună; astfel că o şcoală primară costa pe stat 6840 de lei pe an (aproape 2500 de lei noi). Afară de aceştia, mai era un revizor pentru şcoalele din judeţe plătit cu 400 de lei pe lună (aproape 150 de lei noi). Cu toate acestea, la 'nceput era un singur profesor şi probabil numai douĕ clase; cel puţin aşa găsim şcoala din oraşul Râmnicu-Vâlcii.

[1]) V. Conv. Liter., anul XXIII, No. 25.

Orașul neavênd o clădire specială, se închirie, pentru coală și locuința profesorului, o casă particulară de către magistrat prin contribuția orășenilor; dar de la început se vĕzu că nu se putea merge mult timp așa; casa închiriată era improprie pentru școală și, ce este mai mult, proprietarul casei, un oarecare Ghiță Vlădescu, urca pe tot anul pretențiile sale, vrênd să silească astfel pe magistrat a-i cumpĕra clădirea și, în cele din urmă, gonì din casă pe profesor, care părăsì orașul și prin urmare școala se închise. De acì reclamații la Vodă, reclamații la Vornicie și la Eforia școalelor din București.

Atunci se luă de către orășeni o resoluție virilă, aceea adică de a clădì o zidire proprie pentru *școala națională;* la aceasta nu puțin se vede a fi contribuit revizorul școlar după acele vremuri, un M. Nicorescu din Moldova; dar aducerea la îndeplinire a unei asemenea hotărîri era plină de dificultăți. După planul model dat de cinstita Eforie a școalelor, clădirea ar fi costat aproximativ vre-o 23,000 de lei (vre-o 8,500 l. n.) și pe atunci o asemenea sumă era greu de adunat prin contribuțiuni benevole de la cetățeni; căci statul da numai planul școalei, dar bani nu; de aceea și vedem că zidirea a ținut cinci ani! *quantum mutatus ab illo!* Este interesant a vedea luptele și silințele ce-și dau bieții Vâlceni pentru a avea o școală; și din actele ce publicăm mai la vale, constatăm cu mulțumire că cu toții, de la vlădică pînă la opincă, au contribuit pentru zidirea școalei, care, terminată la 1838, servește și astăzi, după trecere de peste 50 de ani, de școală publică.

Iată acum, după actele ce publicăm, istoricul clădirii școalei din Rîmnic.

In anul 1833, după inițiativa luată de doi orășeni fruntași: Stolnicul Ioan Lahovari [1]) și d. Borănescu [2]), se deschide o listă de subscripție printre orășeni (No. I), la care contribue și parte din Egumenii mănăstirilor din Vâlcea, listă care în puține zile se urcă la suma de 14,235 de lei 60 de bani, parte în

[1]) Părintele scriitorului acestui articol.

[2]) Probabil tatăl rĕposatului profesor de la sf. Sava.

numerar, parte în materialuri în natură, precum cărămizi, var, şindrilă, etc.

Revisorul şcolar care se afla tocmai în Vâlcea, mulţumeşte formal celor doi boeri cari au luat iniţiativa subscripţiei, şi raportează Eforiei şcoalelor din Bucureşti (No. II). In privinţa acestui revisor, M. Nicorescu, se vede a fi din Moldova, după arătarea d-lui Colson [1]; poate un ascendent al d-lui Nicorescu, deputatul Bârladului.

La 1835, orăşenii din Rîmnic se plîng către deputatul judeţului (No. IV), că, din pricina d-lui Ghiţă Vlădescu, proprietarul caselor şcoalei, şcoala este închisă de 40 de zile, iar profesorul, isgonit din casă, a părăsit oraşul, rugând pe stolnicul Ioan Lahovari, *ca un deputat al judeţului şi bun patriot ce este*, să intervie unde se cuvine, spre a se pune capĕt acestor neorîndueli şi a se redeschide şcoala din nou; totdeodată Eforia şcoalelor naţionale din Bucuresci, compusă din Alexandru Filipescu, Ştefan Bălăceanu şi Barbu Ştirbei, prin-tr'o adresă către comitetul de inspecţie al şcoalei din Rîmnicu-Vâlcei (No. V), amerinţă pe cetăţeni că dacă nu se vor sfîrşì aceste neorîndueli, va da ordin a se închide şcoala, iar pe profesor îl va muta în alt oraş, *unde se va preţuì mai bine a sa ostenitoare slujbă.*

Şi marea vornicie nu remîne indiferentă, ci cu ordinul No. 126 din 8 fevruarie 1835 (No. VI), orîndueşte pe stolnicul Lahovari ca împreună cu ocîrmuitorul judeţului *să cerceteze cu dinadinsul şi amîndoi împreună să raportuiască dreptul adevĕr, ca să se poată face cuviincioasa punere la cale asupra vinovatului.*

Urmează o lungă corespondenţă între departamentul trebilor din lăuntru şi stolnicul Lahovari, deputatul judeţului, din care reese, că magistratul după acea vreme, fără a se mai chibzuì cu orăşenii prenumeranţi, fără a aştepta planul clădirii de la cinstita Eforie a şcoalelor, şi înnainte de a se fi incasat toţi banii subscrişi, a şi început zidirea; dar neprevederea

[1]) Vezi notiţa de la No. II, scrisoarea D-lui Nicorescu.

magistratului şi-a dat resultatul inevitabil: locuşorul pe care care s'a început clădirea şcoalei fiind insuficient, magistratul a fost silit a cumpĕra alături un alt loc cu 5000 de lei; zidirea ajungênd pînă la grinzi numai, s'a vĕzut că tot capitalul adunat se cheltuise şi mai era nevoe de vre-o alţi 8,500 de lei spre a se putea termina lucrarea începută, încît dorinţa atît de vie a orăşenilor de a avea o zidire proprie pentru şcoala naţională, era zădărnicită prin nechibzuinţa magistratului.

Atunci vechiul magistrat al oraşului a fost înlocuit cu altul şi prin noi jertfe din partea cetăţenilor, s'a adunat şi suma ce lipsea şi în fine, în anul 1838, s'a terminat clădirea şcoalei naţionale din Rîmnicul-Vîlcii, care există şi astăzi.

Bucureşti, 26 Octomvrie 1892.

GEORGE IOAN LAHOVARI.

I. Banii făgăduiţi de către domnii prenumeranţi la clădirea şcoalei ce se face, cum se arată (1833):

Lei	Bani	
1000	—	D. stolnicu Ioan Lahovari.
5000	—	D medelnicer Alecu Bojoreanu, însă:

3200	—	siliştea ce au cumpărat pentru clădirea şcoalei.
1000	—	50 mii cărămidă au dat, mia pe taleri 20
800	—	80 grinzi mari ce au dat; grinda pe taleri 10, lungimea de stînjeni 4 $^1/_2$, bezi alte materiale ce se vor găsi în pădure.
5000	—	

630	—	D medelnicer Costache Sterian, în 20 galbeni.
315	—	D sluger Alecu Schida Diculescu în 10 idem.

Lei	Bani	
315	—	D. pitar Constandin Borănescu, în 10 galbeni.
315	—	D. vistier Niculae Giulescu, idem.
315	—	D. vistier Iordake Olanescu, idem.
157	60	D. Alecu Budişteanu, procuroru, în 5 galbeni.
472	60	D. Ştefan Davidescu, în 15 galbeni.
315	—	D. Grigore Davidescu, în 10 galbeni.
315	—	D. Florea Marinovici, idem.
315	—	D. George Stefanidis, proin Govoreanu, cu vechil d. Ştefan Davidescu.
630	—	D. Barbu Pleşoianu.
250	—	D. Dimitrie Serghiad.
126	—	D. polcovnicu Petrache Olănescu.
157	60	D. Theodosie Ghica, în 5 galbeni cu vechil pocovnicu Niculae Lipoveanu.
126	—	D. Constandin Lascu.
31	60	D. Nicolae Lascu.
63	—	jupîn Zisul Papastidi.
100	—	D. Stoe Temelie.
50	—	kir Anastasie Băcanul.
100	—	Ioniţă Zugravul.
100	—	Zisul Dimitriad.
63	—	Pocovnicu Ioan Radovici.
100	—	kir Ghiţă Iovipali.
126	—	D. Ioan Vlădescu.
126	—	D. Nicolae Rîmniceanu
100	—	Dimitrie Ioan.
63	—	kir Constandin Ghegu.
31	60	Ghiţă sin Pocovnicu Ioan.
50	—	Anghel Croitoru.
31	60	pocovnicu Ioan Vladimirescu.
50	—	kir Apostol Povarnagiu.
60	—	Costache.
52	—	D. biv vel sluger George Sakelariu ot Drăgăşani.

Făgăduiala cuvioşilor Egumeni

Lei	Bani	
100	—	Arch. Nictarie Cozianul.
500	--	Arch. Gavriil Bistriţeanu, în 50,000 şindrilă prăstilă.
140	—	Arch. Nifon de la Episcopia locală, în 10,000 şindrilă socotită pe lei 14, adusă aici.
100	—	Macarie Sărăcinescu.
157	20	Stariţa Platonida, Monăstirea de un lemn.
157	20	Elisaveta, stariţa skitului Surpatele.
63	—	kir David Păun.

Prenumeranţi în materialuri

400	—	D. Barbu Pleşoianu, osebit cu 10,000 oca var nestins.
200	—	D. Costache şi Nicu Vlădescu, în 10,000 oca var stins.
281	30	D. Constandin Dada, în 125 scânduri.
40	—	kir Radu Kirovici, în 10,000 cue prăstilă.
150	—	D. Theodor Clinovescu, în 10,000 cărămizi.
50	—	Theohari cu 25 scânduri.

Prenumeranţi iar în bani

44	60	Mihai Copăceanu.
4	60	Şerban Copăceanu.
11	30	Grigore Zătreanu.
11	30	Iordache Zătreanu.
22	60	Matei Copăceanu.
4	60	Ioniţă Bunga.
4	60	Răducanu Măciuceanu.
4	60	Ianache Măciuceanu.
4	60	Matei Pocovnicelu.

Lei	Bani	
4	60	Pocovnicu Kiriţă.
4	60	Mihai Măciuceanu
4	60	Alecu Măciuceanu.
4	60	Theodor Veţeleanu.
4	60	Mihai Copăceanu.
4	60	Alecu Maican.
35	—	Alecu Măican.
14235	60	

II. Domnului domn stolnicu Lahovari, prezident al Tribunalului şi deputat.

Domnule prezidentule!

Cu fierbinte mulţămire am primit scrisoarea domniei-tale şi a domnului Borănescu, prin care spre zidirea şcoalei de aici cu o dragoste patriotică aţi binevoit a hărăzì, unul lei una mie, iar altul lei trei sute douĕzeci. Acest patriotism şi iubire de fericirea neamului românesc, pe cât vĕ face domniilor voastre cinste şi merită toată recunoştinţa patrioţilor orăşeni, întocmai asemenea îşi va afla şi cuviincioasa preţuire înaintea stăpînirii şi a cinstitei Eforii, cărora cît mai curînd a-l face cunoscut, voiu avea drept una dintre cele mai mari detorinţe ale mele.

(semnat) *M. Nicorescu* [1])
Revizorul şcoalelor de prin judeţe.

În Rîmnicu-Vâlcii, în 5 Iunie, 1833.

---

[1]) În privinţa acestui revizor şcolar, iacă ce găsiiu în «L'état présent et l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie, par Félix Colson, Paris, 1839». D. Colson vorbind despre starea instrucţiei publice în Ţara Românească zice: «*La fonction de reviseur n'existe plus, depuis qu'un vertueux patriote, M. Nikoresko, en fit sentir l'importance dans les rapports qu'il fit, lorsqu'il était inspecteur des écoles du pays en 1833. Je l'ai retrouvé malheureux en Moldavie la misère a été le prix de ses services*».

III. Sfatul oraşului Rîmnicului-Vâlcii.

Anul 1834, luna Aprilie 11. No. 95.

Cinstitului D. D. stolnicu Ioan Lahovari.

Trebuinţa cerênd ca acest magistrat să îngrijească mai din vreme şi pentru clădirea începerii şcoalei publice ce este a se face din nou într'acest oraş, din partea tutulor celor ce au binevoit a le rĕmînea pe viitorimea cursului anilor lauda ca şi un monument şi vĕzut a pururea; cu cinste se propune dumneavoastră aceasta, rugându-te ca cu aceeaşi ambiţie cu care te-ai arătat între ceilalţi cinstiţi Domni Domni prenumĕrători adunaţi în privinţa şcoalei publice la 5 Iunie leat 1833, pentru săvîrşirea acestei încăperi, să bine-voeşti şi acum a înfăţişa adevĕratul patriotism, (din care cu multă iubire de înflorirea neamului Român întru învĕţătura ştiinţii limbii naţionale) cu slobozirea harului de lei una mie ce ai dat spre jerfire la această lucrare, fiindcă mai toţi au respuns sumele ce au dăruit.

Drept care iată cu cinste se alătură d-voastră înscrisul acestui magistrat de priimire.

(iscăliţi) *Constandin Sterian*, *Mihail Orumolu*, *Florea Marinovici.*

IV. Cinstitului d-lui biv vel stolnic Ioan Lahovari, deputatul judeţului Vâlcea.

Cunoscut este d-tale împrejurările ce mijlocesc în pricina închiderii şcoalei de sunt aproape acum 40 de zile; aducêndu-se întru acest an puţină mîhnire atît obştei cît şi ticăloasei tinerimi stîngăcire la înaintata învĕţătură ce avea din partea domnului profesor. Noi încă de când stăpînirea pe lîngă alte drepturi hărăzite prinţipatului ne-a dat şi dreptul acesta

al deschiderii școalelor naționale; pătrunzêndu-ne de îndurările ei spre un asemenea obștesc folos, ne-am silit și am găsit încăpere, pe care cu grea cheltuială pe de-o-parte prin sinisfdrale făcute de cinstitul magistrat, am împodobit'o după metodul cerut; iar pe de altă parte o am închiriat'o și pe un curs mai îndelungat, pînă cînd ne-am fi putut înlesnì să facem și zidire din nou. Cu care urmare s'au și deschis învĕțătura tinerimii cîtăva vreme, unde și chiar d. profesor a avut a sa încăpere.

Apoi după aceasta, d. Ghiță Vlădescu, proprietarul celei de acum încăperi, pe vremea când au venit d. revizor din partea cinstitei Eforii (cînd și cei mai mulți au proeferisit o sumă simțitoare de bani pentru alcătuirea zidirii din nou) au prosferisit și însuși de bună voință casele d-sale pînă la cea din nou zidire; pe temeiul căreia făgădueli rezemîndu-ne, în de isnoavă cheltuială am intrat și supuindu-ne iarăși la lucrările cinstitului magistrat, am mai cheltuit încă lei 1400 cu meremeturile atît ale școalei cît și încăperii domnului profesor, cînd iarăși după reclamația celui d'întîiu proprietar pentru călcarea contractului închirierii, tot prin cinstitul magistrat am plătit și alți lei 1000, sub cuvînt a se odihnì de pretențiile sale. Acum dar din svon am luat înțelegere că s'ar fi slobozit poruncile stăpînirii că închirierea acestei școli să fie pe vremea viitoare numai pe 6 luni de zile (fără a se păzì cea de bună-voință făgăduială a pomenitului proprietar, și apoi să silească cinstitul magistrat pe orășeni ca ori să facă zidirea din nou sau să cumpere această încăpere (pe care temeiu rezemîndu se pomenitul proprietar de loc a isgonit familia profesorului fără a-i da răsuflare nici măcar să i se găsească la alt loc osebită încăpere.

Amîndouĕ aceste cu totul împotrivitoare sarcinei noastre.

1-iu că de va cumpĕra asemenea încăpere nu este mijloc din pricină că numitul le-au urcat în preț de lei 25,000 lei, pe lîngă care mai trebuește și alți lei 10,000, ca să se aducă în stare cuvenită pentru o asemenea delicată întrebuințare.

2-lea. Iarăși de se va face zidire din nou întru așa puțină vreme este fireşte peste putință, mai vîrtos la o asemenea

lipsă întru care ne aflăm, pricinuindu-se cu aceasta îndoită cheltuială.

Şi aşa amîndouĕ acestea fiind cu totul stîngăcite o să ajungă iarăşi la sinisforale cu dregerea altor încăperi, pricină pentru care nu mai sîntem în stare să luptăm, fiind cunoscut d-tale vremea şi starea întru care sîntem. Ci fiindcă toate aceste împrejurări şi altele asemenea nu sunt pentru vre-un alt sfîrşit şi numai că scoposul pomenitului proprietar este ca să ne silească cu aceste mijloace să se cumpere această încăpere cu preţul arătat, lucru ce nu stă în putinţa obştei.

Ne rugăm d-tale, ca la un deputat al judeţului şi patriot al nostru, să arăţi bunătate (după căderile ce mai vîrtos simţim că ai) ca să se pue toate acestea în cunoştinţa cui se cuvine, a se îndatora proprietarul după chiar a sa bună-voinţă şi mulţumire cu care s'a arătat întîi, pe de o parte să sloboază şcoala cu încăperea profesorului, de nu pentru mai multă vreme, precum singur s'a legat, măcar pentru un an de zile, în cursul cării vremi cu tot dinadinsul ne vom sili a lua sfîrşit cea din nou încăpere, iar pe de alta să ni se aducă şi d-l profesor la învĕţătura tinerimii, carele numai din aceste învălueri şi smăcinări ce i s'au pricinuit, vedem că a lipsit din oraş.

1835, Ghenarie,
Oraşul Rîmnic.

(semnaţi) *Mihail Oromolu. — Biv pocovnic Ioan Bunescu. — Biv ceauş Ghiţă Capeleanu. George Jovipoli.— Theodor Clinovescu.—Constandin Dada.—Alecu Hrisescu.— Tănase Cavafu. — Florea Marinovici. — Manole Golescu.— Stroe Temelie. — Ghiţă Temelie. — Costache Boicea. — Costache Vlădescu. — Ioniţă Zugravu.* — (Urmează încă patru semnături nedescifrabile).

V. Eforia şcoalelor naţionale.

Cinst. comitet de inspecţie al şcoalei din oraşul Rîmnicul-Vâlcii.

Profesorul şcoalei publice dintr'acel oraş în multe rînduri mai de înainte a raportat Eforiei pentru supărările ce cearcă şi împiedicările ce se fac învăţăturilor într'acea şcoală din pricină că locuitorii cei însemnaţi cu statornicirea şi ocrotirea acelei şcoale, au privit această datorie ca una cu totul streină de al lor interes; după aceasta profesorul fiind în urmă foarte greu atacat şi la a sa cinste, din pricina neîngrijirii magistratului acelui oraş, de a da încăpere cuviincioasă pentru aşezarea şcoalei, a alergat acum la Eforie, înnecat de mîhnire pentru dispreţuirea ce s'au făcut haracterului sĕu.

De vreme dar ce se vede că obştea nu preţueşte încă folosul acestui aşezĕmînt public, Eforia va chibzuì a închide acea şcoală şi a muta pe profesor la alt oraş, unde se va preţuì mai bine a sa ostenitoare slujbă.

(iscăliţi) *Alexandru Filipescu.—Ştefan Bălăceanu.—Barbu Ştirbey.*

No. 42
835, Fevruarie 5.
Bucureşti.

N. Picolo.

VI. Departamentul trebilor din lăuntru.

D-lui stolnic Ioan Lahovari, deputatul judeţului Vâlcea.

Intr'adins să trimite d-tale alăturatele douĕ copii, cea d'întîi după reclamaţia ce au făcut către Măria Sa Vodă, proprietarul încăperii şcoalei naţionale de acolea din oraşul Rîmnic şi cea de a doua după reclamaţia profesorului, ce au făcut către Eforia şcoalelor, şi totdeodată acest Departament scrie şi te pofteşte pe d-ta ca unindu-te cu d. ocîrmuitorul judeţului,

căruia i s'au poruncit osebit să luaţi în băgare de seamă jăluirile amîndorora părţilor şi apoi să intraţi în cercetare cu dinadinsul ca să dovediţi pricina întîmplărilor acestora, adică adeverind urmării au fost împotrivitoare şi amîndoi împreună să raportuiţi dreptul adevěr ca să se poată face cuviincioasa punere la cale asupra vinovatului.

Dar să vě feriţi a nu părtinì la nici unul, ca să nu se judece a d-voastră nebăgare de seamă şi fără de zăbavă sě aşteaptă rěspuns cu toată desluşirea.

Mare Vornic, *Mihail Ghica.*

Serdar *Const. Bobescu.*

Anul 1835, fevr. 8.
Secţia III, masa 1-iu.
No. 186.

— — —

VII. Departamentul pricinilor din lăuntru.

D-lui biv vel stolnic Ioan Lahovari, deputatul judeţului Vâlcea.

Cu raportul d-tale de la 2 ale următorului, sub No. 1, s'au primit acum şi o copie de jalbă din partea orăşenilor ai oraşului Rîmnicu, atingětoare de pricina încăperii şcoalei naţionale de acolo, şi spre rěspuns să scrie d-tale că această pricină în nenuměrate rînduri s'au făcut cunoscut acestui departament şi din partea ocîrmuirii şi din partea magistratului şi chiar prin jalbele acelor orăşeni, după care s'au şi dat cuviincioasele porunci şi povăţuiri şi se socoteşte a fi îndestul. Iată dar şi d-tale se dă în cunoştintă că datoria orăşenilor este ca să găsească încăpere pentru profesor şi pentru şcoală, iar stăpînirea nu poate să silească pe nici un proprietar ca să-şi dea casa sau să şi-o închirieze, de nu va fi cu bună-voinţa sa şi orăşenii de au vre-o deosebită pretenţie asupra acelui Ghiţă Vlădescu, sau după vre-un contract ce vor fi avênd cu numitul, sau prin alte învoiri, vor trage pricina la

tribunalul judeţului ca să-şi dobîndească îndestularea ce vor avea; iar la acest departament să nu se mai arate cu asemenea reclamaţii, îndestul fiind cele de mai nainte.

(iscălit) *Mihil Cornescu.*

Iordake Cretzeanu.

1835, fevr. 25.
Secţia III, masa 1-iu.
No. 264.

VIII. Departamentul trebilor din lăuntru.

D-lui stolnicului Ioan Lahovri:

Din multele raporturi ce a primit Departamentul de la dregĕtorii judeţului şi din multele auziri s'au dat o înţelegere că acolea între orăşeni se urmează o mare neunire la clădirea şcoalei naţionale şi aceasta numai din pricina a vre-o opt nume, iar treizeci şi şase sunt într'o unire, şi unii au şi rĕspuns cea ce de sineşi au făgăduit, iar alţii s'au sorocit a rĕspunde făgăduinţa lor, cunoscĕnd folosul şi binele ce au a dobîndì tinerimea; încă unii fără a avea odrasle de învăţătură au rĕspuns ceea ce au voit fiecare, porniţi fiind de fierbintea rîvnă a vedea o clădire statornică şi temeinică pentru binele obştesc, care s'au şi început şi merge spre sporire a se sĕvîrşì, întocmai după voinţa şi planul ce s'au dat de către cei ce îngrijesc a vedea această statornică şcoală întru îmbunătăţirea ei. Orăşenii că sunt datori a o statornicì cu cheltuială din parte-le, este netăgăduit. Cu mîhnire însă priveşte Departamentul la această neunire a unor puţini şi nu atît pentru alţii, decât că s'au înţeles cum că unul ai fi şi dumneata, şi aceştia ar fi pricinuind ca să nu se clădească acea şcoală, cu feluri de păreri, tocmai acum când este aproape de isprăvit cu cheltuiala numai a unor din rîvnitori, cu nădejde ca să-şi primească dreptul de la cei ce au făgăduit.

Aceste dar nu lipseşte Departamentul a le da în cuno-

ştinţa dumitale, şi ca unul ce te afli mai deosebit între hă lăduitorii oraşului Rîmnic, fiind şi deputat al judeţului, nu numai să arăţi rîvnă şi deosebită filotimie către acest bine obştesc, dar şi pe cei pricinuitori să-i aduci la cunoştinţă, ca fiecare să-şi împlinească făgăduinţa spre a lua săvîrşire clădirea şcoalei, prin silinţa ce se face de magistrat; aflându-se încredinţat Departamentul că după cugetarea d-tale se va potolî toate şi se va alege o unire între toţi orăşenii, mai vîrtos fiind ştiut d-tale împotrivitoarele împrejurări ce s'au urmat în anii trecuţi cu închirierea încăperilor de şcoală, şi cu cât se va mai zăbovì, cu atît se va face mai multă zăticnire.

1835, Octomvrie 11.

(iscălit) *Mih. Cornescu.*

Serdar *Const. Bobescu.*

No. 1846.
Secţia III, masa 1-iu.

IV. Cinstitei marei Vornicii a trebilor din lăuntru, stolnicu Ioan Lahovari.

Porunca sub No. 1846, a acestei mare vornicii, atingĕtoare de rĕspunderea făgăduitelor sume de bani la clădirea şcoalei din acest oraş, cu toată supunerea primindu-o, şi înţelegênd prin cea mai vie pătrundere cele într'însa cuprinzĕtoare, mĕ vĕz silit foarte mult spre plecatul din parte-mi rĕspuns a răportuì în prescurtare, căci de voiu sta a arăta pe larg toate cele urmate şi isvorul din care se smacină de câtăva vreme în acest oraş neunirea între oarecare pămînteni, nu mĕ îndoesc a zice că întru adevĕr se clăteşte tare a se mustra chiar fiinţa magistratului; dar dacă odată ni se numeşte *maică*, aleasă mai vîrtos de către noi fii ei, mĕ mustră cugetul foarte tare a mĕ întinde şi să arăt desvoltat toată fiinţa de care, cum zic, se asvîrlă înţeleasa neunire între puţinii orăşeni de aici. Complectul sinisforalii de clădirea şcoalei în acest oraş, precum este ştiut, nu s'au făcut de către nici

unul din orăşeni prin vre-un alt îndemn al cuivaşi, sau vre-o silă, ci numai din singura dăruirea fiecăruia, şi nu mě sfiesc a zice că mai mult din cea necontenită a mea îndemnare, numai şi numai ca să scăpăm de necumpěnitele sinisforale ale magistratului, cu plata chiriilor şi a meremeturilor prin casele unde se ţinea şcoala de la a ei întocmire, iar mai vîrtos pe lîngă toate acestea şi ca să aibă şi oraşul nostru o clădire statornică spre acest sfîrşit pentru vremea viitoare. In urma arătatului complect adunându-se deocamdată o sumă de lei 13 mii prin organizaţia şi îndemnul arătat, tot atunci îndată, pentru că după chibzuirea ce am fost făcut că numai cu arătata sumă de bani n'ar sta putinţă a se clădì o asemenea zidire, ca să nu se pricinuiască stînjinire învăţatului tinerilor şcolari, tot prin al însu-mi îndemn am jertfit cu câţiva din orăşeni o altă sumă de bani şi am meremetisit alte case pentru şcoală, în care şi pînă astăzi urmează învăţătura. Acestea toate nu pentru alt sfîrşit, ci numai ca să chibzuim de se isprăveşte cu această sumă de bani, ca nu carecumva numai cu aceeaşi sumă să începem clădirea şi neajungênd să rămâe apoi lucru nesăvîrşit cât şi banii cheltuiţi zadarnic. Apoi unde ne aflăm într'aceasta luptându-ne cu toţii într'o unire, deodată ne-am pomenit cu cinstitul magistrat, că se apucă de o zidire, fără să ne arate atunci cât de puţin, nici chibzuirea ce vor fi făcut, precum nici măcar că este pentru şcoala oraşului, şi după acea zoriţi prin raporturi către stăpînire a rěspunde ceea ce din a însu-ne dorinţe ne-am făgăduit a da, nu ne-am împotrivit cît de puţin, decît, ca nu carecumva să ni se întîmple a se cheltuì banii zadarnic (cum zic şi mai sus) şi a rěmânea cu lucru neispăvit, am cerut ca pe temeiul chibzuirei ce vor fi făcut la a ei clădire, că cu această sumă se va săvîrşì întocmai după plan şi atunci îndată vom fi respunzětori.

1835, Octomvrie.

X. Departamentul trebilor din lăuntru.

D-lui stolnicului Ioan Lahovari, deputatul județului Vâlcii.

Magistratul orașului Rîmnic cu două raporturi sub No. 262 și 263 au trimis la acest departament o socoteală de 8890 de lei 15 bani, ce zice că s'au cheltuit la cea din nou zidire a școalei naționale de acolo; din care au găsit magistratul rĕmășițe din toată suma prenumeranților numai lei 4897 bani 30 și dintr'aceștia plătindu-se împrumutarea ce s'au făcut la această zidire, mai rĕmîn drept capital numai lei 144 bani 93, iar școala se află în foarte puțină lucrare, la care de acum înnainte mai trebuește o sumă însemnată de bani. Și fiindcă pentru aceasta în nenumĕrate rînduri s'a scris magistratului și s'a dat feluri de povățuiri, neputêndu-se acum domirì departamentul ce urmări și ce lucrări au fost; de aceea d-ta ca un deputat al județului urmează să aibi știință de toate împrejurările. Nu lipsește departamentul a scrie d-tale ca să-i dai o deslușire atît de lucrările ce s'au făcut, cît și cu ce mijloc se poate sĕvîrși această încăpere a școalei spre a lipsì orice corespondență și alte neorînduieli, dobîndindu-și orașu această încăpere pentru totdeauna.

1836, Fevr. 28.

(semnat) *Mihail Cornescu.*

Iordake Cretzeanu.

No. 274.
Secția III, masa 1 iu.
București.

XI. Cinstitului Departament al trebilor din lăuntru.

Plecat stolnicu Ioan Lahovari, deputatul jud. Vâlcea.

Sub No. 274 porunca cinstitului departament priimind, care se atinge de știința cerută în pricina clădirii școalei naționale a orașului Rîmnicu-Vâlcii, cu supusă plecăciune rapor-

tuesc că anţerţ viind d. Nicorescu, revizorul şcoalelor naţionale, şi în oraşul acesta, şi după îndemnarea d-lui şi rîvna patrioticească a orăşenilor, au depus toţi de bună-voe, care după puterea sa, şi s'au adunat o sumă de lei treisprezece mii, unii în bani şi alţii în materialuri, şi în anul trecut sfătuindu-ne noi orăşenii prenumeranţi, să se facă o chibzuire de se va putea clădì din nou şcoala cu această sumă de bani, după planul ce a venit de la cinstita Eforie, sau neajungêndu-se să se ia alte mĕsuri ca să nu se înceapă lucru şi să se cheltuiască toţi aceşti bani şi apoi să rămîe neisprăvită, şi unde se aştepta să se adune la cinstitul magistrat, ca să se facă această chibzuire, s'au pomenit fără de nădejde că dumnealui medelnicerul Bujoreanul fostul president al magistratului, dărueşte un locşor pentru clădirea acestei şcoli, şi totodată unindu-se şi cu Florea Marinovici, clenul acestui magistrat, a şi început să care materialurile şi clădirea acestei şcoli, iar din prenumeranţi câţiva i-au făcut întrebarea pe ce temeiu a început a clădì această şcoală şi de a făcut vre-o chibzuire de ajunge suma de 13,000 de lei, şi în loc să se poprească de această clădire pînă să se facă chibzuirea, a înaintat clădirea a două săli şi neajungênd locuşuroul dăruit de d-lui medelniceru, a mai luat o casă acì alăturea, dînd înscris proprietarului că oriunde va voì şi va găsì loc să i-l cumpere d-lor şi să-i clădească şi casă de zid pe pimniţă cu trei odăi, care şi la această parte să se cheltuiască 4 sau 5000 de lei, şi toată lucrarea a fost că au zidit patru pereţi pentru două săli pînă la grinzi şi stau descoperite şi deschise pînă în ziua de astăzi. Acum dar, după cererea ce a făcut noul magistrat a da socoteală de cheltuiala ce s'a făcut asupra acestei zidiri şi după raporturile ce trimite la cinstitul Departament se dovedeşte că toţi banii şi materialurile s'au cheltuit pe aceşti patru pereţi, rĕmîind capital numai 140 lei; apoi ca să se sĕvîrşească cu toate cele trebuincioase aceste începute două săli, nu mĕ sfiesc a zice că trebue să se mai cheltuiască vre-o 7-8000 de lei şi apoi mai trebue să se mai clădească încă două odăi ale profesorului şi celelalte cîte se coprind în planul trimis din partea cinstitei Eforii, şi neavênd putere orăşenii a mai

ajuta şi primind această socoteală care dau d-lor de bună, va rĕmînea şcoala naţională numai pe patru ziduri, ale douĕ săli clădite de d-lor, care şi se va prăpădì în zadar şi cu toţi banii cheltuiţi fără a aduce vre-un folos oraşului; de aceea nu lipsesc a rĕspunde cinstitului Departament că luând în de aproape băgare de seamă aceste înfiinţate arătările mele, de se va găsì cu cale, să se poruncească magistratului ca chemând pe aceste douĕ persoane, care fără sfatul prenumeranţilor au început această clădire, să li se facă întrebare de voesc a da înscris că se însărcinează cu suma aceasta să isprăvească toată clădirea întocmai dupĕ planul cinstitei Eforii, cînd atunci se va numĕra şi lei 4897 bani 30 ce mai cere; dar cînd din potrivă nu vor primì d-lor aceasta, va rĕmînea atît locul cel hărăzit de d-lui medelniceru Bojoreanul, cît şi clădirea pe seama d-lor, şi să întoarcă banii ce au primit şi materialurile, şi se vor silì ca ori să cumpere case, sau se vor apuca a clădì de isnoavă la un loc care este în mijlocul oraşului şi nu este supus la vre-o plată de bani; căci mi se pare că nu este primit stăpînirii să se cheltuiască atîta sumă de bani fără a se folosì orăşenii cu clădirea acestei şcoli, dupĕ rîvna ce au, sau cum se va găsì cu cale de către cinstitul Departament.

(iscălit) *stolnicu Ioan Lahovari.*

Deputatul judeţului Vâlcii.

1836, Martie 5.
No. 1.

XII. Cheltuelile caselor şcoalei, ce se face dupĕ plan (1836).

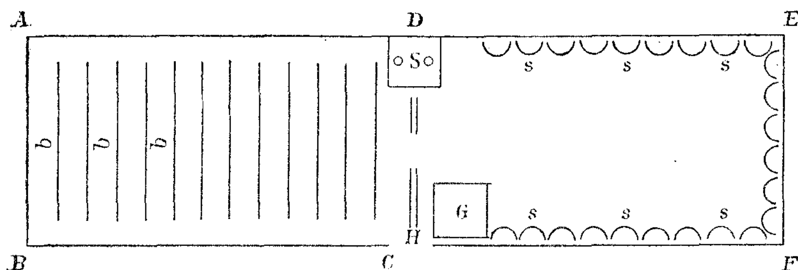
14,740 — Cheltuiţi pînă acum în naht şi materialuri de s'au făcut sălile de predare, şi s'au tocmit meşterii de şindrilit; aflându-se în fiinţă şi următoarele:

56 mii cărămidă.
una mie scânduri.
3000 oca var.
15 grinzi mari.

şi osebit materialurile de lemn ce este a mai aduce d. medelnicer Bojoreanu.

8,000	—	Socoteala cu tahmin pînă se va desăvîrşì şcoala.
22,740	—	Suma.
14,235	60	se scade totalul prenumeranţilor.
8,504	60	mai trebuesc.

XIII. Planul unei clase.

Explicaţie : Sala este împărţită în douĕ, jumĕtate A, B, C, D coprinde 12 bănci (b) ; cealaltă jumĕtate C, D, E, F, coprinde semicercurile (s). In mijlocul sălii lîngă pereţi este deoparte soba (S), şi de alta scaunul învĕţătorului (G) ; lîngă scaun şi în partea băncilor este uşa sălii (H). Băn-

cile sunt mai scurte de cît lărgimea sălii pentru ca să se lase umblarea slobodă pe lîngă pereţi. In amîndouĕ despărţirile sălii sunt 12 bănci şi 24 semicercuri. Băncile au o lungime de 5 stinjeni şi semicercurile o jumĕtate de stînjen de diametru. Banca d'întîi are nisip, pe care începătorii se deprind a însemna literile alfabetului.

SATIRA I

Iară noi, noi Epigonii ! . , .

Eminescu.

Fericit acel ce poate fluturatecele gînduri
Din vĕzduh să le culeagă şi 'n ispititoare rînduri
Pe hârtie să le-aştearnă: fericit e de trei ori
Cel născut sub ocrotirea Parnasidelor surori,
Care-aprind în suflet focul idealurilor sfinte,
Visurile 'nfiripează şi dau aripi la cuvinte!
Fericiţi, căci în coprinsul caldelor închipuiri
Tainele n'au ţĕrmi sĕlbateci, nici simţirile 'ngrădiri,
Ochiul viu ca o comoară toate razele le-adună,
Bucuria şi durerea de-opotrivă 'n piept rĕsună;
Iar din dragoste încinsă inima duios săltând
Harfa gingaş o atinge si-şi ia sbor la cer, cântând!

Poesie! Poesie! limbă cu suflări divine
Dăruită omenirii, frumuseţii s'o închine,
Tu ai fost al lumii simbol de sublime năzuinţi,
Treaptă mîndră de 'nălţare, temelie de credinţi,
Tu eşti glasul de isbîndă cea de glorii purtătoare,
Tu eşti preoteasa jertfei şi a-tot-mîngîetoare;
Ţie-ţi datoresc viaţa neamurile pămînteşti
Ce zăceau pierdute 'n noaptea neguroaselor poveşti,
Pentru tine primăvara este sĕrbătoarea firii,
Zilele sunt flori de aur, luna 'i candela iubirii
Şi la poarta nemuririi — sora vecĭnicelor vremi —
Pe martiri şi pe luceferi, tu i-alegi şi tu îi chemi!

Voi, care-aţi primit din ceruri mîndrul dar de a pĕtrunde
În adîncurile 'n care adevĕrul se ascunde,
Şi cu gingaşă simţire şi cu viers strălucitor
Îl meniţi ca să rĕsară limpede şi roditor;
Voi, pe calea 'nţelepciunii aveţi nobila chemare
Faptelor şi judecăţii să daţi cumpĕt şi 'ndreptare
Şi din luptele 'nvrăjbite de idei, să faceţi legi!
Rĕsvrătiţii contra soartei, cei sărmani şi cei pribegi
De la voi aşteaptă mana sfatului de mîntuire,
Voi să prilejiţi îndemnul pildelor de 'ngăduire;
Nu vedeţi cum pretutindeni, frămîntate de nevoi,
Patimile 'ncep să sune trîmbiţile de rĕsboi?!

Veacul gîrbov sub povara cuceririlor păşeşte
Spre vecie şi din culmea anilor ne desvĕleşte
Plaiuri nouĕ mai mănoase, cu mai tinere-aurori.
Înnainte! trageţi brasda, geniali învăţători,
Căci de la isvorul zilei pîn' la sdrobul de ţărînă,
Cugetarea voastră pururi peste toate e stăpînă!
Filosofi, fruntaşi ai lumii, ale voastre cercetări
Ea le mână către ţeluri pe statornice cărări:
Călăuză cu stea 'n frunte, numai ea vĕ poate spune
Cîtă viaţă şi lumină e 'ntr'un bulgăr de cărbune
Şi la glasul ei s'adună, svînturate năluciri,
Clipele trăitei vîrste, roiul scump de amintiri!

Dar m'am rătăcit cu totul! Lirica înfierbîntare
Către sfere prea înnalte şi-a luat avînt prea mare!
Muse, fiţi cu 'ngăduire, daţi-mĕ iar pe pămînt,
Nu mai pot să vĕ ţiu hangul, m'aţi lăsat făr' de cuvînt.
Despre voi n'am a mĕ plînge, aţi fost foarte drăgălaşe:
M'aţi urcat uşor pe braţe în cereştile lŏcaşe,
M'aţi hrănit cu miere albă şi nectar mi-aţi dat să beu,
Împletind pe frunte-mi raze sumulse dintr'un curcubeu

Şi mi-aţi pus în mână lira şi-am cântat... mi-e şi ruşine
Să vĕ spun c'asemeni lucruri nu-s făcute pentru mine.
E măreţ să ai de-a face în Olymp numai cu Zei,
Însă mi-e mai îndemână jos cu nevoiaşi de-ai mei!

Deci, scăpând acum de streaja ce mi se punea la gură,
Pot vorbì şi, fără multe forme de literatură,
Pot să zic că nu e altul pe deplin mai fericit,
Dintre lucrătorii minţii, decît cel ce-i tipărit!
Tipărit! cuvînt de vrajă, talisman, comoară plină
De nenumĕrate bunuri, zare largă şi senină,
Unde dorurile toate cîte dorm ori încolţesc
Într'o inimă 'nfocată cu noroc se oglindesc!
Tipărit?... cetit, celebru!... Glorie, avere, nume!...
Ah! ce binecuvîntare mai e şi tiparu 'n lume!
Ar dispare omenirea şi pămîntu 'n loc ar sta
Dacă pentru-atîtea scrieri editori n'ar exista!

Şi curg scriptele ca unda şi potopul nu 'ncetează!
— Minţile vuesc de trudă, dar condeele lucrează—
Multe bat în faţa apei plutitoare în zadar
Şi 'n bolboacele uitării cîte iarăşi nu dispar?!...
— Ca să dăinuiască-o carte, nu-i destul să fie scrisă
Orişicum de orişicine. In materia închisă
Între cele douĕ scoarţe, negreşit că nu-i destul
Să găseşti că: «din pruncie X de viaţă e sătul,
«Că, robit de doi ochi galeşi, domnul Z de dor se perde,
«Una dupĕ lux aleargă, alta dupĕ frunză verde,
«Pesimism, nevropatie, decadenţă»..., mai ştiu eu;
Toate spuse într'o limbă, doar s'o erte Dumnezeu!

Dar aud: «aşa-i curentul, sunt probleme sociale,
«Studii sufleteşti!»... se poate, studii însă triviale,
Analise vagi şi sterpe făr' de nici un înţeles,
Putregaiu ascuns în trupul cîrpocit şi dat cu dres!

«Noi am rupt tradiţiunea teoriei doctrinare».
— Se mai zice — «şcoala nouă simbole şi dogme n'are,
«Liberă 'n discuţiunea ca şi 'n cercetarea ei
«Luptă azi cu forţe nouĕ pentr'un nou strat de idei!»
Prea 'ndrăsneaţă e 'ngîmfarea! Aste nouĕ 'nvăţăminte
N'au eşit din capul vostru, plin de sgomot de cuvinte;
Din plămada-vĕ de creeri nu mai scoateţi voi nimic,
Decît proaste imitaţii dupĕ vre-un strĕin tipic!

Şi de-ar fi atîta numai! Dar luându-vĕ 'nsuşirea
De-a «călăuzì progresul» şi-a «ne face fericirea»
Cu producerile voastre, vai! cît rĕu pricinuiţi!
Germenele îndoelei şi-al desgustului sădiţi
În acel ce vĕ ceteşte ori la teatru vĕ ascultă;
Dar cum searbĕda lucrare n'are tocmai vlagă multă,
Lumea-şi caută fireşte mulţumirea 'ntr'alte părţi
Şi se dă ca tineretul pradă jocului de cărţi.
De aceea mor de foame dramaturgii şi poeţii
Şi de nu-şi găsesc vre-un sprijin ca să-şi ducă greul vieţii,
Vre-o catedră, sau vre-o leafă unde-va, curĕnd ajung
Se mănînce dintr'un taler cu Canillie cel lung!

Cântăreţi ai vremii noastre, Epigoni, a voastră-i vina!
Voi, în loc să fiţi făclia ce-şi împrăştie lumina
Binefăcĕtoare 'n calea omenirii, aţi aprins
Ici şi colo un tăciune fumegos, ce-aproape stins
Pîlpăe 'n mânile voastre şi cu flacăra-i gălbie
De-abea vă resfrînge umbra gîrbovă şi străvezie!
— Din obşteasca suferinţă, din al dorului avînt,
Ce simţiţi şi ce 'nţelegeţi voi?... ce sînteţi pe pămînt,
Dacă inima şi mintea nu vĕ saltă din mulţime,
Decît făurari de vorbe, searbezi vînĕtori de rime?!..
Şi ce-mi pasă că e vesel ori e trist ce ne cîntaţi,
Cînd în voi n'aveţi vîrtute sufletul să ni-l mişcaţi!

Mergeţi dară de vĕ prindeţi cu nevoea 'n luptă dreaptă
Şi-a experienţei scară o urcaţi treaptă cu treaptă,
Pîn' ce vi se vor preface bolnăvitele simţiri
Şi pe frunte s'or aşterne pături nouĕ de gîndiri
Sănătoase şi ticnite, iar în piept vĕ vor strĕbate
Razele credinţei blînde, cu îndemnuri prea curate;
Ş'atunci încordaţi iar lira, prindeţi visurile 'n sbor,
Respîndiţi în jurul vostru farmecul mîngîetor
Al cântării, fiţi isvorul dătător de 'nsufleţire,
Şi sdrobind vechiul jertfelnic pîngărit de amăgire,
Bucuraţi-vĕ de viaţă, rĕsădiţi speranţă 'n noi,
Pătimiţi, ca să se simtă că trăeşte lumea 'n voi!

DEM. C. OLLANESCU.

IMPERSONALITATEA ŞI MORALA ÎN ARTĂ

Cei ce sînt în curentul micii noastre mişcări literare, cunosc, de sigur, polemica deschisă de d-l Gherea în contra d-lui Maiorescu. Inçeputǎ acum opt ani, această polemică a fost reluată acum în urmă, prin rĕspunsul d-lui Maiorescu, din numĕrul jublilar al *Convorbirilor ltierare*, şi prin replica d-lui Gherea, din revista-volum *Literatură şi Ştiinţă*, apărută în Aprilie trecut. Din punct de vedere ştiinţific, importanţa acestei polemice e foarte contestabilă, căci, pe de-o-parte, teoriile atacate n'au nevoe de apărare, dată fiind valoarea atacului, iar pe de alta, aceste teorii n'au pretenţia de a se presenta ca ceva nou, şi nu au prin urmare nevoe de a fi încă odată şi ca din nou stabilite. Importanţa acestei polemice e, după părerea noastră, mai mult de natură sociologică. Scopul ei, de partea de care a fost începută, era şi e, precum vom dovedi-o imediat, nu atît stabilirea unui adevĕr ştiinţific, cît mai ales dĕrîmarea unei influenţe literare, şi înfiinţarea alteia nouă. Şi intru cît în acest cas se poate pune, şi trebue să se pună imediat, chestia valorii relative, din punct de vedere sociologic, a celor douĕ influenţe antagoniste, de aceea, aşa privită şi aşa înţeleasă, adică în adevĕrata ei natură, polemica în chestie se arată a fi mai mult de importanţă sociologică decît ştiinţifică.

Dovada acestei afirmări ne-o dă primul articol polemic, publicat de d-l Gherea în *Contemporanul* din 1885, sub titlul «Către d-l Maiorescu». Acest articol a fost *purificat* întru cîtva în a doua ediţie, cînd a fost adică retipărit în volumul al doilea al «Studiilor critice». Importantă e însă pentru noi tocmai forma primitivă în care acest articol a apărut în *Con-*

temporanul, pentrucă acea formă, fiind mai spontană şi mai puţin reflectată decît cea posterioară, dă pe faţă mai bine intenţiunile şi pornirile cu care d-l Gherea deschidea lupta.

D-l Gherea începe articolul «Către d-l Maiorescu», declarând că ia condeiul, pentru că «eminentul critic (d-l Maiorescu) atinge chestii peste seamă de însemnate şi de preţioase». Dupĕ această declaraţie, am fi fost, credem, în drept să ne aşteptăm la o discuţie rece, ştiinţifică, impersonală, a chestiilor celor «peste seamă de însemnate şi de preţioase» ; am fi fost în drept să ne aşteptăm ca d-l Gherea să discute şi să combată părerile d-lui Maiorescu asupra acelor chestii, fără să se ocupe de d-l Maiorescu însu-şi ca persoană, — căci d-l Maiorescu înşu-şi ca persoană n'avea nimic a face, din punct de vedere ştiinţific, cu chestiile cele «peste seamă de însemnate şi de preţioase». Dar iată că deodată, în mijlocul discuţiunii ideilor, d-l Gherea aruncă piatra d-lui Maiorescu ca persoană, şi — ceea ce e şi mai rĕu încă — ca persoană în afară de literatură. D-l Gherea găseşte, sau crede că găseşte, o contradicţie în părerile d-lui Maiorescu din cele douĕ articole pe care le analisà; în loc să se mărginească însă a o constata şi a dovedì printr'însa slăbiciunea ideilor sau părerilor d-lui Maiorescu, d-sa găseşte de cuviinţă să lase la o parte *ideile* şi *părerile* d-lui Maiorescu, pentru a se ocupa mai de aproape de d-l Maiorescu însu-şi:

«De unde vine că d-l Maiorescu, căruia nu-i negăm logică şi cunoştinţele literare, de unde vine că scrie astfel de articole, şi mai ales că se contrazice aşa de grozav? Dupĕ noi este numai un singur rĕspuns: D-l Maiorescu rar se arată ca critic, dar se îndeletniceşte mult cu advocăţia şi-i foarte minunat advocat. Apoi, d-sa, de vreme ce-i şi critic, fiind «din fire transparent», în articolele sale literare îşi reproduce natura de advocat. D-l Maiorescu n'a scris douĕ articole, ci a înfăţoşat douĕ apărări: una pentru clientul d-sale, d-l Caragiali şi alta pentru alt client, pentru d-l Alexandri. A fost oare silit d-l Maiorescu să fie consequent în amîndouĕ apărările? Dar cineva cere serios ca un advocat să rĕmîe consequent în argumente în toate procesele care le apără? Ad-

vocatul n'are alt scop decît să cîştige procesul, cît despre argumente, acestea joacă rol cu totul de mâna a doua şi le întrebuinţează cum îi vine la socoteală, alegênd pe cele mai potrivite cu scopul ce urmăreşte, fără să-şi bată capul dacă ieri sau alaltăieri n'a întrebuinţat cu totul altele chiar nepotrivite cu cele de azi» [1].

Rugăm pe cititori să observe, că afirmând aceasta, d-l Gherea afirmă implicit, că d-l Maiorescu ca advocat nu se preocupă de adevĕr în afară de interesele momentului,—afirmare ce constitue un atac direct în contra d-lui Maiorescu ca persoană în afară de literatură. Ceva mai departe, d-l Gherea ne dă să înţelegem că d-l Maiorescu a lăudat şi apărat pe Caragiale, fiindcă îşi bate joc in comediile lui de liberali şi de liberalism,—ceea ce însemnează nici mai mult nici mai puţin decît, că d-l Gherea acuză pe d-l Maiorescu de a se conduce în activitatea sa literară de interese politice de partid,— afirmare de asemenea gravă, întru cît era menită să arunce o lumină defavorabilă asupra personalităţii morale a d-lui Maiorescu. Pe lîngă aceasta, amîndouĕ aceste afirmări, — care, fiind dată natura lor de acuzaţii personale, trebuiau bine dovedite pentru a putea fi cu lealitate întrebuinţate ca arme de atac, — sînt absolut lipsite de orice probă. Iar conclusia, neexprimată, dar foarte clar pusă în relief, a acestor surprinzĕtoare personalităţi, era, că d-l Maiorescu nu e în literatură de cît un advocat nepăsător de adevĕr şi condus de interese streine literaturii, iar nu un cercetător sincer şi desinteresat, că prin urmare încrederea lumii noastre literare e rĕu pusă în d-sa, şi că ea trebue să se întoarcă de acum către adevĕratul representant al adevĕrului *ştiinţific* în critică, către acela care nu s'a sfiit să atace, în numele ştiinţei, pe d-l Maiorescu, cu toată reputaţia sa de critic eminent şi de şef recunoscut al mişcării noastre literare...

Au înţeles acum cititorii noştri? Căci în adevĕr, — şi punem această întrebare celor mai preveniţi dintre dînşii — ce caută acest atac direct în contra d-lui Maiorescu ca per-

[1] *Contemporanul*, anul V, No. 1, p. 55 sq.

soană, şi ca persoană în afară de literatură, într'un articol cu pretenţii *ştiinţifice*, într'un articol al cărui autor se presintă tocmai ca representant desinteresat, şi prin urmare *impersonal* al adevĕrului ştiinţific? Dacă încă e îndoială în privinţa impersonalităţii artei, nu mai încape însă nici o îndoială, pentru toţi cei ce sînt pĕtrunşi de adevĕratul spirit ştiinţific, în privinţa impersonalităţii ştiinţei. Ştiinţa nu poate fi decît impersonală. Şi dacă d-l Gherea voia să facă ştiinţă, să întemeeze, cum zice d-sa, o estetică şiinţifică, atunci trebuea să se menţină strict în discuţiunea impersonală a ideilor. O estetică ştiinţifică nu se poate întemeia pe o personalitate. Îşi inchipuesc cititorii noştri o teorie astronomică, care s'ar întemeia pe o insultă? «Părerile d-lui Maiorescu» ar fi trebuit să fie deci pentru d-l Gherea, dacă d-l Gherea ar fi voit şi ar fi ştiut să fie om de ştiinţă, un simplu *titlu*, sub care se cuprindea un sistem anume de *idei* şi de *principii* estetice, — întocmai după cum în matematici, de pildă, «Hexagonul lui Pascal» e pur şi simplu un titlu colectiv sub care se cuprinde un sistem de principii şi de deducţii geometrice—şi în amîndouĕ casurile, de combătut, din punct de vedere *ştiinţific*, sînt, dacă sînt greşite, *ideile* şi *principiile*, iar nu persoanele ale căror nume sînt legate de acele idei şi principii, ca simple semne sau titluri distinctive.

«Ştiinţa», în numele căreia se presintă d-l Gherea, nu putea fi dar causa personalităţilor comise de d-sa în contra d-lui Maiorescu: ştiinţa nu se face niciodată vinovată de asemenea lucruri. Causa trebue să fie alta. Causa trebue să fie, că a lovì într'o autoritate recunoscută, şi mai ales a lovì cu violenţă, e un mijloc foarte comod, foarte sigur, şi prin urmare foarte ademenitor, de a atrage atenţia. A dĕrîma o reputaţie veche e une-ori un mijloc de a forma o reputaţie nouă. Şi d-l Gherea era convins, că *în interesul ştiinţei* d-l Maiorescu trebuia să dispară după scenă ca să-i lase locul d-sale. «Maurul şi-a făcut datoria, Maurul poate să se ducă», declară d-sa într'un alt articol d-lui Maiorescu. Şi această declaraţie, de o aşa de mare suficienţă, e destul de categorică

pentru ca să nu mai lase nici o îndoială asupra intenţiilor cu care d-l Gherea a început polemica sa.

Ce resultă de aici? Resultă, că sub aparenţa ei ştiinţifică de discuţiune de idei şi principii estetice, polemica întreprinsă de d-l Gherea, e în fond o polemică personală, o polemică întreprinsă *pro domo sua*. Şi de îndată ce într'o polemică adevĕrul ştiinţific devine *mijloc*, polemica nu mai merită numele de ştiinţifică. Iar importanţa sociologică a acestei polemice stă în faptul, că odată cu d-l Maiorescu se pune în chestie şi se tinde a se discredita şi direcţia literară pe care d-sa o represintă, — direcţie care a adus, şi pe care o credem menită să aducă şi de acum înnainte, cele mai mari servicii literaturii noastre naţionale [1]).

* * *

Să analisăm acum replica d-lui Gherea.

Atragem însă mai întîi atenţia cititorilor asupra unui lucru, pe care nu trebue să-l scape din vedere în considerarea şi înţelegerea paginelor ce vor urma. O polemică, fiind silită să se ocupe de punctele puse în discuţie, în felul şi în ordinea în care au fost puse în discuţie, e cu necesitate fragmentară, şi nu poate niciodată să facă o expunere unitară de idei sistematic ordonate. Nu se poate dar pretinde unei polemice să expună pe d'intregul teoriile la care se referă sau din care fac parte punctele puse în discuţie. Pe lîngă aceasta, cînd într'o polemică s'a ajuns la al treilea rĕspuns, precum se întîmplă tocmai în casul de faţă, sarcina devine relativ cam grea, pentru că, spre a putea rĕspunde cu eficacitate, scriitorul e nevoit să aducă mai întîi aminte cititorilor obiecţiile şi rĕspunsurile anterioare; altfel, rĕspunsul sĕu rĕmâne fără legătură cu restul polemicei şi nu poate nădăjdui să o lămurească cumva. Trebue să se treacă deci cu vederea, în interesul discuţiunii, repetiţiile ce devin, din această causă, inevitabile

[1]) Despre aceasta vom vorbì mai pe larg într'un articol asupra criticei în artă.

Să lăsăm acum pe d-l Gherea să «restabilească faptele» şi să înceapă discuţia.

«D. Maiorescu, acum vre-o opt ani a scris două articole în *Convorbiri literare:* unul «Asupra comediilor lui Caragiale» altul «Poeţi şi Critici». Ca rĕspuns la aceste articole am tipărit în *Contemporanul*, şi retipărit în al doilea volum al Criticelor mele, un articol: «Personalitatea şi morala în artă». În acest articol am discutat părerile d-lui Maiorescu asupra unor chestiuni de o mare importanţă, cum e morala în artă, însemnătatea idealurilor sociale în artă... etc. Intre altele am susţinut că vederile estetice ale d-lui Maiorescu sînt metafisice, terminologia grea şi improprie, şi am arătat mai multe contraziceri între cele două articole.

«După un interval de 6 ani, d-l Maiorescu îmi rĕspunde în numĕrul festival al *Convorbirilor literare*. Rĕspunsul d-sale însă nu atinge de loc principalele părţi ale articolului meu, ci mai în întregimea lui se mărgineşte a rĕspunde la două frase ale mele, una în privinţa terminologiei (emoţiunile impersonale), alta care explică relaţiunea dintre rĕu şi egoism, şi în sfîrşit vrea să arate că în articolele d-sale n'a existat contrazicere în privinţa personalităţii şi impersonalităţii în artă.

«Aşa dar întregul rĕspuns se referă la două expresii şi o contrazicere. Se va fi convins d-l Maiorescu că în toată cealaltă parte a articolului meu am avut dreptate, ori n'a vrut s'o discute? — Nu ştiu, constat faptele. De aici urmează însă că chiar dacă ar fi avut dreptate d-l Maiorescu în privinţa cîtorva expresii şi a unei contraziceri, totuşi articolul meu în mare parte ar rĕmâne neatins».

Cum se vede, d-l Gherea face mai întîi în cîteva cuvinte istoricul polemicei, şi apoi, oprindu-se la rĕspunsul d-lui Maiorescu din numĕrul festiv al *Convorbirilor literare*, se plînge că d-l Maiorescu n'a rĕspuns de loc la «principalele părţi» ale articolului sĕu. De unde urmează pentru d-l Gherea, că cea mai mare parte a articolului sĕu rĕmâne neatinsă.

O mică observare prealabilă. Dacă d-l Maiorescu nu s'a ocupat în rĕspunsul sĕu de «principalele părţi» ale articolului

d-lui Gherea, din aceasta nu urmează că acele «principale părţi» au rĕmas *neatinse*, ci pur şi simplu *nediscutate*.

Dar nu e esact, că d-l Maiorescu nu se ocupă de loc de «principalele părţi» ale articolului d-lui Gherea. D-l Maiorescu nu era obligat să se ocupe de toate părţile articolului d-lui Gherea, chiar şi de acelea care nu erau în chestie. Se înţelege. «Principalele părţi» ale articolului d-lui Gherea, întru cît acest articol privea, ca articol polemic, pe d-l Maiorescu, erau părţile în care d-l Gherea contesta părerile d-lui Maiorescu. La aceste părţi, şi numai la acestea, era ţinut să rĕspundă d-l Maiorescu, precum a şi făcut.

Nu e de asemenea exact, că, întru cît priveşte chestiile emoţiunilor impersonale şi relaţiunii dintre rĕu şi egoism, d-l Maiorescu «s'a mărginit a rĕspunde la două fraze» ale d-lui Gherea. D-sa a rĕspuns la tot ce reclama un rĕspuns asupra acestor două chestii. Negreşit, d-sa a citat numai frazele esenţiale ale articolului d-lui Gherea, frazele cari resumau în scurt obiecţiile sale; celelalte amplificări nu aveau ce căuta într'o discuţie exclusiv logică. Pentru ca afirmarea d-lui Gherea, că «*rĕspunsul* d-lui Maiorescu se mărgineşte *a rĕspunde* la două *fraze* ale sale.... etc.», să însemneze ceva în discuţie, ar fi trebuit ca d-l Gherea să dovedească mai întîi, că acele două fraze, la care «rĕspunde rĕspunsul» d-lui Maiorescu, nu sînt cele esenţiale, cele cari resumă într'însele, în toată întregimea lor, obiecţiile d-sale. D-l Gherea n'a făcut'o însă şi de aceea acusaţia pe care o aduce domnului Maiorescu, rĕmâne neîntemeiată

Nu e, în fine, exact, că «rĕspunsul d-lui Maiorescu se referă la două *expresii* şi o contrazicere». În adevĕr, care sunt chestiile puse în discuţie de d-l Gherea? Sunt — şi rugăm pe cititori să controleze exactitatea lor — următoarele trei. 1) impersonalitatea emoţiunilor; 2) relaţiunea dintre rĕu şi egoism; 3) raportul dintre impersonalitatea afirmată în articolul asupra comediilor lui Caragiale şi personalitatea afirmată în articolul «Poeţi şi Critici». Tocmai la aceste trei chestii puse în discuţie a rĕspuns şi d-l Maiorescu, arătând că obiecţia d-lui Gherea în contra celei d'întîi, se întemeiază

pe o greşită înţelegere a impersonalităţii emoţiunilor, că obiecţia adusă în contra celei de a doua e o greşală de logică elementară, că, în fine, nu e nici o contradicţie între articolele sale.

Intrebăm acum pe d-l Gherea: carĕ sunt cele douĕ «expresii» de care se ocupă rĕspunsul d-lui Maiorescu? Pe cît se vede, d-l Gherea numeşte «expresii» chestiile privitoare la impersonalitatea emoţiunilor şi la relaţiunea dintre rĕu şi egoism. E însă bun d-l Gherea să ne explice şi nouĕ ce înţelege d-sa în acest cas prin «expresii»? Noi, prin expresii, înţelegem cuvinte sau combinări de cuvinte. Dacă în acest înţeles ia d-l Gherea cuvîntul «expresii«, — şi nu credem că l-ar putea lua în alt înţeles — atunci, cel mult s'ar potrivì acest cuvînt pentru prima chestie din cele trei puncte în discuţie, — pentru chestia emoţiunilor impersonale, pe care d-sa o numeşte, schimbându-i înţelesul şi importanţa, o chestie de «terminologie». Dar, a numì o «expresie» chestia relaţiunii dintre rĕu şi egoism, a reduce această chestie, de toată importanţa din punct de vedere moral şi din punct de vedere estetic, la o chestie de cuvinte! Să ne erte d-l Gherea, dar nici chestia emoţiunilor impersonale, nu e o chestie de terminologie, nici chestia relaţiunii dintre rĕu şi egoism nu e o chestie de cuvinte. Rĕspunsul d-lui Maiorescu nu se referă deci la douĕ «expresii», ci la douĕ teorii, pe care le apĕră arătând că obiecţiile d-lui Gherea se reduc, una la o confusie de înţelegere, ceailaltă la o eroare de logică elementară.

Dacă ne-am oprit un moment asupra acestor lucruri destul de neînsemnate în ele înşile, pricina e, că ele indică în polemica d-lui Gherea o procedere specială — procedere care consistă în a suggera convingeri verbale, întrebuinţând cuvinte şi mici afirmări, puţin importante şi inofensive în aparenţă, dar capabile de a insinua pe nesimţite cititorilor o convingere, ce se dispensează astfel de a mai fi dovedită.

«Rĕspunsul d-lui Maiorescu *nu atinge de loc principalele părţi* ale articolului d-lui Gherea», «rĕspunsul d-lui Maiorescu *se mărgineşte* mai în întregimea lui *la douĕ fraze*», «rĕspunsul d-lui Maiorescu se referă în întregimea lui la *douĕ*

expresii» — adică la două chestii de cuvinte, neînsemnate — «şi la o contrazicere» numai, din cele multe descoperite de d-l Gherea... iată o serie de mici afirmări, care tind să insinueze de la început cititorilor convingerea, că rĕspunsul d-lui Maiorescu nu prea e în chestie, că rĕspunsul d-lui Maiorescu e superficial, — în fine, că rĕspunsul d-lui Maiorescu nu rĕstoarnă nicidecum critica d-lui Gherea. Tot acest rol, — rolul de *suggestiv* — îl are de sigur şi înşirarea amănunţită, în pasagiul imediat următor celui citat de noi mai sus, a contradicţiilor pe care d-l Gherea «le mai relevase» în articolele d lui Maiorescu şi la care d-l Maiorescu «n'a rĕspuns». Toate aceste contradicţii se reduc, în adevĕr, la una singură, — la aceea la care a rĕspuns d-l Maiorescu, arătând că impersonalitatea artiştilor nu exclude personalitatea creaţiunilor lor; ele nu sînt decît casuri particulare cuprinse sub contradicţia în mod general formulată de d-l Gherea, iar lămurirea casului general lămurea în acelaş timp şi casurile particulare, precum vom arăta-o ceva mai departe. Dacă d-l Gherea şi-a dat seamă de aceasta, atunci, înşirarea *in extenso* a tuturor acestor casuri particulare, sub titlul de «*alte* contraziceri la care d-l Maiorescu n'a rĕspuns», nu poate avea alt scop decît cel arătat mai sus; dacă însă d-l Gherea nu şi-a dat seamă de aceasta, atunci ne cerem ertare că am putut să credem contrariul

* * *

«Dar să vedem dacă d-l Maiorescu are cel puţin dreptate în partea aceea la care a rĕspuns», zice d-l Gherea. Să vedem.

În articolul sĕu asupra Comediilor lui Caragiale, d-l Maiorescu întrebuinţează de mai multe ori expresia «emoţiuni impersonale», pentru a indica un anume fel de emoţiuni, cu un anume caracter, pe care se întemeiază, după d-sa, moralitatea artei. D-l Gherea găseşte că expresia «emoţiuni impersonale» e neexactă, şi eată cum dovedeşte această neexactitate:

«Emoţiunile sînt în general cît se poate de personale,

fiindcă sînt urmarea unei aţîţări nervoase, care se petrece într'un organism individual, într'o persoană».

La această obiecţie d-l Maiorescu a rĕspuns următoarele:

«Ce curioasă observare face aci d. Gherea. De ce adică ar fi neexactă expresia «emoţiune impersonală»? Pentru că toate emoţiunile se petrec într'o persoană şi prin urmare nu pot fi decît personale? Dar dupĕ acest soiu de vorbă, tot ce gîndeşte un om, tot cuvîntul ce-l rosteşte, ar trebuì numai decît să fie numit personal. Şi prin urmare nu s'ar mai putea zice în bună şi lămurită limbă românească, de ex. opinia ce o arată d. X nu este personală a lui ci a luat-o orbeşte din cutare carte sau de la cutare om. Căci ar avea cineva dreptul să întîmpine: nu este exact, fiindcă orice expresiune a unei opinii se petrece cu necesitate în organismul individual al celui ce o exprimă şi prin urmare este personală a lui» [1]).

Şi acum iată replica d-lui Gherea:

«Nu ştiu dacă observarea mea e curioasă, dar de sigur e curios cum d-l Maiorescu face confuzie între două fenomene psichice deosebite: idei şi emoţiuni. Cum! fiindcă în bună şi lămurită limbă românească se poate zice că d-l X a împrumutat cutare idee de la d-l Y, s'ar putea zice că d-l X a împrumutat bucuria, spaima, frica, de la d-l Y?»

Un exemplu lămureşte adesea foarte bine o greşală de argumentare. Să ne închipuim că cineva ar fi dat această definiţie: toate organismele care trăesc fixate de pămînt sînt plante», şi că altcineva ar venì şi i-ar zice: «dar, dupĕ definiţia d-tale nu s'ar mai putea zice de ex. că polipii sînt animale, fiindcă ei trăesc în colonii fixate de pămînt»; iar cel cu definiţia de la început ar rĕspunde: «Cum, fiindcă se poate zice că polipii, care trăesc fixaţi de pămînt, sînt animale, s'ar putea oare zice că stejarii, cari trăesc fixaţi de pămînt, sînt animale?»

D-l Gherea zice în primul sĕu articol, că emoţiunile nu

[1]) În replica d-lui Gherea acest pasagiu e citat cu o eroare care schimbă cu totul înţelesul ultimei frase; această frasă e astfel reprodusă de d-l Gherea: «... fiindcă orice expresie a unei opinii se petrece cu necesitate în organismul lui individual, şi prin urmare *nu* e personală a lui».

pot fi decît personale pentru că se petrec într'o persoană. Dacă însă motivul pentru care emoţiunile nu pot fi decît personale e că ele se petrec într'o persoană, şi dacă acest motiv e valabil, atunci, evident, tot ce se petrece într'o persoană nu poate fi decît personal. Prin urmare d-l Gherea afirmă implicit, ca fundament, în obiecţia sa de la început, că tot ce se petrece într'o persoană nu poate fi decît personal,— întocmai după cum în exemplul de adineauri se afirmase, că tot ce trăeşte fixat de pămînt e plantă. D-l Maiorescu rĕspunde însă d-lui Gherea, că după afirmarea d-sale nu s'ar mai putea zice, că ideile împrumutate nu sînt personale ale celor ce le-au împrumutat, fiindcă ele se petrec în organismele lor individuale, în persoanele lor, — întocmai după cum în exemplul de adineauri se rĕspunsese, că după definiţia de la început nu s'ar mai putea zice, că polipii sînt animale, fiindcă trăesc în colonii fixate de pămînt. Iar d-l Gherea replică: Cum! fiindcă se poate zice că ideile împrumutate *nu sînt personale* ale celor ce le-au împrumutat, s'ar putea oare zice despre emoţiuni, de oarece ele sînt după d-l Maiorescu *impersonale*, că au fost şi ele *împrumutate?* — întocmai după cum în exemplul de adineauri se replicase: cum fiindcă se poate zice că polipii, cari trăesc fixaţi de pămînt, sînt animale, s'ar putea oare zice că stejarii, cari trăesc de asemenea fixaţi de pămînt, sînt şi ei animale?

Cititorii inteligenţi vor trebuì să recunoască, că replica d-lui Gherea nu are de loc a face cu ceea ce era în chestie După mersul argumentării, replica d-lui Gherea ar fi trebuit să dovedească, pentru a fi valabilă, că ideile împrumutate, deşi nu sînt personale ale celor ce le-au împrumutat, sînt totuşi personale ale lor, fiindcă se petrec în organismul lor individual. Aşa cum e făcută însă, replica d-lui Gherea nu e nici de cum în chestie, şi constitue sofisma cunoscută în logică sub numele de «ignoratio elenchi», adică nebăgarea de seamă, sau nepriceperea punctului în discuţie.

«Tocmai buna şi lămurita limbă românească, urmează d-l Gherea, a ştiut cum vedem să facă deosebire între feluritele fenomene psichice, cum sînt ideile şi emoţiunile, deo-

sebire pe care n'o face d-l Maiorescu. Ideile, noţiunile, adevĕrurile, fiind mai generale, afectând mai puţin viaţa vegetativă a individului, a persoanei, despre ele în adevĕr s'ar putea zice că sînt impersonale. «Omul e muritor, de douĕ ori douĕ patru», e un adevĕr deopotrivă pentru toţi oamenii normal organisaţi. Emoţiunile însă, bucuria, frica, spaima, iubirea, deşì sînt simţiminte analoage la toţi oamenii, dar fiecare le simte aşa de deosebit ca grad şi ca fel, încît lor li se cuvine de bună seamă termenul de *personale*».

Nici această deosebire dintre idei şi emoţiuni, din punctul de vedere al raportului lor cu viaţa vegetativă, nu e în chestie. În adevĕr, obiecţia d-lui Gherea era, că emoţiunile nu pot fi impersonale «pentru că sînt urmarea unei aţîţări nervoase, care se petrece într'un organism individual, într'o persoană». Ideile însă, — *oricare ar fi raportul lor cu viaţa vegetativă*,—sînt şi ele, ca stări de conştiinţă, «urmarea unei aţîţări nervoase», sînt adică şi ele resultatul unei modificări nervoase cerebrale, care se petrec *cu necesitate* «într'un organism individual, într'o persoană». Faptul că ideile afectează mai puţin viaţa vegetativă, sau că sînt mai generale decît emoţiunile, nu le dispensează nicidecum de a se petrece şi ele într'un «organism individual, într'o persoană». Ele nu pot fi deci dupĕ obiecţia d-lui Gherea, — cu toată deosebirea pe care o introduce d-sa mai pe urmă — decît foarte personale.

Cum se vede, raportul ideilor şi emoţiunilor cu viaţa vegetativă, e alături de chestia în discuţie şi tocmai de aceea nu poate dovedì nimic. Iar pedeapsa d-lui Gherea în acest cas e, că obiecţia pe care o făcea d-sa d-lui Maiorescu, cu privire la impersonalitatea emoţiunilor, se întoarce acum în contra d-sale însu-şi, cînd vrea să stabilească impersonalitatea ideilor. Dacă obiecţia d-sale era adevĕrată, atunci ideile nu pot fi, ca şi emoţiunile decît «foarte personale». D-l Gherea e pus dar în această dilemă: sau menţine ca adevĕrată obiecţia din primul sĕu articol, şi atunci trebue să recunoască de falsă afirmarea din replica d-sale, că ideile pot fi impersonale, — sau menţine ca adevĕrată această din urmă afirmare,

şi în acest caz trebue să recunoască de falsă prima sa obiecţie.

În fine, ultimul argument al d-lui Gherea, în contra impersonalităţii emoţiunilor e următorul:

«D-l Maiorescu precisează încă odată ce însemnează cuvintele «emoţiune impersonală». «Numai o puternică emoţiune «impersonală face pe om *să se uite pe sine*, de aceea se şi «numeşte impersonală». Dar în orice act pasional şi în multe acte fisiologice omul se uită pe sine ca persoană. Le vom numì oare pe toate impersonale? Dar atunci şi un criminal care sĕvîrşind crima se gîndeşte la crimă şi nu la persoana sa, va fi impersonal. Vom avea deci criminali şi crime impersonale. Şi iarăşi cînd un om mănîncă bucate bune şi în actul mîncării se uită pe sine gîndindu-se şi preocupat numai de mîncare, acest om mănîncă impersonal».

Rĕspundem d-lui Gherea, că emoţiunile nu sînt totdeauna, iar simplele sensaţii organice nu sînt niciodată, impersonale. Emoţiunile nu sînt impersonale, în înţelesul d-lui Maiorescu, decît numai cînd sînt contemplative. De această natură sînt emoţiunile estetice.

Pentru a lămurì mai bine aceasta, ne permitem a reproduce aici un pasagiu dintr'un articol al nostru asupra stilului [1]). Vorbind de intensitatea emoţiunilor, ziceam acolo:

«Cu cît emoţiunea e mai puternică, cu atît ea interesează şi cuprinde în sine mai multe din elementele ce alcătuesc viaţa noastră conştientă, cu atît tinde prin urmare să ocupe câmpul întreg al conştiinţei. De aici acea *uitare de sine*, care e mĕsura şi caracteristica emoţiunilor estetice. Fenomenul e acelaşi în toate emoţiunile puternice: absorbirea mai mult sau mai puţin completă a întregei conştiinţe; numai, în emoţiunile care nu fac parte din categoria acelor aşa numite estetice, absorbirea aceasta a conştiinţei nu exclude sentimentul de sine, pentru că în ele eul nostru e direct interesat i nu poate fi pierdut din vedere, fără ca să dispară şi emo-

---

[1]) Publicat în această revistă, anul trecut, în numerile din Iunie, Iulie şi August.

ţiunea : aşa, teama, ambiţiunea, speranţa, iubirea, sunt sentimente interesate, care au în vedere satisfacţiunea, folosul sau pericolul nostru propriu, în care adică personalitatea noastră e direct implicată ca subiect al lor aşa, încît nu poate dispare pentru conştiinţă decît odată cu ele. In emoţiunile estetice însă, această cotropire a conştiinţei poate fi şi e însoţită de întunecarea sentimentului de sine, pentru că, în acest cas, câmpul conştiinţei e ocupat de emoţiuni streine de folosul imediat şi conştient al nostru şi avênd de subiect alte personalităţi decît a noastră, — personalităţile fictive create de artă. Iar toată încurcătura cu personalitatea sau impersonalitatea emoţiunilor estetice, vine, socotim noi, de acolo, că emoţiunile estetice sînt considerate ca emoţiuni aparte, deosebite de toate celelalte şi avênd individualitatea lor de sine stătătoare, pe cînd ele nu sînt decît coloritul particular pe care îl iau celelalte emoţiuni, cînd ne sînt suggerate de operele de artă sau de frumuseţile naturei, cînd sînt adică pur contemplative, cînd lipseşte din ele orice element de activitate personală interesată. Această părere e confirmată de teoria şcoalei evoluţioniste engleze, care defineşte arta, în deosebire de joc : «exerciţiul desinteresat al funcţiunilor noastre receptive» (Grant-Allen). Ea e confirmată de asemenea de Guyau, care zice : «Les plaisirs qui n'ont rien *d'impersonnel*, n'ont «rien de durable ni *de beau;* c'est dans la négation de l'é«goïsme, que l'esthétique doit chercher ce qui ne périra pas» [1]), — adică emoţiunile estetice puternice şi durabile pe care trebue să le producă creaţiunile artistice pentru a fi nepieritoare».

Am reprodus întreg acest pasagiu pentrucă el lămureşte pe deplin chestia impersonalităţii emoţiunilor estetice, şi ne dispensează prin urmare de a mai insista asupră-i. Emoţiunea unui criminal, în momentul cînd sĕvîrşeşte crima, nu poate fi dar impersonală, după teoria expusă. D-l Gherea nu trebuea deci să opună acestei teorii, ca absurd, un exemplu pe care ea însă-şi îl excludea. Tot aşa nu pot fi impersonale

---

[1]) L'Art au point de vue sociologique, p. 16.

sensaţiile organice, fiindcă din ele nu poate lipsì elementul de activitate personală interesată: sensaţiunile organice nu pot fi contemplative. Îşi închipueşte d-l Gherea o mîncare contemplativă? Impersonale pot fi însă sensaţiile receptive, de vĕz şi de auz, cari pot fi contemplative: aşa, ascultarea unei simfonii, contemplarea unui tablou, a unei statui... etc.

Şi, înainte de a trece mai departe, încă o mică observare asupra acestei părţi. D-l Gherea numeşte, cum am vĕzut mai sus, chestia emoţiunilor impersonale o chestie de terminologie, şi stărueşte a crede că tot ce a făcut d-sa în această privinţă a fost «să arate că termenul emoţiune impersonală este impropriu». D-sa se înşală însă. In adevĕr, ce însemnează a arăta că un termen este impropriu? Insemnează a arăta că acel termen nu se potriveşte cu lucrul sau cu ideea, pentru care a fost întrebuinţat sau pe care vrea s'o exprime. Aşa a făcut însă d-l Gherea? Nicidecum. D-sa nu a arătat că termenul emoţiune impersonală e nepotrivit pentru ceea ce vrea să exprime, adică pentru «emoţiunile care fac pe om să se uite pe sine», ci s'a apucat pur şi simplu să conteste că ar exista emoţiuni impersonale, pe motivul arătat, că emoţiunile se petrec într'o persoană. Cu alte cuvinte, d-l Gherea a contestat *existenţa unui lucru*, crezênd cu tot dinadinsul că contestează *convenienţa unui termen*. Ce ştiinţifică.... distracţie. Iată de ce ziceam mai sus că d-l Gherea n'a înţeles chestia emoţiunilor impersonale, cînd a redus'o la o chestie de terminologie, — şi iată de ce trebue să adaog acum: nu numai chestia în sine, dar nici chiar propria sa obiecţie n'a înţeles-o d-l Gherea, de vreme ce a considerat-o ca referindu-se la altceva decît la ceea ce se referea în realitate.

Să trecem acum la al doilea punct în discuţie.

În articolul asupra Comediilor lui Caragiale, d-l Maiorescu afirmase, că moralitatea artei stă în faptul, că impersonalitatea emoţiunilor estetice exclude egoismul, care e rădă-

cina oricărui rĕu. Cu privire la această a doua parte a articolului d-lui Maiorescu, d-l Gherea zice:

«Nu e adevĕrată nici frasa că egoismul e rădăcina oricărui rău. Dacă simţimintele şi faptele altruiste sînt trebuitoare pentru păstrarea neamului omenesc, prin urmare şi a individului, apoi simţimintele şi faptele egoiste sunt necesare pentru păstrarea individului şi prin urmare şi a speciei, care e formată din indivizi. Aşa dar şi unele şi altele pot fi morale».

La această observare a d-lui Gherea, d-l Maiorescu a rĕspuns:

«Dar ce are a face această obiecţie (chiar dacă ar fi exactă, ceea ce nu credem) cu frasa în chestie? Este aşa de puţin deprins d-l Gherea cu operaţiile argumentării, încît nu-şi poate da seamă de raportul extensiunii sau sferei de aplicaţie a noţiunilor?

«Eu zic: egoismul e rădăcina oricărui rĕu. Generalitatea este aici în cuvintele «oricare rĕu», şi proposiţia redusă la paradigmele obicinuite în manualele de şcoală (toţi s sunt p) glăsueşte: tot rĕul este din egoism. Aceasta însemnează că întreaga sferă a noţiunii rĕu este legată de sfera egoism, dar nu însemnează că şi întreaga sferă a noţiunii egoism este legată de rĕu, ci din contră numai o parte. Cînd zic: «toţi leii sînt animale, aceasta nu însemnează că şi toate animalele sînt lei; celelalte pot fi cum vor voì: vulpi, papagali, sau alte animale mai puţin citabile». (Vezi: Maiorescu, Logica p. 47).

Iată în fine replica d-lui Gherea;

«Mai întîi trebue să constatăm, că schimbând fraza: «egoismul e rădăcina oricărui rĕu», prin fraza: «tot rĕul este din egoism», pentru precisiunea înţelesului, d-l Maiorescu precisează totdeodată o greşală elementară şi bătătoare la ochi. În adevĕr, dacă sfera noţiunii rĕu, dacă tot rĕul pînă la cea din urmă picătură provine din egoism, atunci şi boalele: frigurile, holera, ciuma, cari sînt, slavă Domnului, rele destul de mari, provin de asemenea din egoism şi nu din microbii patogeni, dupĕ cum ştiam pînă acum».

Cu toată pĕrerea de rĕu trebue să declarăm, că nici

acest minunat argument al d-lui Gherea nu e în chestie. În adevĕr, cînd d-l Maiorescu afirma, că egoismul e rădăcina oricărui rĕu, d-sa vorbea despre *moralitatea* artei, despre rolul *moralisător* al artei, despre partea adică cu care arta vine în ajutorul *moralei*. Rĕul pe care îl exclude arta, prin impersonalitatea emoţiunilor ce produce, e dar rĕul *moral*, «le mal moral», cum se zice cu o expresie consacrată, pentru a deosebì acest rĕu, de rĕul *fisic*. Poate însă că d-l Gherea vrea să ştie ce însemnează rĕu moral în deosebire de rĕul fisic? Iată ce însemnează: Rĕu moral e rĕul provenit din activitatea *conştientă* a unui individ, în relaţiunea sa cu alţi indivizi; rĕu fisic e rĕul provenit din acţiunea *inconştientă* a unor agenţi naturali, a «microbilor patogeni» bnnăoară, sau a oricăror alţi agenţi fisici, precum: gerul, focul, grindina, trăsnetul... etc. De acest din urmă rĕu nu se ocupă morala, ci ştiinţele de aplicaţie şi artele industriale, precum medicina, meteorologia, arta construcţiunilor... etc.

În chestie era dar, în casul nostru, rĕul moral, fiindcă d-l Maiorescu vorbea de partea cu care contribue arta la morală, şi rĕul pe care afirma d-sa că-l exclude arta, prin impersonalitatea emoţiunilor sale, trebuia să se cuprindă în domeniul moralei, pentru ca arta să aibă rol moralisător. La rĕul moral se referea prin urmare d-l Maiorescu cînd zicea; «egoismul e rădăcina oricărui rĕu». Şi în acest înţeles frasa sa e foarte adevĕrată. Tot ce e rĕu — rĕu moral şi prin urmare conştient — în relaţiunile dintre indivizi, provine din egoism. Rĕul ce se pare a provenì, în relaţiunile dintre indivizi, din altruism, nu e rĕu moral, pentrucă nu e rĕu conştient, nu e rĕu intenţionat: cînd de exemplu cineva, voind să facă bine din compătimire unei persoane oarecare, i-a făcut totuşi rĕu, sau şi-a făcut sie însu-şi rĕu, acest rĕu nu e intenţionat şi nu intră prin urmare în categoria rĕului moral; de aceea nici nu se pedepseşte ca atare. Rĕmîne dar dovedit, că tot ce e rĕu moral provine din egoism, că egoismul e rădăcina oricărui rĕu, în relaţiunile dintre oameni. Obiecţia d-lui Gherea e prin urmare afară din chestie, pentru că loveşte în ceea ce nu intră în afirmarea d-lui Maiorescu.

»Dar să vedem, urmează d. Gherea, dacă în marginile argumentării logice, am făcut greşala ce'mi impută d. Maiorescu.» — «Toată discuţiunea stă aci: e adevěrat că în *totdeauna* în judecăţile universal afirmative, reduse la «toţi S sunt P», întreaga sferă a lui P nu poate să fie legată de sfera lui S, ori sunt casuri cînd întreaga sferă P poate să fie legată de sfera S ?.»

Mai întîi, d. Maiorescu n'a zis, şi nimeni din cei ce pricep în adevěr Logica nu va zice niciodată, că «în judecăţile universal afirmative, reduse la toţi S sunt P, întreaga sferă a lui P *nu poate să fie legată* de sfera lui S.» Sfera lui P *poate* foarte bine să fie legată, şi *poate* tot aşa de bine să nu fie legată, în *întregimea* ei de sfera lui S. Logica nu exclude nici una din aceste douě posibilităţi şi nu stabileşte din oficiu pe nici una, ca posibilitate *de fapt.* Logica nu se ocupă de *fapte*, ci de *forme* de argumentare. Ea nu se ocupă deci de raportul dintre sfera lui P şi sfera lui S *decît* din punct de vedere *formal*, — şi din punct de vedere formal zice: din judecata universal afirmativă «toţi S sunt P» nu *resultă* decît, că întreaga sferă a lui S e coprinsă în sfera lui P, şi e legată prin urmare cu *acea parte* a sferei lui P, în care e coprinsă. Dacă acum sfera lui P se limitează *în fapt*, în întregimea ei, la *acea parte* care e legată cu S (în care cas e *identitate* de sfere între P şi S), sau dacă sfera lui P se intinde şi dincolo de *acea parte* care e legată cu S (în care cas e *subordinare* de sfere între P şi S) — aceasta *nu o hotărăşte* nici de cum Logica, dar *nici nu exclude* nici una din aceste douě posibilităţi. D. Maiorescu dă în Logica sa următorul exemplu foarte clar şi foarte categoric:

«Judecata afirmativă: toate quadratele sînt paralelograme, însemnează, că întreaga sferă a noţiunii quadrat face parte din sfera noţiunii paralelogram, *şi rěmâne nehotărît, dar este cu putinţă*, ca noţiunea paralelogram să se mai întindă şi peste alte noţiuni.» (p. 47)

Şi de astă dată prin urmare d. Gherea pune fals chestiunea. Nu e exact, că «toată discuţia» stă în întrebarea, dacă «e adevěrat că în *totdeauna* în judecăţile universal afir-

mative, reduse la toţi S sînt P, întreaga sferă a lui P *nu poate* fi legată de S, sau sînt şi casuri cînd întreaga sferă P *poate* să fie legată de sfera S.» Discuţia nu poate sta aci, fiindcă discuţie nu mai încape în această privinţă. D. Gherea a făcut dar în acest cas ceea ce se numeşte cu o expresie francesă : *enfoncer une porte ouverte.*

D. Gherea ia apoi un exemplu, pe care îşi propune să-l analiseze «întocmai ca d. Maiorescu», pentru a ne arĕta insuficienţa regulelor logice. Trebue să citĕm acest pasagiu în întregul lui, pentru că e foarte caracteristic pentru modul cum înţelege d. Gherea Logica.

«Toţi oamenii se nasc din femei. Aceasta însemnează că întreaga sferă a noţiunii *oameni* e legată de întreaga sferă (—?.... D. Gherea a voit de sigur să zică de «o parte», fiind că atunci n'ar mai fi adevĕrată fraza imediat următoare) a noţiunii *naştere prin femei*, dar nu însemnează că şi întreaga sferă a noţiunii *naştere prin femei* e legată de sfera noţiunii *toţi oamenii*, ci, cum ar zice d. Maiorescu, *numai o parte.* Deci, faptul că toţi oamenii nasc din femei nu vrea să zică şi că toate femeile nasc numai oameni, după cum faptul că tot rĕul se naşte din egoism, nu însemnează că tot egoismul naşte numai rĕu ; deci femeile afară de oameni pot să dea naştere, spre pildă, şi «la vulpi, papagali sau alte animale mai puţin citabile.»

«La aceeaşi conclusie ajungem şi altmintrelea. In propoziţia noastră «tot omul se naşte din femeie», «tot omul» e subiectul S, «se naşte din femeie» e predicatul P. Predicatul P însă, fiind mai mare de cât subiectul S, coprinde pe S (adică toţi oamenii) *dar şi mai mult de cât S;* deci încă odată, femeile *trebue* să mai nască şi alte vieţuitoare afară de oameni. Nu-i vorbă, ele pînă acum s'au refusat la astfel de operaţie, dar poate de acuma înainte, spre a se conforma Logicei.»

Ciudat lucru şi mare primejdie pentru femeile care învaţă Logica !

De cît, răbdare ! şi să mai explicăm încă odată d-lui

Gherea însemnarea logică a raportului sferelor noţiunilor în judecăţile universal afirmative.

Toţi oamenii se nasc din femei, aceasta însemnează, că întreaga sferă a noţiunii om e coprinsă în sfera noţiunii «naştere din femei». Dar, *atît numai* garantează Logica, şi *de atît numai* e rĕspunzătoare. Dacă acum, sfera noţiunii «naştere din femei» mai coprinde şi altceva, sau nu, pe lîngă sfera noţiunii «om», aceasta e o chestie *de fapt* de care nu se ocupă formalismul logic. *In fapt,* sfera noţiunii «naştere din femeie» nu mai cuprinde nimic in afară de sfera noţiunii «om», ci e identică cu ea; dar această identitate *nu resultă* din simpla raportare logică a noţiunilor în judecata dată.

Ca să lămurim şi mai bine d-lui Gherea acest lucru, să luăm iarăşi un exemplu. — Toate corpurile fisice sînt grele. Ce afirmă această proposiţie? — că toată lucrurile cunoscute sub numele de «corpuri fisice» sînt grele. Afirmă ea cumva, că mai sînt şi alte lucruri, în afară de corpurile fisice, care să fie grele? Afirmă ea cumva, că, în afară de corpurile fisice, nu mai e nimic, care să fie greu? — Nicidecum. Ea nu afirmă *decît*, că toate lucrurile pe care le numim corpuri fisice sînt grele. Din ea *nu resultă*, prin urmare, *nimic* în privinţa chestiei, dacă mai e încă ceva, în afară de corpurile fisice, sau dacă nu mai e nimic, în afară de ele, care să fie greu[1]). — Iată ce însemnează că sfera predicatului rĕmîne cu totul nehotărîtă în afară de partea care se referă la subiect, şi iată ce însemnează că în privinţa restului sferei predicatului, în afară de partea care se referă la subiect, nu resultă nimic şi nu trebue să se deducă nimic, din simpla raportare a sferelor în proposiţia universal afirmativă. — Din proposiţia «toţi oamenii se nasc din femei» nu resultă deci nici de cum, precum afirmă d. Gherea, că «femeile *trebue* să mai nască şi alte vieţuitoare în afară de oameni». De această conclusie absurdă e rĕspunzător d. Gherea, iar nu Logica, care nu are altă vină decît acea de a nu fi fost înţeleasă de d-sa.

---

[1]) V. Logica d-lui Maiorescu, pag. 48.

In fine, ca să arĕtăm şi mai clar greşala d-lui Gherea, să punem în paralel cu argumentarea d-sale un exemplu identic.

«Faptul că toţi oamenii nasc din femei, zice d-sa, nu vrea să zică şi că toate femeile nasc numai oameni, *după cum* faptul că tot rĕul naşte din egoism nu însemnează că tot egoismul naşte numai rĕu.»

Exemplu lămuritor:

«Faptul că toate corpurile fisice sînt grele nu vrea să zică şi că tot ce e greu e corp fisic, *după cum* faptul că toţi leii sînt animale nu însemnează că toate animalele sînt lei.»

Ceea ce însemnează, fiind date regulele şi explicările de mai sus, că de îndată ce ai eşit din stricta raportare logică a sferelor şi te-ai coborît pe terenul constatării *de fapt*, e o eroare rudimentară să încerci a dovedì un cas particular printr'un alt cas particular, pentrucă adevĕrul de fapt variază de la un cas la altul. Dacă e adevĕrat, *în fapt*, că, toţi leii fiind animale, nu toate animalele sunt lei, nu e însă nici de cum adevĕrat, că, toate corpurile fisice fiind grele, nu tot ce e greu e corp fisic. Tot aşa, dacă e adevĕrat *în fapt*, că, tot rĕul isvorînd din egoism, nu tot egoismul dă naştere la rĕu, nu e nicidecum adevărat, că, toţi oamenii născând din femei, nu toate femeile nasc numai oameni. Iar a voì să dovedeşti un cas printr'altul, fie în mod afirmativ, fie în mod negativ, este a dovedì în modul cel mai convingător posibil, că habar n'ai de adevĕrata însemnare a regulelor Logicei.

Dar d. Gherea nu se mulţumeşte numai să «dovedească» dreptatea d-sale «în mod general», prin discuţia de mai sus, ci vrea să arate, că «şi în casul special, în proposiţia d-lui Maiorescu: egoismul e rădăcina oricărui rĕu, a avut dreptate cînd a legat întreaga sferă a noţiunii egoismului de întreaga sferă a noţiunii rĕului.» — Şi argumentul d-lui Gherea se întemeiază pe cuvîntul «rădăcină» întrebuinţat de d. Maiorescu în frasa sa, — cuvînt, care, zice d. Gherea «ne-a dat *dreptul* să înţelegem aşa cum am înţeles frasa aceasta.» «Pentrucă e

foarte natural, continuă d-sa, că orice rădăcină de măr produce mere, prin altoire poate să mai hrănească pere, deci tot un fruct, şi un fruct asemĕnător, dar n'am auzit ca o rădăcină de măr să producă cartofi, castraveţi ori lumînări de spermanţetă. Când d. Maiorescu ne spune că egoismul e rădăcina care produce rĕul, întregul rĕu pînă la cea din urmă picătură, e natural ca în mintea noastră să se formeze ideia că aceiaşi rădăcină nu poate produce un fruct neasemĕnător ori, şi mai mult, contrariu.»

Fireşte. O rădăcină nu poate produce un fruct neasemĕnător: O rădăcină de castravete nu poate produce decît castraveţi. Şi acesta e un motiv pentru ca egoismul să nu producă decît rĕu. — Fără comentar.

In sfîrşit, d. Gherea, fiind-că tot s'a apucat d-sa odată de Logică, pomeneşte şi de quantificarea predicatului, pentru a o chema în ajutorul sĕu şi a arĕta, conform ei, că Logica *modernă* admite ceea-ce nu recunoaşte Logica veche şi d. Maiorescu, adică proposiţii universal afirmative cu identitate de sfere între subiect şi predicat. Şi aceste proposiţii se numesc, ne spune d. Gherea, proposiţii afirmative *toto-totales*.

Ştie însă d. Gherea condiţia pe care o pune Hamilton, principalul susţinător al quantificării predicatului, pentru întrebuinţarea efectivă a ei în discuţiile logice? Dacă n'o ştie, să i-o spunem noi: Această condiţie *sine qua non* e «de a enunţa *explicit* în vorbire ceea-ce se cuprinde *implicit* în cugetare.»[1]) După această condiţie, proposiţiile *toto-totales* trebuesc ast-fel formulate: «toţi S sînt toţi P.» Dacă d. Gherea voia să se întemeieze pe quantificarea predicatului, trebuia să se conforme regulelor ei, şi întrebuinţând ca exemplu o proposiţie afirmativă *toto-totalis*, să-i dea şi forma cuvenită, şi să zică: toţi oamenii nasc din toate femeile. Dacă ar fi făcut-o, cel puţin pentru d-sa, în cabinetul d-sale, ar fi vorbit poate cu mai puţină ostentaţie de quantificarea predicatului.

---

[1]) Vezi: Stuart Mill «Philosophie de Hamilton»; vezi şi Logica de acelaşi.

In orice cas, dacă admite quantificarea predicatului, *trebuia* să o facă în argumentările logice din articolul d-sale, pe de o parte pentru a nu fi neconsequent, iar pe de alta pentru a nu ne permite să credem că vorbeşte de quantificarea predicatului fără să o cunoască cum trebue.

* * *

Să analisăm acum ultima parte a replicei d-lui Gherea, — aceea care se ocupă de contrazicerea descoperită de d-sa în articolele d-lui Maiorescu, în privinţa personalităţii şi impersonalităţii în artă.

«Aşa dar, declară d. Gherea, trecem la chestia contrazicerii, pentru aceasta însă trebue să restabilim faptele.

«In articolul asupra Comediilor lui Caragiale, d. Maiorescu susţine că un artist trebue să fie impersonal în producerile artistice, fiindcă altfel ar fi imoral în înţelesul artei. ««Inălţarea impersonală, zice d-sa, este însă o condiţie aşa «de absolută a oricărei impresii artistice, încât tot ce o împiedecă şi o abate este un duşman al artei, în deosebi al «poesiei şi al artei dramatice. De aceea poesiile cu intenţii «politice actuale, odele la zile solemne, sînt simulare a artei, «nu artă adevĕrată.»» Şi mai departe: ««Aşa dar, arta dra«matică are *să expună* conflictele, fie tragice, fie comice, *cu «atîta obiectivitate curată,* încât pe de o parte să ne poată «emoţiona printr'o ficţiune a realităţii, iar pe de alta să ne «innalţe într'o lume impersonală.»»

«Acum şease ani, continuă d. Gherea, analisând acest articol am zis: poetul trebue *să expue* simţirile şi acţiunile omeneşti, *cu atîta obiectivitate curată*, încît să ne înalţe pe noi în lumea impersonală. Cât de obiectiv, cât de impersonal mai trebue să fie poetul! De altmintrelea toată partea teoretică a articolului e scrisă în acelaşi sens, adică poetul trebue să fie obiectiv, impersonal în expunere, în manifestarea estetică.

«In articolul *Poeţi şi Critici*, D. Maiorescu susţine contrariul, susţine că poetul trebue să fie personal în manifestarea sa artistică, iar în loc de ««obiectivitate curată»», d sa cere artistului să fie ««părtinitor»».

««In manifestarea estetică, zice d-sa (d. Maiorescu) în «acest din urmă articol, se reproduce caracterul personal, «fără care nu poate exista un adevĕrat poet»», şi iarăşi, în tot articolul d-sale, susţine acelaşi lucru, că artistul în exprimare e personal, şi într'un loc d-sa ajunge la concluzia că ««artistul nu poate fi de cît părtinitor»».

«Numind articolul întîi cu litera A şi articolul al doilea cu litera B, vom avea:

«*Articolul A.* Artistul trebue să fie în manifestarea sa impersonal, obiectiv.

«*Articolul B.* Artistul trebue să fie în manifestarea sa personal, părtinitor.

«Iată o contrazicere clară ca lumina zilei şi pe care n'ar putea să o înlăture Platon însuşi, dacă s'ar scula din groapă, iar d-l Maiorescu vrea să o înlăture prin expunerea esteticei lui Platon.

«Şi cum o înlătură? Iată cum: Poetul e personal şi impersonal, impersonal în perceperea lumii, şi personal în manifestarea ei. Poetul vede cît se poate de impersonal şi exprimă cît se poate de individual.

«Să presupunem că toate acestea sunt adevĕrate (ceea ce nu credem), ar urma oare că se înlătură contrazicerea de sus? Dar de unde? Nu numai nu se înlătură şi nici nu se atinge contrazicerea, dar, prin explicările date, se crează şi alte contraziceri. Aşa, pe acest al treilea articol, prin care d-lui voeşte să lămurească cele două articole trecute, îl vom numi cu litera C, şi atunci vom avea următoarele contraziceri noui:

«*Articolul A.* Artistul trebue să fie impersonal, obiectiv în manifestare.

«*Articolul C.* Artistul trebue să fie personal, individual în manifestare.

«*Articolul B.* Artistul e personal în percepere.

«*Articolul C.* Poetul adevĕrat e impersonal în perceperea lumei.

«După cum vedem, acest nou articol cade în contrazicere cu fiecare din articolele trecute».

Rugăm pe cititori să ne ierte lungimea acestei citaţii. Pricina e că ne-am crezut datori să dăm d-lui Gherea toată atenţia posibilă asupra acestei părţi, de capitală importanţă pentru d-sa. — Ş'apoi, nici n'am fi avut cum să citām părţi numai din acest pasagiu.

In rĕspunsul sĕu, cu privire la contrazicerea relevată de d-l Gherea şi reprodusă şi de faimoasa «broşură roşie», d-l Maiorescu zisese:

«Apoi care din două e adevĕrat, se întreabă broşura roşie: «poetul impersonal sau cel personal?

«Amîndouĕ, rĕspundem noi.

«Aşa dar cuvîntul personal, ca şi contrariul sĕu impersonal, are două înţelesuri?

«Evident, şi amîndouĕ înţelesurile lui sunt clar expuse în pasagiile citate, adică clar pentru cine poate şi vrea să le înţeleagă...

«Poetul adevĕrat este impersonal în perceperea lumii, întru cît (— rugăm pe cititori să noteze acest cuvînt: *întru cît*) în actul perceperii obiectului trebue să se uite pe sine ca persoană şi să-şi concentreze toată privirea în obiect....

«Dar odată perceperea obiectivă dobîndită, manifestarea ei într'o anume formă *reproduce* (rugăm pe cititori să noteze şi acest cuvînt) caracterul personal al poetului, şi o asemenea resfrîngere în prisma lui proprie, exprimă individualitatea lui esenţială».

Şi-a dat seamă d-l Gherea de cele două înţelesuri deosebite ale cuvintelor personal şi impersonal, de care vorbeşte d-l Maiorescu? — de sigur nu, şi dovadă e faptul, că, pe de o parte, nu pomeneşte de loc în replica sa despre ele, necum să le combată şi să le dovedească de neîntemeiate, iar pe de alta menţine contrazicerea în chestie, întocmai ca mai 'nainte.

E însă ştiinţificeşte corect acest lucru?

D-l Maiorescu contestă în rĕspunsul sĕu *fundamentul* contrazicerii pe care i-o atribue d-l Gherea, contestând exactitatea modului cum înţelege d-sa cuvintele personal şi impersonal şi arătând că aceste cuvinte au două înţelesuri deosebite. Ce era, după aceasta, dator să facă d-l Gherea în replica sa? — Să dovedească, sau că fundamentul contrazicerii în chestie nu e fals, sau că contrazicerea în chestie are alt fundament. In primul cas, trebuia să dovedească, că cuvintele personal şi impersonal nu au două înţelesuri deosebite; în al doilea cas, că contrazicerea relevată de d-sa n'are a face cu acele înţelesuri şi subsistă alături şi independent de ele, ca întemeindu-se pe altceva de cît pe simpla lor confuzie. — In aceasta trebuia să constea replica d-lui Gherea, în această parte a ei, pentru ca să merite numele de replică. D-l Gherea a găsit de cuviinţă să nu se ocupe nicidecum de obiecţia d-lui Maiorescu. — De ce? Poate pentru că nu-i convenea. — In orice caz, rugăm pe cititori să constate, că d-l Gherea nu e nici de astă dată în chestie, pentru că nu urmează firul logic al discuţiunii.

Şi-acum, să restabilim noi cele două înţelesuri deosebite, pe care le au cuvintele personal şi impersonal, în articolele d-lui Maiorescu, şi să arătăm cum, aceste înţelesuri odată lămurite, dispare faimoasa contrazicere.

Vom cita pentru aceasta cîte un lung pasagiu din ambele articole ale d-lui Maiorescu, — şi aceasta, pentru ca să nu se creadă cumva, că scoatem înţelesurile pe care voim să le stabilim, dintr'o frasă sau dintr'un cuvînt numai, — pentru ca cititorii să se convingă pe deplin, că ele resultă în adevĕr din întregimea articolelor în chestie.

«In ce consistă moralitatea artei?» — se întreabă d-l Maiorescu în articolul asupra Comediilor lui Caragiale, şi rĕspunde mai departe astfel:

«Orice emoţiune estetică, fie deşteptată prin sculptură, fie prin poesie, fie prin celelalte arte, face pe omul stăpînit de ea, pe câtă vreme este stăpînit, *să se uite pe sine ca persoană* şi să se înalţe în lumea ficţiunii ideale.

«Dacă isvorul a tot ce este rĕu este egoismul şi egois-

mul exagerat, atunci, o stare sufletească, în care egoismul este nimicit pentru moment, fiindcă interesele *idividuale* sunt uitate, este o combatere indirectă a rĕului și astfel o înălțare morală. Și cu cât cineva va fi mai capabil prin disposiția sa naturală sau prin educație, a avea asemenea momente de emoțiune impersonală, cu atât va fi mai întărită în el, partea cea bună a naturei omenești...

«Inălțarea impersonală este însă o condiție așa de absolută a oricărei impresii artistice, în cît tot ce o împiedecă și o abate este un dușman al artei[1]), în deosebi al poesiei și al artei dramatice. De aceea poesiile cu *intenții* politice actuale, odele la zile solemne, compozițiile teatrale pentru glorificări dinastice, etc., sînt o simulare a artei, dar nu artă adevĕrată.

«Esența acesteia este de a fi o ficțiune, care scoate pe omul impresionabil în afară și mai presus de interesele lumii zilnice, ori cât de mari ar fi în alte privințe.

«Chiar patriotismul, cel mai important simțimînt pentru cetățeanul unui stat în acțiunile sale de cetățean, nu are ce căuta în artă ca patriotism *ad-hoc*, căci orice amintire reală de *interes practic* nimicește emoțiunea estetică[2]).

[1]) Rugăm pe cititori să compare aceste cuvinte ale d-lui Maiorescu, cu cuvintele lui Guyau citate de noi mai sus: «les plaisirs qui n'ont rien *d'im personnel,* n'ont rien de durable *ni de beau*; c'est dans *la négation de l'égoisme* que l'esthétique doit chercher ce *qui ne périra pas*», — adică *adevĕratele emoții estetice,* capabile de a imortalisa o operă de artă.

[2]) Rugăm pe cititori să alăture aceste cuvinte ale d-lui Maiorescu, de următoarele cuvinte ale cunoscutului psicholog frances *Fr. Paulhan*: «Dans les impressions produites par une lecture quelconque, on peut reconnaître une foule d'impressions *qui n'ont rien d'artistique* et qui se rattachent à des *souvenirs particuliers* (c'est-à-dire *individuels*) ou a des idées *personnelles,* ou encore à des preoccupations vulgaires ou *intéressées,* ou sentimentales, peu importe, *qui n'ont rien à faire avec l'art*... L'admiration esthétique subsistera *peut-être* à côté de l'émotion *égoïste, mais moins forte,* et en tout cas, *ne se confond pas avec elle*». — De unde resultă foarte lămurit și foarte categoric, că tot ce ne reamintește viața *personală,* egoistă și interesată, *micșorează,* și poate chiar să *nimicească,* emoțiunea estetică. Iată ce dreptate avea d-l Maiorescu să zică mai sus că tot ce ne aduce aminte de viața reală e «un dușman al artei». — Pentru citatul din Paulhan, a se vedea articolul sĕu «*Sur l'émotion esthétique*» (Revue philosophique — Juin 1885).

«Este în toate dramele lui Corneille un singur vers de patriotism *frances*? Este în Racine vre-o declamare *naţională*? Este în Molière? Este în Schakespeare? Este în Goethe?

«Şi dacă nu le are Corneille şi Goethe, să ne înveţe domnul X. Y. din Bucureşti ca să le avem noi?

«Subiectul poate fi luat din realitatea poporului, dar tratarea lui nu poate fi de cît ideal-artistică, *fără nici o preocupare practică.*

«Prin urmare, o piesă de teatru cu *directă tendenţă* morală, adecă cu punerea *intenţionată* a unor învĕţături morale în gura unei persoane spre a le propaga în public *ca învĕţături*, este imorală în înţelesul artei, fiindcă aruncă pe spectatori din emoţiunea impersonală a ficţiunii artistice în lumea reală cu cerinţele ei, şi prin aceasta chiar îi coboară în sfera zilnică a egoismului, unde atunci — cu toată învĕţătura de pe scenă — interesele ordinare câştigă preponderanţă. Căci numai o puternică emoţiune impersonală poate face pe om *să se uite pe sine* şi să aibă prin urmare o stare sufletească inaccesibilă egoismului, care e rădăcina oricărui rĕu.

«Aşa dar, arta dramatică are să expună conflictele, fie tragice fie comice, între simţirile şi acţiunile omeneşti, cu atîta obiectivitate curată, încît pe de o parte, să ne poată emoţiona printr'o ficţiune a realităţii, iar pe de alta, să ne înnalţe într'o lume impersonală. Nici *frasa* de morală *practică*, nici *intenţionata* pedepsire a celui rĕu şi rĕsplătire a celui bun nu se ţin de artă, ci îi sînt deadreptul contrare.»

Ce însemnează, pretutindeni în acest lung pasagiu, cuvîntul «impersonal»? — Insemnează: «uitare de śine», înnălţare de-asupra intereselor practice ale vieţei zilnice», «lipsă de intenţii şi tendinţe politice sau sociale, lipsă de «parti-pris» de morală convenţională, lipsă de preocupări practice de folos individual sau de ori-ce fel ar fi».

Primesc sau nu cititorii teoria d-lui Maiorescu, — asta-i altă chestie. Faptul e, că în această teorie a d-lui Maiorescu, cuvîntul «impersonal» are *această* însemnare şi nu alta.

Să stabilim acum şi însemnarea celui-l-alt cuvînt în chestie, a cuvîntului «personal».

In articolul «Poeţi şi Critici», d. Maiorescu, vorbind de «natura» poetului, zice:

«Poetul este mai întîi de toate o *individualitate*. De la aceleaşi obiecte chiar, despre care noi toţi avem o simţire obicĭnuită, el primeşte o simţire aşa deosebit de puternică şi *aşa de personală* în felul şi în gradul ei, încât în el nu numai că se acumulează simţirea pînă a sparge limitele unei simple impresii şi a se revĕrsa în forma estetică a manifestării, dar însăşi această manifestare *reproduce caracterul personal*, fără de care nu poate exista un adevĕrat poet.

«Din multe părţi ale lumii primeşte poetul razele de lumină, dar prin mintea lui ele nu trec pentru a fi stinse sau pentru a eşì *cum au intrat*, ci se *refrâng* în prisma, cu care l-a înzestrat natura, şi ies numai cu această *resfrângere* şi *colorare individuală*».

Ce însemnează, pretutindeni în aceste rînduri, cuvîntul «personal»? Insemnează pur şi simplu: *conform* caracterului individual al poetului, *potrivit* cu caracterul individual al poetului, *relativ* la caracterul individual al poetului. «A fi personal», însemnează dar aici pur şi simplu «a vedea şi simţì lumea *conform* caracterului sĕu individual, adică *prin* prisma sa individuală, şi a reproduce în afară impresiile sale *cu deviarea particulară* produsă de această prismă».—Mai simplu: a fi personal, în înţelesul articolului d-lui Maiorescu, e a vedea şi a simţì lumea *în felul particular* pe care îl *impune* fie-căruia organisarea sa cerebrală şi a reproduce acest fel particular, această notă personală, în creaţiunea operelor de artă. Iar acest fel particular, tocmai fiindcă e *impus* fie-căruia de organisarea sa cerebrală, nu e nici de cum *intenţionat*, adică *cu conştiinţă* şi *pentru anume motive* ales de fiecare, nu e, cu alte cuvinte, un «*parti-pris*» de a vedea şi a simţì lumea într'un anume mod şi nŭ într'altul; el e fatal determinat pentru fiecare de organisarea cerebrală cu care a venit pe lume, el e, pentru acest motiv, *involuntar* în spontaneitatea exerciţiului sĕu.

Cum se vede de aci, cuvîntul «personal» nu are nici de cum, în al doilea articol al d-lui Maiorescu, înţelesul opus

cuvêntului «impersonal», din primul sěŭ articol, ci un înţeles cu totul deosebit. In primul articol, a fi inpersonal însemna: a se uita pe sine ca persoană şi a se ridica deasupra oricărui interes şi deasupra ori-cărei preocupări practice; în al doilea articol, a fi personal nu însemnează nici de cum: a nu se uita pe sine ca persoană şi a se conduce de interese şi preocupări practice, ci însemnează cu totul alt-ceva, — însemnează, precum am arătat, a vedea şi a simţi lumea în felul sěu particular, şi a-l reproduce, inconştient şi involuntar, ca notă personală, în manifestările exterioare întrupate în opere de artă.

Unde e acum contrazicerea dintre aceste douě articole?

Dacă artistul trebue să fie impersonal, în înţelesul primului articol, întru cît trebue să se uite pe sine ca persoană şi să se *identifice* cu obiectul, cu personagiul, cu scena pe care vrea să le descrie, el trebue să fie în acelaş timp personal, în înţelesul celui de-al doilea articol, întru cît trebue să aibă în faţa obiectului, personagiului sau scenei pe care vrea să le descrie, o impresie proprie, personală, şi să o reproducă ca atare în opera sa, — căci numai astfel opera sa va fi *originală*. Impersonal întru cît trebue să se uite pe el însuşi, şi personal întru cît trebue să se reproducă pe el însuşi, iată cele douě condiţii puse artistului de cele douě articole ale d-lui Maiorescu. — Aşa dar, încă o dată, unde e contrazicerea?

Greşala d-lui Gherea, greşală rudimentară, fiind dată claritatea pasagiilor citate mai sus, e de a fi credut că cuvîntul «personal» avea în al doilea articol al d-lui Maiorescu înţelesul pur şi simplu *opus* înţelesului pe care îl avea cuvîntul «impersonal» din cel d'întâiu articol, — pe când în realitate înţelesul lui era cu totul altul. In aceste limite însă greşala d-lui Gherea ar putea fi iertată: s'a înşelat, eminentul critic, — într'un mod foarte puţin ştiinţific, e drept — dar s'a înşelat, şi n'ai ce'i face. Ceea ce nu se poate însă ierta cu nici un chip d-lui Gherea, e de a fi menţinut această greşală întocmai, după ce d. Maiorescu 'i-a atras atenţia asupră-i, şi de a o fi menţinut fără să o justifice şi *fără să se explice cîtuşĭ de puţin*

asupra celor două înţelesuri deosebite ale cuvintelor personal şi impersonal, pe care i le indicase d. Maiorescu în rĕspunsul sĕu. In acest cas nu se mai poate zice că d. Gherea s'a înşelat pur şi simplu, — şi cu atît mai rĕu pentru d-sa.

D. Gherea nu se mulţumeşte însă numai să menţină pretinsa contrazicere descoperită între cele două articole de la început ale d-lui Maiorescu; d-sa mai descoperă încă una «tot aşa de flagrantă» în rĕspunsurile d-lui Maiorescu, şi chiar «pe aceiaşi pagină». Ascultaţi dar:

«D. Maiorescu mĕ mustră că de ce n'am băgat de seamă, că între cele două articole a trecut un interval numai de trei luni, atunci aş fi fost mai prudent şi n'aş fi găsit contrazicerile. Dar ce are aface intervalul, când acuma, nu în două articole, scrise la interval de trei luni, ci în acelaşi articol, pe aceiaşi pagină, se găseşte o contrazicere tot aşa de flagrantă ca şi cele d'inainte. In adevĕr, prin faptul că d-lui retipăreşte o citaţie din scrierile d-sale, se întîmplă următorul lucru: la pagina 893, sus, citim: «Poetul este mai întîi de toate o individualitate; de la aceleaşi obiecte chiar, despre cari noi toţi avem o simţire obicĭnuită, *el primeşte o simţire aşa deosebit de puternică şi aşa de personală în felul şi în gradul ei*, în cît în el nu numai că se acumulează simţirea pînă a sparge limitele unei simple impresii şi a se revĕrsa în forma estetică a manifestării, dar însăşi această manifestare reproduce caracterul personal, fără de care nu poate exista un adevĕrat poet». Aşa dar poetul, în primirea simţirilor, impresiilor, deci şi în actul perceperii, *e aşa de personal* încît şi manifestarea e personală. Ast-fel însăşi manifestarea personală e subordinată perceperii personale, aşa de personal e poetul în percepera lumii. Iar după 10 rînduri, pe aceiaşi pagină, d. Maiorescu zice: poetul adevĕrat e impersonal în perceperea lumii»

«O fi şi această contrazicere tot în capul meu?»

Fără îndoială, căci n'are unde fi alt-fel, de vreme ce ea nu există nicidecum în rĕspunsul d-lui Maiorescu.

In adevĕr, după înţelesurile diferite ale cuvintelor personal şi impersonal, pe care le-am arĕtat mai sus, artistul poate fi în acelaşi timp, făra contradicţie, şi personal şi im

personal, în creaţiunea operii de artă. El e impersonal întru cît se uită pe sine ca persoană şi se ridică de-asupra oricărei preocupări de interes practic; el e însă personal întru cît se reproduce pe sine în creaţiunea sa, întru cît reproduce adică într'însa felul sĕu particular de a vedeà şi a simţì lumea. Iar această personalitate şi această impersonalitate se exercită deopotrivă în toate momentele creaţiunii artistice. Artistul contemplă sau studiază un obiect, un personagiu, o scenă, pe care vrea să le descrie sau să le reproducă în opera sa. În această contemplare el va fi *şi* personal întru cît va vedea sau va percepe obiectul, personagiul sau scena în chestie, în felel sĕu particular, *şi* impersonal, întru cît se va uita pe sine în contemplarea lor, pentru a se absorbì în ele, pentru a se *identifica* cu ele. Vrea d-l Gherea un exempiu mai simplu? Să ne închipuim un om purtând ochelari verzi, care priveşte o statuă de marmoră albă: statua îi va apare într'o coloare particulară produsă de culoarea ochelarilor sĕi. Percepţia acestui om va fi dar particulară lui, întru cît se petrece în condiţii particulare lui: ea va fi, în acest înţeles, strict personală a lui. Pentru acest om însă, coloarea particulară care o dă lucrurilor ochelarii sĕi, a devenit, din pricina deprinderii, inconştientă; el nu se preocupă deci nici de cum de ea, ci se adînceşte cu totul — presupunênd că are o fire artistică — în contemplarea statuei şi se absoarbe cu totul în această contemplare, uitând pentru moment interesele şi preocupările sale de viaţă practică, uitându-se pentru moment pe sine însu-şi. Contemplarea lui, întru cît se presintă cu acest caracter, e impersonală. Aşa dar, vederea sau perceperea statuei, deşi personală întru cît îmbracă coloarea particulară a condiţiilor de percepere ale omului nostru, e cu toate acestea, şi în acelaşi timp, impersonală, întru cît îl desbracă pentru moment de interesele lui egoiste şi întru cît este ca însă-şi fără nici o legătură cu aceste interese. Iată cum perceperea unui obiect, unui personagiu, unei scene, poate fi în acelaşi timp şi personală şi impersonală. Unde e dar contrazicerea?

Nicăeri altundeva decît în capul d-lui Gherea. Iar causa ei, e că d-l Gherea nu şi-a dat seamă, întîi, şi n'a vrut să-şi

dea seamă, al doilea, de cele două însemnări diferite ale cuvintelor personal şi impersonal. Şi de această contrazicere e de vină dar tot d-sa, iar nu teoriile susţinute de domnul Maiorescu.

În fine, în restul articolului său, d-l Gherea îşi propune să arate, că teoriile susţinute de d-l Maiorescu sînt «în contrazicere cu cele mai elementare adevăruri ale ştiinţei moderne».

«Începem întîi cu fraza: poetul e impersonal în perceperea lumii», zice d-l Gherea.

Pentru ca să dovedească neadevărul acestei frase, d-l Gherea aduce citaţii «din toţi marii psihologi contemporani» şi arată că perceperea e cît se poate de personală, pentru că e subiectivă, pentru că în ea «spiritul lucrează asupra materiei sensaţiunii», pentru că «în actul perceperii omul nu numai primeşte ci şi dă», adică elaborează şi *transformă* simpla impresie venită din afară.

Doamne, la ce casnă mai pune uneori pe oameni şi nepriceperea! — Căci, în adevăr, toată erudiţia îngrămădită de d-l Gherea, cu atîta muncă, din «toţi marii psichologi contemporani», nu dovedeşte decît..... tocmai ce afirmase şi d-l Maiorescu, prin cuvintele, destul de clare «pentru cine poate şi vrea să înţeleagă»:

«Din multe părţi ale lumii primeşte poetul razele de lumină, dar prin mintea lui ele nu trec pentru a fi stinse sau pentru a eşi *cum au intrat*, ci *se resfrîng în prisma cu care l'a înzestrat natura*, şi ies *numai cu această resfrîngere şi colorare individuală*»

E adevărat că d-l Gherea, după ce a citat pe toţi «marii psichologi», stă un moment la îndoială şi se gîndeşte:

«Dar, va zice d-l Maiorescu, aici e vorba de impersonal întru atîta întru cît în actul perceperii obiectului artistul trebue să se uite pe sine şi să-şi concentreze toată privirea în obiect. Fie, dar atunci şi exprimarea artistică e impersonală».

Dar d-l Maiorescu ce a zis?

Cititorii care-şi mai aduc aminte de explicările noastre de mai sus, vor trebui să recunoască, că d-l Maiorescu n'a

susţinut altceva. Impersonal întru cît trebue să se uite pe sine însu-şi, şi personal întru cît trebue să se reproducă pe sine însu-şi, în creaţiuea operii de artă,—iată în resumat ce cerea d-l Maiorescu artistului. Şi pentru că în creaţiunea operii de artă se coprinde şi *perceperea* şi *expresia*, artistul trebue să fie în acelaşi timp personal şi impersonal, şi în percepere şi în expresie.

Poate însă d-l Gherea găseşte că d-l Maiorescu n'a fost destul de explicit? Chestie de apreciere. Cititorii inteligenţi vor trebuì să recunoască însă, că d-l Maiorescu nu se putea oprì la fiecare pas, în articolele d-sale, pentru ca să arate cu degetul şi să explice din fir în aţă toate amĕnuntele ideilor ce expunea. Poate că a făcut rĕu d-l Maiorescu, pentrucă, pe cît se vede, lucrul ar fi fost foarte necesar.... Decît, cînd ar sta cineva să facă acest lucru la fiecare pas, şi să-şi piardă vremea cu necontenite explicări şi amplificări în chestiile cele mai simple, atunci ar trebui să scrie pentru fiecare idee în parte cîte un întreg volum, — iar resultatul ar fi, că s'ar pierde mult timp şi multă hîrtie, fără alt profit decît poate acela, de a se evita din cînd în cînd cîte o polemică «ştiinţifică».

In orice cas însă, e o datorie de onestitate, şi o datorie absolută, de a înţelege mai întîi bine o teorie, de a pătrunde bine obscurităţile ei, cînd obscurităţi sînt, înnainte de a te apuca să o critici. Şi din acest punct de vedere, înţelegerea exactă şi deplină a însemnării cuvintelor, e cea d'întîi precauţie de luat în orice discuţie serioasă şi cinstită. Iată ce ar fi trebuit să aibă în vedere d-l Gherea, cînd şi-a propus să critice teoriile susţinute de d-l Maiorescu.

Mai departe d-l Gherea se ocupă de o altă afirmare a d lui Maiorescu.

D-l Maiorescu zisese, că graţie numai impersonalităţii artistului în contemplarea obiectului pe care vrea să-l descrie, acest obiect încetează de a fi individual şi devine tip, pierzêndu-şi notele prea particulare şi rĕmânênd, în notele lui esenţiale, adevĕrat pentru tot locul şi pentru tot timpul. Iată cuvintele d-lui Maiorescu în această privinţă:

«Poetul adevĕrat este impersonal în perceperea lumii, întru cît în actul perceperii trebue să se uite pe sine şi să-şi concentreze toată privirea în obiect; *prin aceasta numai*, obiectul încetează acum de a fi individual mărginit şi devine tip, se înfăţişează *sub specie aeternitatis*, cum zice Spinoza, este o «idee platonică». Shylock nu este un ovreiu isolat, ci este ovreimea; Werther nu este un amorezat individual, ci este sentimentalitatea amorului».

Cu privire la acest pasagiu, d-l Gherea zice:

«Prin actul perceperii obiectul se reproduce ca atare în capul nostru, deci rĕmîne binişor şi nu încetează de loc de a fi individual, mărginit».

D-l Gherea confundă aici percepţia obicĭnuită sau personală, cu percepţia artistică sau impersonală. Fisiologiceşte vorbind, obiectul se reproduce negreşit «ca atare», adică cu toate amĕnuntele lui individuale, în capul artistului. Percepţia artistică consistă însă tocmai în a deosebì, din complexul de senzaţii ce alcătuesc obiectul, elementele lui *esenţiale* şi a lăsa la o parte amĕnuntele lui individuale, cari sînt, ca amĕnunte individuale, variabile de la individ la individ, variabile în timp şi spaţiu. Iar această deosebire şi extragere a elementelor esenţiale, se face numai graţie impersonalităţii artistului, graţie faptului adică, că el se uită pe sine ca persoană, căci numai prin aceasta dispar pentru el amĕnuntele individuale ale obiectului, adică amĕnuntele cu cari acest obiect i s'a presentat lui *ca persoană*, în împrejurările *personale* în care l-a perceput el, şi care nu pot fi niciodată *aceleaşi* pentru ceilalţi oameni. Poate e cam abstract. Să dăm însă un exemplu concret, pentru a lămuri mai bine lucrul. Şi acest exemplu îl vom lua din conferinţa d-lui Vlăhuţă «Onestitatea în artă», publicată tot în revista d-lui Gherea.

«Mi-aduc aminte, zice d-l Vlăhuţă, că am citit odată o poesie de un poet rus Necrasov, în care era descrisă, cu vorbe simple, fără comparaţii şi fără figuri, suferinţa unui cal mic şi slab, înhămat la o căruţă mare, încărcată prea greu pentru scăzutele lui puteri. Şi căruţa se nămolise într'un noroiu, şi bietul cal, bătut, tremurând în ham, trăgea din rĕsputeri, se

opintea, dar n'o putea urnì din loc. În cîteva versuri sfîşietoare, poetul ne face să vedem cum căruţaşul furios isbeşte cu biciul peste ochii, peste dulcii ochi ai nefericitului cal, cum îl arde din ce în ce mai neîndurat, îmbătat de cruzime, şi cum sĕrmanul cal îşi întoarce capul şi caută să se ferească, închizêndu-şi ochii blînzi, cari lăcrămează de durere... — Eu am vĕzut de multe ori — şi chiar aici în Bucureşti — aşa un cal slab înhămat la greu, ne mai putênd să tragă, şi un căruţaş crud, arzêndu-l cu biciul peste ochi, şi mi-a fost milă, m'a atins fireşte, dar nu atît cît m'a atins calul din poesia lui Necrasov. Lucrul pare cam curios, dar e natural să fie aşa: Cînd am vĕzut eu un căruţaş bătêndu-şi calul, asta era într'o stradă, sufla vîntul, era cald sau ploua, treceau trăsuri pe acolo, şi oameni treceau pe trotuar, în sfîrşit era o lume care se mişca în jurul meu, şi partea esenţială a tabloului îmi apărea într'un decor prea încărcat, prea amestecat şi pierdea mult din claritatea şi puterea emoţională pe care o avea. Artistul *filtrează* lumea cu mulţimea şi varietatea ei de aspecte, prin reţeaua nervilor lui. *El aruncă la o parte tot ce e strein de impresia lui esenţială;* cu ce era încărcată căruţa, ce căciulă avea căruţaşul, ce fel era strada şi cîţi mai treceau pe acolo... toate aceste note *se pierd*, se topesc în focul emoţiunii lui, şi nu rĕmîne de cît ceea ce e clar, atingĕtor şi *necesar* în tablou: biciul care loveşte şi ochii calului cari lăcrămează de durere...»

Şi Necrasov a vĕzut însă de sigur calul, pe care-l descrie, într'o stradă oarecare, pe ploae sau pe vînt, în mijlocul unei învălmăşeli de trăsuri şi de oameni. Şi pe retina ochilor lui Necrasov s'a desemnat de sigur «căciula căruţaşului», împreună cu tot cortegiul imaginilor înconjurătoare. Dar toate aceste imagini, toate aceste impresii, au rămas neobservate, s'au pierdut, «s'au topit, cum zice d. Vlăhuţă, în focul emoţiunii lui», şi în conştiinţa lui de artist au pătruns şi au rĕmas clare şi puternice numai trăsurile *esenţiale*, trăsurile «necesare» ale tabloului. De ce? Pentru că, absorbit în emoţiunea lui, Necrasov s'a uitat pe el însu-şi ca persoană, şi n'a mai putut da atenţie, n'a mai putut percepe, prin urmare, cu de-

plină conştiinţă notele care se refereau la el ca persoană, adică împrejurările *personale*, *particulare lui*, în cari îi apăruse tabloul. Căci strada în care întîmplător vĕzuse Necrasov calul, vremea pe care întîmplător se petrecuse scena, coloarea pe care întîmplător o avea căciula căruţaşului, şi celelalte, — toate aceste note sînt *relative*, sînt împrejurările personale în care s'a întîmplat să vază el, Necrasov, tabloul. Pe cînd *esenţialul*, e brutalitatea biciului care loveşte şi ochii calului care lăcrămează de durere: această trăsură e singura care remâne *invariabilă*, oricare ar fi împrejurările particulare în care s'ar petrece şi în care o persoană oarecare ar vedea-o petrecêndu-se. Percepţia artistică se deosibeşte dar de percepţia ordinară prin aceea, că deosibeşte şi extrage din complexul de sensaţii externe elementele esenţiale şi necesare, elementele *invariabile*. Şi pentrucă tot ce e *individual* e eminamente *variabil*, de aceea în percepţia artistică sau impersonală, obiectele încetează de a fi *individuale* şi *mărginite* în timp şi spaţiu, pentrucă sînt reduse la ceea ce e *invariabil* şi prin urmare *nemărginit* în timp şi spaţiu. Din acest punct de vedere concepţia d-lui Maiorescu şi concepţia d-lui Vlăhuţă se întîlnesc cu concepţia lui Taine, după care o operă de artă e cu atît mai de valoare şi cu atît mai durabilă, ca efect, în timp şi spaţiu, cu cît manifestă o trăsură mai fundamentală şi mai *invariabilă* a naturii omeneşti, cu cît resumă şi pune în evidenţă sub forme sensibile «quelque fragment de l'homme *universel*» [1]).

A înţeles acum d-l Gherea frasa d-lui Maiorescu? Dacă a înţeles'o, atunci trebue să recunoască şi d-sa, că obiecţia pe care i-o opunea, era cu totul afară din chestie, şi că concepţia d-lui Maiorescu nu e nicidecum în contrazicere «cu cele mai elementare adevĕruri ale ştiinţei moderne»

Dar, e destul atît. Am declarat la început, pentru motivele arătate acolo, că importanţa ştiinţifică a acestei polemice e foarte contestabilă Nu vom căuta deci să dovedim

[1]) A se vedea asupra acestui punct, ultima parte din «Philosophie de l'art»

aci adevĕrul şi valoarea ştiinţifică a vederilor d-lui Maiorescu. Am indicat în treacăt legăturile acestor vederi cu teoriile estetice curente, ale unor autori destul de cunoscuţi şi cu o destul de solidă reputaţie ştiinţifică, cum sunt Grant-Allen, Guyau, Paulhan, Taine. Dar atît era tot ce puteam face în acest articol, în care trebuia să ne ocupăm în primul rînd de obiecţiile d-lui Gherea. Şi fiindcă am dovedit, credem, în destul falsitatea lor, ne oprim aci.

Cititorii noştri ne vor permite, sperăm, să nu ne ocupăm de finalul articolului d-lui Gherea, în care d-sa aprinde un foc de artificii, destul de puţin reuşit de altfel, pentru a-şi celebra victoria asupra «esteticei metafisice». D-sa se crede în adevĕr cu tot dinadinsul «unul dintre cei d'întîi cari au dărîmat în ţara noastră teoriile esteticei metafisice şi aplicarea lor la critica literară». Fireşte, şi dovada cea mai bună că d-l Gherea a dărîmat în adevĕr în ţara noastră estetica metafisică, e faptul, că această estetică nu numai nu mai există, dar nici n'a existat niciodată. Căci cititorii cari au urmărit pînă aici analisele noastre, s'au convins de sigur, că oriunde d-l Gherea crede că atacă teoriile «esteticei metafisice», adică teoriile d-lui Maiorescu, d-sa nu atacă în realitate decît propriile sale închipuiri, adică falsele înţelesuri pe care le dă d-sa acelor teorii. Din acest punct de vedere victoria d-lui Gherea e în adevĕr completă, dar în acelaşi timp cu desĕvîrşire nulă. Iar principiile estetice cari au călăuzit activitatea literară a d-lui Maiorescu, rĕmân cu totul neatinse.

PETRU P. NEGULESCU.

CAUSALITATEA MECANICĂ

ŞI

FENOMENELE PSIHICE

(SFÎRŞIT.)

Să ne fie permis în partea ce ne mai rĕmâne o mică abatere — de formă, bine înteles — de la drumul urmat pînă acum. In paginele precedente,[1]) pentru a lăsa, pe cît se poate într'o cestiune aşa de dificilă, articolului un caracter popular, ne-am ferit de a produce alte citaţiuni afară de cele ce ni le a oferit textul cuvîntării lui Du Bois-Reymond. Traducerea d-lui Maiorescu e în mâna tutulor, — tutulor acelor presupun, cari poartă vr'un interes micei noastre literaturi filosofice, controlul şi compararea deci sînt sarcini uşoare. Dacă pe viitor aceeaşi normă nu mai e păzită, causa stă în enormele dificultăţi cu cari ar trebuì să ne luptăm. Textul cuvîntării lui Du Bois-Reymond, nu că de aci înnainte ne părăseşte cu desăvîrşire, dar devine insuficient; afirmaţiunile ici şi colo sînt prea mlădioase; o eroare chiar se strecoară în punerea unei comparaţiunii între «forţă» şi «conştiinţă», cum vom vedea mai la vale; în scurt, cuvîntarea e satisfăcătoare, pe atît pe cît e considerată ca anunţând un adevĕr, lasă de dorit însă de este a se căuta în dînsa şi dovezile, cîte se pot aduce în sprijinul acestui adevĕr. Sperăm cu toate acestea, că noile citaţiuni nu vor mări greutatea pentru nimeni. Ele sînt îm

[1]) Vezi «Convorbirile» de la 1 Mai 1893.

prumutate aproape exclusiv unuia dintre cei mai cunoscuţi filosofi contimporani; aceluia, care prin valoarea scrierilor sale ştiinţifice e apărat de orice prepus a mai fi sclavul tradiţiunilor metafisice şi care în acelaşi timp fiind principalul representant al ştiinţei tocmai, care are de obiect fenomenele psihice, este cel mai bine pus pentru a ne vorbì de causalitate psihică. Am numit pe W. Wundt.

«Există o istorie intelectuală a trecutului, dar nici una a viitorului,» zice el, «şi ori-ce încercare a unei filosofii a istoriei, care s'a încumetat a prezice evenimente viitoare, s'a rătăcit într'un labirint fără eşire. Căci ficţiunea formulei universale a lui Laplace este inaplicabilă asupra celor ce se petrec în domeniul intelectual, nu numai fiindcă aşezarea ei se zădărniceşte din pricina imensei complicaţii a evenimentelor, ci şi fiindcă stă prin sine însăşi în contrazicere cu legile fenomenelor intelectuale. (Wundt, *Etica*, edit. 2, pag. 465.)

Formula analitică a lui Laplace, în adevĕr, se bazà, în ceea-ce priveşte fenomenele materiei, pe hipotesa, că această materie rĕmâne constantă; că equivalenţa dintre causă şi efect are loc cu aceeaşi exactitate, cu care terminii unei equaţiuni se leagă unul de altul, etc.

După ştiinţa modernă s'ar zice, mai pe scurt: formula analitică e cu putinţă prin teoria constanţei energiei. Dar este oare analog acelaşi lucru şi cu viaţa psihică? — «Viaţa intelectuală», ne afirmă din nou Wundt, «este extensiv şi intensiv guvernată de o lege a *creşterii energiei*: extensiv, întrucît varietatea desvoltărilor intelectuale se amplifică tot mai mult, intensiv, întrucît valorile produse în aceste desvoltări cresc în privinţa gradului lor» (*Sistem de filosofie*, 1889, pag 315).

Creşterea energiei? Dacă această afirmaţie a lui Wundt corespunde realităţii, e lesne de înţeles, ce obstacole ni se ridică în drum! Aplicaţiunea calculului în domeniul experienţei, subsumarea fenomenelor, cu un cuvînt: dependenţele exacte ale matematicii, nu sînt cu putinţă de cît pe atît, pe cît mintea, de nu ochiul, observatorului poate fixa limite, între care să se petreacă o succesiune oarecare. Limitele pot fi

luate de altfel cît de îndepărtate — un exemplu e presupunerea lui Laplace, unde ele coincid cu cele ale universului —, numai, existenţa lor e totdeauna indispensabilă. Iacă acum însă o nouă formă de energie, aceea a vieţei psihice, fără limite precise — de oarece merge crescênd! In ce mod pot fi stabilite raporturi între ea şi celelalte forme cosmice?

Fiece moment al acestor din urmă e strict determinat de suma totală, care să păstrează etern constantă; fiece moment al energiei psihice, de ce va fi determinat el oare? De suma energiei cosmice? Nu, pentru că aceasta ar trebuì să meargă de asemenea crescênd, în cas de e paralela celei psihice; decrescênd, de formează cu dînsa un tot. Hipotese şi una şi alta incompatibile cu basele mecanicei.

«Mişcarea nu poate să producă decît mişeare,» zice cu drept Du Bois-Reymond, «sau să se prefacă înnapoi în energie potenţială. Energia potenţială nu poate decît să producă mişcare, să menţie un echilibru static, să exercite o presiune sau o tracţiune. Suma energiei rĕmâne sub toate aceste manifestări aceeaşi. Mai mult decît este determinat prin această lege nu se poate întîmpla în lumea fisică, şi nici mai puţin; causa mecanică se consumă fără rĕmăşiţă în efectul mecanic.» (*Loc. cit.*, pag. 638).

Pentru energia psihică dar nu rĕmâne nici un loc, unde să fie interpolată în legea causalităţii mecanice. Sînt momentele ei determinate de suma ei proprie? Iarăşi nu; odată ce merge crescênd, nici nu se poate vorbì de o sumă, aceasta rĕmâne totdeauna ceva relativ.

Dar în sfîrşit să lăsăm dificultăţile isvorîte din teorii prea abstracte şi să vedem cum stă cu alte condiţiuni mai palpabile, acele pe care le întîlnim pe pragul fiecărui început de ştiinţă exactă. Principiul equivalenţei, care teoreticeşte, precum şi prin putinţa de a fi dovedit experimental, e principalul sprijin al cunoaşterii astronomice a lumii obiective; teoria uniformităţii substratului fenomenelor: — sînt ele oare de aplicat şi acolo, unde e vorba de cunoaşterea fenomenelor psihice? Sînt înnainte de toate aceste fenomene psihice subsumabile dependenţelor quantitative? Pînă la un punct, fără în-

doială; e bunăoară intensitatea sensaţiunilor,—o cestiune asupra căreia vom mai reveni — dar restul? Ori constă cumva viaţa psihică pur şi simplu în succesiunea diferenţelor de intensitate a sensaţiunilor? Să ascultăm în această privinţă ce ne spune principalul representant al Psihologiei experimentale: «Oricît de important ar fi acel raport cantitativ, totuşi nu pe el se întemeiază adevěrata însemnătate a desvoltării intelectuale, ci pe cuprinsul *calitativ* al producerilor. Căci acea relaţie cantitativă îşi dobîndeşte însemnătatea ei esenţială întrucît este o expresie, pe de o parte, pentru crescênda varietate calitativă, pe de alta, pentru o sporire a valorii producerilor intelectuale, întemeiată pe modificări calitative. Aici cade astfel cu necesitate internă accentul principal în compararea membrilor unei serii causale asupra relaţiilor calitative ce există între ei. (Wundt, Sistem de filosofie, pag. 317 şi urm.)

Dependenţe calitative, iacă o nouă presupunere, care ne răpeşte cu desăvîrşire orice nădejde de a ne mai ajuta cu axiomele puse de Galilei şi de Newton! Legea inerţiei, a composiţiei mişcărilor sau forţelor, a egalităţii între acţiune şi reacţiune, ce importanţă pot avea ele pentru cunoaşterea unor fenomene, la care diferenţele qualitative joacă primul rol? Când întîlnim un efect nou în lumea materială, noi ştim după axiomele mecanicei, că în el sînt representate suma tutulor causelor ce l'au preces; ce vom zice însă de produsele nouě ale conştiinţei? «Representările noastre compuse se alcătuesc din sensaţiuni simple. Dar representarea resultantă nu este astfel cuprinsă în sensaţiunile din care a resultat, încît să poată fi egalizată cu suma lor; ea este un act *nou* al conştiinţei noastre, care întrucît este act nou, cuprinde totdeauna un fel de sintesă creatoare. Astfel representarea unui obiect visual este mai mult decît suma sensaţiunilor de lumină şi de mişcare, representarea unui corp vězut binocular mai mult decît suma imaginilor retinale ale celor doi ochi; asemenea simţirile produse prin o compunere de colori sau prin o asociare de sunete armonice, de şi sînt o dependenţă a simţirilor legate de fiecare coloare şi de fiecare sunet în parte, rěmân totuşi foarte deosebite de simpla sumă a acelor

simțiri elementare. In procesele intelectuale mai înnalte, în emoțiunile și actele de voință legate de ele întîlnim cele mai înnalte gradațiuni ale acestei regule predomnitoare în toată desvoltarea intelectuală: representări date le împreunează cugetarea noastră în noțiuni nouĕ, din judecăți date formează judecăți nouĕ de cuprins deosebit, ș. c. l. Pretutindeni vedem aici împreunări după causă și efect, care ne dau casuri individuale de causalitate dar nu numai nu ne dau nici o equivalență cu membrii unei serii causale, ci ne dau tocmai contrarul lor. Căci deosebirile cantitative nu sînt de așa fel, încît să zicem numai că din neputința unei mĕsurări exacte direcția lor se sustrage de la constatarea noastră, ci aceste deosebiri sînt așa de enorme, încît se impun și minții celei mai strîmte. Ceea-ce ne arată așa de limpede desvoltarea intelectuală a individului în mare și în mai mare desvoltarea intelectuală a omenirii, ne confirmă în mic orice fenomen de conex intelectual în parte » (Wundt, *ibidem*, pagina 314 și urm.)

Ast-fl Wundt. Dacă toate afirmările lui sînt conforme cu adevĕrul, dacă nepotrivirea cantitativă între causa și efectul psihic, se impune și «minții celei mai strîmte»: prin ce minune mai putem oare invoca determinismul mecanic?

S'a vorbit mult în timpul din urmă de știința psiho-fisică; s'a vorbit de sigur mai mult decît s'a înțeles, ce se coprinde în asemenea știință. E. H. Weber, nu mai departe decît acum 60 de ani, a găsit, în urma multor experiențe făcute mai ales asupra simțului de tact și greutate, un raport care revine constant între excitațiunea, variată prin mijlocul instrumentelor într'o ordine exactă, și între sensațiunea corespunzĕtoare. Descoperirea s'ar putea enunța cam în modul următor: Deosebirea între două excitațiuni oarecare apare pentru conștiință aceași, când, cu variarea excitațiunilor, se păstrează raportul între ele neschimbat. S. ex., dacă la greutatea de un kilogr e nevoe de un adaos de 1/3 din el, pentru a percepe cea mai mică deosebire, a distinge adică sensațional între un kilogr. plus o treime, atunci la trei kilogr. va fi nevoe de un kilogr. întreg, pentru a percepe aceași deosebire: raportul cu

alte cuvinte trebue să rĕmâie constant. Deosebirea, despre care e vorba, ar fi dar sensaţiunea, actul subiectiv de apreciare: el e corespunzĕtor sus numitului raport. G. T. Fechner, sprijinit pe lucrările lui Weber, a încercat să dea acestui început de lege experimentală o generalizare şi mai largă; de la el provine şi formularea matematică. Admiţînd — ipotetic, bine înţeles—că dependenţa găsită e valabilă şi între gradele infinit de mici ale sensaţiunii şi ale variaţiunilor de excitaţie, el a stabilit ecuaţiunea diferenţială:

$$d\,\varepsilon = C\,\frac{d\,R}{R}$$

care apoi, prin o simplă integrare şi substituţie de termini, ajunge la ecuaţiunea: $\varepsilon = C$ log. nat. R.

Adică sensaţiunea (ε) e egală unei constante multiplicate cu logaritmul natural al excitaţiunii (R).

Ce însemnează această formulă? Nu cumva cunoştinţa astronomică a fenomenului psihic, dependenţa lui cantitativă de energia cosmică?... Nicidecum! Chiar dacă punctul de vedere, adoptat de Fechner — paralelismul între spirit şi corp— ar fi rĕmas neclintit, ceea ce nu e în realitate, formula de mai sus totuşi nu trebue explicată într'un sens aşa larg. Cu tot exteriorul ei, ce nu lasă nimic de dorit, comparat cu cele lalte legi fisice, ea nu exprimă în fond alta decît lucrul următor: conştiinţa apreciază intensitatea excitaţiunilor nu după o mĕsură absolută, ci relativă, sub un anume raport. De aceea şi continuatorii lui Fechner (între care Wundt e cel mai important) au şi lăsat interpretarea, în sensul unei dependenţe reciproce între spirit şi corp, la o parte, şi consideră formula de mai sus ca descrierea unui act pur psihologic (actul aperceptiunii), sau ca privind procesul fisiologic, iar nu pe cel psihic în sine.

Ori-care ar fi interpretarea, de altfel asupra unui punct acordul e unanim: legea nu priveşte decît intensitatea sensaţiunilor. Cu aceasta se isprăveşte tot! Fără voe ne revin în minte cuvintele citate maĭ sus din Wundt: «Oricît de important ar fi acel raport cantitativ, nu pe el se întemeiază

adevĕrata însemnătate a desvoltării intelectuale, ci pe cuprinsul *calitativ* al producerilor».

Condiţiunile dar, care le găsim îndeplinite la ştiinţele exacte, lipsesc aci cu desĕvîrşire. Nici echivalenţa între causă şi efect, nici putinţa de a stabilì un substrat uniform, asupra căruia să aplicăm dependenţele calitative, legea constanţei energice; prin urmare nimic nu'şi are locul atunci cînd e vorba de fenomenele psihice. Din contră, ne întîmpină aci teorii ca acele ale lui Wundt: creşterea energiei; deosebire vĕdită şi pentru observatorul superficial între causa şi efectul psihic; conştiinţa nu poate fi redusă la un substrat uniform, fiindcă esenţa ei stă tocmai în diferenţele *calitative*, etc.

O mică comparaţie încă, *exempli causa*, înainte de a conchide.

Un astronom, să presupunem, calculează mersul unei comete X. Spre nefericirea omeniri, presupunem iarăşi, această cometă nu se mulţumeşte numai a lăsa să fie vĕzută, ci se apropie într'atît de globul nostru pămîntesc, încît îl înfăşoară pentru cît-va timp în atmosfera'i nebuloasă. Astronomul ştie cu cea mai mare exactitate ora sosirii inoportunei visitătoare: o prevede chiar cu ani de zile înainte. Dacă ştiinţa analisei spectrale e perfecţionată, el cunoaşte în acelaşi timp şi natura intimă a elementelor, din care cometa se compune. Razele de lumină ce ea 'i-a trimes înaintea sosirii, astronomul le-a prins în instrumentele optice, le-a analizat, a dedus apoi din felul colorilor resfrînte, din numĕrul dungilor negre, tot ce conţine în sînu i. Nici o surprisă dar pentru ceasul întilnirii!

Un biolog acum la rîndul sĕu, compară resultatele; el ştie condiţiunile naturale în care viaţa se produce, va şti prin urmare şi dacă noua atmosferă va fi sau nu dăunătoare organismelor Noua atmosferă conţine elemente nimicitoare de viaţă: biologul ne va prooroci pieirea. Cînd cometa ne va părăsì, va zice dînsul, globul nostru va fi un imens cimitir, asemenea unui fund de mină devastată prin isbucnirea unei explosiuni de gaz Tot ce e organism, va dispare, se va des-

compune ; viaţa sub forma ei de azi îşi va întrerupe continuitatea.

Nimic nu va fi absurd în toate aceste proorociri, atît ale astronomului cît şi ale biologului. Datele bine fixate, lipsa ori-cărei erori materiale la observare, aceleaşi norme logice în judecată... şi necesitatea lor nu va face îndoială pentru nimeni. Legea de bronz se va săvîrşì fără nici o clipă de abatere, atît pe cît axiomele mecanice vor corespunde şi de aci înainte adevĕrului, realităţii ; causă şi efect într'o echivalenţă perfectă, verigă cu verigă sau diferenţială de timp după diferenţială de timp, precum impune calculul. O mână protectoare venită din afară, vr'un hazard ceva... ar fi ca şi credinţa într'un *perpetuum mobile!* In faţa desfăşurării întregului lanţ al fenomenelor, mintea omenească asistă contemplativ, constată ; orice străduinţă de a împedeca sau întârzia, e zadarnică... Legea e neînduplecată în lumea atomelor!...

Să întrebuinţăm acum acelaşi exemplu pentru fenomenele psihice. Psihologul joacă aci rolul, bine-înţeles, pe care l-am vĕzut dincolo că-l are astronomul... Ce va sta oare în putinţa prevederii lui? Va putea el să ne determine aproximativ chiar, dacă nu secundă cu secundă, manifestările succesive ale spiritului omenesc, între posiţia A a cometei, cînd a fost observată întîi şi întîi, şi posiţia B, cînd viaţa va lua un sfîrşit?

Dar în această succesiune se vor deslănţuì aspecte diferite! Teroarea va produce creşterea simţimîntului religios, să zicem ; de ce nu însă contrariul : disparițiunea ori-cărui avînt? Va deprima; de ce nu va îmboldì lagândiri nouĕ? In sfîrşit, pentru ce nu lipsa oricărei direcţiuni lămurite, un fel de anarhie intelectuală? Aspectele calitative sînt de o potrivă îndreptăţite.

Cu toate dificultăţile însă, să mergem la extrem ; să zicem că, prin o analisă intelectuală extraordinară, stabilirea legii pentru succesiunea fenomenelor psihice în cestiune, ar sta în putinţa psihologului. Atunci o condiţiune s'ar mai cere încă pentru ca ea să fie oglinda lor exactă, condiţiunea anume, ca legea să nu ajungă la conştiinţa nimĕnui, nici a psihologului însuşi, să rĕmâie pentru veci afară din orice creer ome-

nesc! Cum, cunoştinţă fără să fie conştientă? Paradox? Ba nu: imposibilitate! Condiţiunea se impune însă. Dacă legea aflată ar ajunge la conştiinţa psihologului şi indirect la a altora, ea ar reproduce, ca orice act psihic nou, o abatere de la mersul general al totalităţii vieţei psihice.

Abaterile ce le produce legea nu pot fi prevĕzute tot în ea însăşi; va trebuì dar o alta... Când astronomul a proorocit pentru secunda *a* arătarea cometei la o distanţă *b* de pămînt, cunoştinţa acestui adevĕr nu împedică întru nimic îndeplinirea fenomenului; dar dacă psihologul pentru aceaşi secundă proroceşte un paroxism al religiosităţii în omenire, cine oare va păstra tot acelaşi rol pasiv, ca şi cum n'ar ştì nimic despre aceasta? Cu alte cuvinte, cunoştinţa legii — luată ca act de conştiinţă—este *fără efect* în succesiunea fenomenelor *obiective*, e însă *determinantă* pentru *cele psihice*. Aci în ultimul cas, observatorul nu e contemplativ, nu constată numai, ci pe fie ce secundă avênd conştiinţă de ceea ce are să vie, e şi agent, schimbă mersul normal de mai 'nainte prevĕzut, dă ocasie pe fiece secundă la produse psihice nouĕ, cari tocmai fiind nouĕ nu intră sub prevederea legii.

In scurt: pentru cunoştinţa astronomică a fenomenelor psihice prima condiţie ar fi: neînrîurirea ei absolută; adică ea în sine să nu fie act psihic, să n'o avem de loc — adecă o *contradictio in adjecto*.

Dar, cometa şi catastrofa pieirii noastre ar fi un exemplu rĕu ales. Să luăm altul. Literatura unui popor este şi ea un lanţ de manifestări ale spiritului; ce s'ar întêmpla aci cu o lege astronomică? Un psiholog astronom s'ar încumeta să ne proorocească dispariţiunea oricărei influenţe naturaliste — în literatura francesă s. ex. — peste zece ani. Această proorocire ar ajunge la cunoştinţa generală. Dar tocmai conştiinţa de ceea ce are să se întîmple va putea aduce o perturbaţie a celor ce ar avea să se întîmple, d. e. o încordare a autorilor naturalişti, o mai energică propagandă a admiratorilor lor, etc. După ce primul psiholog a dat la lumină legea, va trebuì un al doilea, care s'o corecteze luând în seamă efectele

produse; un al treilea apoi, care să facă acelaşi lucru cu cea de a doua... La infinit!

In natura fenomenelor psihice, în resumat dar, sunt elemente nereductibile după principiul causalităţii mecanice. Faptul singur, ce reese din ultimele exemple: înrîurirea conştiinţei observatorului în succesiunea fenomenelor, este de ajuns a ne răpi orice nădejde de a vedea în acest domen stabilindu-se o teorie a energiei, o echivalenţă între causă şi efect. Fără de acestea însă nici de cunoştinţa astronomică nu poate fi vorbă. Nu poate fi vorba adică, să ne înţelegem bine, pe cît timp cerem cunoştinţă astronomică — explicarea fenomenelor după normele causalităţii mecanice — şi nu alt soiu de cunoştinţă. Du Bois-Reymond o cere pe aceasta, aşa pune el cestiunea, deci conclusiunea lui e dreaptă: *ignorabimus!*

Un scurt *postscriptum*, înainte de a sfîrşì.

Cum, vor întreba acum unii, dacă cunoştinţa astronomică nu e posibilă, atunci fenomenele psihice vor remâne pentru noi nişte arătări întîmplătoare, nu vor forma nici odată obiect pentru cercetările exacte? Şi cu o mică ironie în accent vor adăoga: Sufletul, ca principiu dinamic imaterial, ar fi dar reînviat? Acea născocire greşită a trecutului, eroarea, culmea erorilor?

Intrebăm însă, la rîndul nostru, de ce această alergare de la o afirmare la cea opusă, de la tesă la antitesă? Dacă ceva nu poate fi interpretat după principiul *causalităţii mecanice*, să fie numai de cît întîmplător şi dacă nu se subsumează conceptului de «energie», să fie sub un principiu imaterial?... Goana de la un contrar la altul era odată în favoare în speculaţiunile metafisice; Aristoteles probabil a făcut cea mai ilustră întrebuinţare de dînsa. Cald şi rece, umed şi uscat, etc., sunt elementele care compun tot în lume, zicea dînsul; alţii, înainte de el precum şi după el, adăogau: infinit şi limitat, perfect şi imperfect, drept şi strîmb... şi multe de asemenea. Credeam metoda aceasta în zigzag pă-

răsită de către oamenii de ştiinţă exactă! Ne-am înşelat, sau avem aci a face numai cu nişte resturi trecĕtoare, datorite inerţiei spiritului omenesc?

Pe suprafaţa liniştită a unui lac a vĕzut oricine undele ce le face o piatră aruncată: ele se lăţesc concentrice, se întind din ce în ce mai departe pînă ce ajung ţĕrmul într'o vreme cînd la punctul de plecare e de mult restabilită liniştea, apoi tind a se reîntoarce, resfrînte de maluri. Nu-i aşa şi cu progresele gîndirii? In cîteva capete rari scînteiază ceva nou, născociri turburătoare de linişte; de aci ele se propagă în unde concentrice cu raze din ce în ce mai uriaşe şi cu unde mai slabe — bine înţeles, până ce ajung marginile, marginile ce creierul omenesc le pune propagării abstracţiunilor; apoi tind a se resfrînge. In capetele rari, de mult este restabilită liniştea, sau, dacă e turburare, provine din alte idei nouĕ; la margini: cele vechi, încrucişate de nerecunoscut! — Dar să revenim la subiectul nostru.

Causalitatea mecanică n'are de contrar hazardul, precum nici cunoştinţa adevĕrurilor mecanice—ignoranţa. Ea e o dependenţă, ce mintea omenească introduce între obiectele externe sau datele unei anumite părţi din totalitatea experienţei, e un fel de dependenţă, nu e dependenţa unică. A funda, a dovedì, a argumenta, a pune temeiu la ceva — sau oricum am exprima faptul — stă în esenţa minţii omeneşti; e o funcţiune fundamentală, fără de care nimic abstract, general, nu se poate concepe; tot aşa de fundamentală cum e şi funcţiunea de a compara sau distinge. Desvoltarea ei genetică ne scapă cu desăvîrşire, oricît de departe am merge cu gîndul; oricît de evoluţionişti am fi, de această funcţiune. nu putem face nici odată abstracţiune; ea e presupusă înaintea oricărui început de ştiinţă. Felul de argumentare însă, de punere în dependenţă a unui ce de alt ce, poate fi variat. Unul tocmai e cel amintit mai sus, al metafisicei vechi: explicarea naturei din combinarea principiilor contrare. In această privinţă aproape întreaga filosofie greacă păstrează un aer de înrudire. Pythagoras, Eleaţii, Heraclit, Plato... şi mai presus

de toţi Aristoteles reduc într'un mod sau altul ocasionarea fenomenelor la rolul principiilor contrare.

Cel d'întâi care a rupt — cu deplină conştiinţă — cu acest fel de dependenţă e Galilei. Inarmat de metodele şi conceptele noi, cu care se îmbogăţise matematica, «el a dat lovitura de moarte sistemelor vechi; demonstrarea absurdităţii teoriei aristotelice asupra căderii corpurilor e evenimentul de la care datează această lovitură. Mişcarea corpurilor în general, după părerea lui Aristoteles ar fi şi ea datorită combinării contrariilor. Aci distingea el mişcarea naturală şi mişcarea constrînsă, apoi mişcarea în linie dreaptă şi în linie curbă — făcênd din acestea o proprietate a corpurilor.

Galilei prin definiţiunea mişcării uniforme (legea inerţiei), prin aplicarea dependenţelor matematice — condiţiuni ce am vězut că fac posibilă explicarea mecanică a universului, — a pus basele unui întreg sistem ştiinţific. Pe urmele lui succesorii au continuat a clădì strat cu strat marele edificiu ce-l posedăm azi, în fapt încă nesfîrşit fără îndoială, dar ca plan lesne de conceput pentru oricine. Pe lângă dînsul sistemul aristotelic rěmâne în ruină.

Oricît de grandios ar fi însă edificiul ridicat pe axiomele puse de Galilei, un lucru nu trebue uitat: întreaga clădire e aşezată şi formată din abstracţiuni, întocmită aşa ca să coprindă o explicare a lumii, dar nu lumea însăşi, şi în al doilea rînd ea e un produs istoric. Ceea ce începe la o epocă nu e de loc absurd ca să sfîrşească la altă epocă; cînd mintea va putea întocmì alte abstracţiuni, edificiul se va reface. Nestrămutată, în veci existentă, rěmâne numai acea funcţiune primordială: a funda, a argumenta, etc., ce apare şi dispare d'impreună cu mintea însăşi; relative, sunt principiile sau axiomele fundamentale, în care ea prinde corp. Equivalenţa quantitativă, adică realizarea dependenţei matematice în succesiunea fenomenelor externe, a fost un principiu dintre cele mai reuşite; atît de clar şi convingětor pentru noi azi, încît aproape nu putem crede ochilor constatând, la citirea scrierilor vechi, că el lipsea înainte de era modernă cu desăvîrşire. Tot aşa de clare şi convingětoare

apăreau de altfel teoriile aristotelice. Incă pe la începutul secolului XVII se găsea un jesuit — doct, bine înţeles — care, la descrierea ce-i făcea un călugăr Scheiner despre petele ce se pot vedea în soare prin telescop, şi la îndemnul ca să încerce însuşi telescopul, rĕspundea cu încredere; «de ce, fiul meu? Am citit de două ori pe Aristoteles şi n'am găsit nimic despre aşa ceva. Petele de cari vorbeşti nu există, ele stau pe sticlele ocheanului, sau în ochii tĕi!» — Cîţi dintre moderni nu împărtăşesc cu jesuitul aceeaşi încredere, cînd e vorba de causalitatea mecanică? Datele se schimbă, situaţia revine uneori identică chiar după trecere de secoli.

Mai avem încă un cuvînt de zis asupra unui fel de eroare comisă de Du Bois-Reymond în mult citatul sĕu discurs, o eroare de juxta—punere a două probleme cu totul diferite. Ce voia Du Bois-Reymond? Negreşit, după definiţiunea dată cunoştinţei astronomice sau explicării universului după principiile causalităţii mecanice, scopul apărea lămurit: a doveḍi imposibilitatea aplicării aceleeaşi metode sau aceluiaşi principiu în domenul fenomenelor psihice. La *substanţa în sine* (sau cum am voì s'o numim) a acestor fenomene nu trebuia făcută nici o alusiune. Cunoaştem noi oare substanţa, care produce fenomenele externe? Nu. Causalitatea mecanică nu întrece stabilirea acelor dependenţe quantitative, asupra cărora am tot insistat; de ce dar să se întroducă inoportun idea acestei substanţe, atunci cînd nu e nici o trebuinţă? Pentru oricine e clar, că, oricît de bine, oricît de causal, s'ar explica succesiunea fenomenelor externe, materia şi forţa în sine, adică causa primă, rĕmân necunoscute!

Problema lui Du Bois-Reymond era imposibilitatea cunoştinţei *astronomice* în fenomenele psihice, o problemă specială, iar nu problema mai generală despre substanţă în sine. Chiar dacă cunoştinţa astronomică în fenomenele psihice ar fi cu putinţă, cestiunea substanţei lor nu ar rĕmânea mai puţin nedeslegată, ca şi aceea despre materie sau forţă. Aşa fiind, de ce următoarea juxta-punere:

«Pentru noi dar cunoaşterea Naturei este mărginită între cele două limite, pe care imposibilitatea de a înţelege pe

de o parte materia şi puterea, iar pe de alta de a deduce fenomene sufleteşti din condiţii materiale, ni le-a pus pentru vecie»[1]).

Prin punerea lor pe aceeaşi treaptă, ca două limite, între care se sbate putinţa noastră de a înţelege, e cineva condus fără voe, prin analogie, a le considera ca fiind de natură identică. Aşa pe nesimţite, miezul discuţii scapă printre degete; în locul neputinţei întroducerii principiilor mecanice în domeniul conştiinţei, se discută neputinţa înţelegerii conştiinţei ca substanţă în sine. Cele două limite aşa dar: materia şi forţa de o parte, conştiinţa ca substanţă de alta — şi la mijloc ce? Cunoştinţă astronomică, care tocmai face abstracţiune şi de una şi de alta.

Ce e mai lesne, punându-se necunoştinţa fenomenelor psihice în societate cu necunoştinţa forţei şi materiei, decît a gîndì numai decît la acel principiu imaterial — spaima unora, mângăierea altora — la suflet! Neînţelegerile ar fi fost evitate în mare parte, dacă această juxta-punere ar fi lipsit. Dar atunci Du Bois-Reymond nu şi-ar mai fi putut alege titlul de «*limitele cunoştinţei*»! Titlul are şi el pînă la un punct un rol la producerea succesului. —

Oricum ar fi însă, meritul lucrării lui Du Bois-Reymond este de netăgăduit. Venită într'o periodă, când mişcarea filosofică în Germania lâncezea în urma atîtor încercări neisbutite şi era copleşită pînă la sufocare de naivele pretenţiunei ale unui materialism à la Büchner, cuvîntarea lui Du Bois-Reymond a desmorţit în multe inteligenţe simţul critic, a fost un puternic impuls spre muncă. Acum, că o avem în traducere română, să nu avem oare dreptul a spera un resultat analog şi pentru ţara noastră? — In orice cas, scrierea d-lui St. C. Michăilescu pare a fi semnul unei mişcări filosofice, care se deşteaptă şi în afară de încăperile Universităţii.

C. RĂDULESCU-MOTRU.

---

[1]) Du Bois-Reymond, trad. Maiorescu, loc cit. pag. 641.

SONET

 noapte liniştită şi senină.
În umbră codrii negri par castele.
Cu ochii rătăciţi în cer spre stele,
Eu stau pe banca veche din grădină.

Şi n'am iubită care să mĕ-nşele,
Nici morţi ce cu durere să-mi revină;
Dar chinuri tăinuite mi se-mbină,
Deschid iar calea lacrămilor mele.

A cui sunt aste lacrămi ce mĕ miră,
Cînd mintea mea de unde vin, nu ştie?
Ah! nu e plînsul meu, — măcar că mie

Din ochi-mi peste chip mi se deşiră:
E plînsul tuturora cîţi pieriră,
Şi plînsul tuturor cîţi or să vie

SCLAVĂ

În razele de foc ce curg din slavă,
Sub chinul care scapĕră din bice,
În spate cară lespezi biata sclavă :
Lui Isis vor un templu să-i ridice.

De greul pietrii mijlocu-i se frînge,
Iar biciul pînă 'n inimă o doare —
Şi totuşi, stăpînindu-se, nu plînge,
Ci chinul şi-l îndură zîmbitoare :

Ea ştie că iubitul ei deseară,
Cînd tainic lîngă ea o să se plece,
În lacrima ce 'n ochi o să-i rĕsară
O lume de dureri o să se 'nnece.

I. A. BRĂTESCU-VOINEŞTI.

ÎN IAZ

În iaz, de aur fire pĕtrund strĕlucitoare,
Şi candele i-anină în fundul sĕu senin;
De teamă să nu-şi piarză comorile din sîn,
Oglinda lui sub raze încremenită pare.

Dar năpustit deodată, de peste reci hotare
Al toamnei vînt asvîrle, pe luciu-i tihnit,
Frunzişul smuls din codrii, de brumă-ngălbenit
Iar stelele din fundu-i se sting tremurătoare

Ca lacul mi-e viaţa, ca sînu-i sbuciumat:
Căci gînduri care-odată pluteau în ea voioase
Şi s'aninau în suflet cu raze mîngîioase,
Pieriră stinse toate de vîntul ne 'ndurat.

N. BASILESCU.

LUNCA ALBĂ

Lunca albă de mesteacăn
Toată frunza-a scuturat:
Goale crengi acum întinde
Către ceru 'ntunecat...

Soarele din nouri iese...
Şi prin aer cînd şi cînd
Sboară fire de păiangăn,
Argintii, încet trecênd.

Între florile uscate
Stă o asterică 'n strat
Ear pe faţa ei albasstră
Lacrămile-au îngheţat...

Tu te miri d'aceste, soare?
Ah! Pe cînd erai plecat,
A venit un vînt de iarnă
Moarte 'n lume a suflat!

CONST. ISOPESCU

CÂNTEC

Blînda primăvară
Iarăşi a sosit,
Pe cărări umbrite,
Cu sîn înflorit,

Càntăreţii veseli,
Vin în cîrduri mii...
Numai tu, iubită,
Pentru ce nu vii?

Că 'n zadar pădurea
S'a împodobit,
Şesurile mîndre
Iar au înflorit,

Păsări cântăreţe
Sbor prin crînguri mii..
Nu eşti tu aice,
Toate par pustii!

A. C. CUZA.

REVISTA PUBLICAŢIUNILOR

Cetim în *Allgemeine Zeitung (Beilage*, No. 103): «Vinerea trecută (16/28 Aprilie 1893) s'a deschis la Universitatea din Lipsca, un seminar pentru filologia română, a cărui direcţie este 'ncredinţată d-lui dr. Gustav Weigand, privat-docent de filologie romană şi membru corespondent al Academiei române. D. Weigand, de la 1886 încoace, a întreprins cu succes mai multe şi îndelungate călătorii ştiinţifice în regiunile locuite de Macedo-Români sau Ţinţari; resultatul lor va fi publicat pezte cîteva luni într'un mare volum ilustrat la Barth în Lipsca. Seminarul îşi propune a propaga studiul limbei, literaturei şi dialectelor române şi este deschis studenţilor de orice naţionalitate. Cheltuiala se face de Ministerul Cultelor din România, care prin instituirea acestui seminar, aprobată de Camera legiuitoare (în budgetul 1893—94), merită recunoştinţa ştiinţei germane. Întocmirea şi înlesnirea studiului limbilor şi literaturilor lumii bizantino-orientale are în zilele noastre o aşa de mare însemnătate, încît deschiderea unui asemenea institut de eruditiune la o Universitate germană cu cheltuiala unui Stat negerman, poate fi considerată ca un eveniment».

*

In *L'Indépendance roumaine* din 30 Aprilie (12 Mai) 1893 e o corespondenţă din *Lausanne*, în care se anunţă că la 15/27 Aprilie trecut s'a inaugurat la Universitatea din acel oraş un *curs de limba şi literatura română*, de către d-l Taverney, care în această primă prelegere, după ce a făcut pe scurt istoria limbii române, şi a arătat cum elementul latin

formează fondul limbii noastre populare, a vorbit cu un entusiasm comunicativ despre marele nostru poet, Vasile Alexandri şi despre poesiile populare culese de el. Presentarea noului profesor a fost făcută, în faţa şefului departamentului cultelor, a profesorilor facultăţii, şi a unui public numeros, de către decanul facultăţii de litere, care a vorbit cu căldură despre ţara noastră şi raporturile amicale ce există între ea şi Elveţia, dând ca probă de asta marele numĕr de tineri Români care frequentează şcolile Elveţiei în genere şi Universitatea din Lausanne în special; pentru strîngerea mai mare a acestor legături de prietenie se creează noua catedră.

*

În *Compte-rendu al Academiei de ştiinţe morale şi politice din Paris* (Mai 1893 p. 770) e o scurtă dare de seamă cu care d-l Auguste Himly presintă volumul al 2-lea al lucrării corespondentului acelui corp, Principele G. Bibescu. Titlul ei general e: *Le règne de Bibesco;* titlul volumului al 2-lea cu care se încheie tomul I este: *Roumanie d'Andrinople à Balta Liman* (1829—1849). *Règne de Bibesco, correspondance et documents* (1842—1856).

Se ştie că prin îngrijirea d-lui G. Bibescu, apare şi o traducere românească a acestei opere. Mai multe capitole au apărut şi în *Nouvelle Revue* din Paris.

*

A apărut la Paris: *Les douze filles de l'empereur, Conte roumain, traduit par Jules Brun,* cu o întroducere de d. L. Bachelin. Nu se indică titlul românesc al basmului, nici sorgintea din care a fost luat. Această lucrare a fost mai întîi publicată în revista *Le Semeur* (Paris şi Lausanne).

*

Gazeta Germaniei de Nord *(Norddeutsche Allgemeine Zeitung)* consacră în numĕrul 213 de la 7 Mai 1893, o pa-

gină legei maximului taxelor comunale, votată de curînd de Camera Română. Expunerea este foarte obiectivă şi bazată pe informaţiuni exacte.

*

Figaro littéraire din 13 Mai 1983, are un foileton intitulat: *Les paysans roumains*, de Joseph Capéran. Scriitorul care, precum se vede din acel articol, a fost la noi la ţară, descrie scene din viaţa ţăranului Român, portul sĕu, petrecerile sale la cîrciumă şi la horă, neîncrederea sa în medic, credinţa în *babe* şi în *deochiu*.

Termină apoi cu cîteva cuvinte despre ţigani, cu care ocaziune citează una din anecdotele lui Teodor Speranţă, pe care-l numeşte *un charmant poète roumain*.

*

Cestiunile şcolare fiind la ordinea zilei la noi, credem nemerit a semnala douĕ studii însemnate şi temeinice în acest domeniu.

Unul făcut în Anglia şi publicat în numĕrul din Martie 1893 al revistei lunare *Journal of the Royal Statistical Society*, conţine resultatele unei anchete făcute în 206 şcoale asupra stării fisice şi intelectuale a 5.000 de copii, de o comisiune numită de *Britsh medical Association* şi de *Charity Organisation Society*.

Celalt studiu făcut de d. dr. *G Finsler* din Berna şi publicat în *Journal de Statistique Suisse* (2-e trimestre, Berne 1893), studiază sub toate rapoartele organisarea învĕţămîntului secundar, clasic şi real, în cantoanele Elveţiei, precum şi condiţiunile bacalaureatului. Afară de date foarte bogate privitoare la etatea şi numĕrul elevilor, legislaţiunea şi regulamentele actuale, programe, etc., acea lucrare mai coprinde şi multe cercetări, critice, aprecieri şi propuneri, întemeiate pe acest material de fapte. Ambele părţi ocupă 289 de pagini în 4°.

Autorul luptă cu căldură în contra adversarilor învĕţămîntului clasic. Am observat, ca o particularitate a spiritului

sĕu de vedere, că unul din motivele pe care le invocă în apĕrarea studiului literaturilor antice, este că ele sînt întipărite de un puternic spirit *republican* şi că acel spirit constitue un element necesar al atmosferei intelectuale a Elveţiei.

*

Journal des Débats din 14 Mai 1893, conţine un articol asupra reformei clerului la Români. Scopul scriitorului este de a arĕta că situaţiunea actuală a clerului de mir, cerea imperios o îmbunătăţire atît în privinţa materială, cît şi în cea morală şi el conchide că proectul adus de guvern este un pas spre indreptare.

*

Allgemeine Zeitung cu aceeaşi dată, consacră o pagină situaţiunei statisticei României. Se constată că noul serviciu înfiinţat pe lîngă Ministerul Domeniilor dă bune resultate, că are însă neapărat trebuinţă de o bază legală bine studiată.

*

Tomul al 2-lea al istoriei generale, care se publică acum la Paris sub direcţiunea profesorilor *Ern. Lavisse* şi *Al. Rambaud*, va fi terminat la 5 Septemvrie 1893. In capitolul sĕu al XV-lea, redactat de d. Rambaud şi consacrat Europei sud-orientale în timpul cruciatelor, se vor trata următoarele puncte care ne privesc mai de aproape: Bulgarii, Românii, origina lor, relaţiunile dintre Bizantini şi «Vlahii», întemeierea imperiului vlaho-bulgar, ţarul Iohanniţă. Conflictele imperiului latin *(al cruciaţilor)* cu Române-bulgarii.

ERRATA

În numĕrul trecut s'au strecurat următoarele erori:

În «Povestea Vulpii» s'au omis două versuri din prolog. Pe pagina 2, dupĕ versul:

Doamna Eva lîngă apă tot pufneşte şi strănută,

să se adauge următoarele:

Ea ar fi umplut pădurea de jivini, de lupi, de lei,
Lumea toată-ar fi umplut-o, numai să fie pe-a ei.

iar pe pag. 5, în versul al 4-lea trebue:

Umflă 'mpărăteasca nare — şi rĕmâne gânditor.

*

Poesia «April», trecută între ale d-lui D. Zamfirescu, este de d-l I. A. Brătescu.

Apare la întîi a fiecărei luni

CONVORBIRI LITERARE

No. 3. București, 1 Iuliu 1893. Anul XXVII.

DUPĂ UN AN DE JALE

(DIN VIAȚA MESERIAȘILOR BĂNĂȚENI)

Văduvă de aproape trei sĕptămâni, maistorița Lenca își ducea viața de azi pe mâne, udând cu lacrimi amintirea traiului ce-l avusese cu fie-ertatul ei bărbat, om bun și strîngĕtor. Dar, oricît de cu socoteală și de muncitor a fost, după moartea lui puțin a rămas pentru Lenca și pentru cele doĕ fetițe, cu care i-a dăruit Dumnezeu.

Mulțumită era și cu acest puțin și nu se osîndia la cer, iar pomenirea bărbatului o binecuvînta.

De plîns, l-a plîns de numai ea știe cîte lacrimi a vărsat, și îngropăciunea i-a făcut-o frumoasă, căci n'a voit ca lumea și mai ales dușmanii s'o cîrtească, iar trupul bărbatului să n'aibă tigna păcii de veci. Și l-a îngropat ca pe un om de seama lui.

Dar îngropăciunea îi stoarse aproape toți banii cîți îi avuseră strînși. Nu i-a părut însă rĕu, cînd în Marțea viitoare a vĕzut cîți bani i-a mai rĕmas și cît negoț are în ladă, și numai gîndul, că nu va găsi cui să vîndă pieile din lucru a neliniștit-o. Omul, care ani de zile le-a scos șatra în piaț, în dimineața asta nu venise.

Lenca l-a așteptat pînă pe la 7 ciasuri, și vĕzînd că nu dă pe la casa ei, a eșit în uliță, s'a uitat în sus și în jos, apoi repede a pornit în spre piaț, ca să năimească pe cineva și să-i aducă șatra în tîrg.

Casa, în care locuia Lenca cu chirie, era departe de piaț, și cînd năimitul plecase cu șatra, ciasul era opt.

Intrată în casă, își repezì ochiul să vadă de sînt toate la locul lor, și se apropie apoi de fetițe. Cea mică era de vre-o 5 ani și se juca, iar cea mare sta tăcută și cu privirea par'că întreba pe mumă-sa de ce-i așa grăbită.

«Maichii dragă», zise Lenca, luându-i capul în mâini, «eu mĕ duc la piaț, dar tu, așa-i că asculți pe mama, că tu ești cuminte și tu iei grije de soră-ta» — și o sărută de nenumĕrate ori. Fetița însă se uita așa de nu știu cum la ea, în cît Lenca abia își stăpînea plînsul.

«Că mama nu stă, că mama acum se întoarce, și-ți aduce ceva frumos, numai tu să te joci cu soră-ta, și să nu eșiți afară și să fiți cuminte».

«E, că și mie să-mi aduci ceva, știi» — gîngăvì cea micuță.

«Și ție îți aduce mama, și ție, puiule»...

Le mai sărută odată și grabnic se duse la ușa din fund, unde locuia alt chiriaș, un croitor cu nevastă-sa. O rugă să aibă bunătate și să ia seama de fetițe, iar cînd le va fi foame să le dee lapte și pâne, apoi într'un suflet pornì în spre piaț.

Toți maistorii își desfăcuseră negoțul, și ea n'a vĕzut cum și-a ridicat șatra și cum a pus opincile pe scînduri. Și avea puține: vre-o 150 de perechiușe, vre-o 20 de fîșii și cîteva obraze era tot ce-i rĕmase.

Tîrgul nu era bun, și mai ales pe la șatra ei, cum era cam în coadă, sătenii treceau aruncând numai ochiul și abia unul, doi, se oprea și întreba de preț.

Om harnic și cuminte, bărbatul ei încă de la începutul traiului lor a învățat pe Lenca se vîndă opinci și n'a trecut multă vreme pînă cînd opincarii știură, că nevasta lui e bună de tîrg de să-i cauți pereche.

Ce folos însă, că ea știa se vîndă, dacă nu putea să tîrgue.

Căci dacă vrei să-ți treacă negoțul, trebue să-ți fie la potriveală. Și Lenca din întrebările și din prețurile ce-i dase cîțiva săteni pe opinci, a înțeles ce negoț se caută și a știut că vînzarea îi va fi slabă.

Şi par'că-i sdrobia osul, cînd vedea pe cîte un sătean frîngêndu-i opinca şi după ce o întreba de preţ, că se depărtează de la şatra ei.

Opinca frîntă se vinde mai cu anevoe; Lenca însă de şi o durea, nu zicea nimĕnui vorbe aspre, ci cu bine căuta să-i arate negoţul şi să se învoiască de preţ.

«Lasă dragă, că opinca nu e fier şi e curată».

Săteanul însă ştia alta, că el din greu a muncit şi bine trebue să vadă şi să chibzuiască pe ce dă banul, şi mai ales unde la şatră nu era bărbat, alegea mult şi frîngea opincile şi pe-o parte şi pe alta, apoi după o tocmeală de o jumătate de cias, se ducea zicînd: «Am ştiut eu că muerea e grea la tîrg».

Şi Lenca numai grea la tîrg nu era, căci ştia un lucru, că negoţul ţinut mult se frînge rĕu şi se face *bătal* cînd apoi bun bucuros te-ai cotorisì de el şi pe-un preţ de nimica.

Nu putea însă să-şi lepede negoţul, dar îi părea rĕu cînd vedea pe alţii vînzînd. Şi se întreba dacă n'ar fi bine să cumpere de la cine-va vre-o 20-30 perechiuşe mai tari ca amestecîndu-le să poată vinde şi pe ale ei mai cu uşor.

In viaţa ei însă nu cumpĕrase opinci, şi-i era frică să nu se înşele, de altfel din banii ce-i avea n'ar fi vrut să strice, căci îşi făcuse socoteala ca mai în spre toamnă să cumpere negoţ mai mult şi mai bun. Frămîntată de acest gînd, simţia mai greu lipsa bărbatului şi suspina cu amar.

Îi părea că n'o să-şi poată vinde nimic, ori va vinde aşa, cu ţîrîita, şi se va pomenì deodată cu opincile vîndute şi cu banii cheltuiţi, căci luna trece repede şi chiria trebue plătită, iar în casă avea trei guri de săturat.

«Ce să fac?» se întreba ea privind a jale la opinci. — Dar nu-şi putea rĕspunde şi nu se simţea atît de cuminte, încît să facă ceva de capul ei. Şi n'avea pe nimeni de la care să ceară poveţe, cum n'avea nici cui să-şi spună durerile, iar acum ar fi dat mult, dacă ar fi fost cine s'o îndrume şi s'o sfătuiască ce trebue să facă.

Vecin cu şatra, era Pavel Opăritu, om dedat la bĕutură.

Lenca s'a uitat la el, ştia că e om stricat, şi-l cunoştea de mult, şi cu toate acestea par'că-i venea să se sfătuiască şi cu el.

«Ce tîrg slab, maistor Pavele, grăì ea domol».

«D'apoi că slab, dacă vii la zece ciasuri în piaţ, şi te mai plîngi, că nu tîrgui — scoală-te mai de dimineaţă».

Vĕduva Lenca s'a înroşit şi şi-a întors capul, căci par'că i-ar fi fost prea greu ca maistor Pavel s'o vadă plîngênd.

«Hm, tîrgu-i slab, dar cum dracu să fie bun cînd scoţi şatra la ameazi şi n'ai decît trei perechi şi jumĕtate...»

Lenca îl auzea şi i se strîngea inima. In toată viaţa ei nu l-a vătămat cu nimic iar acum cu vorbă bună s'a întors către el şi-i venia să-l întrebe şi-i venea să-l roage ca să n'o mai ocărască, că numai Dumnezeu ştie cît de cătrănită e şi ce greumînt îi apasă sufletul.

Porniţi de la altă şatră, cîţiva săteni se apropiară, şi maistor Pavel le arătă negoţul.

Neputênd însă să facă tîrg, îi înjură huiduindu-i de la şatra lui, şi astfel dete pace vecinei sale.

Pe la două ciasuri tîrgul se spărsese; mulţi închiseră lăzile şi alţii erau pe ducă, numai Lenca nu se mişca, că doar, doar va mai pica ceva.

De eri seară nu luase nimic în gură, dar foame nu simţea, şi ar fi stat pînă seara tîrziu numai să poată vinde ceva mai mult, căci cît tîrguise, abea îi ajungea de cheltuială pe cîteva zile.

Sătenii însă tot mai rar se iveau trecênd repede prin lungul piaţului, grăbiţi să nu-i prindă seara pe drum, şi nici unul nu mai întreba pe la opinci.

Afară din cale abătută, vĕduva Lenca cu grije şi domol punea opincile în ladă. O precupeaţă trecênd pe lîngă dînsa o înrebă, dacă nu cumpără mere.

Incuind lada, Lenca îi rĕspunse, că nu, dar apoi se resgîndì şi o chemă înapoi.

La vederea merelor o răsbì foamea. Alese vre-o 5 şi întrebă de preţ.

I s'au părut prea scumpe, şi cu toată lauda precupeţii că sînt aşa şi aşa de bune, n'au putut intra la tocmeală; căci par'că nu-i era aşa foame; însă gîndul că e bine să ducă ceva fetiţelor, o împingea să cumpere. «Că nu cumpěr, dar o să iau unul, aşa de gustare».

Plătind měrul, căuta cu ochii pe cineva, care să-i ducă lada şi şatra acasă.

Omul, care mereu i-a scos-o în piaţ, se apropia bălăbănind.

«Mě, să-mi duci şatra acasă».

«Ha, şatra d-tale — o duc...»

«Şi vino în totdea'una, ca pînă aci, căci azi dimineaţă mi-a eşit sufletul căutând...»

«Păi, credeam că n'ai cu ce eşì în piaţ, şi ce să-mi rup picioarele pînă la d-ta, aşa, de pomană...»

«Eu nu cer de pomană; îţi plătesc».

«Da las că ştiu eu, vai de plătitul ăla...»

Grăbită, věduva Lenca pornì spre casă grozav de amărîtă. «Grele zile am ajuns, cînd şi un becher vorbeşte aşa cu mine» — îşi zise ea, — «mai bine să mě fi luat Dumnezeu pe mine...»

De la poartă auzì plînsetul copiliţei şi un fel de căldură i se împrăştie prin tot trupul.

Cea mică plîngea şi plîngea tare, că mama nu mai vine iar cea mare era cu lacrimile în ochi.

«Dragile mamii» zise věduva Lenca, deschizênd uşa; «iaca mama şi nu mai plîngeţi».

Ca prin farmec plînsul s'a înlocuit cu rîs, şi amîndouě se ascunseră în poalele ei, iar ca le strîngea şi sărutându-le par'că cineva îi luase greul vieţii şi sufletul i se însenină. Peste cîteva clipite însă amîndouě îi cerură de mîncare.

«V'a adus mama ceva», grăì ea scoţênd měrul.

Imbucă odată şi rupse cam jumětate din el; o dete celei mici, iar cealaltă parte celei mari.

Flămîndă ca şi flămîndele fetiţe, věduva Lenca se apucase să facă ceva de mîncare.

Iar seara după ce-şi desbrăcă fetiţele, le puse să zică «Tatăl nostru» şi le culcă.

Ea, în razele slabe şi palide ale unei luminări de seu, începu să cîrpească şi pentru dînsa şi pentru fetiţe.

Fetiţele dormeau bine şi rĕsuflarea lor uşoară se perdea în liniştea odăii sărăcăcioase.

Cîrpind, vĕduva Lenca îşi croia mersul zilei de mâne şi de poimâne. Uneori ofta din greu şi-şi ridica ochii de la cusut par'că ar căuta pe cineva.

Trei sĕptămîni de zile o slăbiseră ca şi cum ar fi zăcut ani întregi, şi de s'ar fi uitat în oglindă, nici că s'ar fi cunoscut.

Oricît însă o mistuise durerea şi nesomnul, ea nu-şi perduse mult din frumuseţe, şi mai ales acum în lumina mohorîtă, albul obrajilor ei se învĕluia într'o tristeţă plină de farmec şi ochii ei negri şi umezi păreau mai mari şi mai luminoşi.

«Ce oameni», murmură ea într'un tîrziŭ — «să nu-mi cumpere peile şi să mĕ trimită de la unul la altul».

N'avea multe pei, patru în vase şi cinci în amuş, dar pentru ea era o bogăţie întreagă, şi tocmai de aceea îi venea să ţipe de durere cînd a vĕzut că maistorii se feresc să i le cumpere.

Şi ea nu-şi putea da seama, de ce nu le poate vinde; ea nu ştia că, fie din poftă de cîştig, fie din pofta d'a nu da mai mult, maistorii amînau tîrgul ca să le poată cumpĕra mai lesne.

Neştiind aceasta, acum dupĕ ce vĕzuse cît de slab a fost tîrgul, o prinse tot mai mult groaza, că peile i se vor strica şi va avea atîta pagubă.

«Doamne, dacă nu le va cumpĕra nici Niţă lui Gigà...»

Punĕndu-se în pat însă, îşi zise, că odată cu dimineaţa, se va duce la el şi-l va ruga cu toţi Dumnezeii să-i cumpere peile şi să n'o lase de pagubă.

In faptul zilei a şi fost la Niţă lui Giga.

Maistor Niţă se codea, ba că are atîtea pei în lucru, ba că nu ştie ce să facă.

Lenca, în gîndul ei multe îşi va fi zis să-i spună şi să-l înduplece ca să i le cumpere, dar cînd l-a auzit vorbind aşa, n'a zis nimic, ci s'a uitat la el, de par'că cu ochii să-i spună mai mult decît cu toate vorbele lumii.

«Dar o să vin» — grăì maistor Niţă, aşa într'o doară— «o să văd ce fel de pei sunt, însă acum n'am vreme, aşa pe la amiazi o să vin».

Văduva Lenca l-a aşteptat ca pe spini şi un fel de rîs i se zugrăvì pe faţă, cînd a văzut pe maistor Niţă.

S'a uitat la peile din vase, a scos pe cele din amuş, a clătinat din cap, a zis vre-o doi «hm», «hm» şi apoi a întrebat'o «cam cît cere pe ele».

«Ce să cer, d-ta nu eşti maistor de eri de alaltăeri şi vei ştì cît preţuesc...»

«Ştiu — decît vezi, aş vrea să ştiu, cît ceri d-ta, şi cît ţi-a dat pe ele, dacă a mai fost cineva».

«N'a mai fost nimenea şi nu ştiu cît mi-ai da; ştiu cu cît le-a cumpărat fie ertatu, dar vezi sînt cîtva lucrate şi acù e toamnă...»

«Ce toamnă — n'ai văzut d-ta şi eri ce tîrg slab a fost, nu se mai trece acù negoţul cum s'a trecut odată, şi-ţi spun drept, am destule pei în lucru şi dacă ţi le cumpăr, o fac numai fiindcă nu vreau să te las de pagubă, că vor fi destule pe capul d-tale...»

«Dumnezeu să te auză şi să-ţi ajute» — îi răspunse văduva Lenca muiată — «şi ţi-ai face pomană, nu cu mine, ci cu bietele mele fetiţe, dacă le-ai cumpăra, că...»

«Eu ţi le cumpăr, cîte ai de toate?»

«Nouă» — grăi Lenca repede, — patru în vase şi cinci în amuş...»

«Nouă — hm — o să-ţi dau pe ele 40 florini şi mă crede, că altu nu ţi-ar da nici atîta».

«40 florini, pe nouă pei?

«Ce te miri? Să fii bună bucuroasă că ţi-am dat şi atîta; vezi şi dumneata, iei banii ghiaţă, pe cînd eu mai am să le direg, să le usuc, să le taiu, şi Dumnezeu ştie pe la cîte tîr-

guri le voiu purta pînă cînd le voiu putea vinde să-mi scot bănişorii mei... Nu mai umbla şi dumneata încoaci şi încolo...»

«Dar cu 40 florini....»

«Bine, eu nu-ţi fac silă, dar bagă de seamă că de mai trece 3—4 zile, se strică şi atunci bucuroasă le-ai da şi cu mai puţin...»

Vĕduva Lenca ştia, că bărbatul ei cumpĕrase peile cu peste 60 florini, apoi lucrul şi cheltuiala lor le mai scumpise, însă frica că nu va fi cine să le cumpere şi că se vor strica, o făcù se facă tîrg cu ori şi ce preţ.

«Ştii ce, maistor Niţă, să-mi dai 50 florini să fie jumătate de sută şi Dumnezeu să-ţi dea noroc».

«Nu, nu dau nici un creiţar mai mult, ştii dumneata, că vorba mea e vorbă, dacă vrei cu atîta bine, dacă nu...»

»Apoi ia-le», zise vĕduva Lenca, şi par'că şi din suflet i-a luat cu ele.

Maistor Niţă îi numără banii şi peste un cias îşi duse pieile acasă.

Vineri, vĕduva Lenca iar a scos şatra în piaţă, căci uneori se întîmpla să fie tîrgul mai bun decît Marţea.

Cam pe la amiazi a venit la şatra ei Iosif lui Furencea, om mic de statură, de vre-o 35 de ani, grăsuliu, cu ochii neastîmpăraţi, la faţă roşu. Ar fi fost om frumos, dar grosimea buzelor şi mai ales rîsul il făcea urît, căci i se vedea lipsa cîtorva dinţi şi buza de d'asupra lată şi crăpată. Bogat, se uita de sus la ceilalţi maistori şi dacă vr'eunul, ajuns în strîmtoare, cumpăra opinci de la el, îl blestema cu lunile. De ajutat, în viaţa lui n'a ajutat pe nimeni, şi dacă dădea cuiva bani împrumut, lua camătă ca 4 jidani şi lumea vorbea, că la atîta avere n'a putut ajunge pe cale cinstită.

«Bun tîrg», zise el zîmbind a rîde.

«Mulţumim d-tale», îi rĕspunse Lenca şi se sculă de pe ladă. Îi eră ca şi cum un fel de negură i se pune pe ochi, căci ştia că venirea lui nu-i a bună, şi-şi aducea aminte, că fie ertatul, cumpĕrase de la el nişte opinci, dar după cît i-a spus, a rĕmas puţină datorie şi cu învoiala ca să-l aştepte pînă la Paşti.

«Tîrgui, tîrgui —» şi maistor Iosif se rezimă cu cotul de scaunul şetrii.

«Cam slăbuţ...»

«Hei, aşa sînt vremurile, şi tot mai grele o să fie. — Eu, şi în vara asta puţin negoţ am vîndut ş'apoi negoţul meu e ca aurul şi cu cîţi negustori nu fac eu în tîrg».

«Alta-i la dumneata şi alta-i la mine; ce-ţi pasă d-tale dacă vinzi cu o piele mai mult sau mai puţin, nici nu se cunoaşte, pe cînd eu astăur după tot creiţaru...»

«Ba, nu mai zice, maistoriţă Lenco, că am şi eu destule pe capul meu. Mai du-te pe la Peşta, mai repezi-te pînă la Timişoară, mai dă bani la măcelari, că acu mai toţi îmi aduc mie peile şi să mĕ crezi, nu-i glumă, tot să dai, să dai, şi de la cine ai de primit să nu mai capeţi...»

Inţelegĕnd unde bate cu vorba, vĕduva Lenca îşi puse capul în pămînt.

Maistor Iosif se uita cam pe sub pălărie la ea, şi nici cînd nu i s'a părut Lenca atît de frumoasă. Om cu avere, numai rar prindea peile în mâni şi aproape ziua întreagă era prin cafenele. Bine hrănit şi fără griji, trîndăvia îl îngrăşase, iar traiul bun şi banii îi deschiseră porţile păcatelor, mai ales că avea o nevastă slabă şi mereu bolnavă. Astfel, pe ici pe colea se şoptea printre oameni multe lucruri despre el, ba unii erau gata să jure că l-au vĕzut colo şi colo cu cutare şi cutare.

Lenca a simţit arsura privirii lui, dar nu l-a înţeles, căci fie ertatul, o temuse grozav, şi rar, foarte rar o lăsa singură la tîrguri, ori în piaţ, iar maistorii nu prea îndrăsneau să facă glume cu Lenca. Din svon, prinsese şi ea ceva, auzise şi dînsa mai una mai alta din viaţa maistorului Iosif, dar nici prin gînd nu i-a trecut, că el nu s'ar uita la ea, cum se uită cunoscut la cunoscut.

«Aşa, zĕu», urmă maistor Iosif vorba, neluându-şi ochii de la ea, «de cîteori nu săr şi eu în sus, de cîte ori nu mĕ arde şi pe mine lipsa banilor».

Lenca i-ar fi rĕspuns că minte, dar prea poancă a fost bătaia vorbii, şi oricum, ştia că e datornică şi n'ar fi vrut să-l supere.

«Şi chiar acum sînt pus pe foc. — Trebue să trimit la Pesta — ascultă, maistoriţă Lenco, ştii, să nu-ţi cadă cu greu, dar tot ar fi trebuit să-ţi spun odată, că bărbatu-tĕu mi-a rĕmas ceva dator.

Faţa vĕduvei Lenca se schimbase.

«Mĕ iartă, zĕu, dar mi-a ajuns mucul la deget şi d-ta nu eşti muere, care să nu recunoşti datoriile bărbatului...»

«Nu-ţi fie frică, maistor Iosife» — gîngăvì Lenca — «nu las eu ca creditorii să blesteme pe fie ertatul...»

«Am ştiut eu, am ştiut—zise maistor Iosif, muşcându-şi mustaţa — «hei, dacă aş fi avut şi eu o nevastă ca d-ta».

Lenca îşi întoarse capul; dacă pînă acum i-a fost greu, vorba asta o supĕrà şi i-ar fi zis, că are nevastă cum se cade numai el e om, care nu prea dă mult pe ea.

Maistor Iosif simţì că trebue să schimbe vorba.

«Va să zică d-ta ştii de datoria rĕmasă, şi, că mai avea să-mi dea 58 florini....»

«58? El mi-a spus că 28» — şi ochii ei mari şi adînci se pironiră asupra lui Iosif.

«28 a rĕmas, însă înainte de a cădea la pat i-am dat 30 florini împrumut, am vorbit şi de camătă, dar să rĕmîn acu eu de pagubă».

«58 florini?» Vĕduva Lenca ameţia, atîţia bani. «Bine maistor Iosife, o să-ţi plătesc, dar nu pot toţi deodată; ţi-oi da acu ceva şi vei aştepta şi d-ta...» În mijlocul piaţului însă îi venea să strige, că fie ertatul ei bărbat i-a spus numai de 28 florini şi că le-a fost vorba să aştepte pînă la Paşte, iar acum vine şi zice că sînt 58 şi-i atît de fără inimă încît îi stă în spate ca să-i plătească.

Şi tremurînd vĕduva Lenca umbla să-i numere ceva bani.

Maistor Iosif o vedea tremurând, şi vedea cum faţa i se stinge în numĕrarea banilor.

Se gîndì: «S'a mîniat pe mine şi are bani».— «Maistoriţo Lenco, uite, ştiu, că d-ta ai avut acu destule cheltueli şi ţi-o fi greu să-mi dai ceva, şi-mi aduseiu aminte că mai am un loc de unde să iau bani, lasă, d-ta îmi vei plătì mai tîrziu şi cum poţi, că doar nu vom perì şi apoi la d-ta banii sînt ca

şi la mine. Omenia d-tale — las — îmi vei da cînd ţi-o pica bine... nu sînt eu aşa cum zice lumea, decît nu poţi să-i ajuţi şi să le dai la toţi — cu d-ta însă e alta, d-ta eşti muere cum îmi doresc şi la copii şi la nepoţi...»

Şi o strînse uşor de mînă, zicêndu-i să nu fie mînioasă, că el îi voeşte binele şi în cas de nevoe o ajută.

Vĕduva Lenca se simţì mai uşurată şi cum Vinerea tîrgul se sfîrşea mai de vreme, pe la amiazi, închise şatra şi se duse acasă.

Pe sub seară, maistor George îi bătù la uşă.

«Mi-ai spus, că ai nişte piei», zise el, «şi am venit să le vĕd.

«Imi pare rĕu, maistor George, dar le-am vîndut».

«Le-ai vîndut? Cui?»

«Lui Niţă».

«Şi cît ţi-a dat pe ele?»

«Pe toate 9 mi-a dat 49 florini».

«Atîta? numai atîta? Apoi d-ta, cum ai fost cînd le-ai vîndut? Curată batjocură. Aşa-i însă; n'ai putut să aştepţi pînă vin eu, ci le-ai dat lui pe nimica. Şi eu, cel puţin 50 florini ţi-aş fi dat pe ele, că eu ştiu ce pei au fost...»

Lenca îşi îndreptă privirea în pămînt.

«Ce să fi făcut» — grăì ea înăduşit, — «am trebuit să le dau cum am putut».

«Dar să le vinzi cu ătîta pagubă şi piei bune — zĕu, par'că de eri umbli cu opinci în mînă; apoi şi Niţă, dar fireşte, a vĕzut că eşti în strîmtoare şi a ştiut el cît să-ţi dee».

«M'a luat cu vorba şi d-voastră nici unul n'aţi venit să le vedeţi».

«Te-a luat cu vorba, ştiu eu, că la asta se pricepe şi aşa te-a înşelat cum se cade şi ţi-a luat pieile de pomană».

«Să-i fie pe suflet — gemù Lenca din adîncul inimei — dacă a rîmnit la bucătura fetiţelor mele».

«Acu e făcut şi pace, numai, îmi pare rĕu că nu m'ai aşteptat pe mine, eu îţi plăteam mai omeneşte... sănătate bună».

Petrecêndu-l pînă afară, vĕduva Lenca nu-şi mai putu oprì plînsul. Ştia şi dînsa că pieile fac mai mult, dar nici

unul din cei cărora le-a spus, că are piei, n'au venit să le vadă şi ea nu le putea ţine, ea trebuia să le vîndă, să le vîndă orişicum ca să n'aibă pagubă şi mai mare. Ear George de ce n'a venit cînd l-a chemat, dacă a avut de gînd să i le cumpere şi de ce-i bate acum la uşă şi o cătrăneşte mai tare.

Şi plîngea vĕduva Lenca, plîngea. Dacă ar trăì bărbatul ei, dacă ar avea cui să-şi spună durerile, dacă ar fi cine s'o mîngîe şi s'o sfătuiască, — dar aşa era singură, singură, şi lăsată în voia întîmplărilor, pe mîna oamenilor, cari nu se întrebau dacă are cu ce trăì şi nici milă n'aveau de ea şi de fetiţele ei.

Vĕzând-o plîngênd, fetiţele, la început speriate, se uitau la mama lor, apoi uşor, uşor se apropiară de dînsa, se lipiră de ea şi plîngênd, gemură «ma-mă, ma-mă».

Fără să ştie, vĕduva Lenca îşi puse mânile pe fetiţe, se uită la ele cu atîta drag şi le strînse la sînul ei ca şi cum prin strînsul acesta şi-ar alina toate necazurile vieţii.

Clipele însă trec, ziua se scurge şi noaptea cu liniştea grea şi cu potopul gîndirilor, se lăsase grozav de împovărată pe sufletul vĕduvei.

Din necaz în necaz şi din greu în mai greu, vĕduva Lenca îşi perdea tot mai mult nădejdea în norocul zilelor ce aveau să vină peste dînsa.

Toamna îi mai îmbucurase sufletul, dar începutul ei o făcù să tremure, căci tîrgurile erau slabe şi negoţul se vindea fără preţ. Bucate nu s'au prea făcut şi vremea era mereu senină, iar sătenii umblau mai desculţi, mai cum puteau, şi nu se îndurau să-şi cumpere opinci.

Şi vĕduva Lenca vedea cum lada i se goleşte de negoţ, dar fără nici un spor, căci par'că era făcătură, abia tîrguia cît să aibă de cheltuială. Astfel se lăsase de gîndul ca să mai cumpere opinci şi în cele din urmă nici nu ştia cu cine să facă tîrg, căci mai toţi cînd vedeau că n'ai încotro, ţi le vindeau afară din cale piperat. Şi dacă luai de la unul, ceilalţi se uitau cordiş.

Tot mai puţinul opincilor, cheltuelile, tîrgurile slabe şi apropierea ernei o sdrobiră cu desăvîrşire. Iar cînd se vedea atît de uitată de ceilalţi maistori, cînd vedea că numai aşa, în treacăt, îi aruncă cîte o vorbă, cînd simţea că şi maistoriţile par'că se feresc de ea, îi venea să fugă în lume. Unul singur, Vasi a lui Chiva, om bun şi cu durere faţă de alţii, îi mai zicea cîte o vorbă bună. Din fire însă Vasi era tăcut şi întunecat, iar Lenca se sfiia şi-i era oareşicum frică să-şi deschidă inima omului, care poate cît de cît, dar tot i-ar fi ajutat ceva. Iar maistor Vasi, care la mulţi a dat ajutor şi nu de puţini a fost înşelat, în bunătatea lui ştia, că greu trebue să-i meargă vĕduvei şi ar fi dorit s'o ajute, dar îi era teamă ca întrebând-o să n'o supere şi să nu-i mărească durerile.

De obiceiu, cînd venea în piaţ, trecea pe lîngă şatra ei, îi dădea bineţă, şi întrebînd-o de sănătate, arunca o miloasă privire asupra opincilor vĕduvei. O ştia cinstită, cum cinstit i-a fost şi bărbatul şi bucuros i-ar fi dat cîte 2—3 piei; el era însă greu la vorbă şi maistoriţa Lenca nu l-a agrăit niciodată.

Iar cînd a vĕzut-o la şatra lui Iosif, i-a venit s'o rĕpeadă înapoi şi să n'o lase pe mânile unui om atît de fără inimă.

Nici vĕduva Lenca n'ar fi făcut cu el tîrg, dar maistor Iosif a venit la ea şi a îmbiat-o cu negoţul.

«O să iei cît îţi trebue, îmi dai acuma ceva şi o să te aştept, vezi şi d-ta, că cu negoţul ce-l ai nu poţi tîrguì nimica... îi zise maistor Iosif şi par'că ar fi luat'o de mînă s'o ducă pînă la şatra lui.

Lenca era nehotărîtă. Îl ştia scump şi simţea că nu de florile cucului vine s'o îmbie cu negoţ, iar de o vreme încoaci, de cînd el mereu dădea pe la şatra ei, făcênd glume nesărate, o prindea un fel de greaţă cînd se ivea înaintea ei.

Însă nu putea să dea uitării că este datornica lui şi gîndul că el i-ar cere toţi banii deodată, o împinse ca să-şi calce pe inimă.

«Cum vrei d-ta, maistor Iosife, decît, îţi spun dinnainte, nu prea am bani» — şi plecă alăturea cu el.

«Ei, par'că numai cu bani plăteşte omul» — rînjì el, dar vĕduva Lenca stătù locului.

Faţa i se aprinse şi fulgeri eşau din ochii ei. Nici ca fată, nici ca nevastă n'a vorbit nimeni cu ea în aşa chip, iar acum cînd bărbatul ei nici nu putrezise bine, să-i spună astfel de vorbe — şi cine — un maistor Iosif?

«Să-ţi fie ruşine» — zise ea înnăduşit, şi-i era scîrbă să privească în faţa lui — «dacă...»

«Maistoriţo Lenco, pentru Dumnezeu, dar ce e, cu ce te-am vătămat, ţi-am zis vre-o vorbă rea? — cum eşti şi d-ta; am vrut să fac şi eu o glumă, şi d-ta, zĕu, iartă-mĕ, nici prin gînd nu mi-a trecut» — şi maistor Iosif nu mai găsea cuvinte ca s'o împace.

Oricît de puţină vreme a trecut, maistorii din jur băgară seamă, că vĕduva Lenca s'a oprit şi vĕzură pe maistor Iosif dând din mâini ca şi cînd i-ar spune cine ştie ce lucruri.

Asta l-a cam scos din sărite, şi maistor Iosif schimbă glasul.

«Maistoriţo Lenco, eu am glumit cu d-ta, şi-mi pare rĕu, de ştiam că nu-ţi cade bine, nu ziceam nimic; d-ta însă ca muere cuminte să nu stai aci locului şi să faci ca toată lumea să se uite la noi şi azi mâne să se vorbească cine ştie ce. Eu sînt sătul de vorbele oamenilor, şi dacă vrei să cumperi opinci de la mine, hai să mergem, dacă nu, atunci mai avem noi o socoteală...»

«Socoteală» — se gîndì maistoriţa Lenca, şi fără să-şi dea seama, plecă înnainte.

Avea mult negoţ maistor Iosif, dar scoase puţin şi vĕduva Lenca abia avea ce să-şi aleagă. Vedea că-i dă ce era mai rĕu şi mai slab, dar n'avea ce să zică, că gura lui umbla necontenit, spunênd de unde au fost aduse pieile şi cum au fost lucrate. Vĕduva Lenca la cumpĕrat era de tot nepricepută, dar cînd a auzit ce preţ cere pe negoţ, a făcut un pas înnapoi.

«Adică ce crezi, că o să aflì la alţii opinci ca la mine şi aşa de lesne? Îţi spun eu, umblă norocul după d-ta şi-i în

torci spatele», zise maistor Iosif, care vĕzuse mişcarea vĕduvei». «Şi dacă te mai gîndeşti că ţi le dau şi pe datorie».

Vĕduva Lenca se simţia ca niciodată strîmtorată — «le aruncă în spatele mele» îşi gîndì ea, apoi cu glas domol îi rĕspunse: «Maistor Iosife, eu nu zic că nu vreau să cumpĕr, dar zĕu, sînt prea scumpe şi gîndeşte şi d-ta, că mult trebue să-mi rup gura cu o ţară de oameni pînă le voiu putea vinde şi ar fi păcat ca truda mea să fie în zadar şi să nu cîştig nimic pentru mine şi pentru fetiţele mele».

«Ce să nu cîştigi; nu mai vorbì şi d-ta, dar de la toată perechea o să-ţi pice cîte 10—15 creiţari şi apoi o să se schimbe şi vremea, o mai da Dumnezeu puţină apă şi pe moara noastră».

«Pe asta nu mĕ pot lăsa şi cine ştie dacă vremea s'o schimba în bine ori în rĕu...» oftă vĕduva Lenca.

«Vĕd eu, că nu ţi-e de tîrg, dar d-ta faci ce vrei, una însă îţi spun, că o să te căeşti mai în urmă; la mine nu stau opincile şi cînd ţi-o fi mai lipsă, atunci nu vei avea de la cine să cumperi...»

Maistoriţa Lenca mult ar fi dat ca să nu fi venit la şatra lui; acum însă îi era aşa de nu ştiu cum ca să se întoarcă. Simţea că se bagă cu capul în primejdie şi par'că cineva îi spunea, că rĕu face dacă-i cumpără opincile, dar vorbele lui, datoria ce avea s'o plătească, o strîmtorau din ce în ce mai mult şi-i sdrobea voinţa şi-i întunecau minţile.

Toate, toate par'că o împingeau într'o prăpastie şi ea vedea unde calcă, ea vedea adîncul ce i se deschide înnaintea ochilor, însă n'avea tăria ca să se retragă şi-i lipsea puterea ca s'o cîrmească altcum.

«Mai lasă şi d-ta ceva» — zise ea şi un zîmbet grozav de dureros se întipărì pe faţa ei.

«Să mai las?» — rĕspunse maistor Iosif şi i sclipiră ochii de bucurie — «ei acu pentru d-ta, fie».

Numĕrară opincile, făcură socoteala şi dându i mâna îi zise: «noroc să dee Dumnezeu».

Vĕduva Lenca ştia ce noroc i-a dat Dumnezeu şi nu zise nimic, ci scoase ceva bani ca să-i plătească.

«Cum facem?» o întrebă Iosif.

«Ştiu şi eu, cum zici d-ta?»

«Apoi a rĕmas datorie 58 florini, opincile cari le-ai luat acum fac 42 florini şi nişte creiţari, peste tot 101 — să-mi dai acu 51 ca să mai rĕmînă 50».

De-ar fi avut vĕduva Lenca i-ar fi plătit pînă într'un creiţar, ca să nu se ştie datoare la el, dar n'avea să-i dea nici cît a cerut şi aşa îi spuse că mai mult de 31 florini nu poate să-i dee.

«Hm, cam puţin — însă acu, la d-ta — dă-mi şi atîta».

Din ziua aceea, maistor Iosif mergea mai des pe la şatra ei, iar vĕduva Lenca par'că tot mai mult îi citea în suflet. Din vorbe şi din clipirea ochilor, par'că-i ghicea gîndurile şi ar fi dat ani de zile din viaţa ei, ca să nu-l înţeleagă. Prea cu ochi şi cu sprîncene erau însă glumele lui, încît ea să nu-l priceapă.

Insă cu cît vremea trecea, cu atît mai ales trebuia să înghiţă totul şi să-şi înnăduşască mânia. Zi cu zi ea cheltuia din bani; cheltuia puţin şi cu socoteală, dar tot cheltuia, iar vînzarea opincilor numai cîştig nu-i aducea. Şi de cînd a cumpărat opinci de la Iosif par'că tot mai rĕu i-a mers.

Iosif nu era omul, care să nu vadă aceasta şi să nu se folosească de strîmtoarea în care azi, mâne, vĕduva Lenca, trebuia să cadă.

Nu-i cerea banii, însă nici negoţ nu-i da şi a făcut-o să înţeleagă, că rĕu i-ar merge dacă ar cumpĕra de la altul.

«Să nu fiu cine sînt, dacă îmi scapă din mână» — îşi zicea el, vĕzênd că Lenca la glumele lui îşi întoarce capul şi nu rĕspunde nimic.

Şi tocmai răceala, tocmai nebăgarea în seamă a glumelor lui, îl aprindeau mai tare şi-l îndîrjeau.

«Ia nu te mai face şi d-ta», îi rîdea el, «par'că nu vĕ cunosc eu, una ca alta sînteţi voi toate şi dacă ştie omul cum să vĕ apuce — he hei, altcum vorbiţi...»

De cîte ori i-a vorbit în chipul ăsta, Lenca niciodată nu s'a uitat în faţa lui, acum însă prea drept, prea verde i-a spus'o; dacă pînă azi a tăcut şi a înghiţit, acum voia să-i

arate că se înşală, că n'o cunoaşte, că nu-i femee de care crede el.

Şi i s'a uitat drept în ochi — dar zîmbetul lui, dar privirea lui batjocoritoare, dar rîsul lui neomenesc, i-au îngheţat vorba.

«Adică vrei să zici, că n'ar fi aşa? Lasă, ai trăit d-ta atîta vreme cu bărbat şi acum — dar ştiu eu ce ţi-e d-tale, frica că o să audă lumea — apoi nu sînt eu omul care să bat toba...»

«Maistor Iosife» — gemù vĕduva Lenca, şi mai mult nu putù zice, căci sîngele îi ferbea şi mânile i se strîngeau de par'că să-l prindă de grumaz, şi să-l strîngă, să-l strîngă.

«N'avea grijă», — îi rĕspunse el serios — «vorba între noi are să rĕmînă».

Şi mulţumit s'a depărtat de la şatra ei, iar Lenca ar fi vrut ca să-l aducă înnapoi, să cheme toţi maistorii şi în mijlocul lor ea să-l scuipe în obraz.

La vre-o două sĕptămîni, vĕduva Lenca şi-a numĕrat banii, şi-a numĕrat negoţul, şi-i venea să-şi smulgă pĕrul, atîta desnădăjduire o cuprinse.

Ce-i drept, plătise ceva din datorie şi mai avea să-i dea 30 florini ca să se scape de el, dar nu avea atîta şi nici nu s'ar fi îndurat să-i plătească căci ar fi rĕmas sleită de bani şi altă prindere nu avea, iar negoţul i se împuţinase grozav, încît îi era par'că ruşine să mai scoată şatra în piaţ.

De vre-o două ori ea l-a rugat să-i mai dea negoţ, el însă o amîna cu vorba şi-i făgăduia că din celalt rînd de piei de bună seamă îi va da.

Zilele însă treceau şi el nu-şi ţinea cuvîntul, iar vĕduva Lenca vrînd-nevrînd trebuia să iasă în piaţ şi în zilele de tîrg degera de dimineaţa pînă seara numai să poată vinde negoţ de cîţiva florini.

Cum toamna fuseseră slabe, nici earna tîrgurile nu puteau să fie bune, dar Lenca s'ar fi prins, că dacă ar avea negoţ la căutare, ar putea vinde atîta încît să cîştige destul pentru ea şi fetiţele ei.

Negoţ însă avea de semn şi maistor Iosif se făcea că

nu vede, iar cînd ea şi-a luat inima în dinţi şi i-a spus, că aşa încurcată ea nu vrea să fie, ci el să-i spună dacă-i dă sau nu opinci, căci altcum ea este silită să cumpere de la alţii, el i-a zîmbit în felul lui.

«Îţi dau, — am zis eu că nu-ţi dau? Însă vezi, nici d-ta nu poţi cere de la mine mai mult decît pot. Şi apoi d-ta, nu ştiu, zĕu, cum o să-mi plăteşti, că în casă se cer cheltueli şi oricît de sgîrcită ai fi, tot trebue să dai mai pe una, mai pe alta, şi-apoi cum vreau eu, d-ta nu vrei, deşi ţi-am vorbit în limbă şi dacă m'ai fi ascultat, azi ţi-ar fi lada plină de negoţ...»

«Plină de negoţ» — murmură Lenca printre dinţi — «plină de negoţ — dar eu, dar fetiţele mele, — maistor Iosife, au n'ai Dumnezeu?...»

«N'am Dumnezeu? Dar d-ta ai inimă? De ce însă mi-aş rupe gura în zadar; aşa ca pînă aci nu mai pot să-ţi dau negoţ şi ce-mi eşti datoare să-mi plăteşti, socoteală scurtă. Am vrut să-ţi fac bine; d-ta însă te uiţi la mine, de par'că cu ochii să mĕ omori...»

Şi căutătura vĕduvei îl făcù să plece.

Fără să ştie începù se plîngă: «Doamne de ce mai trăesc eu, de ce nu mĕ iei, Doamne, ca să scap odată de toate... Dacă ar trăì el, dar aşa eu ce să fac? O să ajung pe drumuri, o să pier de foame şi eu şi fetiţele. Şi m'aş duce în lume, şi m'aş băga în slujbă, slujnică m'aş face şi aş lucra ca un rob, dar unde să mĕ duc şi ce fac cu fetele şi cine mĕ primeşte cu ele... Fetele, fetele — şi ăst om fără suflet, om cu vlagă, în loc ca să-i fie milă şi durere de ele, — el — o, cum nu-l trăsneşte Dumnezeu din chiar senin...»

Lacrimile curgênd îi mai uşurau sufletul, iar fetiţele blînde şi frumoase, mulţumite cu ce le da de mîncare şi stând toată ziua în casă lipite de ea, îi alinau suferinţele.

«Pentru voi», îşi zicea dînsa sărutîndu-le ca să le facă să mai uite foamea, — «pentru voi pătimesc eu atîtea, dar nu ştiu pînă cînd — pînă cînd Doamne!»

Ştia însă şi dînsa că mult nu va fi tot aşa, că zile şi

mai grele o să fie, de oarece maistor Iosif îi spusese hotărît că în Marţea viitoare să-i plătească.

«Să-i plătesc — cu ce rĕmîn eu atuncia?» — Şi atît de grozavă a fost această întrebare, încît vĕduva Lenca începù să tremure şi să plîngă, cum n'a mai plîns în viaţa ei. Chirie de plătit, foc în casă şi haine pe trup, i se învălmăşeau în cap şi par'că nişte piroane i se ţintuiau în inimă. Că ea nu avea de la cine să ceară, că nimeni nu avea grija ei, şi nu s'ar fi găsit om care să-i dea negoţ fără bani.

Şi ea ar fi muncit, şi ea e de omenie şi nu i-ar fi trebuit nici milă, nici pomana nimĕnuia ci numai s'o ajute, numai să-i dea negoţ şi ea toată s'ar fi frînt şi ar fi vîndut şi ar fi plătit cu cinste şi Dumnezeu îi vede gîndul, că n'ar fi luat creiţar strein pe sufletul ei.

Mulţi din maistori ştiau aceasta şi, cum era Vasi, bucuros i-ar fi dat negoţ, dar ea tîrguise de la Iosif şi nu era femeea, care să-şi spună în lume durerile sufletului.

Astfel vĕduva Lenca se mistuia ea în de ea şi cu cît ziua de Marţi se apropia, cu atît şi groaza ei creştea. Rar aţipea, şi slăbise de-i puteai număra oasele, căci multe şi grele erau gîndurile care o frămîntau, răpindu i liniştea nopţilor.

«De mine, ca de mine», îşi zise ea Luni seara, eu mai rabd, eu, mai — dar fetiţele — o să fie goale, o să îngheţe de frig, o să ceară de mîncare... Dumnezeule, de ce m'ai bătut aşa de tare, că eu n'am făcut rĕu nimĕnuia — şi de ce să mĕ apuc eu în miez de iarnă şi fără bani».

Şi par'că se vedea goală şi pe fete lihnite de foame şi sgriburind de frig cum se uitau la dînsa.

«Şi atunci, atunci, nu-mi va rĕmîne alta decît — dar nu, nu» — îşi rĕspunse ea îngrozită şi tare — «mai bine mĕ arunc după pod în apă».

«Ce-o fi, să fie» şi cu un «Doamne nu mĕ lăsa» în zorii zilei plecă ia piaţ.

Dacă ar da un tîrg bun, ea putea să vîndă atît cît îi lipsea ca să facă datoria.

Şi par'că Dumnezeu i-a ascultat rugăciunea, căci îndată

ce deschise șatra, oamenii se adunară și cu cîțiva făcuse tîrg, deși negoț avea puțin și slab.

Gura ei însă deastădată nu mai sfîrșea lauda opincilor: că sînt bune, că sînt ostoite, că sînt lucrate bine, și astfel se rupea să vîndă și cu ceva preț mai bun.

I-a fost destul se vîndă cîte-va perechi, pentru ca nădejdea să-i încolțească în suflet și s'o fure ademenirea gîndului că ar putea să-i treacă negoțul ce-l are și astfel să plătească datoria, iar cu ce i-ar rĕmîne, măcar numai de 10 florini, să cumpere de la om bun la mână ca să poată și ea cîștiga ceva.

Și ar fi vîndut, ar fi vîndut, sătenii însă nu prea veneau, iar Pavel Opăritu, vĕzênd că ea tîrguise ceva, făcea cumpărătorilor semne, ori le trăgea cu ochiul, și pe mulți îi chema din dreptul șatrei vecinei sale.

Vĕduva Lenca din tocmeala sătenilor a simțit că li se face semn, a vĕzut că maistor Pavel le trage cu ochiul și a auzit cum strigă oamenii de la șatra ei, dar nu i-a zis nimica. Când însă sătenii lăsau opincile din mână și pleca de la șatra ei îi se stingea inima și par'că-i venea să zică: «de ce ai desmîntat oamenii de la șatra mea, vezi că nici de la tine nu cumpără».

Dacă însă s'a făcut odată, de două ori, că nu aude și nu vede, în cele din urmă nu s'a putut răbda și i-a zis: Maistor Pavele, de ce strigi oamenii de la șatra mea...»

«Eu, strig oamenii de la șatra d-tale?» se răstì Pavel, care supsese de vre-o cîteva ori din sticla cu rachiu. «Auzi la ea, ei, a prins muerea nas, de cînd a cumpărat opinci de la Iosif — și adică ce, cine-i Iosif? Par'că nu știu eu și nu se vorbește că de ce-ți dă opinci, dar lasă să vedem pînă cînd...»

Cînd a scos vorba din gură, maistorița Lenca s'a căit, căci știa că Pavel e slobod la gură. Și la a patra vorbă, a crezut că cerul pică pe dînsa și că toți oamenii din tîrg se uită la ea și-o arată cu degetul.

«Eu cu Iosif»—gemù ea, și un plîns cu hohot, un plîns sfîșietor făcea să tresară tot trupul vĕduvei și ca eșită din minți să pună mâna pe opinci și să le mute dintr'un loc într'altul, murmurînd: «De ce mĕ vatămă el așa greu, ce

i-am făcut eu lui, Doamne, ce am păcătuit de mĕ osîndeşti atît de amar...»

Mulţi săteni trecênd se uitau la dînsa, cîţiva însă stătură locului şi mai ales sătencele o priveau cu înduioşare, căci prea din inimă-i era plînsul.

Pavel ca să se arate şi mai grozav, nu mai tăcea din gură: «Fireşte, acum plîngi, dar după ce ai umblat ai căpătat, adică eu oiu fi de vină că lumea vorbeşte...»

S'o fi tăiat, şi sînge din trupul ei n'ar fi curs, şi-i era acum vĕduvei tot una, par'că nici nu-l mai auzea ce zice şi-i era că nu despre dînsa se povesteşte.

Vasi lui Chira vĕzênd că oamenii nu se mai mişcă, pornì să vadă ce-i la şatra vĕduvei, căci mulţi săteni sînt cu degetele lungi şi nu puţini tocmesc opinca, o tae din mijlocul fîşiei şi apoi se regîndesc şi ori nu-ţi dă cu cît a fost tocmită, ori nu ţi-o mai cumpără.

Apropiat, auzì gura lui Pavel şi vĕzù pe Lenca plîngênd.

Cunoştea bine pe Pavel, care cumpăra opinci de la el, şi ştia cum să-l ia cu vorba ca să dea pace vĕduvei.

«Apoi că eu tac, dar să tacă şi ea...»

«Vezi că ea tace...»

«Atunci de ce plînge, i-am zis eu ceva, i-am făcut eu ceva?...»

Şi mai borborosì cîteva, iar maistor Vasi se duse la Lenca.

La apropierea lui, vĕduva începù să plîngă şi mai tare, căci un glas ascuns par'că-i spunea, că singur Vasi este omul căruia poate să-şi spună durerile vieţii.

Maistor Vasi nu ştia ce să zică şi cum s'o domolească; era un fel de om, care ţinea de prisos vorba şi credea că toată lumea citeşte în sufletul lui şi ştie ce simţeşte şi ce ar avea de zis fără ca el să-şi mai deschidă gura.

Vĕduva Lenca nu se putea uita nici în faţa, nici în ochii lui, şi deasupra amarurilor ei se ridicase lămurirea, că el o aude şi ea trebue să plîngă şi să-şi spună tot ce are pe inimă.

«Că Dumnezeu ştie cum trăeşte ea, că vai de zilele ei

şi a fetiţelor sale, că oamenii nu trebue să-şi bată joc de ea, ci dacă nu pot şi nu vreau s'o ajute, cel puţin să-i dea pace şi să n'o facă de rîsul tîrgului — «dar vĕ uitaţi la mine mai rĕu decît la un câne, şi dacă aţi putea m'aţi rupe cu dinţii, par'că eu vĕ stau în cale, par'că de mine - nu puteţi tîrguì», gemù vĕduva Lenca, ştergêndu-şi ochii. «Şi în urmă scorniţi fel de fel de vorbe, şi rîdeţi şi vĕ bateţi joc, ca şi cînd aş fi adusă cu vopii, sau sînt d'ale după tabără — eu, — dar ar seca oasele în mine şi carnea mi s'ar usca dacă nu m'aş gîndì că bărbatul mi-e mort şi am douĕ fete — şi mie să-mi umble gîndul după comedii şi cu Iosif — cu Iosif, cu scîrbosul ăla...»

Şi vĕduva Lenca grăind acestea, s'a sculat în picioare, iar lacrima i-a încremenit în ochi. Îi era ca şi cum cu privirea ar strĕpunge pe cel care ar cuteza să zică o vorbă rea despre purtarea ei.

Pe ici pe colea, Iosif, om şiret, arunca vorba în socoteala ei, oamenii însă cunoşteau pe Lenca şi ştiau că el minte şi se laudă.

Şi mai ales Vasi n'ar fi crezut odată cu capul, de aceea îşi deschise şi el gura.

«Dar las' nu te mai necăjì şi d-ta pentru orişice; ştim noi cine eşti d-ta, că sînt ani de cînd te cunoaştem, iar Iosif — Iosif — e un om ticălos . . .»

«Iosif — el m'a adus la sapă de lemn şi nu i-a fost destul atîta, dar acum şi face minciunĭ despre — D-zeu însă, dragul de el, să-i resplătească după cum a făcut cu o vĕduvă sĕracă şi cu douĕ fetiţe.»

Vasi i-ar fi respuns, că de ce a cumpĕrat opinci de la el, dar n'a vrut s'o cătrănească mai tare şi a întrebat dacă mai are negoţ de la el.

«Mai am atîta», zise ea arătînd puţinelele opinci, — «astea mi-au mâncat zilele, că el mi le-a dat scumpe şi cînd aveam ceva bani nu primia, ci zicea că mĕ mai aşteaptă, ca să-i dau mai mult odată. Alt negoţ însă nu-mi vindea — şi azi am cheltuit ceva, mâne ceva, că iarna e grea şi fetiţele cer de mîncare şi oricît te-ai restrînge, cheltueli tot sînt. Par' că din adins a umblat ca să mĕ omoare — şi cît am suferit,

cât am înghiţit eu de la el — iar acu m'a pus pe foc ca să-i plătesc ce-i sînt datoare...

«Aşa-i Iosif» suspină maistor Vasi, care a înţeles toată starea bietei văduve — «şi acum cît îĭ mai eşti datoare?»

«Treizeci de fiorini — şi vezi dacă-i dau, o să rĕmîn cu mânile goale, cu chiria neplătită, cu fetiţele — şi el n'are inimă, n'are inimă.»

Lui maistor Vasi ii se topise sufletul; era însă om cu minte şi n'ar fi vrut să se înpricineze cu Iosif; nici ca ajutând vĕduvei s'o arunce din rĕu în mai rĕu. Voia s'o vadă descurcată de Iosif, şi apoi cu dragă inimă i-ar fi dat negoţ, ar fi câştigat şi el ceva şi nici ea n'ar fi pierit. Insă nu doria să se ştie că el o sfătue şi că are de gînd să-i dee opinci şi d'aceea îi zise lin ca să-i înţeleagă cugetul: «Acu nu-i alta de făcut, să-i plăteşti ce eşti datoare; să te vezi odată descurcată de el şi nu te vom lăsa noi» — şi cu aceste îi dede mâna şi plecă.

Oricît de rĕu o vătămase Pavel, oricîtă frică ducea că acu, acu vine Iosif şî-i cere banii, totuşi vorbele şi glasul lui maistor Vasi o mai liniştiră şi-i deteră puţină nădejde.

Dar nu peste mult ea însă-şi se întreba dacă n'au fost vorbe de clacă şi zise numai ca s'o mîngăe. Ajunsă la acest gînd iar o frămînta temerea şi durerea zilei de mâne.

De tîrg abia mai vedea şi par'că era a vrajbă: oamenii treceau, treceau dar numai cîte unul şi rar de tot se abătea pe la şatra ei. Lenca însă era aşa de nu ştiu cum, încît nu-i mai venia să stee la togmeală; îi era tot una, ce o fi să se întîmple, să se întîmple.

Iosif însă nici la spartul tîrgului nu s'a vĕzut prin piaţ. Lenca se întreba unde poate să fie şi de ce nu vine să-i ceară banii.

Neliniştită la început, că din clipă în clipă o să vină şi ea n'are să-i dee, acum par'că se simţia mai uşoară şi când a închis lada să plece acasă, mulţumia lui D zeu că Iosif n'a venit.

Acasă, abia şi — încălzì şi sătură fetiţele, căcĭ chirieşiţa puţină grijă avusese de ele. Focul era stins, fetiţa cea mare se încercase să-l aprindă, dar în zadar. Ce le lăsase de mîn-

care, de mult se sfîrşise, iar cînd a intrat Lenca în casă, ele erau ghemuite şi par'că pornite spre plîns.

Mumă să fii, ca să înţelegi durerea văduvei Lenca când le vedea îngălbenite şi slăbind pe fie-care zi; iar acum când peste dînsa atîtea au trecut şi se aştepta să mai treacă, cînd le-a zărit vîrîte una în alta ca să se încălzească i s'a încleştat inima şi graiu n'a putut să scoată, dar de strins şi de sărutat, e-a sărutat, ca şi cum prin suflul ei ar fi vrut să le încălzească şi să le sature.

Incălzeşti şi saturi copilul cuminte mai cu o vorbă dulce, mai cu o poveste frumoasă; îl mai ţii cu făgăduinţe şi-l mulcomeşti cu cîte o scrijătură de pâne, dar cînd îl răsbeşte foamea, de miere să-ţi fie glasul, el nu-şi mai ţine urechea la ce-i spui, iar dacă te şi ascultă, îţi curmă vorba des zicênd încet şi lacom: mamă îmi dai, îmi dai; mamă, sînt flămînd».

Şi flămînde erau fetiţele văduvei Lenca, încît nici cu vorba, nici cu poveştile nu le-a putut mulcomì.

Din carnea ei ar fi tăiat şi le-ar fi făcut cele mai bune mâncări, dar tremura cînd trebuia să cheltuiască din banii crunt agonisiţi.

Din belşug să ai toate şi totuşi fără cheltuială nu poţi să ţii o casă, iar văduva Lenca n'avea nici făină, nici unsoare, nimic din cîte sînt de lipsă pe vreme de iarnă, pentru ca să nu fii silit să cumperi toate pe bani. Şi văduva toate le cumpăra pe bani scumpi; iar odată banul dat, puţină nădejde avea să-l pună la loc, şi i s'a părut că niciodată n'a cheltuit atît de mult şi-i era ca şi cum banii pier din mânile ei.

Mereu îi numĕra, şi cu cît numĕrătoarea era mai deasă, cu atît şi durerea ei creştea, că banii se împuţinau şi tot mai mult se vor împuţina.

În spre seara sfîntului Nicolae, obida ei crescuse. Pe fie ertatul îl chemase Nicolae, şi în toţi anii, pe sărăcie, serbau această zi în bucurie.

De mult, ea nu mai aprinsese candela, acum însă cumpărase de doi creiţari untdelemn şi-o aprinsese înaintea Maicii Domnului.

Nici flămînde, nici sătule, fetițele ațipiră, iar vĕduva Lenca se bătea cu gîndurile.

Rĕu, grozav de rĕu să fi trăit cu bărbatul ei, și totuși, în clipa de acum, ea și picioarele i le-ar fi sărutat, dacă l-ar fi simțit lîngă dînsa, dar așa cum a fost fie ertatul, om, care și de vînt a păzit-o.

Și tocmai de aceea oftările ei erau atît de dese și povara după suflet așa de sdrobitoare.

În năvala aducerilor aminte, ea par'că-l vedea mișcându-se, par'că-i auzea glasul și-i venea să răspundă, îi venea să-l întrebe, îi venea să-i spună atît de multe.

Dar ori tusea fetiței celei mici, ori șuerul vîntului o făcea să-și ridice fruntea și să se vadă în odaea liniștită, deabia luminată de raza tristă a candelei. Și-i părea totul așa de necunoscut, așa de pustiu.

«Lae, Lae, de m'ai vedea tu pe mine și pe fetele tale, te-ai scula din groapă; că mie mîncarea nu-mi ticnește și nici somnul nu se prinde de ochii mei; dar tu nu auzi, tu nu ne vezi și tu nu știi, cum trăim noi. Și cum te așteptam noi cînd erai la tîrguri și te așteptăm și astăzi, dar tu nu mai vini și noi trăim așa, nimeni n'are grija noastră și noi sîntem rătăcite în lume».

A plîns și s'a cîntat vĕduva Lenca, și adouazi era cu ochii roșii și nedormiți, dar puțină mîngîere s'a vărsat în sufletul ei, căci în ziua sfîntului Nicolae nimeni, nici măcar un sărac n'a venit să-i deschidă ușa, iar ea nu a putut să dee fetițelor altă demîncare, decît vre-o două găluști abia muiate în unsoare.

Aceleași necazuri, aceeași frică de ziua de mîine, același greu și aceleași întrebări că ce are să i se întîmple, erau frămîntările care o secau de puteri.

Și cu inima ghiață a scos șatra în piaț, mai ales că fetița cea mică tușea tot mai rĕu și nu credea, că Iosif nu o să vină și să-i ceară banii.

Iosif a venit cu zîmbetul pe buze și asta a băgat un fer ars în inima vĕduvei.

«Ei, ce zici, ne înțelegem acum» —și buza lui se crăpă.

«Lasă maistor Iosife, lasă nu mai glumì, că-i destul de amărîtă inima mea» — zise văduva Lenca, care par'că nu mai auzea și nu mai înțelegea alta decît durerea și necazul ei.

«Așa, fie voia d-tale atunci»,— respunse Iosif înțepat — «numai să nu-ți pară reu».

Lenca s'a uitat la el, cîte n'ar fi avut să-i spună, dar de ce să-și rupă gura cu el.

«Apoi facem dar socoteala — ori știi cît a rămas?»

«Știu, știu» — repetă ea — «dar n'am decît 24 florini, nu pot, mĕ crede nu pot și nici n'am să-ți dau mai mult — gîndește și d-ta la Dumnnzeu, că sînt vĕduvă, că....» — dar par'că-i era greu să se roage de omul acesta și vorba i se înneca în grumaz.

«Și ceilalți cînd mi-i plătești?»

«Cînd voiu putea».

Adică pînă-i lumea nu-i atîta, ce, — cu mine însă nu glumești».

Vĕduvei par'că-i sărise inima de la loc, nu avù însă vreme să-i rĕspundă, căci Iosif și-a schimbat gîndul — «dar o să te mai aștept, o să mai dau eu pe la d-ta».

Iar depărtându-se, așa fără să vrea, îi zise:

«Tare ești, n'am vĕzut muere tare ca d-ta».

Vĕduva însă nu i-a rĕspuns nimic, și numai Dumnezeu vedea ce era în sufletul ei.

Dacă la piaț s'a stăpînit, ajunsă acasă nu a mai putut. Fetița cea mică plîngea arătând că o doare în grumaz și tușea, iar în inima vĕduvei se adunase prea mult venin, încît să nu-și roage moartea. Acru-i era sufletul, acră-i era viața — mai bine să mor, mai bine să le ia Dumnezeu și pe ele ca să nu pătimească atîta...»

Freca cu seu și trăgea grumazul fetiței, legând-o bine ca să-i treacă; îi spunea povești și glume ca să rîdă și să nu o mai audă plîngĕnd, dar fetița se uita lung în ochii mumesii, își contenia plînsul, însă de rîs nu rîdea.

«Mamă dragă, de ce nu rîzi tu, că uite, mama te trage, așa, și nu o să te mai doară și o să te scoli, și mama îți face o păpușe mare, mare și frumoasă, și numai ție» — zicea

věduva Lenca, mîngîind uşor fetiţa, căci i se rupea inima cînd o vedea atît de pierită şi cu ochii îngropaţi în cap cum se uita de a jale la dînsa.

A doua zi fetiţei îi era tot aşa. Venise şi chirieşiţa s'o vadă, o mai sfătuì şi ea ce să-i facă, şi o îndemna să cheme un doctor.

Ar fi chemat věduva Lenca, dar ea ştia cîţi bani are...

«Că la doctor nu plăteşti nimic», îi zise chirieşiţa, «te duci la doctorul oraşului şi trebue se vină, numai medicinile ai să le plăteşti...»

«Şi medicinile vor fi scumpe».

«Scumpe în coaci, scumpe în colo, ce te faci, doar nu o să-ţi laşi fata aşa...», îi rěspunse chirieşiţa.

«Nu, Doamne fereşte, mě duc la doctor, — dar d-ta fii bună şi mai stai lîngă ea».

«Ba, nu, că uite bărbatu-meu şi aşa se duce în piaţ şi o să se repeadă şi pînă la doctor».

«O, să-i dea Dumnezeu sănătate», îi rěspunse Lenca îmbucurată, că nu va trebuì să-şi părăsească fetiţa.

Intors, bărbatul chirieşiţii spuse că a fost pe la doctor, dar nu l-a găsit acasă; a lăsat însă vorbă unde să vină şi să vină iute.

Amiazul a trecut şi seara se apropia; doctorul însă nu mai venea. Věduva Lenca nu avea astîmpăr şi cu cît clipele se scurgeau, cu atît neliniştea ei se mărea şi frica-i creştea, căci fetiţa încetase cu plînsul, era liniştită şi ca de ceară.

Mereu se uita pe fereastră şi la fiece sgomot tresărea, oprindu-şi rěsuflarea. Şi cînd aprinse lumînarea par'că s'a pus un ingheţ pe inima ei, căci îi pierise toată nădejdea, că doctorul va mai venì.

«Dacă aş fi bogată, şi dacă ar trăì fie ertatul», murmură ea clătinând greu din cap ca omul sdrobit, căruia nu-i mai pasă de ce are să fie.

Cam pe la vremea cinii însă, ea auzì paşi şi inima i-a svîcnit cu putere cînd uşa s'a deschis. Dar a rămas o clipă încremenită şi apoi fără să vrea s'a dat doi paşi înnapoi şi

par'că se proptea de patul, în care zăcea fetiţa, atît de mult a speriat o intrarea maistorului Iosif.

«Nu te aşteptai să vin», rînjì el, şi-i dete bună sara.

«Bună sara» rĕspunse Lenca, aşa ca prin vis.

Maistor Iosif, punêndu-se pe scaun începù să vorbească mai de una, mai de alta; încetul, cu încetul însă se slobozea la glume şi multe-i dădea să înţeleagă.

Dar Lenca nu-l asculta şi mereu îşi arunca ochii la fetiţe, era aşa de sdrobită, era aşa de frîntă.

Tăcerea ei însă făcea pe maistor Iosif ca să cheltuiască tot mai multe vorbe. De la o vreme a băgat de seamă că vorbeşte în pustiu şi s'a sculat.

«Adică d-ta nu mĕ asculţi?»

«Ce să te ascult?»

«Ce să mĕ asculţi?» Lenco, nu te juca cu mine; de multe ori ţi-am spus ce vreau şi ştii, că nu de geaba am venit, şi o să-ţi meargă bine, şi negoţ o să ai».

Fetiţa începù să tuşească, vĕduva se plecă spre ea, o şterse la gură şi-i mîngîe obrajii.

«Iţi vine norocu în casă şi d-ta...»

«Maistor Iosife, ai d-ta suflet, de ce nu mĕ laşi în pace, de ce mĕ faci să te blastem...» grăì Lenca aşezat.

«Să mĕ blastemi — să mĕ blastemi pe mine — aşa mi ţi-e povestea, stăi dar, să-l cunoşti pe Iosif».

La uşă însă s'a oprit. «Lenco, mult, mult ai avea de la mine».

Vĕduva Lenca nu i-a rĕspuns, nu s'a uitat la el şi i-a venit să-şi sărute fetiţa ca niciodată pînă acum.

A doua zi doctorul i-a spus, că fetiţa va scăpa, numai s'o îngrijească bine şi să-i dee doctoriile la vreme.

Lenca a început se plîngă, doctorul o mîngîe ca să nu-i fie frică, însă, om umblat prin case sărace, a înţeles că ea nu are bani.

«N'am», suspină vĕduva greu şi dureros.

Doctorul i-a făcut o scrisoare. «Acum o să-ţi dee şi fără bani, fă cum ţi-am zis, căci fetiţa se va însănătoşa; cu toate acestea o să vin şi mâne să vĕd cum îi este».

Lenca a îngrijit bine fetiţa, la vreme i-a dat doctoriile, dar rĕul nu s'a îndreptat şi mânezi cînd a venit doctorul era cu totul abătută şi fără pic de nădejde.

Si oricît a căutat doctorul s'o mîngîe şi să-i întărească credinţa în bunătatea leacurilor, vĕduva nu-şi putea deslipì durerile din suflet.

Pe dunga patului, cu ochii la fetiţă, resuflarea ei grea şi ferbinte îi risipea puterile, căci dacă nimic nu cheltuia cu doctorul, lemne şi de-ale mîncării nimeni nu-i dădea de pomană, iar ea bani nu mai avea.

Imprumutase ceva de la nevasta croitorului, dar nu mai îndrăsnea să ceară, căci şi ei erau oameni săraci, iar de la cunoscuţii ei n'ar fi luat, fiindcă mai toţi erau oameni, cari azi, mâne i-ar fi aruncat în faţă binele ce i l-au făcut. De altfel s'ar fi băgat în pămînt, dacă ar fi cerut cuiva şi i-ar fi zis, că nu are sau nu ar fi vrut să-i dee.

Unul singur era, care i-ar fi dat, dar tocmai de la acesta mai ales îi era frică să ceară, căci Vasi deşì domol şi din inimă vorbea cu dînsa, e închis şi scoate cuvîntul din gură ca tras cu cleştele.

Ştia că e om bun şi tocmai bunătatea asta o apăsa, tocmai mila care întotdeauna a citit-o în ochii lui de cîte ori trecea pe la şatra ei, o făcea acum să se resgîndească şi să-i fie nu ştiu cum plecarea la el ca să-i ceară bani, iar glasul lui, un glas adînc, fiindcă vorbea atît de rar, îi suna aşa de duios, încît nu se simţea în stare, ca să poată sta în faţa omului, care i-ar fi dat ajutor.

Ea însă-şi îşi mărturisea că n'ar putea să-i spună nicio vorbă, ci ar plînge ca un copil mic, cînd el s'ar uita la dînsa blînd şi cu durere şi ar aştepta ca ea să-i spună ce vrea.

«Mi-ar da, ştiu că mi-ar da, însă nu o să-mi vorbească nici un cuvînt, şi asta o să-mi cadă greu», îşi zicea vĕduva Lenca, urmându-şi gîndurile.

«Şi totuşi trebue ca să mĕ duc, trebue să cer de la cineva şi de la cine să cer dacă nu de la el».

Dar a trecut o zi şi ea nu a putut să se hotărască ca să se ducă şi să ceară.

Avea însă de gînd ca în amurgit, cînd chirieșița avea răgaz să stee lîngă fetiță, ea să plece la Vasi.

Era îmbrăcată și aștepta să vie chirieșița, dar o coprinse o nerăbdare pe care nu putea s'o înțeleagă, și întîrzierea ei par'că o muia ca să nu mai plece.

O bătae în ușe o făcù să tresară—era Iosif.

«A, ești îmbrăcată, hm, bine, bine...»

«Ce vrei?» îl întrebă Lenca arzênd de mînie.

«Ce vreau — știi d-ta ce vreau; dar să mě crezi mînia nu-ți ajută nimic. Și, e mai bine pentru d-ta ca să ne înțelegem cu vorbe bune, căci uite fetița ți-e bolnavă...»

Věduva Lenca s'a uitat la fetiță și n'a zis nimic, căci albul obrajilor celei din pat, acoperea focul, în care ar fi ars pe Iosif, ce venise hotărît să nu mai plece cum a plecat.

Mereu stăpînit de gîndul, că strîmtorată věduva Lenca i se va da, se înciudase grozav de mult, cînd alaltăseară plecase de la dînsa ca un om care mai întîi se vede în astfel de încurcături.

Și-i venea să spargă și din greu să cheltuiască numai ca să poată zice, că nu i-a scăpat.

«Dar nu-mi scapă nici să fie cu cap de aur», își murmură el pornind în spre casa věduvei Lenca. Și acum cînd ea îl întrebase ce vrea, mai ales voia să-i arate de ce a venit.

«De ce am venit?» urmă el, «nu trebue să-ți mai spun dar vreau să te fac să înțelegi, că rěu te porți cu mine.... Lenco, e vreme de cînd ai putut să citești destule în sufletul meu, că nu în zadar îmi rupeam picioarele...»

«Ce vrei?» se rěstì Lenca, care uitase și de fetițe și de toate.

«Lenco, dragă Lenco, nu fii mînioasă» — grăì Iosif, înțelegênd că trebue s'o ia cu buna—«nu am venit la d-ta cu gînd dușman și nu-ți doresc decît binele, iar de fetele d-tale să îngrijesc...»

«De nevastă să-ți îngrijești și să nu o lași să bolească ani de zile, iar de fetele mele voiu îngrijì eu și Dumnezeu».

«Așa-i, dar dumneata nu ai nici o prindere și nevasta mea, vezi ea mě împiedică căci altcum aș știì ce să fac».

Lenca s'a uitat la el şi s'a uitat aşa, încît Iosif îşi cam pierduse rostul şi-i era că nu ar mai şti să vorbească. Ciuda că nu poate să ajungă la ce ar fi dorit, privirea ei înţepătoare, răceala ei, îi încălziseră sîngele. S'a sculat în picioare, dar gîndurile nu-i aduceau nici o vorbă pe limbă.

S'a apropiat de văduvă: «Lenco, de ce eşti aşa, de ce eşti proastă, de ce nu vrei să trăeşti cum nu a mai trăit muere» — şi-şi întinse braţul.

«Să nu pui mâna pe mine», strigă văduva trăgându-se înnapoi.

«Lenco...» rînji Iosif pâşind înnainte, «Lenco...» şi ochii lui scăpărau, iar carnea buzelor îi tremura.

«Să nu te apropii, că-ţi scot ochii şi ţip», strigă Lenca, «blăstematule, dar cine crezi tu că sînt eu, afară, afară să eşi tu, om de nimica!»

Fetiţele începură să plîngă, iar chirieşiţa intră speriată.

«Vino, vino şi d-ta să vezi pe domnialui, omul de omenie, care vine în casa văduvelor... să-ţi fie ruşine, ruşine obrazului» — scuipà Lenca, iar chirieşiţa se uita cînd la unul cînd la altul şi nu înţelegea nimica.

Iosif, isbit de intrarea neaşteptată a chirieşiţii, îşi pierduse cumpătul, pe încetul însă s'a recules şi această reculegere l-a îndîrjit grozav de mult.

«Asta-i bună, ea mi-e datoare, vin să-i cer banii şi dumneaei mă ocăreşte... D-ta văzuşi» — se întoarse el către chirieşiţă — «dar ţi-o coc eu maistoriţo Lenco, şi cămaşa ţi-o vînd la tobă...»

«Vinde, vinde tot numai afară să eşi din casa mea, om de nimica ce eşti...» ţifnì văduva Lenca.

«Degetele ţi le vei muşca» scrăşnì Iosif eşind afară.

In curte se întâlneşte cu Vasi lui Chira.

«Buna sara maistor Vasi, — hm, tare frumos, adecă ca la moară, unul se duce, altul vine, bine-i merge...»

Vasi a stat locului şi s'a uitat după el; în atîtea rînduri Lenca nu fusese la piaţ, auzise că o fată îi zace în pat şi de vre-o două zile îşi tot întăria gîndul ca să meargă la ea şi să vadă ce e şi cum trăeşte, şi cînd a văzut pe Iosif,

i-a trecut ceva ca un fulger prin inimă, ear' cînd i-a auzit cuvintele a rĕmas înpietrit.

Şi un fel de durere neînţeleasă îi cuprindea sufletul, ear' cuvintele lui Iosif cădeau grele pe inima lui.

S'a uitat după el — şi Vasi, omul bun, omul, căruia îi era milă să tae un puiu, ar fi fost în stare să-l sugrume şi cu el deodată şi vorbele ce le-a scos din gură.

Şi nemişcat l-a găsit chirieşiţa, care după ce mai domolise pe Lenca, eşise afară.

«Bine c'ai venit», îi zise ea în grabă — «căci Lenca era să se ducă la d-ta, dar' a venit Iosif şi blăstĕmatul de el s'a legat de ea; Lenca însĕ Doamne, ce-a făcut cu el, 'l-a scos afară ca p'un om de nimica — fii însĕ bun şi du-te d-ta, că Doamne ce-i pe capul ei...»

Vasi resuflă mai uşor, resuflă ca scos de subt o povară, pe care toată viaţa ar fi dus-o fără ca cineva să ştie, că el o duce.

«Mĕ duc, mĕ duc» zise el, dar' cînd se apropie de uşă, parcă-i era sfială să deschidă uşa vĕduvei în vreme de noapte.

Casa era ca moartă; o fetiţă în pat, ear' cealaltă rĕzimată de scaunul vĕduvei nu îndrăsnia să zică o vorbă şi nici să plângă, ci se uita la mumă-sa cum stă cu capul proptit în mâni privind aiurită înnaintea ei.

Şi cînd a intrat Vasi, ea s'a uitat la el, s'a sculat în picioare şi înnecată de plâns n'a putut zice mai mult decît: «maistor Vasi, maistor Vasi».

Ear lui Vasi i se topia inima şi ochii neliniştit i se mişcau în cap; ar fi vrut să se ducă la ea, ar fi vrut s'o roage ca să nu mai plîngă, dar nu putea să se mişce din loc.

Vĕduva apoi îi spuse toate, ce a vorbit Iosif, cum ea l-a dat afară, ear el a ameninţat-o, că-i vinde toate la tobă. .

«Nu'ţi vinde el nimic» grăi Vasi, căruia începu să i se descleşte gura — «cît mai eşti datoare?»

«Vre-o şapte florini.»

«Şi pentru atîta a vrut să'ţi facă execuţie? Eacă banii să-i plăteşti.

Vĕduva Lenca se uită la bani, se uită la Vasi şi nu ştia ce să zică.

«Ia-i, nu-ţi fie greu, maistoriţă Lenco» grăì el încet, «că o să mi-i dai d-ta înnapoi — şi aşa am vrut eu de mult să-ţi dau piei, dar ai cumpĕrat de la Iosif — acum însĕ...»

«Dumnezeu să-ţi dee sănătate» şi ne mai ştiind ce să facă chiemă fetiţa: «sărută-i mâna maichii, sărută-i mâna.»

Dar Vasi n'a lăsat să-i sărute mâna, ci i-a pus-o pe cap şi a întrebat cum îi merge celei-lalte.

«Mai bine, maistor Vasi şi dacă s'o milostivì D-zeu, în câteva zile e sănătoasă — respunse Lenca apropiindu-se de pat.

«Scoală-te cu maica să te vadă şi pe tine.»

Maistor Vasi însĕ n'a lăsat să se scoale, căci s'a apropiat el de pat. Fetiţa era slăbită, dar frumoasă şi se uita aşa de frumos în ochii lui. Vasi nu era omul care să ştie mângîia copiii şi să vorbească cu ei şi deci scoase un ban de argint şi-l puse în mânile fetiţei, apoi plecă mângîiat ca şi cum ar fi cîştigat cine ştie ce bogăţii, ear pe drum înspre casă îşi mărturisì că Lenca este femee cum se cade, dar greu lovită de soarte.

La vre-o trei zile, vĕduva Lenca, deşì fetiţa i se însănătoşase, era tristă şi amărită.

Iosif după ce s'a întîlnit cu Vasi s'a dus în birtul «La Cioară» unde obicĭnuiau opincarii să stee la cîte-un pic de bĕutură, şi în faţa tuturor a povestit cîte şi mai cîte de ea şi de Vasi. Pavel Opăritu, care ţinea la Vasi şi ştia ce om este, l-a făcut de minciuna, Iosif l-a făcut sărăntoc, ear Pavel, cum era chelmecit, s'a repezit la el şi i-a tras o bătae de cele sfinte.

Dar tocmai asta a fost rĕu, căci mîne-zi pe la ameazi, oraşul fierbea de vorbe şi de minciuni.

Unii ţineau, că Vasi ar fi prins pe Iosif, alţii, că Iosif pe Vasi şi acolo au început să se sfădească şi apoi să se bată.

Şi mai toţi se bucurau, că Iosif e bătut mĕr — «aşa-i

trebue» ziceau unii. «Vasi, oricum e neînsurat, i se mai eartă, dar Iosif, om cu muere, bine că şi-a dat şi el de cap.»

Aşa vorbiau oamenii, dar nimeni nu se întreba dacă e sau nu adevĕrat ce se aude, şi chiar puţinii, care cunoşteau bine pe Lenca, clătinând din cap ziceau: «o fi, şi n'ai de ce să te miri, că alte lucruri şi mai şi se întîmplă în lume.»

Şi d'aceea Lenca era cătrănită: cea mai scumpă comoară într'o clipă i s'a risipit atît de crud, încît d'aci înnainte întreaga ei viaţă nu mai avea preţ. Cinstea care o avuse, cinstea ei era dusă şi dusă pentru totdeauna, căci oamenii sunt rĕi şi gura lumii numai pămîntul o astupă.

Ce i folosia plînsul şi cine ar fi ascultat glasul vĕduvei despre care atîtea se vorbeşte? ar fi crezut cineva că ea este curată?

Şi ar fi putut să ese în faţa oamenilor, fără ca ea să nu înroşească şi să nu i se plece fruntea adînc, adînc în pămînt, ca pe nimeni să nu vadă şi nimic să n'audă?

Putea ea, ţinênd fetiţele de mână, să treacă prin largul uliţelor şi să nu simtă privirile trecĕtorilor şi să nu-i sune în urechi: «păcat de mama lor»?

Şi mai putea să se apropie de fetiţe, să le strîngă şi să le sărute, fără ca inima să nu i se despice în durerea gîndului, că ele nu au o mumă, cum dînsa a avut, care să le dee poveţe şi sfaturi cu glasul curăţiei de suflet?

«Ear fetele crescênd vor înţelege ce astăzi se vorbeşte şi atunci se vor ruşina de mine, dar în iubirea lor de mamă nu-mi vor zice nimic, se vor uita cu durere la mine şi în fundul inimei lor, cu amar vor plînge.»

«Şi eu, eu» — Aşa se muncia cu gîndurile vĕduva Lenca mistuită de durerea omului, care trebue să poarte tot greul păcatului ce nu 'l-a săvîrşit.

Mai cătrănit decît Lenca era însĕ maistor Vasi. Eşind din casa vĕduvei îl stăpînea simţimîntul c'a făcut o faptă bună şi parcă ceva îl îndemna ca să nu se oprească aci.

Incetul, cu încetul însĕ, în sufletul lui se desluşia tot mai mult chipul vĕduvei, a cărei viaţă de la moartea bărba-

tului încoaci, nu fusese decît un lung şir de zile negre şi amare.

Şi cu cît chipul ei i se lămuria mai mult, cu atît mai tare se simţia atras către femeea, a cărei durere parcă în inima lui se frîngea, dar ai cărei ochi îl făceau să uite că el este de 36 de ani şi în fundul sufletului să-i trezească o viaţă ce nu era decît adormită.

D'aceea îi venea uneori să-i ducă tot ce agonisise pînă acum şi să-i zică: «na, dar nu mai fi tristă, nu mai plînge.»

Când însĕ a auzit ce vorbeşte lumea îi venea să se ducă la toţi şi tuturor să spună, că nu e adevĕrat, pentru-că Lenca e cinstită.

Dar el n'avea priceperea ca să vorbească cu oameni şi nici tăria ca să le spună adevĕrul. Şi tocmai aceasta îl rodea în suflet, căci îşi zicea, că dacă nu s'ar fi dus, nimeni n'ar fi grăit o vorbă despre vĕduvă, aşa însĕ cîte nu vorbeşte lumea şi din pricina lui, ear pe el aşa l-a făcut D-zeu, el nu poate s'o apere de bîrfeli şi de minciuni.

Ii era nu ştiu cum să pornească în oraş, silă îi era să prindă pieile în mînă, dar mai ales îi era greu să stee în faţa părinţilor sĕi, oameni cărunţi şi trăiţi în frica lui D-zeu.

Auziseră şi ei cele ce se întîmplaseră, dar vĕzênd pe Vasi mai tăcut decît îi era firea, se sfiau să-l întrebe şi aşteptau ca Vasi să deschidă vorba şi să le spună ce are pe inimă, căci zicea bătrînul, că ceva are pe suflet şi feciorul lui nu mai e cum a fost. Vasi însĕ în loc să le spună, cînd îi vedea cum se uitau la el, ar fi dat mult dacă ar fi putut să le spună, că el nu le-a făcut şi nici nu le va face ruşine.

Trecuseră vre-o douĕ zile şi Vasi nu scotea vorbă din gură.

«Tu babo» — grăì sara bĕtrînul — «cu Vasi nostru nu e bine».

«Vĕd şi eu că nu e bine, dar ce să-i facem.»

«Ce să-i facem; nu vezi şi tu că lui i-e greu să ne spună. Cu Lenca e ce e şi 'ţi aduci aminte, că el ne tot zicea să-i dăm piei că e muere cum se cade şi bună de tîrg...»

«Ei ş'apoi...»

«Apoi Vasi nu în zadar a zis ce a zis și nu s'a dus el la ea și încă sara, numai așa, ear eu nu vreau ca la marginea gropii să-i aud blĕstemele, că muerea e vĕduvă și cu doue fete...»

«Și ce-mi pasă mie».

«Nu vorbì ca un copil», grăì bătrînul așezat, «am îmbătrînit în cinste și în omenie, și par'că n'aș putea închide ochii știind pe Vasi meu neisbăvit de păcat și de poveste în gura oamenilor. Lui îi e de Lenca, asta e ca sfîntul soare, dar ce a fost între ei, Dumnezeu știe. Una însă vĕd, că așa lucrurile nu pot merge mai departe.

«Doar nu ai de gînd să zici s'o iee...»

«Ba tocmai asta...»

«Cum? pe Lenca — săracă și cu doue fete și» — zise mama lui Vasi.

«Nu-i așa cum crezi tu, cu Iosif, nu-i nimic — am întrebat, am știricit eu, și de doue zile mĕ tot resgîndesc și vĕd că altcum nu se poate, căci Vasi e prea închis, și tu nu știi cît de greu este apăsat omul, căruia Dumnezeu nu i-a dat firea ca să-și poată spune durerea și altora. Se mistue el în de el și nici robul din temniță nu duce o viață mai amară decît dînsul. Și Vasi nostru e așa. Iar dacă Lenca e săracă și cu doue fete, asta e tocmai bine, căci ea femee harnică și cuminte, nu va uita niciodată că noi din sărăcie am scos-o. Și apoi e și potrivită cu Vasi; Vasi nostru e om bun, dar e așa încît nevastă mai la potriveală decît Lenca nu i-am putea găsì. Ascultă-mĕ pe mine, și el e în ani acum și noi mult nu mai ducem, de ce să nu avem în casa noastră o noră, care să ne știe prețuì și să ne îngrijească din inimă cîte zile ne mai lasă Dumnezeu milostivul să trăim pe acest pămînt, iar după moarte să îngrijească și de sufletele noastre...»

«Apoi să fie cum vrei tu», grăì bĕtrîna înduioșată.

«Nu cum vreau eu, ci cum vrei și tu».

«Cum vrei tu, așa vreau și eu»,

«Bine. Decît, vezi, tot noi trebue să facem toate, căci cum e acum Vasi, cu greu ar putea face ceva. Tu dar mâne dimineață să te duci la Lenca și pe Vasi lasă-l în grija mea».

Mâne dimineaţă bĕtrîna s'a dus la vĕduva Lenca.

Era slabă şi pierită, dar în casă orînduit şi curat, iar fetele spălate şi îmbrăcate, şi asta i-a plăcut bĕtrînei.

Mai una, mai alta, vorba se lega fir, iar Lenca rĕspundea aşezat şi sfioasă cum se cuvine să vorbească cu o femee încăruntită.

La început i-a fost ca o piatră pe inimă, dar cînd a vĕzut că bĕtrîna îi vorbeşte blînd, Lenca s'a mai desgheţat şi i-a spus tot cît a pătimit de la moartea bărbatului.

«Şi dacă nu ar fi Vasi al d-tale — dar vezi pentru bunătatea lui lumea...» şi vĕduva începù să plîngă.

«Nu mai plînge» — o mîngîe bătrîna — că noi ştim toate şi de aceea am venit eu să vorbesc cu tine. Ce a fost între tine şi Vasi nostru, Dumnezeu vĕ ştie, dar eu m'am sfătuit cu moşu-meu şi ne-am zis, că nu ar fi pe placul celui de sus, dacă am lăsa ca pe Vasi nostru să-l vorbească lumea, iar pe tine vĕduvă cu douĕ fete, să te arăte oamenii cu degetul. Şi noi acum abia ne putem mişca şi avem lipsă de cineva, care să ne îngrijească. Nu sîntem oameni rĕi şi în casa noastră nu vei fi batjocurită, iar fetele tale vor fi şi ale noastre».

Cît a vorbit bĕtrîna, vĕduva Lenca a ţinut capul în pămînt şi nu ştia ce să creadă şi nu ştia ce să zică. Aşa de fără veste îi venise aceasta, în cît i se părea un vis, iar cînd a întrebat-o bĕtrîna că de ce tace, sau are ceva pe suflet, de abia a putut rĕspunde: «apoi nu ştiu ce o să zică maistor Vasi...»

«Vasi va venì şi el să vorbească cu tine şi acum rĕmîi cu Dumnezeu şi să fie într'un cias cu noroc».

Lenca a îndemnat fetiţele să sărute mâna bĕtrînei, iar bĕtrîna sărutându-le pe frunte, a plecat să spună bărbatului ei, că Lenca le va fi noră cum sufletul le-a dorit în totdeauna să aibă.

Cu Vasi însă era mai anevoioasă înţelegerea, nu pentru că nu ar fi vrut, dar bĕtrînul ştia, că o vorbă scăpată şi nu la locul ei zisă, i-ar fi înveninat inima mai mult decît cele mai grele ocări, şi de aceea l-a luat pe departe şi încetul cu încetul l-a adus acolo unde a vrut, fără ca Vasi să simtă vre-o

greutate la cele ce a auzit că sînt hotărîte să se întîmple, mai ales că el nu putea să spună tată-ni-sĕu că n'a avut nimic cu vĕduva, căci ceva avea cu dînsa, dar nici el nu ştia ce.

Şi a rĕmas ca mâne zi să se ducă la Lenca.

Cum a plecat de acasă, cum a ajuns la uşa ei, nici el nu a ştiut, iar intrat în casă i-a dat bine, şi apoi gura i s'a încleştat. Şi Lenca era nu ştiu cum, nici măcar să şează nu i-a putut zice.

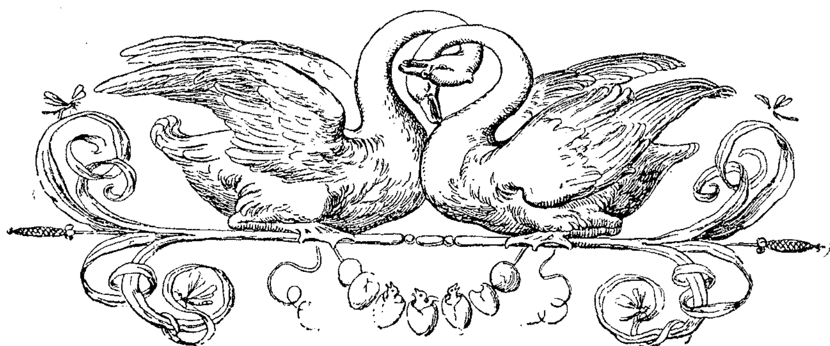
Fetiţa însă, care-şi aduse aminte că Vasi i-a dat banul de argint, cît l-a vĕzut, s'a apropiat de el şi s'a lipit de picioarele lui.

Iar lui Vasi i-a venit aşa, fără să ştie cum, ca să iee fetiţa în braţe. În toată viaţa lui el nu a ţinut copil la pieptul lui, şi acum cînd fetiţa îi rîdea aşa de frumos, acum cînd îi simţia degetele prin pĕr, un simţimînt negustat pînă azi îi legăna sufletul într'o dulceaţă, pe care în toată viaţa lui ar fi dorit s'o guste. Şi fără să vrea i-a eşit din gură vorba: «Lenco», dar mai mult nu a putut zice.

Iar vĕduva Lenca şi-a ridicat ochii ei mari spre dînsul, o clipă l-a privit, apoi iar i-a plecat la pămînt şi trăgănat i-a rĕspuns:

«Vasi, să mai aşteptăm pînă trece anul de jale».

I. POPOVICI.

POVESTEA VULPII

EPOPEE EROI-COMICĂ

CÂNTUL AL TREILEA

ARGUMENT

Pornirea din nou. — Incidentul de pe Ararat. — Hazul animalelor. — Momiţa umilită. — Ce era să se întîmple pe kivotul lui Noe. — Se vede Bestiopolis. — Geografie. — Opiniunea Cormoranului. — Starea şcoalelor. — Neajunsurile învăţămîntului povestite de Asin. — Frumuseţile capitalei. — Sosirea. — Inscrierea la palat. — Clerul. — Pornirea din palat. — Descrierea *Scăfîrliei.* — Intrunirea. — Apelul nominal. — Cine lipseşte la apel.

Zori de ziuă. Aurora cu-a ei degete de roză,
Cum ziceau bětrînii clasici şi în versuri şi în proză,
Se arată zîmbitoare pe sub bolţile cereşti,
Iarăşi se aud în aer crainicii împărăteşti.
Călătorii iarăşi pleacă, şi tot merg, tot merg, tot merg,
Cei mai mari pîşesc a-lene, cei mai mititei alerg;

Sburătoarele despică aerul strălucitor,
Struţii, înţepând pămîntul, fug pe cataligii lor;
Cînd deodat' un munte aprig stă în faţă povîrnit.
— «Araratul! strig' atuncea momiţoiul îndîrjit!...
Araratul!... Araratul!... O duioasă suvenire!...
Culme falnic înstelată!... Curgeţi lacrimi cu iubire!...
Loc înnalt!... măreaţă creastă!... nobil leagăn şi prea sfînt
Şi incinctă de viaţă sacrosanctă pe pămînt!...
Salvatoare generoasă seminţiilor antice!...
Şi voi, bestii de tot felul, închinaţi-vĕ aice!...
Căci, aici... pe-această zare, munte între toţi vestit,
Vĕrul meu primare, Noe, cu-al sĕu kivot s'a oprit.
De nu se oprea aicea, ce-ar fi fost de voi pe lume?...
Moarte vecînic şi uitate, un neant fără de nume!...
O celulă făr' de sînge, corp inert şi osîndit
La eterna nemişcare... protoplasmă insfîrşit!...
Atunci corbul, de pe-o cracă, croncăind rĕstit îi spune:
— «Ce minciuni mai tai acuma, o schiloagă stîrpiciune!...
Tu, cu Noe, vĕr-primare!... Tu!... te înrudeşti cu omul!...
Ştii, tu, cum?... Să-ţi spun eu ţie: cum se înrudeşte pomul
Cel cu fructele de aur, cu urzica urîcioasă,
Sau cum scaiul cu laleaua sau cu roza maestoasă!...
Sau cum pupăza sau ţarca, piţigoiul ciupitor
Cu fregata sburătoare sau cu falnicul condor!..
Cui crezi să le vinzi aceste? Ce bîrfeli sînt ale tale?...
Ştiu c'ai fost şi tu în kivot, însă printre animale!...
Şi-o ştiu bine din tradiţii că era hotărîtor,
În noian să te arunce, patriarhul plutitor,
Ca pe un animal ce n'are pentru om nici o priinţă!
— Meritai această soartă, o netrebnică fiinţă!
Bestie răutăcioasă, stricătoare 'n orice loc!...
Mergi acuma de bîrfeşte, saltinbanc de iarmaroc!...»
Astă crudă apostrofă, aruncată în obraz,
Momiţoiul o înghite. Bestiile rîd cu haz!...
Apoi iar pornesc cu toate, şi mergĕnd se înmulţesc;
De pe alte continente, alte vin, alte sosesc
Fără numĕr, de tot felul. Pe a muntelui spinare,
Ele se opresc atunce şi cu glas de admirare,

Toate 'n limba lor firească, ţipă, strigă, rog, şoptesc,
Fel de fel de sburătoare pe de-asupra croncăesc.
Asinul, presbit, atuncea, ochelarii sĕi îşi pune;
— «Ce băltog este acela, unde soarele apune?...
Nu vĕd bine... baltă este?... sau vre-un rîu, sau vr'un noian?...
Cormoronul îi rĕspunde: «E Atlanticul Ocean;
Iar de-acolo înnainte, pîn' sub bolţile cereşti,
Şi la dreapta şi la stînga, tot republici întîlneşti.
Lumea nouă!... în cea veche, monarchia stăpîneşte
Cînd mai rĕu şi cînd mai bine, dar se ţine şi domneşte,
Nu mai înţeleg nimica!... oamenii ciudaţi mai sînt!...
Fel de fel de rînduele născocesc ei pe pămînt!...
Idolii de dimineaţă seara-i ard şi nimicesc
Cu nimic în lumea asta ei nu se mai mulţumesc.
Azi se bat pentru-o idee, mâne dupe alta merg,
Ca copii după fluturi, după himere alerg.
Pentru-o petică, o cîrpă, pentru-o odă, pentr'un blid,
Îşi dau foc, se bat ca orbii, între dînşii se ucid.
Se întrec unii pe alţii cît mai mult să se omoare
Unii că se 'nchin la lună, alţii că se 'nchin la soare.
În nemernica lor falā şi al lăcomiei zor
Numai moarte şi ruină întîlneşti pe urma lor.
Pentrucă împĕrăteasa are un moment nervos,
Un ambasador e mîndru, un ministru prea ţîfnos,
Împĕratul melancolic, utopist, iluminat,
Cu arţag, lunatec poate, faţa lumii s'a schimbat!
Te trezeşti deodat' atunce c'un rĕsboiu greu pe spinare
Îşi frîng mânile prin unghiuri, mamele lăcrămătoare,
Vin pusderie duşmanii de n'ai unde pune-un ac,
Sate, holde şi oraşe, în cenuşă se prefac;
Cine plînge-atuncea starea astor jalnice osînde,
Sîngele care se varsă, doliul care se întinde?...
Şi mĕ jur pe-a mele pene, şi mĕ jur pe pliscul meu,
După cît am vĕzut, este prin republici şi mai rĕu;
Căci aice n'ai aface nici cu unul, nici cu doi,
Ci cu gloatele flămînde care nu dau înnapoi.
Nemulţumitori şi lacomi ce nimica nu au sfînt,
Orbi, înveninaţi de patimi, iată oamenii cum sînt!...

Unii vor marea cu sarea, alţii cer să le dai luna,
De-un nesaţiu fără margini, dându-le chiar totdeauna.
Vn vîrtej e veacul nostru cu-a lui mare sumeţie.
«Cine poate să ghicească, ce schimbări au să mai fie!...»
— «Ce se vede colo falnic, strălucind la dreapta oare?
Rîu măreţ spălând oraşe?... Este Dunărea cea mare!...
Iar încoace peste plaiuri, pe sub geana cea uşoară
Pîşînă şi sfiicioasă ca o gingaşe fecioară
În rotiri capriţioase curge lin şi-'ncovoiată
Şi se pierde printre mlaştini Dunăriţa parfumată!...»
— «Ce-i aceea Dunăriţa?... De cînd sînt n-am auzit».
— «Ciudat lucru! cum se poate?... îmi pari foarte mărginit...
O atare neştiinţă este greu a se erta,
Mai ales pentr'un ţîrcovnic şi primar ca dumneata!...»
— «Drept să-ţi spun, a mele clase le-am făcut în sat la mine,
Şi ştiinţile aceste nu se învĕţau prea bine.
Osebit că pe atuncea cărţi în şcoală nu aveam;
Pe o tablă unsuroasă, buchile le învăţam.
Dascălul era un popă şi lipsea mai tot într'una,
Cînd la nunţi, cînd la botezuri, iar la praznici totdeauna
Mai tîrziu am avut altul, normalist şi premiat,
Dar limbut din cale-afară, jurnalist şi advocat,
Şi mai rar venea la şcoală. Iat' aşa m-am necăjit,
Pînă astăzi încă 'ntîmpin greutate la citit.
Eu sînt asin, nu am aripi; dumitale ţi-e uşor
Rîuri, mări, oceanuri, mlaşteni, repede le treci în sbor.
Ştii că şcoala la noi, frate, este încă primitivă
Şi lucrează mai în toate cam pe aproximativă,
Mai ales cînd este vorba de ştiinţele acele
Care cer precisiune, calcule şi ţifre grele.
Geografia, de pildă, e un studiu nesfîrşit,
Amĕnunt din cale-afară, nume greu de amintit.
Marinar născut din fire, pretutindine pluteşti,
Peste umedele plaiuri ca un prinţ călătoreşti,
Faci, pentru a zice astfel, geografii pipăite,
Pe cînd eu n-am vĕzut încă, nici din cele tipărite;
Ba nu zic, vĕzut-am una, dar n-aş sfătui acum,
Nici pe duşmanul meu, frate, să o ia cu el la drum.

Doar păcatul să-l împingă, călător nenorocit!
Căci de-ar vrea 'n Apus să meargă, s'ar trezì la Rĕsărit.
Pentru ca să treacă munţii el o barcă şi-ar năimì,
Peste Ocean călare, sau pedestru ar pornì.
Dar ce-ai zice cînd ţi-aş spune c'acest vajnic geograf
Paleontolog celebru şi celebru biograf,
Istoriograf în titlu, romancer şi filolog,
Orientalist şi critic, jurnalist şi astrolog,
Versuri de tot felul scrie, proză de tot felul scrie,
Şi în veacul nostru încă, scrie şi teologie!...
Conferinţe de tot felul, printre dobitoace ţine,
Înjosind, hulind pe alţii, dar umflându-se pe sine;
Mare cioclu de cuvinte, taumaturg împieliţat,
Ce nu născoceşte vecĭnic al sĕu spirit minunat!...
Cursul apelor strămută, munţii chiar din locul lor;
(Numai, Domnul să mĕ erte) dar eu cred că-i vrăjitor!...
Într'o zi luă un fluviu şi din Indiile-antice,
Cu-a lui magică vĕrguţă el ni l-a adus aice...
Curge încă pînă astăzi; altădat' o catedrală
De pe vîrful Himalaiei, a adus-o 'ntr'o clipeală!...
Tot ce-a scris el pînă astăzi, şi tot ce a publicat,
Sînt tot lucruri şi tot spuse foarte greu de controlat!...
Dar acuma, către stînga... colo... jos... în spre câmpie,
Bestiopolis se vede sub a cerului tărie
Ca o navă elegantă, sau ca Venus din poveste
Legănîndu-se a lene cu marmoreene creste,
Tot mai mîndră se arată, strălucind strălucitoare,
Aprinzênd pe ele bronzul mîndrului apus de soare,
Şi rubinuri şi opaluri, şi feerice luciri!...
Iată lacul ce se mişcă cu albastre licăriri
Arătând ca 'ntr'o oglindă umbra bradului opac
Iar în fund îşi plimbă cerul norii sĕi albi de bumbac.
Ţĕrmurile lui sînt pline de safran şi iasomie,
Lebedele sbor pe dînsul ca un vis de poesie!...
Cine-ar zice azi, vĕzêndu-l, mîndru ca un meteor,
Că acest lăcaş de broaşte a avut norocul chior?...
Cine azi, vĕzênd cum este şi cum a fost acest loc
N'ar striga că-i mult mai bine să n'ai merit, dar noroc!

La această veste bună, dobitoacele stau toate,
Cască gura, boldesc ochii către falnica cetate,
Şi simţesc o bucurie, ca acele bucurii
Ce-au simţit odinioară oastea celor zece mii,
Cînd, după strădănii multe, de pe stîncile suite
Au zărit întinsul mării, calea patriei iubite,
Mult doritul loc de pace, aşteptatul loc de dor,
Încetarea muncii crude şi a suferinţii lor.
Toate-atunci de bucurie salt şi se îmbrăţişează,
Şi de buna lor sosire vesel se felicitează.
Cum ajung în capitală, actul cel mai însemnat,
Este, făr' de îndoială, să se 'nscrie la palat.
Însfîrşit soseşte ziua, zi atît de aşteptată
Trîmbiţile sună 'n spaţiu peste lumea adunată;
Neastîmpĕrul e mare. Leul ese din palat,
De toţi demnitarii ţării, de minişti 'nconjurat,
Cleru 'nţorţonat aşteaptă, ţapii trîndavi şi bărboşi,
Cu smerenie se 'nchină şi berbecii pîntecoşi.
Cler ales tot pe sprînceană şi cu grijă-alcătuit,
Pentru reproducţiune înnadins selectuit.
Sună surlele în aer şi triunghiuri şi timbală,
Cu alaiu măreţ şi falnic toţi păşesc în rînduială
Spre Pireneana culme, unghiu ascuns, sĕlbatec loc
Unde nu călcase încă talpa unui dobitoc,
Scăfîrlia se numeşte!... Holm imens şi nezărit,
Un ocol cu margini nalte pretutindeni întărit,
Sloiuri de granit antice. Jghiab înnalt ca dînsul nu e,
Unde vulturii şi şoimii nu 'ndrăsnesc nici să se sue.
Unde dac' ai strînge astăzi naţiile adormite
La un loc cu-a lor oraşe, ţintirimile ticsite,
Piramidele lui Gizeh, mausoleele de morţi,
Babilona cu-a ei tabii, Teba cu-o sută de porţi,
Tot ce omul îndrăsneşte în nătînga sa trufie,
Cerului să dovedească cum că poate şi că ştie,
Şi ai pune peste ele naţiile ce trăesc,
Cu-a lor nalte catedrale, flotele care plutesc,
Minarele şi pagode, înnălţimile din Pert,
Bolţi cioplite, uriaşe, înc'-ar rĕmînea deşert!

Un hîrtop fără de funduri, Osa peste Pelion,
Jos, genunea întunerec, fulgerul la orizon !...
Loc de umbre nemişcate, stîlpi de haos infernal,
O titanică prinsoare cîştigată de Dedal.
Sau o scorbură rĕmasă din a lumilor ciocnire,
Cînd din timpuri neştiute a eşit sĕrmana fire
Iată locul unde astăzi pe cea mai întinsă scară,
Pentru întîia dată leul ţine curtea plenIară.
Bestiile se înşiră după rînd, după noroc,
Şi vĕzêndu-se se miră întrunite la un loc,
Fără de ierarhie !... cler, burghezi şi nobilime,
Clasa diriguitoare cu nemernica prostime.
Leul pe-al sĕu tron se sue, iar la coapsa sa mai jos
Stă în faţa tuturora sceptrul sĕu cel maestos !
Simbolul puterii sale !... al împărăţiei scut,
O privelişte mai mîndră încă nu s'a mai vĕzut !
Stau tribunele ticsite, jurnaliştii pe la mese
Şi-ascut pana şi se uită galeş pe la jupînese.
Chestorii cutreer sala, toţi la locul lor se-aşează,
Într'o oră, cel mult două, titlurile 'şi validează,
Şi biuroul se alege în acord universal.
Secretarii, după listă, fac apelul nominal.
Toţi de faţă ; numai unul, unul singur a lipsit ;
(Lupu 'n taină triumfează, leul pare îngrijit).
Toţi se uită să-l zărească, însă nicăeri nu-i !...
— Înţelegeţi dumneavoastră, cine este dumnealui

HÂRTII VECHI

Zapise de vînzări şi cumpĕrători de locuri în Rîmnicu-Vîlcii (1727—1783).

Dau aci mai multe zapise de vînzări de silişte, case pe pimniţe, locuri, etc. din oraşul Rîmnicul-Vîlcii, atît din timpul ocupaţiei austriace cît şi în urmă. Preţul cel mai urcat, cum reese din aceste opt acte, este pe *vremea neamţului*, cînd în anul 1727, s'a vîndut o casă cu 120 de taleri; iar mai tîrziu la anul 1753, găsim un loc vîndut drept 7 taleri, aproape 2 $^1/_2$ lei de astăzi!

In acte vedem numiri de felul acestora: «siliştea Paterilor» sau «uliţa Papistaşilor», lîngă «reşedinţa mănăstirii Franciscanilor», ceea ce adevereşte că «Bărăţia» din Rîmnic este cu mult mai veche decît se credea pînă acum. Cele douĕ din urmă acte, (sub No. 7 şi 8) sunt încheiate între Episcopul Rîmnicului, kir Grigore şi *Frater Iosephus, Praesidens et Administrator Parochiae Bucurestiensis*, împreună cu toţi ceilalţi fraţi Franciscani; iar peste 24 de ani, acest act de schimb se reînnoeşte între vel vistier Constandin Socoteanu (nepotul reposatului Episcopului, în urmă Proin mitropolitul Grigorie) şi *Frater Georgius gvardianus Bucurestiensis*, împreună cu ceilalţi fraţi franciscani din Rîmnic.

Toleranţa religioasă era aşa de mare la noi, încît vedem pe un fost mitropolit ortodox, făcênd un schimb de locuri cu Franciscanii din Rîmnic, numai spre a le face un *hatîr;* căci zice actul (No. 7) «... avênd sfînta Episcopie un loc lîngă rezidenţia noastră... şi fiindu-ne nouĕ (Franciscanilor) de tre-

buinţă... am venit către prea sfinţia sa părintele Episcop şi ne-am rugat...»

Mai vedem din aceste acte, că subt administraţia austriacă, streinii, nemţii, aveau drepturi la funcţii şi titluri şi, ceva mai mult, ei îşi clădeau case pe locuri streine, prin usurpaţie: «... iar ceailaltă casă o au fost făcut *în vremea neamţului*, un *Marstaler neamţu vornicu*, cu sila pe pămîntul meu, în sila şi în putere...» (No. 4), iar în alt act (No. 8), se zice: «un loc ce-l are monastirea (Franciscanilor) danie de la vornicu Marstaler...»

Mai constatăm că pe la anul 1746, oraşul Rîmnic avea *un legător de cârţi*. lucru firesc, de oarece era în oraş o tigrafie la sfînta Episcopie.

Toate aceste acte vor putea servì odată la istorla oraşului Rîmnic şi prin urmare şi la aceea a judeţului; în această speranţă, m'am hotărît a le publica.

GEORGE IOAN LAHOVARI.

Bucuresci, 23 Ianuarie, 1893.

I. Zapis de cumpĕrătoarea unei case în Rîmnicu-Vîlcii, anul 1727.

Adică eu Ana, care am fost soţia Popei Stanciului, împreună cu fiu-meu Nicolae şi cu fie-mea Maria, dat-am acest al nostru credincios zapis la mâna sfinţii sale părintelui popei kir Constandin din Rîmnic, ca să fie de bună şi adevĕrată credinţă, precum să se ştie că avênd noi nişte case pe pimniţe de piatră aicea în oraşul Rîmnicului, care pimniţă şi nouĕ ne-a fost de cumpĕrătoare de la Stanciul şi Iorgu, feciorii lui Stan nebunul şi de la Radul Pieptea; iar casele le-am făcut noi cu a noastră cheltuială şi fiindu-ne nouĕ aceste case de vînzare, tocmitu-ne-am cu sfinţia sa părintele popa Constandin de a noastră bună voe, de i-am vîndut acele case cu pimniţa şi cu locul cît ţine împrejurul caselor în bani gata, taleri ✛ 120 ✛

şi ne-au dat sfinţia sa aceşti bani toţi deplin în mânile noastre, şi noi am dat sfinţii sale zapisul cel vechiu de cumpĕrătoarea pimniţii şi a locului dimprejur. Deci sfinţia sa să aibă a stăpînì aceste case şi cu locul cît ţine împrejur cu bună pace de către noi, şi de către tot neamul nostru; sfinţia sa şi coconii sfinţiei sale, nepoţii şi strĕnepoţii sfinţiei sale, cîţi Dumnezeu îi va dăruì, pentrucă le-am vîndut de a noastră bună voe şi cu ştirea vecinilor de prin prejur, şi cînd am făcut acest aşezămênt şi tocmeală, fost-au mulţi preoţi şi orăşeni de cinste, care mai jos se vor iscălì martori, şi noi pentru mai bună credinţă a zapisului, am întărit cu iscăliturile şi ne-am pus degetele mai jos în loc de peceţi, ca să se crează.

Şi am scris eu Dumitraşco, logofĕtul Episcopii, cu învĕţătura vînzătorilor ce scriu mai sus.

Iulie 17, Duminică, leat 7235 (2727).

(Urmează iscăliturile).

+ Eu Nicolae, + Eu Ana, + Eu Maria.
Popa Goranul, martor,
Eu Popa Dumitraşco, martor,
Eu Mihai, martor.
Eu Stanciul, martor.
Eu Popa Mihai, ot Vlădesci.
Eu Popa Păun, ot Rîmnic.
Eu Popa Pârvu, ot Sud.
Eu Voicu, pîrcălabul, martor.

II. *Zapis* pentru o silişte în R.-Vîlcii, anul 1746.

Adică eu Stanciul sin popii Radului cântăreţul, dat-am zapisul meu la mâna sfinţii sale părintelui popii lui Manole, legătorul de cărţi, ca să fie de bună credinţă, precum să se ştie că i-am vîndut o silişte alăturea cu biserica din câmp [1])

[1]) Bis. sf. Dumitru din Rîmnicu-Vîlcii.

pe de la deal, care siliste merge alăturea cu podgradenia bisericei de cea parte, cu silistea popii Zotei capul de la deal, merge în uliţă şi merge la vale de dă în silistea popii Ioniţă, care este cumpĕrat de la papistaşi [1]) şi o am vîndut-o eu de a mea bună voe, cu ştirea tutulor megiaşilor mei dirept bani gata zloţi 27, pentru aceasta am dat acest zapis al meu ca să fie de bună credinţă, să aibă a stăpînì sfinţia sa şi copii sfinţiei sale cu bună pace, de către nimeni nici o supărare să nu aibă, că am vîndut eu de a mea bună voe, şi pentru credinţă ne-am iscălit mai jos pentru ca să se crează.

Şi am scris eu popa Ioan de la Vlădesci cu învĕţătura lui dascălului popa Mihaiu Tipograful.

Mai, 1-iu, 7254 (1746).

Eu Stolnicul, am vîndut.
Eu Radu Diaconu, martor.
Toader . . . ot Rîmnic, martor.
Popa Radu sin popa Ioan ot Rîmnic, martor.
Simion Devu ot Rîmnic, martor.
Eu popa Mihai, martor.
Popa Mihai Tipograful, Rîmnic.

III. Zapis pentru revînzarea silistei de mai sus.

Grigorie, Episcopul Rîmnicului, martor.

Această silişte ce scriu într'acest zapis care o a vîndut mie Stanciul sin popa Radu cântăreţul, eu am vîndut-o sfintei biserici din Câmp, care bani i-am luat toţi deplin din mâna sfinţiei sale părintelui kir Silvestru Mothonie, înnaintea prea sfinţitului părintelui nostru kiriu kir Grigorie Episcopul Rîmnicului, însă zloţi 27 şi pentru adevĕrată credinţă m'am iscălit mai jos ca să se crează.

Aprilie 25, 1749.

Eu popa Manole, am vîndut.
. . . . . . martor.

[1]) Franciscanii cari au o monăstire în Rîmnic.

IV. Zapisul lui Pahonie, monah, Bojoreanu, de cumpĕrătoarea silisti de lîngă biserica din deal, ot Rîmnic, 1749.

Climent, Episcopul Rîmnicului.

Adică eu Pahonie, monah, ce m'am chemat pe numele mirenesc Preda, vornicul Bujoreanu, dat-am adevĕrat zapisul meu la mâna dumnealui logofĕtului Gheorghiţă, feciorul prea cinstitului şi prea sfinţitului părintelui nostru kiriu kir Grigorie, Episcopul Rîmnicului, ca să fie de bună credinţă, precum să se ştie că avênd eu un scaun de case aicea în oraşul Rîmnicului, însă din jos de biserica cea din deal şi avênd douĕ pimniţe de piatră, care scaun de casă mi-au fost şi mie de la moşi, strĕmoşii mei, care am fost făcut şi eu case pe dînsa; iar ceailaltă pimniţă o au fost făcut în vremea neamţului [1]), un Marstaler Neamţu Vornicu [2]), cu sila pe pămîntul meu în silă şi în putere, şi arzêndu-se amîndouĕ casele în rĕsmiriţă, au rĕmas numai pimniţile singure. Deci, nerămîindu-mi mie copii, şi fiind acest scaun de casă pe seama mea, afară de fraţi, le-am făcut vînzătoare împreună cu silistea lor, după cum va arăta semnele mai jos. Deci pivniţa mea, unde au fost casele mele şi cu silistea jumĕtate, m'am tocmit cu dumnealui logofĕtul Gheorghiţă mai sus numitul, de o am vîndut dumisale în bani gata, taleri 100, şi mi-au dat toţi banii deplin în mâna mea. Iar pivniţa care o au făcut marstaler vornicu neamţu, cu cealaltă jumĕtate de siliste, au rĕmas nevîndută, ca să o vînz la altă parte, deci pe ceea am vîndut-o dumnealuĭ logofĕtului Gheorghiţă, după cum arată mai sus, să aibă a stăpînì dumnealui pivniţa mea cu silistea jumĕtate, cu bună pace de către mine şi de către fraţii mei şi de către tot neamul meu, pentru că o am vîndut-o de a mea bună voe, cu ştirea fraţilor mei şi a tutulor vecinilor, pentru că cu fraţii mei mai

[1]) Ocupaţia austriacă, 1718—1738.
[2]) V. actul sub No. VIII.

înnainte la împărţeala noastră mi s'au venit mie împreună cu frate-meu George acest scaun din Rîmnic, iar frăţine-meu Barbului şi frăţine-meu Drăghici, li s'au venit scaun de case cele vechi din Bujoreni, iar în urmă s'au sculat frate-meu George de mi-a vîndut şi partea lui de siliste din Rîmnic în taleri 80 şi au rĕmas toată pe seama mea. Deci se arată şi semnele acestei siliste cu pivniţa, pe cît am vîndut dumnealui logofĕtului Gheorghiţă, însă scaunul de locul jumĕtate însă în lat din drumul care coboară din oraş pe lîngă silistea lui Tudosie Olănescu şi pe lîngă silistea mea, însă dintr'acest drum curmeziş asupra pivniţii ce o au făcut Neamţu în lat stînjeni 27, unde s'au pus şi semn; iar în lung merge din podgrădenia (?) bisericii şi din marginea pivniţii Niculae Pandurul în jos asupra Răsăritului, şi merge locul pînă în drumul . . . . însă pînă în drumul cel vechiu care merge la mori, însă în lung stînjeni 50. Aşişderea am oprit şi la cealaltă pivniţă care o au făcut Marstaler Neamţu vornicu pe pămîntul meu silistea nevîndută iar pe jumĕtate, însă în lat stînjeni 27 şi în lung stînjeni 50, iar din semnele lui Gheorghiţă log. pînă în semnele locului Radului logofĕtu. Deci să aibă dumnealui logofĕtul Gheorghiţă a stăpînì această moşie ce i-am vîndut după cum arată în sus cu bună pace şi pentru mai bună adeverinţă am întărit această scrisoare cu iscălitura mea mai jos ca să se crează.

Iunie 12, 7257 (1749).

Pahonie monah Bojoreanu.
Ilarion, proin . . . . martor.
Neofit, Eclesiarhul Episcopii Rîmnic, martor.
Iosif, ereu ot Episcopia Rîmnic, martor.
Partenie Egumen monastirii ot Cetăţue... din Rîmnic.
Climent, Ieromonah. Episc. Rîmnic, martor.
Theodosie, monah. ot Episcopia Rîmnicu, martor.

V. *Zapis* pentru vînzarea unui loc în R.-Vîlcii, anul 1753.

Adică eu Ana împreună cu fii-mea Roza, dat-am acest încredinţat zapis la mâna dumnealui logofĕtului George, fiul prea sfinţii sale părintelui Episcop al Rîmnicului kiriu kir Grigorie, precum să se ştie că de a noastră bună [1]), am vîndut dumnealui un locşor aici în oraşul Rîmnicului, în taleri şeapte tocmai, care loc şi noi l-am fost luat de la un Radu zet Balaci pentru o datorie; iar acum ne mai trebuindu-ne nouĕ acest loc, din singură voia noastră l-am făcut vînzător şi l-au cumpĕrat dumnealui, dându-ne aceşti bani ce scrie mai sus, toţi deplin în mâna noastră, deci să aibă dumnealui a-l stăpînì cu bună pace, dumnealui, fii dumnealui, câţi Dumnezeu îi va dăruì, nepoţì şi strĕnepoţi; şi de către nimenea supĕrare să nu aibă sau din neamul nostru, că am vîndut de a noastră bună voe, cu ştirea tutulor rudelor şi a vecinilor noştri, şi cînd s'au făcut acest zapis au fost multe obraze de cinste, care mai jos se vor iscălì, şi pentru mai adevĕrată credinţă, ne-am iscălit mai jos ca să se crează.

Martie 21, 1753.

(L. P.). *Ana a lui Antonie Bulgaru.*

(L. P.) [2]) *Roza,* fiica Dumneei.

Şi am scris eu Petru, logofĕtu Episcopii Rîmnicului, cu zisa şi învĕţătura dumneaei jupânesei Anei.

---

[1]) Lipseşte cuvîntul *voe*, probabil din scăpare de vedere.

[2]) Peceţile sunt cu ceară neagră şi represintă pe sf. George, călare cu inscripţia ὁ ἅγιος γεώργιος şi leatul 1694.

VI. Zapis pentru o siilste în Rîmnicu-Vîlcii, anul 1754.

Dat-am acest încredinţat zapis al meu, ca să fie de bună credinţă la mâna diaconului George sin Popei lui Tănase ot Rîmnic, precum să se ştie că i-am vîndut o siliste cu pivniţă, în uliţa tîrgului, din silistea preotesei Stankei care o au dat Vlădẹscului, pînă în silistea Paterilor [1]) pînă în piatră, şi piatra iaste la uliţa cea mare şi pînă în siliştea potoicai (?) şi-mi iaste mie această siliste dată de la cumnatul meu Tudosie, precum scrie în diata lui, pentru că l-am plătit de multe datorii pe cumnatul meu Tudosie; şi i-am vîndut de a mea bună voe şi cu ştirea tutulor rudelor mele, în bani gata taleri 43, ca să-i fie moşie stătătoare în veci diaconului şi copiilor lui câţi Dumnezeu îi va dărui şi pentru mai adevěrată credinţă m'am iscălit mai jos ca să se crează; şi alte mărturii, care mai jos îşi vor pune numele ca să se crează. Şi am scris eu popa Ştefan de la sfînta Episcopie.

Octomvrie 31, 7262 (1754).

Eu, Catrina Olaneasca, care m'au ţinut reposatul Drăghici Căpitanul Olănescul.

Eu popa Badea, martor.
Eu popa Niculae sin popa Badea, martor.
Eu popa Constandin.
Tìpograf Rîmnic, martor.
Eu popa Stan, martor.
Eu popa Radu, martor.
Eu diaconul Constandin, martor.
Eu Mariuţa, martor.
Eu Marica, martor.
Eu Dumitru, martor.

---

[1]) Probabil popii catolici, Franciscanii.

VII. Zapisul Franciscanilor din Rîmnicu-Vîlcii pentru o siliste, din anul 1759.

Eu . . . . ce mě aflu acum egumnn în rezedenţia de Franciscani de aici din oraşul Rîmnicului, împreună cu ceilalţi fraţi Franciscani, dat-am această adevěrată scrisoare a noastră, sfintei Episcopii Rîmnicului şi prea sfinţii sale prea cinstitului părintelui kir Grigorie Episcop, precum să se ştie, că avênd sfînta Episcopie o pimniţă de piatră cu locul ei cît ţine împrejur aproape de rezedenţia noastră, şi avênd şi noi altă siliste tot aicea în oraş, care iaste lîngă casele dumnealui cluceru Preda Vlădescu, şi fiindu-ne nouě de trebuinţă această pimniţă mai sus numită cu locul a sfintei Episcopii, am venit către prea sfinţia sa părintele Episcopul, de ne-am rugat şi ne-a dat pimniţa sfintei Episcopii cu locul ei schimbu, ca să fie subt stăpînirea noastră şi noi am dat acea siliste de lîngă casele Vlădescului, ca să fie subt stăpînirea sfintei Episcopii să facă ce va vrea, care siliste o au fost avut rezedenţia noastră de la Theodosie Olănescul, după cum şi scrisorile ce avem de la Theodosie Olănescul, care le-am dat sfintei Episcopii, adeverează; şi pentru ca să se ştie această tocmeală în veci nestrămutată, am întărit aceasta cu iscăliturile şi cu pecetea noastră, fiind şi alte mărturii care mai jos adeverează

Dechemvrie 27, 1759.

(Pecetea monastirii).

Ita est Fr. Iosephus Mergl. Praesidens et ad-mor Parochiae Bucurestiensis, m. p.
Ita est Fr. Lazarus Zich, Concionator, m. p.
Ita est Fr. Ioannes Vesconsky. m. p.
Ita est Fr. Mathias, Gvardianus Rimnicensis.
Ita est Fr. Ladislaus Klicha, Vicarius comotus, m. p.
Ita est Fr. Martinus Nicolik, Vic. Vinciensis, m. p.
Ita est Fr. Nuardinus, m. p.

VIII. Zapisul Franciscanilor din Rîmnicul-Vîlcii, pentru un schimb de loc, din anul 1783.

Ludovic, Egumenul sfintei monastiri a Franciscanilor de aici din Rîmnic, încredinţez cu acest zapis al meu la mâna d-lui Constandin Socoteanu, biv vel vistier, precum să se ştie că avênd mănăstirea noastră un loc aici în Rîmnic lîngă casele dumnealui cele mari, ce-l are şi mănăstirea danie de la vornicu Mastaler, cum arată zapisele cele vechi; deci fiindcă acest loc iaste lîngă casa dumnealui, ne-am fost învoit cu prea sfinţia sa părintele, rĕposatul moşul dumnealui, proin Mitropolitul Grigorie, ca să facem schimbu, şi întîmplându-se moartea prea sfinţiei sale, nu s'au fost făcut zapisele de învoire şi de schimb. După moartea prea sfinţii sale, ne-am învoit cu dumnealui vistieru Dinu, şi ne-a dat schimb o livade ce iaste peste şanţ, care livade o are şi dumnealui cumpĕrată de la un Tudor Grumează şi ne-au dat şi zapisul cel vechiu, cum şi noi am dat toate zapisele cele vechi ale acestui loc. Deci să aibă dumnealui a stăpînì acest loc cu bună pace de către sfînta monastire; şi când am făcut acest zapis de schimb, au fost multe obraze de cinste, care se vor iscălì mai jos, şi pentru adevărata credinţă ne-am iscălit, puind şi pecetea sfintei monastiri.

1783, Aprilie 1-iu.

(Pecetea monastirii).

Ita est Dr. Martinus Nicolik, Vic. Conventus.
Ita est Fr. Georgius . . . . . . ex . . . . . gvardianus Bucurestiensis.
Ita est Fr. Alexander . . . . p. t. Vicarius Campl.
Ita est Fr. Antonius Csubrin, p. t. gvardianus.
Ita est Fr. Ludovicus Kiss, p. t. gvardianus, Rimnicensis, m. p.

CRITICELE DOMNULUI TITU MAIORESCU

(STUDIU DE CRITICĂ GENERALĂ)

ÎNTRODUCERE

(CONTRA CURENTULUI CRITICE DE ASTĂZI)

(URMARE)

X.

Într'un numĕr trecut analisând o pagină, numai o pagină, dar din cele mai însemnate ale d-lui Gherea, care se dă de representant în România, al criticei ştiinţifice din.... Europa,—am vĕzut, că *prima* trăsătură caractaristică a acestui fel de critică, transplantat la noi, este tocmai lipsa unei condiţiuni, fără de care ştiinţă, în adevĕratul sens al cuvîntului, nu se poate face, — *lipsa de precisiune.*

Această lipsă de precisiune are, din punctul de vedere al succesului ce vînează autorul, resultate deosebite, după cum mediul social în care se produce este mai cult sau mai puţin cult. Aşa, de pildă, dăcă lipsa de precisiune se găseşte într'o lucrare ce caută să atragă luarea-aminte a unui mediu social cu adevĕrat cult, care ştie şi simte ce va să zică ştiinţă şi adevĕr ştiinţific, — ea aduce numai decît şi în mod irevocabil moartea unei lucrări. Căci nici un om cu simţ ştiinţific, — afară numai dacă s'ar ocupa cu patologia, — nu ar putea îndura pînă la sfîrşit citirea unor pagini, în care lipsa de precisiune, la fiecare moment, dă naştere la cele mai absurde şi mai contradictorii deducţii. Jicnirea sufletească, ce ar simţi

că reese din ele şi se măreşte necontenit, ar covîrşì cea mai stăruitoare răbdare, mai ales, dacă la lipsa de precisiune s'ar mai adăoga, precum se întîmplă în casul de care ne ocupăm, şi nemĕsurata pretenţie a autorului că spune adevĕrul şi numai adevĕrul, — şi platitudinea stilului.

Dar, printr'o curioasă lege de compensaţiune, — de echilibru — ce guvernă lumea aceasta, lipsa de precisiune aduce după sine, într'un mediu semi-cult, tocmai contrariul de ceea ce aduce într'un mediu cult. In loc de moarte, de uitare şi dispreţ, o lucrare cu asemenea însuşiri găseşte viaţă, — efemeră, de sigur — dar o viaţă sgomotoasă, care caută să suplinească prin intensitatea sunetului, golul înţelesului. Intr'o asemenea societate semi-cultă, lucrurile precise, definite, mai cu seamă dacă fac parte din sfera noţiunilor puţin mai abstracte, sînt trecute cu vederea, am zice mai bine, sînt nesuferite. E ciudat, dar e aşa, — şi dacă cercetăm mai de aproape vedem că nici nu poate fi într'altfel. In adevĕr, orice lucru, pentru a ajunge la gradul cel mai de sus de evoluţiune, singurul, care implică perfecta definire şi precisare a elementelor componente, trebue să treacă prin alte nenumĕrate grade inferioare, care se caracteriză tocmai printr'o confusiune cu atît mai mare a elementelor, cu cît evoluţia este pe o treaptă mai inferioară. Pătura intelectuală dar, într'o societate semicultă, trebue să sufere de neajunsurile pe care le are orice lucru, care nu a ajuns la desĕvîrşita evoluţie. Ea, fatal, trebue să se compună din elemente nedesluşite în conturul lor, din idei pe jumĕtate înţelese, neprecise, în care verbalismul şi superficialitatea trebue să ţină locul adîncimii şi justeţii înţelesului. O asemenea constituţie o face mai puţin proprie din a primì noţiunile clare şi precise ale ştiinţelor mai complicate. Aceste scurte reflecţii ne fac să înţelegem, pentru ce semicultura recunoaşte cu greu precisiunea, contururile hotărîte ale lucrurilor; şi pentru ce, din contră, ea admiră productele intelectuale, care se bucură de aceleaşi însuşiri ce se găsesc în constituţiunea sa însă-şi.

Dacă acum ne aducem aminte, că, într'un numĕr anterior pentru apĕrarea inteligenţii scriitorului, de care ne ocupăm,

am admis, că lipsa generală de precisiune în noţiuni şi în legarea lor, dar mai ales lipsa specială, caracteristică în ce priveşte precisiunea conceptului de causă şi aplicaţiunea lui, nu provine din lipsa de înţelegere: în acest cas, nu ne mai rĕmîne altă alternativă,—afară numai dacă nu ar fi amîndouĕ, — decît să admitem, că autorul în cestiune, adoptând felul de scriere analisat, şi-a dat seamă, că, pentru a face efect într'un mediu semi-cult ca al nostru, un bun mijloc este tocmai defectul capital, lipsa de precisiune, care, într'un mediu cult, ar fi omorît orice idee. Şi nu numai şi-a dat seama de aceasta, dar l-a şi întrebuinţat d-l Gherea în criticele sale; l-a întrebuinţat cu conştiinţa clară, că el este un mijloc nemerit pentru a-şi forma o majoritate de oameni, care, întru cît priveşte noţiunile pur ştiinţifice, se mulţumesc cu o semi-înţelegere, dar care, pe lîngă aceste idei semi-înţelese, pot fi accesibili la idei şi simţiri trebuincioase unei direcţii politice primejdioase pentru ţara noastră, dar foarte folositoare pentru cei ce o susţin. Această supoziţie, că un om de ştiinţă, cum se pretinde d-l Gherea, a falsificat ştiinţa, numai ca să-şi ajungă scopuri politice, — care la prima ei consideraţie s'ar părea imposibilă—poate căpăta valoare de adevĕr, imediat ce vom aduce în scenă faptele. E drept, această, parte a cercetării noastre, ne abate pentru cîtva timp de la analisa pur ştiinţifică, pe care aveam s'o facem şi în privinţa umbrei de sistem general de idei ce reese din opera criticului nostru; dar vom vedea îndată că nu se înstreinează de loc de cestiunile de ştiinţă; iar pe de altă parte, dându-ne seama de scopurile depărtate, pe care acest aşa numit sistem de idei le serveşte, putem mai bine să pricepem semnificaţia lui şi garanţiile de trăinicie pe care le poate avea.

XI.

Din lipsa de precisiune intenţionată, derivă în primul rînd întrebuinţarea formei polemice. Criticul nostru îşi dă seama şi caută să prevină pe cititorii sĕi în articolul îndreptat

în contra d-lui Bogdan [1]) De ce întrebuinţează d-sa forma polemică? se va întreba publicul cititor. Pentru că ea este «una din cele mai înnemerite forme literare şi *ştiinţifice* pentru propagarea în masa publicului a unor adevĕruri literare şi ştiinţifice. Alte forme pot să aibă şi în adevĕr au avantajele lor. Aşa, spre ex., o expunere largă şi sistematică, o expunere *completă* a unei chestiuni într'un op voluminos, e de sigur preferabilă, în multe privinţe, unor articole polemice, unde necesaremente va lipsì şi sistematisare şi *complecticitate* (subliniat de autor). *Dar o astfel de expunere sistematică şi completă poate să fie bună numai în ţările foarte culturale* (citeşte: culte), *şi, acolo chiar, pentru un cerc mic de oameni învăţaţi.* Pentru *grosul publicului* însă chiar şi în ţările cele mai culte, *dar mai ales în ţările mai puţin culte, forma polemică e mai nemerită, şi, de multe ori chiar, unica posibilă.* E clar. Nu ne trebue sistematisare, nu ne trebue, — să zicem şi noi — complecticitate, ci — în mod firesc decurge de aci, — ne trebue nouĕ semi-culţilor zăpăceală şi crîmpeere. Decît să spunem clar, precis, ceea ce vrem să spunem, decît să facem ştiinţă cum se cuvine să se facă ştiinţa, e mai bine pe lîngă confusiunea ce există în capul semicult, să mai turnăm încă o cantitate de confusiune; şi de ce? Pentrucă dacă am căuta să-i dăm lucruri definite şi precise, am risca să nu fim citiţi, şi am risca — ceea ce este mai rĕu pentru scopurile noastre depărtate, — să nu putem să le introducem în cap, aşa pe nebăgate de seamă, crîmpeele de gînduri, fără de care reforma ideală, înnaltă, umanitară a societăţii nu se poate realisa. Inchipuiţi-vĕ o reformă socială — (citeşte socialistă), cu oameni, cari au semi-gînduri, verbalism şi nori în minte; o reformă socială, nici mai mult nici mai puţin decît ştiinţifică, şi care începe mai întîi prin a ameţì capetele oamenilor! — Dar pentru ca batjocura să fie completă, acelaşi om care predică şi caută să arunce confusiune în «grosul publicului cititor» ţinteşte printr'aceasta să statornicească germenii unei stări sociale, în care nu procesul economic, ci *intelectul* spiritului

[1]) C. Dobrogeanu-Gherea, Studii critice, vol. II, ed. ord. p. 1, 2.

omenesc, să hotărască viaţa societăţii!![1]). Sĕrmanul intelect! Dar să venim la lucruri mai specificate. De ce întrebuinţează citatul critic polemica? Multe feluri de polemică se pot face după valoarea celui ce o întreprinde. Pentru cel ce se amestecă unde nu se pricepe, forma polemică îi dă putinţa să vorbească de lucruri banale, ceea ce nu le împiedică să fie false, dar ceea ce face să cîştige simpatia cititorului semicult. Ea îi dă putinţa de a scoate conclusii adevĕrate din premise false şi conclusii false din premise adevĕrate, precum am vĕzut. Ea îi dă putinţa de a nu justifica tocmai lucrurile de fudament, care trebue neapĕrat justificate şi fără care toate celelalte afirmaţiuni «ştiinţifice» nu preţuesc nimic, — ceea ce vom vedea la locul sĕu. Şi apoi numai ea poate fi întrebuinţată pentru a rĕslăţi atenţia cititorului nedeprins şi a-l face incapabil astfel de a simţi unde este cu adevĕrat adevĕrul.

Aceste afirmaţii trebuesc dovedite: vom aduce probe, mărginindu-ne numai la cîteva exemple — sînt aşa de multe! tocmai din articolul în care face apologia polemicei.

XII.

Forma polemică îi permite d-lui Gherea, de a se da la fiece pas de apărător al ştiinţii, în contra metafisicei şi de a atrage în partea sa majoritatea cititorilor; ea îi dă putinţa de a scrie frase, ca acestea: «Greşala fundamentală a criticilor pe care d. Bogdan i-a luat drept povaţă, vom zice şi noi la rîndul nostru, e că nu a ajuns să-şi dea seama ce *absurd* e de a lua *drept mediu înconjorător numai o parte a acestui mediu*[2]), şi de a preface restul **în entităţi metafisice** *unde ei îşi plasează lumea lor* **transcendentală**». In faţa unor asemenea proposiţii, bietul cititor, înspăimîntat, că adversarul criticului nostru, are a face cu nişte fiinţe atît de ciudate, dă slavă Domnului, că a găsit un om care vorbeşte ca şi dînsul,

---

[1]) Vezi «Concepţia materialistă a istoriei», de acelaşi autor, p. 39.

[2]) Adică numai o parte a mediului natural şi social, a cărui semnificare causală am arătat-o într'un numĕr trecut.

ba şi ceva mai rĕu, şi care nu-i turbură de loc starea confusă şi liniştită a creerului sĕu. Un altul cu ceva mai mult bun simţ, şi care îşi aduce aminte de alte precedente ale autorului, ar putea să se îndoiască de aceste acusaţii aduse d-lui Bogdan: «Dar, d-ta, domnule critic, cît trebue să fii mai absurd, cînd fără să întrebuinţezi entităţi metafisice şi lumi transcendetale, afirmi că numai mediul social în care a trăit Eminescu—ba ceva mai mult, *numai acela în care a trăit de la 20 de ani în colo* [1]), l-a făcut pesimist; şi laşi la o parte hereditatea, mediul natural şi social în care au trăit părinţii, moşii şi strĕmoşii lui? Oare ţi-e permis, pentru că zici că nu spui entităţi metafisice, să spui erezii de care învinovăţeşti cu atîta semeţie pe altul?»

Care e procederea, ce întrebuinţează d. Gherea, pentru a falsifica un adevĕr, şi în acelaşi timp pentru a zăpăcì pe cititori, într'atît încît să-i dea deplină dreptate? E foarte simplă. Invĕlue toate vederile juste la un loc şi le lipseşte un epitet, (în casul de faţă: entităţi metafisice), un epitet, care pentru marea majoritate a cititorilor, e atît de îngrozitor, în cît osîndeşte dintr'odată şi irevocabil lucrurile la care se referă şi toţi încep prin a nu vrea să le înţeleagă. Aceasta se va vedea imediat ce vom restabilì adevĕrul.

Isbit de afirmaţiunea d-lui Gherea, că pesimismul lui Eminescu a provenit din pricină că a trăit într'o civilisaţie burgheză, *ba chiar pentrucă de la 20 de ani încolo a trăit întrun mediu conservator* [2]). D. Bogdan scrisese: «... e absurd a lua drept resultat al înrîuririlor sociale caracterul *moral şi intelectual* al omului, care e zămislit din *doi părinţi*, şi se naşte după ce în timp de nouĕ luni de zile a ajuns *afară din societate*, la deplina lui desvoltare organică [3]).

Observaţi acum obiecţia d-lui Bogdan în raport cu punctul în discuţie. D. Bogdan dă de pricină a pesimismului lui

[1]) Intr'adevĕr d. Gherea susţine că Eminescu a fost întii optimist şi apoi mediul l-a făcut pesimist.

[2]) Vezi articolul Eminescu în studii critice, vol. I.

[3]) Apud Gherea Studii critice vol. II, ed. ord. p. 10.

Eminescu *organisația hereditară* — zămislirea din cei doi părinți — *iar nu împrejurările sociale în care a trăit Eminescu, după naștere și cu atît mai puțin cele de la 20 de ani încolo*. O combatere cinstită ar fi trebuit să înlăture obiecția în privința *acestor împrejurări sociale de după naștere*; căci tocmai în contra influenței acestor împrejurări, privite ca *pricina de căpetenie* a pesimismului lui Eminescu, se ridicase d. Bogdan? — Știți însă ce face d. Gherea?

Face pe cititori să crează, că d. Bogdan contestă *orice* influențe naturale și sociale; adică nu numai pe cele ce sunt representate prin împrejurările naturale și sociale *de după naștere*, pe care cu adevĕrat și cu drept cuvînt [1]) le contestă, dar și pe cele representate prin *hereditate*: influențele naturale și sociale *din nainte de naștere*. In adevĕr, iată replica d-luĭ Gherea: «Așa dar... a socotì caracterul și intelectul omu-«luĭ drept resultat al înrîuririlor mediului (aci nu zice «social» «nici «după naștere»), pentrucă... omul e zămislit din doi pă-«rinți, și în nouĕ luni în pîntecele mamii ajung la deplina «desvoltare. Frumos argument-» Și-apoi continuă: «Dar *pă-«rinții* nu fac și ei parte din mediul cosmic și social? Dar «oare organismul fisiologic și psichologic al *părinților* nu e «fasonat (?) sub înrîurirea mediului înconjorător în general și «mediului social în special? E oare indiferent, dacă părinții «omului au crescut până la însurătoare și după ea...?»

Dacă d. Gherea ar fi susținut, ceea ce n'a făcut, că pesimismul lui Eminescu provine din pricina mediului social, in care au trăit părinții lui [2]) și dacă d. Bogdan ar fi contestat aceasta, — ceeace ar fi putut să facă sub cuvint că sunt cause

[1]) Vezi studiul din numĕrul trecut.

[2]) Aceasta nici n'ar fi putut-o face, fără a nu-și strica scopul ce vrea să atingă. Scopul era ca să arate cât de nenorocit a fost mediul în care s'a desvoltat Eminescu. Cum dar ar fi putut pune pesimismul pe seama mediului în care ar fi trăit părinții lui? Pe de altă parte, dacă de nevoea causei, e silit s'o facă acì, aceasta o face în contra părerilor exprimate altădată. In adevĕr părinții lui Eminescu au trăit într'o epocă în care pesimismul, după d-sa, nu se putea produce. Precum spune (St. crit. vol. I, ed. de lux p. 60): «De ce nu dăm peste aceeași adîncă durere, aceeași desnădăjduire. același deceptionism, în scrierile lui Alexandri, Bolintineanu, Mureșanu, Cîrlova, Rosetti, C.

hereditare la mijloc, transmiteri din partea moşilor imediaţi,— d. Gherea de sigur ar fi sărit cu argumentarea: «dar aceşti moşi n'au trăit într'un mediu social?» — Şi dacă iarăşi d. Gherea ar fi susţinut că mediul social *din ultimele două generaţiuni* a dat naştere pesimismului, — ceeace iarăşi cu atît mai mult nu a făcut, — şi dacă d. Bogdan, i-ar fi contestat aceasta, sub cuvînt că mai e la mijloc pricina de căpetenie, hereditatea, care a putut să transmită calităţi cristalisate în strămoşii anteriori — d. Gherea s'ar fi apărat din nou şi cu mai mare succes în faţa cititorilor uimiţi: «dar aceşti strămoşi n'au trăit într'un mediu social?» Şi ar fi ajuns astfel, cu apărarea pînă la mediul social din epoca deluviană, — şi şi mai departe, — şi totdeauna ar fi avut dreptate în faţa cititorilor noştri. Pentru ce? Pentrucă ei de sigur pricep adînc şi prin urmare au pentru ce admira pe un om care poate afirma, că Eminescu a *devenit pesimist din pricină că a trăit într'un mediu social conservator de la 20 ani încolo;* şi în acelaş timp, când e atacat se poate apĕra, spunênd: «*dar ce, părinţii, moşii, strămoşii lui* n'au trăit într'un mediu social?»

XIII.

Tot forma polemică îngădue criticului nostru să facă spirit, care nu poate decît să-i atragă simpatia cititorului profan. D. Bogdan, pentru a lămuri înţelesul causal al mediului ce înconjoară pe un artist, spune de Eminescu, că împrejurările de traiu l-au făcut să scrie *mai mult* sau *mai puţin*, dar n'au putut să-l facă să scrie într'*altfel*, de cum era felul sĕu fundamental de a fi: împrejurările pot să influenţeze în mod vĕdit asupra *cantităţii*, dar nu asupra *calităţii* unei activităţi artistice- D. Gherea se face că nu pricepe aceste dinstincţiuni... *metafisice* şi spune cu mare autoritate: «Ceea ce

Negruzzi, etc. etc.? «Ceeace e frumos, e că şi pentru stabilirea acestei teori *contrazisă de sine însuşi,* face omisiuni nepermise. Uită anume pe marele pesimist Gr. Alexandrescu, adevĕratul percursor — singurul adevĕrat adînc cugetător al acelei epoce în care toţi făceau poesii. Pe de altă parte, mĕ îndoesc că C. Negruzzi, Cîrlova şi chiar Bolintineanu au fost optimişti.

expune pe un metafisic să facă aşa de *enorme*, aşa de *imposibile* greşeli, e înţelesul *încurcat*, care póte să fie dat *oricăruĭ* cuvînt şi înţelesul foarte încurcat şi nesigur, pe care-l dau metafisicii unor cuvinte. Aşa spre exemplu, în casul de faţă... poate veţi întreba cu mirare, dar ce însemnează atunci acest cuvînt! «*altfel?*» (şi acum vine spiritul). «Ce să însemneze? E un cuvînt, care are 6 litere, două vocale şi patru consunante![1]) După aceasta adaogă: «Să aprofundăm puţin chestia şi să vedem cum stau lucrurile.» Şi într'adevĕr în pagina ce urmează aprofundează aşa de bine lucrurile, că relaţiunea dintre cantitate şi calitate, care era tocmai în cestiune, e lăsată cu totul la o parte; în locul ei ni se spune că: organisaţia fisiologică, psichologică, tendinţele psichologice intelectuale morale, etc., sunt moştenite, dar apoi sunt fasonate (?) de mediul social, care distruge ori deprimă pe unele, crează sau exagerează pe altele s. c. l.; iar conclusia e sigură: «deci şi cantitatea şi calitatea, înţelesul operelor, va depinde şi de mediul înconjurător!»

E ciudat lucru, cum omul nostru are groază de metafisică (noi am zice mai bine de înţelegerea precisă a lucrurilor),—şi în acelaşi timp, întrebuinţează în mod excesiv tocmai procederile metafisice: vorbe goale înşirate într'o legătură cu aparenţă ştienţifică şi într'un stil — aci e un mare merit — care reproduce mersul banal al gîndurilor de toate zilele pentru aşa zisa înţelegere a tuturor. Cestiunea era ce legătură este intre cantitate şi calitate? între *mai mult sau mai puţin* şi *altfel?* Luată în deaproape cercetare s'ar fi vĕzut, că se pot aduce exemple în care schimbarea cantităţii nu implică schimbarea calităţii: spre ex.: o pasĕre poate să fie mai mare, mai mică, avênd o formă sau alta—ea în privinţa calităţii de pasĕre, tot pasĕre rĕmîne. Sau restrîngênd exemplul: o privighetoare mai mare, mai mică, remîne aceeaşi în ce priveşte calităţile esenţiale de privighetoare. De asemenea: un poet liric, fie că scrie 10 volume, fie că scrie numai unul, ot poet liric rĕmîne. Din contră se pot aduce exemple în care, cu schimbarea cantităţii se schimbă şi calitatea; o im-

[1]) «Studiĭ critice», vol. II, ed. ord. p. 17.

presie mică poate să fie plăcută; una mai mare, o înţepătură, de pildă, poate produce durere; o cantitate de mişcare eterică dă naştere la un fel de culoare, o altă cantitate la altă culoare, etc.

In faţa acestor date contrariĭ, s'ar fi căutat mai adînc relaţiunea ce ne interesează, cel puţin în domeniul de discuţie. S'ar fi căutat atunci *faptele*, şi s'ar fi vĕzut, că toţi oamenii de litere, care au avut o personalitate puternică, o originalitate proprie, presintă fie-care pentru sine acelaşi fel de asociaţii de idei, de imagini şi de sentimente, acelaşi fel de întorsături de frase, într'un cuvînt aceleaşi trăsături caracteristice de la începutul pînă la sfîrşitul carierii lor, S'ar mai fi vĕzut iarăşi, că aceste calităţi presintă pentru fie-care o evoluţie naturală, devin cu timpul mai precise, mai definite, mai intense, continuând însă de a rĕmîne aceleaşi. Ici şi colo doar se constată câte un intrus, câte o particularitate, care e a modii, a timpului, datorită împrejurărilor sociale—dar acelea sunt tocmai nişte defecte. Astfel prin secolul al XVI autorii mari sunt influenţaţi în Spania de gongorism, în Italia de marinism, în Anglia de euphuism—şi marele Shakspeare însuşi n'a putut scăpa de la regula comună. Acestea sunt fapte, care se constată de toţi şi pe care nu le poate nega nimeni.

Dacă acum, faţă de această persistenţă calitativă, privitoare la originalitatea autorului, pui variabilitatea nesfîrşită a împrejurărilor sociale în care a trăit, eşti nevoit să constaţi, conform metoadei inductive a variaţiilor concomitante, că nu poate fi legătură causală între împrejurările sociale şi între calităţile dominante şi irecusabile ce formézâ originalitatea unui autor; de ar fi legătură causală, ar trebuì, potrivit cu sus citata metodă, ca, variind împrejurările, să varieze şi calităţile artistice ale autorului, ceea ce n'ar însemna nici mai mult nici mai puţin, decît, că un artist îşi schimbă personalitatea de atîtea ori, de cîte ori mediul înconjorător se schimbă.

E adevĕrat, variabilităţi se constată, dar numai în ideile generale—şi aci nu totdeauna [1]). Dar chiar de s'ar constata

[1]) In teoria mediului, pe care o vom trata altădată, ca studiu sociologic, iar nu ca studiu critic, vom introduce precisări, care să nu mai dea loc la neînţelegeri. Iată câte-va, enunţate în mod sumar.

totdeauna, aceasta n'ar avea nimic aface cu calitățile fundamentale ce formează individualitatea poetului. Poți să treci de la liberalism la conservatism, ori de aci la socialism, — dacă ești poet cu anume individualitate, individualitatea rĕmîne. Pot să fie vederile socialiste, foarte optimiste; ele nu vor împiedica pe un adevărat poet pesimist să le împărtășască, și în același timp să scrie poesii pesimiste. Probă e O. Carp.

Și acum după ce am înțeles, că în adevĕr *calitățile* ce constitue originalitatea de artist, sunt independente de împrejurările soeiale — remîn persistente cît timp omul remîne artist,—ușor putem arĕta, că în privința *cantității* lucrurile stau într'altfel. E de ajuns o mică indisposiție pentru ca artistul să nu poată lucra, și prin urmare să scadă cu o *parte* cantitatea de opere artistice ce ar fi putut face. Și din contră,

---

A. Orice om poate avea două feluri de idei: 1) idei ce corespund cu organisația fundamentală a individului; ele sunt determinate de felul sĕu de a simți; 2) idei ce corespund numai in mod superficial organisației interne; ele sunt datorite întîmplătoarelor împrejurări sociale și naturale și nu pot forma niciodată un fundament *sintetic* de convingere. Potrivit cu această deosebire putem avea două feluri de oameni: a) oameni, care în activitatea lor literară ori politică, se conduc de acele idei ce isvorĕsc din simțirea lor fundamentală: aci intră artiștii de toate categoriile, toți politicii mari, toți oamenii de geniu; și b) oameni, cari în activitatea lor se conduc de ideile întîmplătoare provenite din mediul social și natural: aci intră pseudo-artiștii, și toți oamenii fără personalitate. De aci urmează, că numai la naturile medii, fără însemnătate, fără originalitate, mediul social poate avea o putere causală mai mare; întrucît privește pe adevĕrații artiști, cu cît sunt mai mari, cu atît calitățile lor de artist sunt mai puțin supuse influențelor mediului.

B. Orice operă artistică cuprinde idei și simțiri. Dintre aceste două, simțirea este aceea care dă forma și fondul primitiv al operei. Ea determină felul de perceprre și sintesa cerebrală, este fundamentală și nu poate fi schimbată, decît cantitativ de mediu. Din contră, ideile pot varia în oarecare mĕsură, ce rĕmâne de determinat. Victor Hugo a fost rînd pe rînd regalist, republican, socialist—dar Victor Hugo, ca mod de simțire, ca artist, rĕmîne vecînic același, doar evoluează. Și totuși variabilitatea ideilor lui nu este provenită atît din mediu, cît din felul lui de a fi: pasionarea pentru lucrurile, mai bine pentru vorbele grandioase: popor, libertate, umanitate, etc., l'au făcut să evolueze așa cum a evaluat, independent de împrejurările externe. De aci resultă, că dintre toți indivizii, cei ce pot fi mai puțin studiați în raport cu mediul, sunt tocmai artiștii adevĕrați.

sunt foarte multe împrejurări artificiale, care-i ajută să lucreze mai mult decît dacă n'ar fi acele împrejurări. Casuri sunt destule. Unul îşi pune picioarele în apă rece; altul bea cafea; altul stă culcat într'o anume posiţiune. Toţi artiştii au cîte un tic, de la a cărui realisare sau nerealisare depinde cantitatea lor de activitate productivă. Calitatea unui artist, pe cîtă vreme e artist, aşa remîne; cantitatea poate varia după împrejurări. Aceasta provine dintr'un fapt, pe care cu toată «aprofundarea» cestiunii, d. Gherea nu l-a atins nici măcar cît suntem noi nevoiţi să facem aci în mod sumar, şi anume e faptul, că un artist nu e o adunare oricum de elemente, ci este un sistem, o sintesă de împrejurări alcătuite într'un mod superior şi particular şi formând astfel un organism mai *fin* decît al celorlalţi oameni, dar mai *fragil*. Dar tocmai pentrucă e mai fin şi mai fragil—se ştie, că formele de evoluţiune superioare sunt mai puţin stabile, — tocmai pentru aceea, o împrejurare externă, uneori foarte mică, îi poate întrerupe cu desevîrşire activitatea; iar această întrerupere isbeşte în *cantitatea* producţii lor artistice, iar nu în esenţa calităţii lor. Din contra, tot o împrejurare foarte mică îi poate excita activitatea, şi negreşit, în acest cas, producţiunea artistică se măreşte. Un poet a prins o imagină frumoasă — conform modului sĕu particular de percepţie şi sintesă cerebrală,—dar n'a apucat să şi-o formeze clar în minte, şi venirea pe neaşteptate a unui prieten, dându-i o bucurie ordinară, îl face să piardă una artistică: imagina a sburat. Ori din contră, pecînd e preocupat cu găsirea unei situaţii potrivite cu modul sĕu de a simţì, tocmai atunci vine o întîmplare reală să-i ajute, să-l lumineze şi să-i pună sfîrşit nedomiririi. Astfel sistemul ce constitue un artist e împiedecat sau favorisat de împrejurările externe, şi prin urmare, aceste împrejurări, care de cele mai multeori sunt fără importanţă şi n'au aface, în orice cas au aface foarte puţin, cu împrejurările sociale, au o influenţă vĕdită asupra *cantităţii* producţiunii artistice; dar în acelaşi timp nu pot modifica felul fundamental al sistemului psihic — *calitatea* sa — fără a nu-l distruge în acelaşi timp.

Aceasta e conclusia ce reese din studiul faptelor şi din interpretarea lor, conform metoadelor... într'atît s'a înjosit cuvîntul ştienţific sub condeiul d-lui Gherea, că aproape îmi vine să zic... metoadelor metafisice! Acesta e adevĕrul, pe cît se poate vorbì de adevĕr în asemenea materie şi în secolul acesta. Şi d. Gherea face spirit, şi lumea aplaudă. Dar în asemenea ocasii, valoarea spiritului şi valoarea înţelegerii se mĕsoară una pe alta. Ceea ce rĕmîne e că lumea aplaudă un falsificat. Şi nu e numai unul!

XIV.

Ne-am oprit atît de mult asupra legăturii dintre calitate şi cantitate, pentrucă ea, pe de o parte ne-a făcut să înţelegem mai bine unele adevĕruri, ce vorbesc încontra aserţiunilor... ştienţifice ale criticului nostru; iar pe de alta, ne-a făcut să simţim posiţiunea falşă a unui om, care vorbeşte plin de semeţie, — ba încă face şi spirit (şi ce spirit!) — de lucruri, din care, presupunem pentru apĕrarea inteligenţei sale, ştia că înţelegerea adevĕrată îi lipseşte. Ce păcat că n'a meditat, mai înnainte de a scrie, următoarele vorbe ale d-lui Maiorescu... metafisicul. «Căci să nu confundăm! Majorităţile sunt un fapt «de cea mai mare însemnătate în politică, fiind termometrul «sigur pentru a arăta, pînă unde certe idei au intrat şi s'au «înrădăcinat într'o societate şi când se pot prin urmare for-«mula ca legi practice ale ei. *Dar când e vorba de o lucrare «în sfera ideală, fie operă de artă, fie teorie ştienţifică, ma-«jorităţile nu însemnează nimic, fiindcă totdeauna aceste lu-«cruri au fost primite de o minoritate, şi dacă şi-au câştigat «teren şi l'au câştigat numai în viitorul poporulni lor* [1])». Şi pentru a pricepe şi a simţì mai adînc meritele unui om de ştiinţă, care *nu ia calea politicei, când face ştiinţă*, ar mai fi trebuit să citească şi paginele pline de emoţiune ale aceluiaşi autor, despre progresul adevĕrului. «...Nu este uşor momen-«tul, în care ideea cea nouă, născută în adîncimile unui cap «cugetător, încălzită la focul iubirii de adevĕr, crescută prin

[1]) Critice vol. I p. 253.

«concentrarea tuturor puterilor, părăseşte locaşul tainic al for-«mării intelectuale şi, aruncată fără de veste în sgomotul lu-«mei din afară, întîlneşte acea duşmană împotrivire ale căreia «cause necesare le-am descris mai sus. Scriitorul, care crede «a fi scăpat de munca incordării şi a fi cîştigat acum dreptul «la o recunoaştere a activităţii lui, se află faţă în faţă cu «violenta resistenţă a înconjurimii şi se vede iarăşi aruncat «în stárea de maĭ nainte, care îi adresează vecĭnicul apel la sa-«crificiul de sine însuşi. Nu cu pînzele desfăşurate îi pluteşte «vasul spre marea senină, ci pe o luntre de scăpare reintră dinaintea furtunii în vechiul port al meditaţiunilor singura-«tice.» [1]) Şi, de ar fi căutat cel mai *sigur mijloc* sufletesc, pentru a constata dacă e bine sau nu să facă ştiinţă, l'ar fi găsit în acelaşi autor: «*Nu scopul de a ajunge la un folos individual prin scriere*, nu deşărtăciunea de a te vedea trecut «printre autori; nu ambiţiunea de a întrece pe alţii — nu aceste «interese îţi dau dreptul de intrare în literatură (şi cu atît «mai puţin în ştiinţă — am adăoga noi). Numai entusiasmul «impersonal pentru ceea ce ştii că este adevĕrat în gîndirea «ta şi pentru ceea ce simţi că este frumos în închipuirea ta, «numai aceasta îţi pune pe frunte seninul celor chemaţi» [2]). Iar dacă ar fi voit să prinză curaj în lupta pentru adevĕr, şi numai pentru adevĕr, ar fi găsit consolare puţin mai de-parte: «Tocmai acel element impersonal în chiar momentul «concepţiunii îşi arată acum (adică după ce în urma crînce-«nelor împotriviri a triumfat) valoarea sa adevĕrată. *Căci «persoana se loveşte de altă persoană, gîndul egoist se pa-«ralisează de alt gînd egoist. Dar ceea ce este impersonal, «este din patrimoniul comun al omenirii întregi, şi îndată «ce, prin luptă s'a dovedit a fi deasemenea natură, străbate «prin toate individualităţile viitoare ca o parte integrantă a «lor»* [3]). Şi mai departe. In momentele de împotrivire din partea majorităţilor ce nu te înţeleg şi nu vor să te înţeleagă,

[1]) Ibidem vol. II, p. 120, 121.
[2]) Ibidem vol. II, p. 109.
[3]) Ibidem vol. II, p. 126.

«este bine să nu cauţi înnapoi nici împrejur, ci păşind înnainte «să-ţi păstrezi încrederea că progresul adevĕrului *trebue* să se «facă şi că formula lui e aceasta: *Mulţi din cei ce astăzi «sunt în rătăcire vor venì mîine pe calea adevĕrului, dar «nici unul din cei ce au înţeles odată adevĕrul, nu se va «mai întoarce la vechile eroi»* [1]).

Ei, dar toate aceste lucruri au isvorul în metafisică. Personalitatea, impersonalitatea... fac parte din estetica metafisică (?)... în Schopenhauer... în Platon. Şi «a venì acum în «secolul nostru de ştiinţă, cu toată teoria fantastică a lui Pla«ton, a venì aşa de-a dreptul, e cu neputinţă. Ce Dumnezeu! Rîde lumea» [2]).

Şi într'adevĕr, în faţa acestei apostrofe paterne, protectoare, lumea, care nici nu'şi dă seama bine cine e Platon, necum să şie că teoriele sale sînt perfect compatibile cu teoriile cele mai nouĕ ştiinţifice [3]), — admiră tăria şi bunul simţ, mai cu seamă bunul simţ al d-lui ~~Gherea~~. Şi d. Gherea se bucură, că a prins în laţ atîtea inteligente suflete. Par'că admiraţia majorităţii şi bucuria d-lui Gherea sunt de ajuns, pentru ca adevĕrul să triumfe.

XV

Şi sînt multe spiritele, pe care forma polemică a d-lui Gherea le poate prinde în laţ cu nişte glume făcute pe seama sĕrmanei metafisice în numele şi mai sĕrmanei ştiinţe. *Kant* e numit de d. Gherea *absurdisim* pentrucă admite *cunoştinţe a priori*, absolutamente independente de simţuri»; iar Kant îşi începe «Critica raţiunei pure» cu frasa: «Nu este nici o îndoială, că orice cunoştinţă a noastră începe cu experienţa! [4])» Dar majoritatea crede că într'adevĕr Kant e absurdisim. Fal-

---

[1]) Ibidem vol. I, p. 255.

[2]) C. Dobrogeanu-Gherea. Studii critice, vol. II, ed. ord. p. 14.

[3]) Vom vedea aceasta când vom începe cercetarea asupra Criticelor d-lui Maiorescu.

[4]) Dass alle unsere Erkenntnis mit der Erfahrung anfange, daran ist gar kein Zweifel.

sificat. Tot ştiinţificul şi cinstitul nostru critic, ca să dea cititorilor săi, către care totdeauna face «bonne mine», o idee despre estetica metafisică, le povesteşte anecdote, iar introducerea ce face e plină de atîta încredere jovială, că publicul trebue să se simtă transportat. «Vom începe cu o anecdotă. —Cum cu o anecdotă, când e o chestie aşa de importantă? Şi de ce nu? Calmul superior filosofic, încreţiturile de frunte, gesturile mistice, le vom lăsa filosofilor de meserie; noi, cu d-ta cititorule, sîntem mai modeşti» (fireşte, cine n'ar ascultà un aşa amabil om de ştiinţă?) «putem să ne mulţămim şi cu mai puţin—cu... priceperea lucrurilor». Odată ce cititorul e asigurat, că are să priceapă — şi o dată ce vede că e asigurat, de un om aşa de modest, aşa de simplu şi care nu vrea să arate cât e de învăţat— chiar de n'ar pricepe la urma urmei nimic, tot i se va părea că a priceput, şi va devenì amic al criticului. Vorba d-lui Carageale: «bravos, bine cumbate!»

Şi să vedeţi într'adevĕr ce bine combate d. Gherea estetica metafisică. Aş transcrie aci toată pagina, în care d-sa povesteşte anecdota, care explică profanilor, ce tîmpiţi sînt metafisicianii; dar mĕ împiedică buna cuviinţă. Cine vrea o poate citì în studiele sale critice, în vol. II al ediţiei ordinare ori al celeĭ de lux, pag. 27, 28. E vorba de un filosof, metafisic, se înţelege, căruia un vecin îi arată Parisul, cu tot ce cuprinde într'însul, şi care întreabă nedomirit, prin graiul d-lui Gherea: Unde e Parisul? El vede bulevardele, palatele, «femeile, care» — ne spune spiritualul critic — «sînt frumoase, nu ca nemţoaicele de la Heidelberg» — dar nu vede Parisul. Sĕrmanul filosof metafisician vede Parisul *fenomenal*, dar nu vede Parisul *numenal;* şi adaogă, plin de o comică mândrie, pe care nu ştii asupra cui s'o reverşi, asupra lui, ori asupra d-lui Gherea: «Vezi că n'ai citit pe Kant?» Şi după ce face de rîs biata metafisică în persoana bietului metafisician, adaugă cîteva rînduri mai jos: «*mai toţi* metafisicianii procedează cam în felul cum a procedat filosoful nostru»—adică acela al d lui Gherea — în chestiunea cu Parisul». Şi când astfel explică cititorilor profani metafisica, cum se poate, ca aceştia să nu-l adore, şi cum se poate ca autorul însuşi să nu conceapă o idee aşa

de mare de sine încît să zică: «Dar oare crede d. Maiorescu «că în toată ţara Românească va găsì cinci cititori aşa de «naivi, încît să creadă cu tot dinadinsul că sunt aşa de ig- «norant şi nepriceput cum vrea să arate d-sa?» Intr'atîta crede d-sa ţara Românească de potrivită pentru a recruta admiratori ai ignoranţei, încît nici *cinci* nu se vor găsì care să facă excepţie! In tot casul, bine că se găsesc şi patru!

Dar toate acestea i le permite minunata d-sale formă polemică—şi n'am mai sfîrşì daca am căuta să scoatem la iveală toate falsificatele pe care i le permite această formă. Ne mărginim a mai releva numai una, în legătură cu cea de sus şi care poate lumina întunericul în care vrea să arunce d. Gherea pe cititorii sĕi cei... ne-naivi,

E vorba de moralitatea în artă. Cităm: «A găsì astfel de element (adică element moral), în orice lucrare artistică este a crede că arta poartă în sine o putere tainică moralisatoare, în afară de împrejurările reale ale existenţii sale, este *a crede că arta e morală* în sine, «*an sich*« *cum ar zice neamţul, este a ridica arta la rangul de entitate metafisică!!!*»

E clar: a găsì că un lucru are o calitate, fără de care nu poate exista, este a-l ridica la rangul de entitate metafisică. După această concepţie, toate legăturile indisolubile, pe care le constată ştiinţa între două lucruri coexistente sau succesive sunt entităţi metafisice! Astfel a spune, că gravitatea presupune totdeauna inerţia, este a spune o entitate metafisică; a spune că conştiinţa presupune totdeauna un sistem nervos este a spune o entitate metafisică. Dar ce nu e entitate metafisică? aurul are densitatea 19, fierul dinsitatea 7, diamantul este cărbune, un triunghiu cu unghiurile egale are laturile egale; — cu un cuvînt, după d. Gherea şi pentru ca d-lui să aibă dreptate, toate propoziţiunile ştiinţifice, prin care se recunoaşte o legătură indisolubilă de proprietăţi, sunt... entităţi metafisice.

[1]) Ştiinţa şi Litere, articolul asupra «Esteticei metafisice».

XVI.

Mai înnainte de a încheea partea aceasta din cercetarea noastră, e de nevoe, credem, sě enuměrăm pe scurt, mijloacele de care criticul nostru s'a servit pentru a rătăcì judecata cititorilor şi pentru a face să-i dea dreptáte în aşa zisele idei ale sale.

Mai întîi în ce priveşte *ţesětura internă* a gândurilor, am găsit *lipsa de precisiune* în legarea şi aplicarea noţiunilor. Din acestea derivă celelalte. Astfel:

In ce priveşte forma generală a expunerei —*forma externă*—am găsit de astădată: o *formă polemică* banală.

Afară de acestea mai avem mijloace particulare, cu o aplicaţiune mai restrînsă, mai definită. Acì avem mai întîi: trei *mijloace externe:* 1. *Semeţia* («aceasta e absurd», «aceasta e greşala acelora care», «iacă adevěrul», «să aprofundăm!» «crede oare d. Maiorescu, că va găsì cinci...»). — 2. *Spiritul vulgar* («Ce este «*astfel*»? Iacă un cuvînt cu 2 vocale şi.,.», «convingerea filosofului metafisic prin franţusoaice, care sînt frumoase nu ca nemţoaicele de la Heidelberg», «madama estetica d-zeu s'o erte [1])». Iar al 3-lea, *Flatarea* amorului propriu al cititorilor («Noi cu d-ta cititorule, sîntem mult mai modeşti», «cititorii mei vor pricepe»).

Dar cel mai puternic mijloc particular, al d-sale, e *mijlocul intern* care presupune in om *lipsa de bună credinţă*, şi care se traduce în scriere prin *neadevěruri*. Cititorii îşi aduc aminte: «d. ex. e metafisic», «acestea sînt entităţi metafisice», «iată ce crede d. Bogdan», «aşa zice Kant» — adică tocmai cum nu zice...

Acestea sînt mijloacele. Care sînt acum scopurile imediate şi depărtate la care a ajuns întrebuinţându-le?

Lipsa de precisiune l-a ajutat să încurce într'atît mintea cititorilor încît să-i facă să primească drept adevěr demonstrat, afirmaţia că *pricina de căpetenie* a calităţilor fundamentale ce se găsesc într'o operă artistică, de pildă pricina de

---

[1]) Studii critice, vol. II. ed. ord. p. 60.

căpetenie a profundului pesimism din Eminescu, e în întîmplătoarele împrejurări sociale în care a trăit; — ceea ce am vĕzut că e radical fals.

Particulara sa *formă polemică* i-a putut da mijlocul ca să disimuleze lipsa totală de argumente pentru a susţine afirmaţia sa, precum vom arăta când ne vom ocupa de sistem. Dar mai cu seamă acea formă polemică l-a pus în stare să întrebuinţeze cele patru mijloace particulare de mai sus. Căci flatând pe cititor şi l-a făcut simpatic şi i-a pus primul element de convingere; făcênd spirit, i-a rătăcit atenţia în afară de cestiunea de discutat şi i-a dat al doilea element de convingere; fiind semeţ şi autoritar, l-a suggestionat cu desăvîrşire şi i-a dat ultimul element de convingere de care dispune. Şi totuşi pe lîngă aceste mijloace externe, de sigur că n'ar fi putut convinge pe cititor aşa lesne, dacă tot forma polemică a d-sale nu i-ar fi dat putinţa de a spune neadevĕruri, cel mai sigur mijloc pentru a obţine dreptatea momentană.

Odată ce aceste scopuri imediate au fost ajunse, scopurile depărtate puteau fi ajunse şi mai uşor. Căci dacă cititorul e convins că Eminescu a fost stricat de mediul conservator în care a trăit, şi dacă e convins, că acest mediu conservator este stricat pentru că este burghez, — lesne primeşte şi convingerea, că organisaţia noastră este nemernică şi că singura scăpare e în braţele acelora cari, «plini de mari speranţe, şi «de absoluta încredere în viitor, cu ochii aţintiţi asupra ma«relui lor ideal, merg înnainte, tot înnainte!!! Durerile lumii ce «rĕsună adînc în inima lor, marea compătimire pentru imen«sele suferinţe ale oamenilor, nu numai că nu-i descurajează, «dar *cu totul din potrivă*, le dă o *forţă* nouă, o *energie* nouă «spre a lupta pentru nimicirea ticăloşiilor!... minciunilor so«ciale!... apăsărilor!... luptei fratricide!... suferinţelor!... dure«rilor!... mizeriilor de tot felul ale societăţilor actuale!!!...[1])» După aceste tirade, cititorul înduioşat rĕmîne convins, că singurii oameni, care ne vor scăpa de toate relele sînt... socia-

[1]) Studii critice, vol. II. ed. ord. p. 355—356.

liştii, şi că toţi ceilalţi, *toţi fără excepţie* [1]) sînt oameni cari susţin ticăloşiile!... minciunile!... apăsările!... luptele fratricide!.. suferinţele!... durerile!... miseriile de tot felul!!!...

Ajuns la această convingere, cititorul, în care se deşteaptă, ca în orice cetăţean al veacului al XIX, conştiinţa politică, nici nu mai vrea să ştie cum a ajuns la convingerea sa. Şi d. Gherea şi-a dat foarte bine seama de aceasta. A putut să spue cele mai mari absurdităţi, i-a fost de ajuns însă ca să convingă pe cititorul sĕu, pentru un moment, de aceste absurdităţi, pentru ca să-i infiltreze pe lîngă această caricatură a ştiinţii, idei şi sentimente politice, către care cei nemulţămiţi sînt dispuşi—şi de la care d-sa aşteaptă multă glorie în ţara Românească.

XVII.

Falsificările pe care le-am arĕtat mai sus şi cu ocasia cărora am putut scoate la iveală mijloacele de care se servă criticul nostru, pentru a ajunge scopuri streine de ştiinţă, sînt numai o parte din nenumĕratele ce face d. Gherea. Procederea cu necesitate sumară a acestei critice ne-a făcut să ne oprim numai la câte-va dintre ele. Pentru acum credem că e vĕdit că, în afară de casul unei revoltătoare ignoranţe, criticul, de care ne ocupăm, nu poate avea *caracterul moral*, care se cere mai întâi de toate unui om de ştiinţă. Poate să-ţi fie scopul cît de frumos, cît de înnalt—nu'ţi e permis în numele lui să fii de rea credinţă şi să spui neadevĕruri!

(Va urma.) MIHAIL DRAGOMIRESCU.

---

[1]) In articolul de unde extragem citaţia (Causele pesimismului) d. Gherea demonstră foarte ştitnţific, că toată lumea, în afară de socialişti, toată care-şi dă seama de mersul societăţilor, vrea rĕul societăţii. Numai socialiştii vor progresul.

?

Și daca n-ai putut să fii
    Stăpînă pe-a ta viață,
De ce m'ai ars cu foc de dor
    Și-acuma ești de ghiață?

In peptul tĕu rotund și alb
    Nimica nu mai bate;
Uitat-ai oare cel trecut
    Cu dulcele-i păcate?

Și dac' a fost pînă 'n sfîrșit,
    A mea să nu rĕmâi,
De ce mi-ai dat iubirea ta
    Și sînul căpătâi?

De ce-mi vorbeai de viitor
    C-o îngerească limbă
Cînd tot ce mi-ai jurat cu drag
    In ură azi se schimbă?

Şi daca 'n ochii mei cătai
Norocul tĕu senin,
De ce te-ai dus să-l prinzi din sbor
In braţe de strein?...

Ah! vinovată nu eşti tu
De-atît amor pierdut:
Să sufer singur mi-a fost dat
Fiindcă te-am crezut!

COPILA BĂLANĂ...

Copila bălană din vechiul palat
    Să cadă lăsat-a
Din sînu-i o floare în rîul cel lat,
    Şi lung sărutat-a
Pe degete urma-i trandafirie.
Dar nu mi-e drag mie
Palatul cel negru din margini de ape,
    Copila mi-e dragă;
Credinţă jurat-a, şezêndu-mi aproape
    O noapte întreagă!

. . . .

Din sus bate vîntul, aduce cu dînsul
    Al ernelor caer,
Se duc cocostîrcii, auzi-le plînsul
    Cum sună prin aer.
Dar vîntul alungă al rîului val,
    Pe el floarea vine,
Uşor mi-o aduce aicea la mal
    Prieten cu mine.
Şi floarea nu-mi place, cum nu-mi place vîntul,
    Dar scumpă îmi este:
Iubita printr'însa trimisu-mi-a veste
    Că-şi ţine cuvîntul.

ASCANIO.

PE VÎRFURI PLOUĔ...

Pe vîrfuri plouĕ; cerul e pustie,
Şi umedul pămînt e întristat:
Au rîde cineva, cînd e să fie
Cu forţa creatoare 'mpovĕrat?

Şi streaşinele, picurând de-arîndul,
Scobesc cu lacrimi şanţuri în pietriş:
Pe-al vremii drum rîpos nu sapă gîndul,
De nu-l înneacă plînsul la suiş!

Isbeşte 'n ramuri recea picătură,
Dar lunecă pe trunchiu pînă 'n pămînt:
În lume nu e stearpă lovitură
Şi luptele isvor de viaţă sînt!

* * *

Iubita mea, de ce neîndurat
Stinseşi în sufletu-mi sclipiri de stele?
In forţa, ce dispreţul tĕu mi-a dat,
Ah! simt adînc amarul vieţii mele.

Un munte în ocean s'a prăvălit,
Ca nepăsarea ta pe-a mea iubire;
Dar, clocotind, Oceanul l-a înghițit —
Au cine azi rĕsună cu mărire?

Iluminații ochii tĕi de-altdat'
Acum mĕ 'ntunecă şi mĕ 'nfioară;
Pămîntul azi e trist și 'mpovĕrat;
Dar verde va lucì în primăvară.

V'AM DUS LA DÎNSA...

V'am dus la dînsa, triste rînduri,
Ca să-i vestiţi că am murit
Şi că iubirea fără margini,
De astăzi, margini şi-a găsit.

Şi-acum cu capul gol de gînduri,
Icoane şterse îmi înşir : —
Ah! mĕ întorc uşor acasă,
Ca dricul de la cimitir!

IUBITA MEA...

Iubita mea, pămîntul, vezi,
E plin de flori; şi, lin, isvorul
Prin ele trece nestatornic
Şi tuturora-şi spune amorul.

Şi numai una, de pe ţĕrm,
Mişcată, i-a crezut cuvîntul,
Dar, aplecându-se s'a rupt
Şi 'n unde şi-a găsit mormîntul.

Şi florile-au mustrat isvorul,
Iar el le-a zis: «de ce cîrtiţi?
«Eu viaţa uneia sorbit-am,
«Voi toate viaţa mi-o sorbiţi!»

DORINȚĂ

Doamne, Doamne, sînt nebun,
Că dorința mi-o mai spun!
Dar nebun și valul mării
Ce resună 'n taina sĕrii,
Și nebună e și luna,
Ce scîntee 'ntotdeauna
Peste câmpuri depărtate,
Peste drumuri neumblate,
Pe orașe adormite
Și pe suflete-obosite,
Și... nebun și-acela care
Vrea s'asculte-o aiurare...!
Aș dorì, ca bolta largă
Din nălțime să se șteargă,
Să se facă mică, mică,
Cît un cuib de rîndunică,
Și să stau în el cu ea,
Numai eu și draga mea!

SE ODIHNEŞTE ACUM PĂMÎNTUL

Se-odihneşte-acum pămîntul
Sub mirişte le uscate;
Din vĕsduh murit-a vîntul,
Şi, pe ceruri depărtate,
Fumul, par'că dus pe gînduri,
Sue leneş de prin sate
Şi din cramele de scînduri.

Iar lumina din spre soare
Cade albă pe pĕrete,
Peste turle lucitoare
Şi prin crînguri despoete.
Ciorile în cer s'adună
Şi se ceartă c'un erete;
Cîte una mai nebună,
Sbîrnîind, precum o strună,
Cade glonţ—şi 'n sbor porneşte,
Iar din valea, ce rĕsună,
Lacul luminos zîmbeşte.
Peste vîrfuri e tăcere;
Iar mai sus, ca 'ntr-o oglindă,
Scînteiază şi-apoi piere
Şi 'n azurul larg colindă
De paiajen ţesătură,
Ce coboară să se-ntindă,
Fulgerând, pe arătură...

Sub un glob de sticlă-albastră,
Lumea pacĭnică respiră;
Soarele stă la fereastră
Şi de ea tăcut se miră
Şi de-asupră-i pînă 'n zare
Snopul razelor resfiră...
Linişte şi aşteptare:
Pacea merge drumul mare
De înconjură pămîntul.
Dar de-o-dată tot tresare,
Tot dispare! Bate vîntul.

MIHAIL DRAGOMIRESCU.

PE-AL LUI UMĔR...

Pe-al lui umĕr ea şi-înclină
Fruntea albă şi uşoară;
Strîns cu el de subsuoară,
Se pierd dornici în grădină.

I-a şoptit să-i dee-o floare,
Ea din pĕru-i o desprinde,
Ruşinoasă i-o întinde
Şi cu mâni tremurătoare.

Braţul el şi-l încovoaie
Şi uşor spre sine-o strînge —
Pare trupu-i că se frînge
Şi din mijloc se îndoae.

De văpaia rĕsuflării
Se deschide a ei gură; —
Sărutatul el îi fură
In ispita 'mbrăţişării.

Cînd i-a zis încet pe nume --
I s-a dat pe veci robită
Şi atît de fericită
S-a trezit în altă lume.

El domol o depărtează
Ca s'o vadă şi mai bine; —
«Spune drept, ţi-e drag de mine?» —
Eară ea l-îmbrăţişează.

Şi 'n tufişe ciripirea
Păsăruicilor le cântă:
Cînd e dragoste-aşa sfîntă,
E a voastră fericirea.

I. POPOVICI.

PRIMĂVARĂ

Din domnia lui albastră, cu priviri ispititoare
Cată soarele 'n câmpie, şi-o robeşte prin splendoare.
E frumoasa primăvară, cu verdeaţă şi cu flori :
Par'că n'a fost niciodată... şi-a mai fost de-atîtea ori!
Pe cărare merg de mână el şi ea, — o 'ndrăgostire, —
Iar gîndirile asemeni şi le spun într'o zîmbire;
Şi sub bolţile pădurii s'au pierdut cu-acelaşi dor,
Singuri, neavênd nici umbra să-i asculte 'n urma lor...

Adăpostului de ramuri, cine ar putea să-i fure
Mii de taine ce le-ascunde?
Ici, afară din pădure,
E 'ndrăgirea nesfîrşită dintre soare şi câmpie,
Care ţine de cînd lumea şi cît lumea o să ţie; —
Şi din freamătul de frunze şi de flori, se simte cum
Traiul de-astăzi îi deschide traiului de mâine drum...

Seara, cînd din spre pădure umbre 'ncep să se coboare,
Şi cînd luna se ridică, la visări îndemnătoare, —
Ei se-ntorc: Ea la câmpie îşi aruncă ochi-ades...
(Îşi zîmbesc, căci amîndouĕ ca femei s'au înţeles!)
El priveşte la lumina care moare la apus
Mai rĕmasă din splendoarea soarelui care s'a dus...
Şi-acum firea freamăt dulce şi mirezme de sulfină
Pentru dînşii cu lumina miilor de stele 'mbină....
Par'c-ar vrea să 'mbete 'n farmec aste clipe de nimic
Ce-au făcut acelaşi lucru: Dînsa 'n mare, ei în mic!

ION SCĂRLĂTESCU.

REVISTA PUBLICAŢIUNILOR

Nu demult a apărut în Paris, al doilea volum al scrierei D-lui A. Vandal: «*Napoleon et Alexandre I-er*». Volumul întâi apăruse încă din 1891. Subiectul cărţii va fi îndeajuns indicat reproducênd sub-titlul scrierei care este: »*L'alliance russe sous le premier Empire*. Amintim că tot în 1891 acelaşi subiect a fost tratat, tot în limba franceză şi de un scriitor rus, d. Sergiu Tatistcheff, în scrierea sa «*Alexandre I-er et Napoléon, d'après leur correspondance inédite*». In amîndouĕ aceste scrieri găsim amĕnunte foarte însemnate pentru istoria ţării noastre. In ele vedem mai cu seamă, după documente în mare parte inedite, ce rol însemnat au jucat în visările de cucerire universală ale lui Napoleon, Ţările Române; vedem cu câtă abilitate, sperând să ajungă la scopurile sale, când le oferea Rusiei ca preţ al alianţei sale, când le refuza; chiar dupăce prin tratatul secret de la Erfurt recunoscù Rusiei stăpînirea asupra Moldovei şi Valachiei, Napoleon se servea de ele ca ademenire pentru a obţine de la Ţarul ceea ce dorea, şi pentru a învinge repulsiunea pe care societatea înaltă rusă, subt înriurirea ideilor engleze, o avea contra alianţei cu puternicul usurpator, şi repulsiunea ce familia imperială avea contra ideiei căsătoriei surorei Ţarului cu Napoleon, care poate a fost într'un timp obiectul de căpetenie al ambiţiunii lui Napoleon. Refusul Ţarului, ascuns subt pretextul oposiţiunii mumei sale, au avut fără îndoială o mare înriurire asupra istoriei lumii şi în special asupra ţărilor române. Partea privitoare la negocierile ducelui de Cadure ambasadorul francez cu Ţarul, privitoare la această căsătorie. e partea cea

mai interesantă şi mai curioasă din volumul al II al scrierei D-lui Vandal.

Rusia când vĕzù că nu poate să ţină amîndouĕ principatele, după rĕsboiul ce nu-l mai putea işprăvì cu Turcia, imitând politica napoleoniană, începe a intra în tratare cu Austria pentru a-şi împărţi ţările.

In amîndouĕ aceste scrieri ale D-lor Vandal şi Tatistcheff, acei ce vor voì să studieze mai deaproape imprejurările şi fazele marei partide ce se juca între amîndoi împĕraţii, partidă în care ţările noastre erau un însemnat obiect de câştig, vor găsì o bogată mină de amĕnunte unele necunoscute, altele de şi cunoscute, date acum mai bine la lumină şi intemeiate pe documente nouĕ.

*

In fascicolul pe Iunie 1892, al Dărei de samă a lucrărilor Academiei de ştiinţe morale şi politice a Franciei, e publicat un memoriu al D-lui G. Bibescu, membru corespondent al Academiei, intitulat, Question des Lieux Saints—Les Biens couventuels ou couvents dédiés. D-sa expune cestiunea averilor bisericeşti de la început pînă la secularizarea lor în 1863.

*

Les anciennes populations de la Hongrie, este titlul unui articol al profesorului Gumplowicz din Innsbruck, publicat în numĕrul de Mai -Iunie al Revistei internaţionale de Sociologie din Paris, a cărei apariţie am semnalat-o în penultimul nostru numĕr. Autorul este cunoscut ca un apărător al teoriei după care diferitele clase sociale ale unui popor reprezintă fiecare câte o rasă, streină la început şi suprapusă prin cucerire sau prin forţa de expansiune ce-i da o superioritate de cultură. Eată o analiză a acelui articol.

La originea perioadei istorice găsim toată regiunea numită mai tîrziu Dacia sub dominaţiunea unor popoare nomade venite din Asia. Cel d'întâi este Siginii[1]) lui Erodot (V, 9),

[1]) De unde ar veni numele *Segedin*, poate şi *Sissek*, etc.

care stăpînea o rasă autoctonă (acelaşi IV, 78). Cam 500 de ani mai tîrziu Cesar aminteşte pe Daci dealungul Dunărei. Aceştia ar fi autoctonii lui Erodot. Siginii, şi mai tîrziu Anarţii, dispar din istorie fie prin emigrare, fie mai probabil prin contopire cu Dacii. Aceşti din urmă represintă după Gumplowicz elementul permanent şi dedat agriculturei în regiunea studiată; ei n'ar fi fost *niciodată resboinici*. Un secol înnainte de era creştină se ivesc aci Geţii, pe care Tucidide (II, 96) şi Strabon (VII, 2) îi consideră ca veniţi din regiunea Pontului Euxin. Geţii au constituit d'aci înnainte clasa rĕsboinică a Dacilor, al căror nume îl şi luară cu timpul, precum cei 50,000 de Geţi care ne spune Strabon că au fost strămutaţi în timpul sĕu în Tracia de Aelius Catus, au luat numele de Mesienĭ. Strabon afirmă că Geţii şi Dacii vorbesc aceeaşi limbă; aceasta e o dovadă că contopirea s'a făcut şi nu infirmă diversitatea de rasă la început, de oarece limba unui popor e ceva schimbător[1]).

Data întemeierii dominaţiunii Geţilor o fixează Gumplowicz între 336 şi 293 a. Chr. La această din urmă dată începe domnia lui Dromichete. Acesta, fiind stăpîn pe toată Dunărea de mijloc şi pe o parte acelei de jos, urmărea pentru a avea drum liber spre mare, *aceeaşi politică*, faţă de coloniile greceşit aşezate pe la gurile Dunărei, *pe care trebue s'o urmărească încă acum* Austro-Ungaria, căci liniile mari ale politicei sunt impuse de împrejurări naturale. Suetoniu ne spune că Cesar avea intenţiunea să supue pe Daci: *Dacos qui se in Pontum et in Thraciam effuderunt coercere* (I, 44). Resboaele civile în imperiul Roman, desbinările interioare ale Daciei amânară isbucnirea conflictului pînă la Traian, care după campaniile de la 102 pînă la 107 d. Chr. făcù din Dacia o provincie Romană. Autorul admite că Dacii propriu zişi au privit cu indiferenţă catastrofa şi, sau au rĕmas în ţară, sau au trecut chiar înnainte de sfîrşitul resboiului în provinciile Romane

---

[1]) Părerea autorului: *Conclure de l'identité de langue à l'identité d'origine est chose fréquente chez les historiens, mais ce procédé n'est aucunement justifié* etc., zice dînsul. Revista citată pag. 212.

limitrofe. Geții și acei Daci care intraseră în clasa dominantă au perit sau au emigrat în cea mai mare parte în afară de imperiu.

Primii barbari cari au amenințat dominațiunea Romană au fost un popor German, Carpii, pe care îi bătù împĕratul Filip (244—249). Cei cari au resturnat-o însă sunt Goții, cărora unii istorici le-au zis Geți, fie din cauza asemĕnării numelui, fie că erau în adevĕr uniți cu Geții. Apoi vin, Heruli, Peucinieni, Taifali, etc. Autorul considerĕ ca inutile încercările istoricilor de a clasa pe acești barbari după rasă. Ei nu erau decât niște aglomerări de oameni, strînși momentan pentru o întreprindere de resboiu; considerațiunile de limbă și de naționalitate le erau de sigur streine sau indiferente.

Pe la anul 275 începe dominația Goților în Dacia și a Vandalilor în Panonia. Pînă pe la 375 toată această regiune fù teatrul unor lupte confuze și continue pentru supremație. Luptele cu Romanii urmează și barbarii trec adesea Dunărea. Din Jornandes știm că Goții și-au dat în fine o organizare monarhică și cunoaștem pe regii lor Ariarich, Geberich, Hermanrich care își luă numele de Alexandru cel mare al Goților. Domnia lor se întindea la Est pînă la Dniestru.

La 374, Hunii sub regele lor Balamir distrug această stăpînire; o parte a Goților merg de colonisează Thracia și Mesia, și primesc însărcinarea de a apăra aceste provincii. Hunii n'au distrus ordinea socială, pe care o găsiră stabilită; din contra triburile germane ocupau o posițiune eminentă în imperiul lui Attila. Priscus și alți scriitori ne dau oare-care informațiuni despre starea elementului roman, autorul însă nu se ocupă de fel de această parte a cestiunii.

Hunii își rezervau numai direcțiunea supremă. Numai limitarea aceasta explică succesul lor. La moartea lui Attila, tot teritoriul sĕu, prin urmare și Dacia, se desfăcù în o mulțime de domnii, în capul cărora erau triburi germane.

Lombarzii, una din aceste seminții plecară în Italia (468), Gepizii fură distruși în lupte.

Remănênd locuri goale ele fură ocupate de niște cuceritori noi: Avarii un popor asiatic înrudit cu Hunii.

In această epocă (secolul al VI-lea), apare în documente numele Slavilor.

S'a dedus din acest fapt, că pe atunci ar fi venit o nouă pătură de populaţiune, cea slavă. N'avem nici o urmă însă de o asemenea emigrare, zice d. Gumplowicz. Deci aci ne aflăm numai dinaintea unei terminologii nouă aplicate vechei populaţiuni indigene. Dacii ar fi fost aşa dar Slavi, fie de la început, fie prin transformarea ce au suferit-o prin contopirea cu unii din barbari veniţi în urmă. In casul acesta, autorul era dator să arate de ce apare o terminologie nouă şi de ce apare acum. El nu o face, şi aceasta este după noi partea cea mai slabă a expunerii sale (Rev. citată p. 229). Pe când Hunii se mărginiseră a-şi însuşì autoritatea supremă, Avarii deteră dominaţiunei lor un caracter de asuprire antieconomică în interior şi de prădare în afară. De aceea autoritatea lor a provocat mai multe uri decât aceea a predecesorilor lor şi a fost cea mai puţin stabilă.

Intr'un articol viitor, autorul va expune ciocnirea Avarilor cu Maghiarii şi dominaţiunea acestora.

In *Revue Encyclopédique* din Paris (1 Iunie a. c.) găsim un lung articol al d-lui *Alfred Rambaud*, consacrat unei colecţiuni a tratatelor încheiate de Rusia cu alte State pînă în prezent[1]), publicată de cunoscutul profesor rus de drept internaţional F. de Martens. Toate tractatele sunt clasate pe ţări şi însoţite nu numai de note explicative, ci şi de tot ce poate servì cititorului «a'şi da seamă de împrejurările în care au fost încheiate». Pentru acest comentariu, autorul a avut la disposiţiunea sa archivele din Moscova şi St.-Petersburg, aşa că el dă o mulţime de citaţiuni inedite. Această împrejurare constitue valoarea istorică nouă a publicaţiunii. Au apărut

[1]) *Sobranié Traktatof i Konventsii tacklionlchennykh Rossiéïon s inostrannymi Derjavami (Recueil des Traités et conventions conclues par la Russie avec les puissances étrangères).* Atât textele cât şi notele ruseşti sunt totd'auna însoţite de o traducere franceză.

pînă acum 11 volume; cinci coprind documentele privitoare la relaţiunile cu Austria pînă la 1878, cinci la cele cu Germania pînă la 1888, ultimul consacrat Angliei se opreşte la 1801.

Multe lucruri presintă un interes direct pentru istoria Ţărilor Române. Astfel în volumele cari tratează despre Austria sunt expuse negocierile schimbate sub domnia Ţarului Niculae, în urma cărora Austria semnă cu puterile apusene tractatele de garanţie care obligară Rusia să se retragă din principatele Române. In cele care se ocupă cu Prusia se află negocierile care au precedat campania ruso-turcă de la 1827—1829 şi misiunea generalului prusian Müffling la Adrianopoli, unde luă o parte activă la stabilirea condiţiunelor de pace. Apoi convenţiunea încheiată la 1833 între Prusia, Austria şi Rusia pentru apărarea integrităţii imperiului otoman. Autorul arată toată indignarea cu care privì Ţarul Niculae din punctul sĕu de vedere, ca autocrat, turburările ivite în anul 1848, şi dă rapoartele primite de la agenţii Rusiei în diferitele ţări, precum şi negocierile urmate cu ocasiunea intrării armatei ruseşti în Transilvania şi Ungaria. In volumele relative la Germania ne mai interesează epoca resboiului Crimeei, a resboiului de la 1877—78 şi conferinţa din Berlin.

D. de Martens publică pentru prima dată părţi numeroase şi însemnate din corespondenţa intimă urmată între Ţarul Niculae şi Regele Prusiei Frideric-Wilhelm IV de la suirea pe tron a acestui din urmă, în care tratau despre toate cestiunile care interesau politica europeană.

*

Impressario Schürmann. Etoiles en voyage, e titlul unei cărţi publicate de curînd la Paris în care acel impresario povesteşte într'un mod mai mult sau mai puţin exact, diferitele *tournées* ce le-a făcut în Europa cu cântăreaţa Patti, cu Coquelin şi cu Sarah Bernhardt. Se ştie că toţi aceştia au fost şi în Bucuresci, deci o parte din cele istorisite se petrec la noi.

*

In Journal de droit internat. privé et de la jurisprudence comparée (No. XI, XII 1892) se tratează de Condiţiunea streinilor în România.

*

In colecţiunea de Raporturi diplomatice şi consulare publicate de Ministerul afacerilor streine al Angliei, No. 1170, apărut nu de mult, este raportul consulului Angliei la Galaţi asupra comerciului României, în 1892.

In fiecare an acest consul adresează guvernului sĕu un asemenea raport. Cel pe 1891 poartă No. 996, şi cel pe 1890 No. 837.

*

Sub titlul de *L'Exilée*, romancierul francez Pierre Loti a strîns în volum cîteva articole, publicate deja mai 'nainte prin diferite ziare şi reviste, consacrate Reginei Elisabeta, şi din care se ştie că unele au fost ocaziunea unei protestări din partea mai multor doamne din societatea Română. Pentru a mări dimensiunile cărţii, autorul a adăogat apoi cîteva pagine despre lucruri din Japonia şi o descriere a Constantinopolului. Credem că această colecţiune cam eteroclită nu va adăoga nimic prestigiului academicianului francez.

*

In curînd va apare la Viena, într'un numĕr restrîns de exemplare, o descriere a regiunii Sinaei şi a Castelului Peleş, făcută de d. L. Bachelin, care a publicat deja mai multe studii şi articole, tratând de lucruri romănesci prin revistele franceze. Textul e în limba franceză şi va fi însoţit de numeroase ilustraţiuni. Formatul este cel în 4°.

Tot aceaşi regiune, de la Sinaia pînă la Predeal e descrisă în cartea publicată în luna aceasta de d. S. A. Babeş, întitulată «Din plaiul Peleşului». Acest volum ilustrat coprinde interesante amĕnunte de istorie locală şi indicaţiuni numeroase, atît de natură topografică cît şi privitoare la marea desvoltare ce au luat-o de cîţiva ani o mulţime de ramure de producţiune în această pitorească parte a ţării.

*

In «Albo di onoranze internazionali a Cristoforo Colombo pel glorioso ricordo del quarto centenario della scoperta dell' America» 12 Ottobre 1892. Cosa editrice Dottor Francesco Vallardi, găsim la partea «Romănia», între altele, următoarele:

KETTEN

Zu Cadix in der Schmiede schnauben Essen
Erdröhnt der Amboss; Knisternd sprüht und splittert
Das Eisen, dass der Boden rings erzittert
«Für wen die Ketten?» Spricht der Schmied, «Und wessen
Die Günde, dem das Eisen zugewiessen?»
Und hat der Ocean es wohl gewittert,
Dass sie Columbus trägt und fragt erbittert,
Warum sein Volk, sein König ihn vergessen
Doch seine Ketten will der greise Held
Für Ewigkeit bei sich im Sarge haben.
Wie den Entdecker einer neuen Welt
Sein Land belohnt! Wie neidisch böse Knaben
Den Baum, der allzuhoch für sie gefällt.
Die Schmach wird er vor später Zeit begraben.

Pallanza, li 6 Maggio 1892.

Carmen Sylva.

Opes regum corda subditorum.

Carol.

Apoi o adresă din partea Academiei, o alta din partea societăţii geografice, Extract dintr'o veche cronică de d. V. A. Urechiă, din partea Universităţii, a Ateneului, a Mitropolitului Silivestru din Bucovina, a d-lui Sbiera, Marian, Bumbac, Onciul, «Care parte de lume nu e plină de faptele tale Italie?» M-me Dr. Conta din Paris, etc.

ERRATA

Ïn numĕrul trecut s'au strecurat următoarele greşeli în «Povestea Vulpii»:

Pe pag. 99, în versul al 9-lea trebue *anii* în loc de unii.
Pe pag. 101 în versul al 21-lea trebue *condorul* în loc de condurul.
Pe pag. 102 în versul al 26-lea trebue *dihonie* în loc de dihanie.
Pe pag. 104 în versul al 19-lea trebue *învĕţat* în loc de învţĕat.

Apare la întîi a fiecărei luni

CONVORBIRI LITERARE

No. 4. București, 1 August 1893. Anul XXVII.

IDEALURI

PARTEA A DOUA [1])

I.

După cum, cînd se hîțînă un poloboc, iese drojdia la suprafață, și numai după multă trecere de vreme ajunge vinul curat la locul ce i se cuvine, tot așa cînd un popor își schimbă de odată starea culturală, trecînd brusc de la o formă a civilizației la alta, se vede înădușit pentru lung timp sus de o pătură, căreia un loc mult mai de jos i s'ar cuveni. Ar putea peri popoare în această sdruncinare. Un Francez, fiu al libertăței și egalităței, vorbește astfel despre soarta ce s'ar pregăti populației Macedoniei, cînd ar încăpe supt oblăduirea civilizatei Europei: «Turcul a probat în deajuns că este incapabil de civilizație europeană. Insă, dacă l'am alunga, pe seama cui să rĕmînă ciomagul? căci în adevĕr de ciomag ar fi vorba, de bestii să le îmblînzești, iar nu de oameni să-i guvernezi... In interesul civilizației trebue ca toate aceste popoare să se desvoalte, și singur Turcul este destul de indiferent pentru a lăsa să trăiască toate rasele, toate limbile și toate religiile... Cu toată mîndria noastră europeană, eu cred că Turcia ar fi mai priincioasă pentru Creștini, de cât Anglia pentru Irlandezi..., de cât Austria pentru Slavii sĕi.» (Victor Bérard, La Turquie et l'Hellénisme contemporain, Paris, 1893, 290). Noi Romînii n'am perit, slavă lui D-zeu, dar deja dintr'o parte a țărei ne-a măturat un popor mai

[1]) Partea întăia a acestui studiu s'a publicat în numĕrul jubilar al Conv. Lit. 1 Martie 1892.

bine pregătit, și în celalalt rest al ei suferim de boala drojdiilor. Noi trăim într'o stare anormală, toți o simțim, toți o știm, dar mult va mai trece încă, pînă cînd elementele acestei societăți romînești, cîte vor rĕmînea neînădușite pînă atunci, să se așeze fiecare la locul cuvenit și prin urmare priincios. Alte țări se vor fi gîndit cu dreptul, poate, la reorganizarea societăței după principii a priori, noi iști din Dacia lui Traian trebue să ne gîndim deocamdată serios la așăzarea elementelor deja existente în ordinea cuvenită. Intr'un asemenea caz, pe care doar strănepoții noștri de l'or apuca, fiecare individ, măcarcă n'ar fi apt perfect pentru sarcina încredințată lui de societate, dar tot și-ar îndeplini-o mai bine, de cît cum merg lucrurile acum, cînd mulți buni sacagii au devenit fără știrea lui D-zeu jurnaliști și mulți luminători ai poporului ar trebui să fie ei luminați mai întăi. Cum să facem să scăpăm de nevoie, e mai greu de spus, dar cum am ajuns la nenòrocire este mai ușor de aflat, și acest lucru îmi propun să-l lămuresc aici, ajutîndu-mĕ de cîteva exemple.

Cauza pentru care mulți nevrednici s'au așăzat la frunte, stă în acele tendințe ale voinței către un bine mai mare, vecĭnic dorit și vecĭnic neatins, cărora se datoresc multe schimbări ale societăților, în *idealuri* — așa se numesc ele de obiceiu, — care sînt cîteodată himerice, altădată realizabile, cîteodată folositoare omului, altădată stricătoare, dar fără care nu putem trăi, căci ar însemna atunci că putem trăí fără voință. In adevĕr, cînd o societate se desvoaltă treptat, în mintea fiecărui individ capătă putere de voință numai acele dorinți, la care el a chibzuit cu deamăruntul, omul își cîntărește cu băgare de seamă puterea și chiar cele mai cutezătoare pasuri es adeseori la bun sfîrșit: astfel a ajuns Pericles să stăpînească Atena, astfel a cucerit Alexandru lumea. Când însă fără veste ți se primblă pe dinaintea ochilor tot feliul de beșici de sopun și de castele în Spania, nu mai este vreme de chibzuință, ci de încredere oarbă ori de obrăznicie: omul cu socoteală rĕmîne la coadă, iar săcătura nesocotită se asvîrle înainte. Făgăduiți unui copil cîte în soare și în lună și el are să întindă mâna să le prindă, îndrăzniți

însă de a face aceleaşi făgădueli unui om bătrîn, şi are să rîdă de dînsele. *Ion Roată* a lui *Creangă* caracterisează minunat această stare sufletească. Şi ce erau făgăduinţele făcute lui Moş Roată faţă cu acele care s'au realizat — negreşit numai de formă — de atunci încoace? Ca prin farmec, de azi pe mîne, noi am cucerit toată civilizaţia apusului. Adunări legislative, presă liberă şi independentă, universităţi, academii, curţi care de care mai înalte, întruniri electorale, credite, bănci, whig şi tory, socialişti, radicali, mode, apoi o droaie de funcţionari publici... Cine vrea, să vină! Şi cine a venit? Advocaţii s'au improvizat filologi, paiaţii geometri... şi în mijlocul acestei holote conducătorii, oameni patrioţi şi vrednici, s'au perdut, precum s'ar perde o picătură de miere într'o mare de amărăciune. Şi s'a făcut atunci deasupra Romînilor uimiţi un nor de forme goale şi hipocrite, care-l împedecă şi pînă astăzi de a-şi da socoteală în ce stare adevĕrată se găseşte. S'a născut atunci acea clasă de oameni care, cu ochii ţintiţi la aparenţele sarcinelor încredinţate lor, a căror greutate nu sînt în stare să o priceapă, şi la cîştigurile nemeritate ce trag de acolo, îşi dau vînt instinctelor barbare şi gusturilor josnice proprii: lux, fudulie, linguşire faţă cu cei puternici, ori, din contra, insultă surugiească dacă sînt din întîmplare trecuţi cu viderea, bătae de joc faţă cu cei slabi, perfidie, botezată cu numele de politică, şi mai ales iubirea de a fi linguşit, tămîet, numit strălucit, mare, celebru: astfel nu se mai satură hoţul de a fi numit om cinstit, se îmbată măcar cu numele şi caută să uite reala ticăloşie. In mijlocul acestei clase de fumuroşi tronează opinia lor publică, de care ţara habar n'are, o opinie publică după calupul lor formată, o minciună adecă jurată pe toţi D-zeii, întărită pe toată onoarea, udată cu toate lacrimile iubirei de ţară, o minciună în mijlocul căreia oricare om adevĕrat onest se pierde, căci ar trebui să creadă că unul şi acelaş lucru poate fi şi alb şi negru, şi bun şi rĕu, şi urît şi frumos în acelaş timp şi pentru aceiaşi oameni, căci ramolitul de azi devine genialul de mîne, hoţul, contra căruia ţi-ai vĕrsat azi toată furia, devine cinstitul de mîne, pe care-l batjocoriseşi numai aşa... din

TABLA DE MATERII

POESII

FILOSOFIE

ISTORIE

STUDII LITERARE ŞI ŞTIINŢIFICE

ROMANE, NUVELE, NARAŢIUNI

TEATRU

DIVERSE